1989. Nr. 8 (32)
AUGUSTS

AVOTS

ISSN 0235—1420

PROZA, DZEJA, DRAMATURĢIJA, PUBLICISTIKA, KRITIKA

SHOUT
SHARE
IT

Annotation

Avots 1989.08

Latvijas ĻKJS Centrālas Komitejas un Latvijas PSR Rakstnieku Savienības literāri mākslinieciska un sabiedriski politisks žurnals jaunatnei. Iznāk kopš 1987. g. reizi menesī. Izdod Latvijas KP CK izdevniecība Rīca.

failu izveidojis Imants Ločmelis imantslochmelis@inbox.lv

Redakcijas Kolēģija:

Aivars Kļavis (Galvenais Redaktors), Jānis Āboltiņš, Vilnis Bīriņš (Atbildīgais sekretārs), Ilmārs Blumbergs, Guntars Godiņš (Nodaļas redaktors), Māris Grīnblats, Edvīns Inkens, Vladimirs Kaņivecs (Galvenā redaktora vietnieks), Aleksandrs Kazakovs, Pēteris Krilovs, Juris Kronbergs, Jānis Peters, Baiba Stašāne, Ādolfs Šapiro, Viesturs Vecgrāvis, Imants Zemzaris. Redaktori: Jekaterina Borsčova, Rudīte Kalpiņa, Jeļena Ļisicina, Normunds Naumanis, Eva Rubene. Dzejas konsultante Amanda Aizpuriete. Prozas konsultants Aivars Tarvids. Korektore Mārīte Pupiņa. Tulkotāja Anta Skorova. Mākslinieciskā redaktore Sarmīte Māliņa. Tehniskā redaktore Ināra Jurjāne.

Manuskriptus pieņem divos eksemplāros mašīnrakstā, nerecenzē un atpakaļ neizsniedz.

ЛитературноХудожественныйиОбщественноПолитический журнал для молодежи «Авотс» («Родник»| На латышском и русском языках. Издание Цк Лксм Латвии И Союза Писателей Латвийской ССР. Издательство Цк Кп Латвии, Рига. Адрес Редакции: Рига, Баласта Дам-Бис, 3. Отпечатано В Типографии Издательства Цк Кп Латвии, 226081, Г. Рига, Баласта Дамбис, 5. Издается С 1987 Года Раз В Месяц.

Nodots Salikšanai 5.09.89. Parakstīts Iespiešanai 13.06.89. Jt 00136. Formāts 60x9018. Ofseta Papīrs Nr. 1., 2. Ofseta Tehnika. 10 + 0,5 Uzsk. Iespiedl., 21,5 Uzsk. Krasu Novilk., 14,7 Izdevn. L. Metiens 143 000 (Latviešu Valoda — 100 000, Krievu Valoda — 43 000). Pasūt. Nr. 874. Maksa 50 Kap. Redakcijas Adrese: Pasta Indekss 226081, Rīga, Balasta Dambī 3. Abonementa Kastīte 35. Telefoni: Galv. Red. 224166; Galv. Red. Vietn. 224100; Atb. Sekretāram Un Tehn. Redaktorei 225654; Publicistikas Nod. Vad. 229631; Kultūras Nod. Vad., Makslin. Red. 210030; Dzejas Un Prozas Nod. Vad., Konsultantiem 227208. Iespiests Lkp Ck Izdevniecības Tipogrāfija, 226081, Rīgā, Balasta Dambī 3.

-
- AIVARS TARVIDS ROBEZPĀRKĀPĒJS

- EDUARDS AIVARS
- ULDIS BĒRZIŅŠ
- notes
  - 1

Avots 1989.08

RAKSTNIECĪBA

Aivars Tarvids. «Robežpārkāpējs» (2. Ipp.)\/ Inese Zandere. Dzeja (12. Ipp.)

«Viens dzejolis» (14. lpp.) Aleksejs Prokofjevs. Eduards Aivars. Dzeja (27. Ipp.)

Uldis Bērziņš. Dzeja (28. *\pp.)*

KULTŪRA

Jānis Tamužs. «. . . tā cēlušies , mani zīmējumi» (30. Ipp.) Ingrīda Zābere. Plakāts (38. Ipp.) Vidvuds Ingelēvics. Fotogrāfijas (39. Ipp.) «Viltus lozunga pavadā» (42. Ipp.) Juris Urtāns. «Pilskalnu pētnieks Ernests Brastiņš» (44. Ipp.)

Ježi Grotovskis. «Tuvāk Pirmavotu Teātrim» (48. Ipp.)

LAIKABIEDRA PIEZĪMES

Jekaterina Borščova. «Maldu enerģija» (50. Ipp. Rudīte Kalpiņa. «Tagad, kad patiesība noskaidrota . . .» (56. Ipp.) Aivars Kļāvis. Intervija (64. Ipp.) Tīna Grīnberga. «Kas esam un kurp ejam?» (66. Ipp.)

LITERATŪRA

Aleksandrs Grīns. «Dvēseļu putenis» (73. Ipp.)

AIVARS TARVIDS ROBEZPĀRKĀPĒJS

ROMĀNS

«Дорога черная, без цели, без конца, толчки глухие, вздох и выдох, и жалоба колес, как повесть беглеца

о прежних тюрмах и обидах.»

(В. Набоков. В поезде.)[1]

Vilciens ce|ā devās sarakstā precīzi noteiktajā stundā un minūtē. Mašīnista rokas atbrīvotie dīzeļa zirgspēku tūkstoši iegrieza lokomotīves riteņus, un otrpus stiklam garām slīdēja stacijas fasāde, semaforu un laternu stabi, cilvēku pū|i un koferu krāvumi. Vāra novembra saule spogu|ojās perona pe|ķēs, bērneļu acīs un miliču zābaku stulmos. Tā, uz priekšu, uz apsolīto zemi, gandrīz vai gribēja kliegt Arnolds, beidzot māt logā atvadu sveicienus paziņu pulciņam. Bet, ieskatoties baložu noķēzītajā kulta laika pulkstenī, viņš piepeši aptvēra, vēl ir laiks, tik tiešām vēl ir laiks šauties kājās, mesties ārā no kupejas, drāzties pa guļamvagona gaiteni, atraut durvis un izlēkt, kamēr vilciens nav ticis līdz tiltam, kur aizliegtā zona, dzeloņstieples, starmeši un bruņots sardzesvīrs būdā. Jāpaspēj, citādi pirmā lode mākoņos, nākamā — tēmēta viņam starp lāpstiņām. Velna milti, kas pavadītājiem uz perona būtu par izbīli, ja tā vienkārši katapultētos, kūleņotu laukā no vagona, kas sparīgi uzņem ātrumu, slietos augšā, tīrītu dubļos savārtītās bikses un nevērīgi paziņotu, sak,pārdomāju, kam man *tas* galu galā vajadzīgs. Esmu kļūdījies, jā, k|ūdījies, un k|ūdas jālabo, pirms tās pārvērtušās traģēdijās, vismaz nelaimēs. Esmu gatavs nolūgties, nožēlot. Rakstiski avīzēs vai mutiski zilajā ekrānā. Izkaulēt piedošanu, stāvot ce|os uz dzimtās zemes.

Protams, viņš palika nekustīgi sēžam. Uz apsolīto zemi! Uz priekšu, ar pilnu tvaiku uz priekšu! Arnolds pēkšņi atcerējās vēsturiskās filmas par revolūciju un pilsoņu karu, kuru varoņi kulstīja kājas no joņojošu vagonu jumtiem, nēsāja budjonovkas galvā un mandātus azotē, ne nieka nebaidījās no Antantes, tīfa un kreisajiem eseriem, sapņos dzīvoja nākamībā, bet nomodā dziedāja par lokomotīvi, kura drāž uz priekšu vien, uz priekšu vien. Arnolds tobrīd redzēja dzelzceļa tilta tērauda konstrukcijas, upes duļķaino ūdeni, akmenī iekalto krastmalu, svētku transparentus un baznīcu torņos tupošos zelta gailēnus.sTurpmāk Doma siluetu, trīs sarkanā granīta strēlniekus, *Piektā* gada dumpiniekus ar karogkātu rokās, neona sumināj̄umu PSRS tautu nesatricināmajai draudzībai vai hoteļa *«Latvija»* augstceltni nāksies apmīļot vienīgi atmiņās, miegā vai pastkartēs. Arnolds pacilāja vēlīno ziedu pušķus uz galdiņa. Smaržoja pēc svaigas zemes un rudens. Mārtiņrozes, gatavās kapu puķes. Katram tā stundiņa reiz sitīs, vai, kādas baigas sāpes, esmu bijis lāga

cilvēciņš, kāds drausmīgs zaudējums, ak, skaudrais, aklais lik-tens, miers pīšļiem, lai vieglas tēvu zemes smiltis. Sēru marši aizviļņo salnu vēsinātajā gaisā, dun kapličas zvans, ķērc kovārņi, bet koki jau kaili un nabagi, caur zaru smalci tālumā saredzama *Mūžigās uguns* šaudīgā gāzes liesmiņa,

Māte Latvija sēro jau kuro gadu desmitu, vecenītes pa lapām nobirušiem celiņiem nes miķelīšus, puķu zagļi krūmos slēpj plaukstas un polšus bikšu kabatās, un es atgriežos. Plānprātīgo večuku, svēti pildot nelaiķa pēdējo gribu, sabēruši skārda kārbā, par kuras nogādi maksāts dolāros, frankos, markās vai šeke|os, jā, kādēļ ne šeke|os. Kunga ceļi tak neizdibināmi un apgraizīties var vienmēr iespēt.

Te Arnolds pavērās sievā un pārsteigts redzēja viņas acīs asaras.

— Tev nesalst, Soflj?

Sieva noliedzoši papurināja galvu.

— Šķiet, vagonu tomēr kurina, — teica Arnolds, tūlīt apjēdzot, cik jautajums bijis lieks, nupat izmestā frāze skanējusi pagalam dumji, bet sievas seja likusies savāda, jo Sofijai neredzēja auskarus. To vietā ausu |ipiņās mazi, grūti manāmi caurumiņi. Kāds sīkums, mūžam zaigojošos briljantus nu aizstājis dzirkstošs, sāļš ūdentiņš. Par visu jāmaksā, dažkārt arī karātos. Štrunts par briljantiem, gan nēģeri saraks jaunus Kimberlijas šahtās, galvenais, viņš brauc. Izstaipījis kajas, Arnolds pasmīnēja, jo viņam kā pasažierim tagad pieklātos attīt avīžpapīra paku, lobīt cieti vārītas olas, skrubināt vistas spārniņu un grauzt riktīgu krievu gurķi, pareizi, arī skraidīt pa vagonu un prasīt pavadonei karstu tēju.

Līdzbraucēja kupejā tikmēr pārkrāmēja smagās ceļasomas. Gaisā jaudās dažnedažādas ēdienu smaržas. Ienāca pavadone un, nopriecājusies par brīvo gu|vietu, pievāca biļetes. Arnolds lūdza sameklēt trauku puķītēm. Bet vilciens jau traucās caur piepilsētas tīrumiem, pamalē redzējās traktors un vagās salīkuši kartupeļu talcinieki, kuri kašāja laukā no dubļiem otro maizi. Sofija spītīgi klusēja, dāma angoras kostīmā, tikusi skaidrībā par līdzņemto bagāžu, atviegloti apsēdās, izšņauca degunu un ņēmās stāstīt, ka brauc uz Brestu pie dēla, Jurīti maijā parāva armijā, viņš ir students un mācās par veterināru, tie dzīvnieki puisim dikti patīk, bet ar iztikšanu zaldātos grūti, putras un putras, jābrauc mammai ciemos, jāaizved kāds kārums, lai nu piesien dūšu, arī oficieriem jāiegrūž rīklē melnie ikri un melnais balzams, citādi vēl aizsūtīs puiku uz Afganistānu, Černobiļu vai pie baltajiem lāčiem ... Sieviete vēl taujāja, cik viņam, Arnoldam, gadu un vai viņš dienējis armijā. Arnolds atteica, ka pavasarī palika trīsdesmit pieci, armijā nav bijis, sēdējis cietumā. Par valsts mantas izlaupīšanu, viņš samierinoši piebilda. Vienalga, sieviete nobāla, vilka tuvāk vēderainās somas ar cepešiem un kompotiem un lūdzoši vērās uz durvju pusi. Sofijai nu vajadzēja ceļabiedri mierināt,

skaidrot, ka vīrs bijis tankists, vecākais seržants, reizēm viņš mēdz jokot, bet šodien abi brauc uz Brestu — ekskursijā un pa veikaliem. Tostarp pavadone atnesa litra burku ar ūdeni. Beidzot ziedi, salikti traukā, varēja paildzināt agoniju un šūpoties līdzi vagona riteņu klaboņai.

Arnolds aizgāja līdz tamburam, kur divi vīrieši smēķēja, kaisīja pelnus uz grīdas un runāja par futbolu. Ieslēdzies tualetē, Arnolds dzēra konjaku. No krāna līdzās krita retas piles, uz plauktiņa gulēja sakaltis veļasziepju gabaliņš, podā baloja laikraksta «*Pravda*» driskās, uzraksts pieprasīja labierīcības izmantot vienīgi vilciena kustības laikā, bet gar logu slīdēja rudenīgais Zemgales līdzenums. Arnolds lūkojās kailajos laukos un gaidīja, kad siltums aizplūdis līdz pirkstu galiem un rokas pārstās nodevīgi drebēt, kad alkohola inde nemanot neitralizēs visu apziņā krāto spriegumu līdzīgi žvadzoša metāla važai, ko pa bruģi velk benzīna vedēji, novada uz zemi statiskās elektrības lādiņu un glābj cisternu no eksplozijas. Oda pēc hlorkaļķa, bet Arnolds domāja par pasažieriem vilcienā. Vagons piesmacis, putek|ains. Reproduktorā skan mundra dziesma. Pavadone dala tējiņu apdauzītās glāzēs un miklus, dezinfekcijā bijušus palagus, naktīs spekulē ar šņabi vai tirgo ar miesu. Pretī sēž cilvēciņi, kuru sejas pelēkas un vienaldzīgas, aiz sienas spiedz zīdaiņi, smird sasvīdušas zeķes un tumsā kāds apnicīgi krāc. Bet riteņi tik klaudz, priekšā ņirb semafori un slēdzas pārmijas, ārā nerimstas lietus un līdz horizontam stiepjas vienmuļi arumi. Tā nu mēs braucam, nezinot, kur īsti, skaitām stundas un gaidām galastaciju, acu priekšā rēgojas sarkans stopkrāns, kuru noraut niez nagi. Mēs klimstam gaiteņos, spēlējam kārtis, iedzeram, smēķējam atejās, kniebjam bābām ciskās un atraugājamies, tā aizrit brauciens un jāsamierinās ar vienīgo guvumu — garām zibošo telegrāfa stabu atspulgiem acs tīklenē.

Arnolds labpatikā norija vēl vienu konjaka malku. Paģiras bija pelnītas iepriekšējā vakarā, sēžot pie bagātīgi klāta galda, kur dzirkstīja šampanietis un kristāls, franču Imperators no pude|u etiķetēm skaitīja delikatešu kumosus viesu mutēs, degvīna trauki slavēja Krievzemes *«Zelta loku»,* un karotīšu sudrabs, inteliģentu roku vadīts, kautri pieskārās pirmskara porcelānam. Viņu un sievu apskauda, ar viņiem lepojās un vēlēja laimīgu ceļu. Ciemiņi runāja, cik grūti lauzīties svešvalodās, apliecināt augstskolu diplomus, sprieda, kādi kur pabalsti un labdarības fondi, atzīmēja, ka sākumā lētāk par visu ēst vistu un banānus. Runāja par AIDS, Gorbačovu, iespējamiem žīdu grautiņiem un *«Vņešpo-siltorga»* čekiem. Tika stāstītas politiskas anekdotes un kriminālas baumas, daudz iznāca smieties un dejot, lādēt padomju varu *šeit* un inflāciju *tur.* Bez mitas pieminēja radus Haifā un Braitonbīčā, zākāja muitu un dārdināja dziesmu *«Havanagila».* Vissavienības žargonā tamlīdzīgus rautus

apzīmēja īsi — отплытие[1]. Bet prieki atkodās nežēlīgi. Neglāba pat naktī profilaktiski iedzertais medikamentu kokteilis — aktīvā ogle, nervu tablete plus fermenti kuņģa darbības uzlabošanai. Vienalga, no rīta smeldzoša galva, melnais humors un nenotrulināmas nāves bailes, šī nolādētā dzīves pavadone, kas laiku pa laikam liek ietrīsēties šausmās un izspiež uz sejas un padusēs e||ainu sviedru lāses. Prāts tad atsakās aptvert visuma bezgalību, jo tik ļoti gribas tikt līdz malai un paskatīties lejā, tukšumā, piedevām aizmirstas, ka cilvēks ir tikai vairāk vai mazāk sarežģīta bioloģiska mašīna ar savu garantijas laiku, ko nepaildzina pat šūnu kurtuvēs sadedzinātā visnevainīgākā degviela — skābeklis. Te Arnoldam gribējās lamāties bezspēcībā, jo dvēseles nemirstībai viņš neticēja pat dzēruma lielummānijā vai Ziemsvētku eglītes sveču gaismā.

Arnolds neviļus ieklausījās. Vīrieši tamburā nu sprieda par sievietēm. Dzirdējās tie paši vārdi, ko anonīms autors bija atstājis uz tualetes sienām, ilustrējot tekstu ar pašrocīgi skrāpētiem zīmējumiem, skaidriem un nepārprotamiem kā pirmcilvēku kricelējumi alu klintis. Arnolds vēlreiz cēla blašķi pie lūpām un, izgaršojis malku, nopētīja gravējumu trauka korpusā — ērgli un gotiskos burtus *«Waffen SS»* — aizskrūvēja korķi un dzirdēja ...

... un dzirdēja Mārtiņa dobjo balsi līdzās:

— Vecīt, neizloc visu šņabi!

-p Nemuldi, kaklakungs gatavais! — viņš attrauca.

— Prīmā blašķe ... No kurienes?

— Kas tu, no čekistiem?

Negribi nesaki...

Grosfāters dienēja leģionā. Apskaloja rīkli, lai labāk %kan *«Zilais lakatiņš»* un *«kaula zāģis»* nedreb rokās, vņi-ˆi A... — te dzeršanā nepieredzējušais Mārtiņš norīstījās. — Uz Sibīriju aizsūtīja? r.'d _ Desmit gadus pie *Ūsainā* nolauza ... Ejam, mūsējie

jau būs gabalā! Kur mēs tās kārtis grūdīsim, — Arnolds paslēpa blašķi vējjakas kabatā.

— Pagaidi! ... Jānokāš kartupeļi.

Mārtiņš pagriezās pret namsienu. Urīns kūpēja saltajā rīta gaisā. Gatavais kaifs, šķiet, pogājot bikšpriekšu, vēl runāja Mārtiņš, un viņi, paķēruši karogkātus, izmetās no vārt-rūmes, lai diegtu pakaļ institūta svētku kolonnai. Arnoldam bija uzticēts Gruzijas PSR karogs ar zilu sauli, bet Mārtiņš kā pīķi stiepa kādas brālīgās Vidusāzijas republikas standartu. Savējos viņi panāca netālu no krastmalas. Ieskrējies virs likteņupes plašumiem, negants vējš te purināja gadskaitļiem un saukļiem rotātos transparentus un karogus, ķērās demonstrantu mēteļos, rāva no bērneļu rokām gaisa balonus un aizpūta pa asfaltu dažu labu platmali. Dežurējošie kārtībnieki krustojumos steidzināja kolonnu, klaigāja megafonos un lika подтянуться[2], tad nu institūta

puiši skriešiem stūma rateļus ar augstskolas emblēmu — zāļu biķeri apvijušo čūsku. Miliči komandēja, sabiedriskie izpalīgi asistēja, un visi barā joza pretī vēja brāzmām, arī dekāns — solīdā mētelī, rūpīgi gludinātās biksēs un sarkanu rozeti virs komunista sirds — rikšoja norādītajā virzienā. Tad ierindai lika izlīdzināties. Klat bija tribīnes, to augstumos stāvošie biedri cienīgi māja svētku sveicienus darbaļaudīm, bet pakājē pie krāšņiem ziedu kurvjiem sala tautumeitas ar mākslīgajām bizēm. Uz demonstrantiem tēmēja telekameru objektīvi, un no milzu portrejas bargi raucās ģenerālsekretāra kuplās uzacis. Dzirdot diktora suminājumu skaļruņos — *«Lai dzivo studējošā jaunatne*!»—, visi bļāva pretī — *«Urrā, urāāā!. . .»* Beidzot kolonna laimīgi nomaršēja no krastmalas, te tuvējā šķērsielā gaidīja kravas mašīna, kurā salādēja gan rateļus, gan karogus. Kāds komjaunatnes komitejas censonis pārbaudīja to skaitu un veselumu, kontrolēja lozungus un apskatīja kātos uzspraustās valstsvīru ģīmetnes, Arnolds vēl priekšniekotājam piekodināja, ka, pazaudējot karogu, visus izformēs, bet nabaga sekretāru nodos tribunālam.

Veikuši godpilno patriotisko pienākumu, viņi, pirmkursnieku bariņš, vāca kolekti un drudžaini lēsa, cik polšu sanāks. Puiši cerēja, ka varbūt bodēs būs izmests lētais šņabis, bet meitenes prasīja šampanieti. Viņi steidzās pa ielām, kur svētku reizē bija bloķēta satiksme, zem kājām kā lietoti prezervatīvi mētājās sadurti gaisa baloniņi, ņirbēja pudeļu lauskas un ledus peļķēs. Izbraukuma bufetes dūšīgi tirgoja belašus un augļūdeni, gājienā līdzpaņemtie knauķi vicināja karodziņus, veterāni no vaļā pasistajiem mēteļiem žvidzināja medaļas, bet tuvējos skvēros redzēja akordeonistus. Viņi braši spēlēja *«Ķatjušu»* un *«Amūras viļņus»,* un daudzo valsētāju sejās raisījās neviltots prieks par šo dienu, ilgajiem miera gadiem un labklājību. Apkārt dzirdējās dziesmas, gaviles, iereibušas balsis, ragu mūzika . . .

. . . ragu mūzika un klauvējieni pie durvīm. Skanēja:

— Эй ты, давай по-быстрей ! .

Arnolds ielidināja smēķi podā un grieza slēdzeni. Uz

sliekšņa stāvēja viens no pīpmaņiem. Vīram kājās bija treniņbikses ar izstaipītiem ceļiem un rūtainas filca čības.

— Ну, что так долго[4]?

— По большому сходить, не поле перейти[5], — filozofiskā tonī noteica Arnolds.

Vīrietis ierasti izlamājās un pazuda labierīcībās.

Kupejā Arnolds redzēja, ka sieva ar manikīrstandziņām knibina nagus, bet Dzimtenes aizstāvja mamma lasa *«Vējiem lidzi».* Tas bija pirmskara izdevums, sieviete acīm ķertin izķēra vārdus no padzeltējušajām lapām, un prieks viņas sejā mijās ar skumju grimasēm, kas varītēm vilka lejup koši krāsoto lūpu kaktiņus.

— Palika vieglāk? — nepaceļot galvu, vaicāja Sofija un ņēma

vīlīti.

— Jā, — teica Arnolds. Sofija bija gudra sieviete, šādos gadījumos viņa nevaibstījās un necentās rīkot histērijas, jo lieliski zināja, no alkoholiska ekscesa Arnolds atkopjas prātīgi, bremzē dzeršanas kāri uzmanīgi kā mašīnists smagsva-ra ešelonu un nedomā mirt paģirās ar sirds paralīzi. Sofijai nagu knibināšana aizstāja trankvilizatorus, un spriegos brīžos viņa stundām varēja tā nekustīgi sēdēt un noņemties ar savām rūpīgi koptajām rokām. Mārtiņrozes šūpojās gurķu burkā, čabēja grāmatas lapas, spoža tērauda vīlīte turpināja skrējienu starp pirkstiem — šurp turp, šurp turp, — un pats būtiskākais bija, ka beidzot paliek vieglāk . . .

— ... vieglāk? Vai palika vieglāk? — jau kuro reizi daktere Dunska prašņāja slimniekam.

Arnolds atradās līdzās šai bagātīgi iekārtotajā istabā, kur viņa halāts atspīdēja mēbe|u vitrīnu stiklos un kājas vai līdz potītēm stiga austrumnieku paklājā. Stāvlampa izstaroja sārtu gaismu, putekļus nemanīja, bet pacienta seja rādījās nedzīva. Uz dīvāna gulēja vīrietis importa treniņtērpā. Kalsns. Ap gadiem piecdesmit. Kritiskais vecums, kad pēkšņi mēdz uzkrist infarkts vai insults. Ja vājiniekam laimējas izdzīvot, viņš ar skubu met malā smēķus un glāzes, seko diētai un visu atlikušo mūžu vakariņas ziedo ienaidniekam, abām rokām balso par mērenību laulības gultā, nicina liftus, rītos sparīgi vingro un ilgus gadus abonē specializētos medicīniskos žurnālus.

Pacienta sieva, šķiet, par to nedomāja. Blondā, miesās paplūdusī kundze tikai lauzīja rokas un vai desmito reizi stāstīja par Harīti, kas pārnācis no darba, iekodis, klubkrēslā skatījies televizoru un negaidot palicis kluss, viņa kaut ko prasījusi, velti, jo Haris nemaņā, plaukstas jau likušās aukstas, un viņa metusies zvanīt *«ātrajai palīdzībai»*. Abi ar dēlu iecēluši tēti gultā un gaidījuši atbraucam dakterus. Arnolds pagrieza galvu. Dēls bija tīneidžera gados, nodeldētos džinsos un sporta krekliņā ar kokakolas reklāmu uz krūtīm.

— Vai palika vieglāk? ... — atkal taujāja daktere un lūkoja sataustīt pulsu.

Uz galdiņa mētājās tukšas ampulas, tām lidzās vakara avīze un automašīnas atslēgas brelokā ar kaula zlloniša figūriņu. Bet vīrieša seja likās pelēka, grumbas kā ar kaltu iegrebtas, mute puspavērta ar lampas gaismā dzirkstošu zobu kroniti. Arnolds palūkojās pulkstenī. Rādītājs bija nosvītrojis vēl vienu minūti ciparnīcā. Sešdesmitā daļa baltajā aplī, kurai izzūdot,raķete jau sasniedz augšējos atmosfēras slāņus, bet smadzeņu šūnas, jūtot asiņu straumi rimstam, ir par piekto daļu tuvāk skābekļa bada nestai nāvei.

— Jūs esat bijusi Indijā? — Arnolds negaidot vaicā, rādot uz kapara vāzi plauktā.

— Ziemā. Indijā un Ceilonā, — automātiski atbildēja saimniece,

— Ceļazīme maksāja veselus divus tūkstošus .. .

— Esiet tik laipna, atnesiet tīru dvieli!

— Jā, jā, — sarosījās sieviete un gāja laukā. Kā varēja gaidīt, dēls sekoja mātei ar plecos bailīgi ierautu galvu.

— Kolēģa! — teica Arnolds. — Vai jums nešķiet, ka sirds stājas?

— Jā, — čukstēja Dunska. Viņa tobrīd līdzinājās meitenītei, kas tausta roku svešam onkulim. — Jāsauc kardiolo-ģiskā brigāde.

— Adrenalīnu!

— Es .. .

— Beidz kasīties, Ilona! Adrenalīnu sirdī, citādi viņš dzisīs ...

— Es nekad neesmu .. .

— Kādreiz tak jāsāk.

— Kur te telefons? Zvani, Arnold, zvani...

Arnolds neatbildēja, jo dzirdēja tuvojamies saimnieces korķa klikatas. Pavēris savu feldšera koferīti, viņš meklēja ampulu un šļirci. Adata likās bezdievīgi gara, varēja domāt, kļūmes gadījumā ar tādu nabaga slimnieciņu var caurdurt un piespraust gultai kā kolekcijai noķertu vaboli. Nāsīs cirtās spirta asā dvaka. Galvu nepagriežot, Arnolds komandēja:

— Izsauciet kardioloģisko!

Eh, cik labi būtu ieraut spirtiņu no menzūras, viņš lietišķi nodomāja, vienu vienīgu dedzinošu malku rīklē, lai bailes beidz raustīt pirkstus. Nodomāja, un dūra. Cauri ādai, ribu starpā, un krūšu kurvī iekšā. Tā, uz priekšu, aiz mums ir Maskava, kas asarām netic. Adata lēni iestrēga krūtis, vīrieša seja palika nekustīga, bet Arnolda spirta vēsinātie pirksti jau bīdīja virzuli un adrenalīna kubikcentimetri triecās sirds muskulī. Šļirce tukša. Adata izvilkta, injekcijas vieta notraukta ar tamponu.

Viņš atkal juta, cik dažāds spēj būt laika plūdums. Pirmīt, zāģējot ampulu, likās, tā nebeidzamā straume iespiesta kanjonā, šaurā kā lifta kabīnē, un sekundes aizzib netverami, tikai pagūstot nomirdzēt līdzīgi ciparotām kontrolspuldzēm skalā, kad kabīne šaujas lejup šahtā un pārslodzē dun bungādiņas. Nu katrs mirklis radās un gaisa nebūtībā grūti, ar piepūli. Tas brieda ilgi kā ūdens piliens no misiņa krāna, līdz, beidzot uzmilzis, zaudēja aizķeres punktu, krita lejā un izšķīda, dodams vietu nākamajam. Tagad atlika sekunžu rādītāja laiskums baltajā aplī un apjēga, ka neveiksmes gadījumā visticamāk šī blondīne, atguvusies no bēru rituāliem un izmaksām, piekliegs pasauli un prokuratūru, ka students slepkavnieks nozāļojis viņas Harīti.

— Ir pulss! — teica Arnolds, klaušinot sirdi. — Kolēģa, vai jūs piezvanījāt?

— Viņi brauc.

Arnolds palūkojās pār plecu. Durvīs, kopā saspiedušies, stāvēja māte ar dēlu un daktere Dunska. Bet slimnieka sejā, vērīgāk

ieskatoties, varēja manīt sārtumu, acu zīlītes reaģēja uz gaismu, fonendoskopa membrāna skaidri tvēra pagaidām vārās dzīvības trīsas.

— Tad ir labi, — viņš iesmējās. — Es lūdzu dvielīti!

Atģidusies saimniece metās padot sterilu frotē dvieli, kurā

Arnolds susināja nosvīdušo seju, pie viena ieelpojot lavandas smaržu.

— Vai palika vieglāk? — viņa čukstus vaicāja.

— Jā, — atčukstēja Arnolds un teica, ka nu svarīgākais Ir slimnieku ātrāk pieslēgt pie sistēmas.

Ieradās kardloloģiskā brigāde. Ārsts — pajauns, augumā un kustībās pingvīnam līdzīgs ebrejs ar pliku galvvidu — rīkojās necerēti veikli. Pēc minūtēm desmit nestuves jau līgoja uz mašīnas pusi. Stumjot slimnieku *«rafiņā»,* Arnolds slīdēja un gandrīz nogāzās uz apledojušās ietves. Durtiņas aizcirtās. Bet kardiologs, berzējot salīgās roķeles un caur brillēm šķielējot uz Dunskas pusi, atvadu vietā burkšķēja, ka, nedod Dievs, viņam reiz krist padomju medicīnas bezmaksas ķetnās, katrs lauku skuķis, kam pieticis cītības zubrīt diamatu, tevi, actiņas blisinot, nolaidīs bedrē. Arnolds uzskrēja dzīvoklī paņemt koferīti. Blondīne joprojām paldieso-ja, sauca viņu par dakteri un vīra īsteno glābēju. Naudu ņemt Arnolds strikti atteicās, bet ļāva sev rokās iespiest lielu kārbu ar oriģinālu Ceilonas tēju ...

... iekrita brīvs brīdis un ātrās palīdzības stacijas atpūtas telpā Arnolds kāri malkoja *«OlcL London Ceaylon Tea».* Dzēriens tonizēja ne sliktāk par kofeīnu, kuru viņš bija paradis lietot, lai nomāktu gurdenumu garo naktsdežūru laikā. Dunska, jau apmierinājusies un apēdusi desmaizīti, telefoniski izrīkoja vīru, pateicoties kuram un kopīgi radītajam bērnam, topošā dakterīte laicīgi aizbēga dekrēta atvaļinājumā un pierakstījās privātmājā Berģos, tā izvairoties no pienākuma pārrasties dzimtajā Latgales miestā un gūstot tiesības pildīt Hipokrāta zvērestu, braukājot ar zilu bākuguni pa republikas galvaspilsētu. Arnolds pievāca uz galda nosviesto vakara avīzi.

Nekrologi treknos rāmjos. Paskat, no Tambovas attrie-cies, biedru grupa, ordeņi un sešas pēdas Latvijas zemes .. .

Filharmonijas koncerti. Ģeniālais Volfgangs Amadejs un nabagi frakās...

Hokejs. Atkal Rīgai *«zāģis».* Laikam maz maksa.. .

Leonīda Brežņeva sūtīts apsveikums. Interesanti, kas gan tos sacer ...

Rūpnīcas kolektīva darba uzvara. Šancējiet, šancejiet. ..

Kārtējā tikšanās veterānu klubā. Veči vienmēr smird pēc mīzaliem. Interesanti, es arī tāds būšu? ...

Strēbiens Ceilonas tējas, domas par citronu, konjaku un pāršķirta avīzes lapa.

Televīzijas programma. Nez, ko rādīs Jaungadā ...

Izraēlas agresīvie plāni. Vieni žīdi, kā viņi cits citu čakarē? ...

Bezdarbs kopējā tirgus valstis. Meli! ...

Arnolds negaidot sasprindzināja redzi — virsraksts «*'Miris Dž. Lenons»* un desmit rindiņas nonpareli. *Pazlstamāifs estrādes mākslinieks . . . Bijušais dalībnieks . . . Ņujorka . . . Slepkava — maniaks . . . Ceļā uz slimnīcu . . . TĀSS ??-.* Arnolds nolika avīzi malā.

Parasta nakts atpūtas istabā. Kāds snauž krēslā, kāds lasa detektīvu. Šoferi griež tradicionālo zoli, likme kapeika punktā. Daktere Blūma ada svīteri no pelēkas lauku dzijas, psihbrigādes tēvaiņi aizsteidz uz Izsaukumu. Viss pēkšņi likās tuvs un nesasniedzams kā vakarējā diena. Plakāts, kas reiz karājās virs viņa gultas — četri Liverpūles puiši vai līdz ausīm iesēdušies milzu putukrējuma tortē. Disks *«Sgt. Peppers lonely hearts club band»,* dziesma *«Hey jude».* Likās, viņš ir puišelis, kuru lielie varītēm atvilkuši fizikas kabinetā un notupinājuši uz katedras līdzās mazītiņam magnetofonam. Tehnikas brīnumu atvedis Zariņa tēvs, šis lielais priekšnieks. Rit starpbrīdis, griežas spoles, švirkst lente ska|runītī, par prieku meitenēm dzied lamātie *«bītli»* un vaibstās notrūcies pirmklasnieks . . . Tas bija pavisam nesen, piesmakušais klubs ar skatuvīti, uz kuras stāv viņu grupe-le — visi pieci vēl jauni, garmataini. Buņģieris Zigis jau ieskurbis, un šķīvji šķind īpaši skaļi. Haralds pie noskaņotām klavierēm spēlē *«Let it be»* meldiņu. Zālē plosās tīneidžeru ekstāze un ritmene viņa pirkstiem klausa tīri labi. Tuvojas pusnakts, un kluba vadītāja kulisēs rāda, ka laiks beigt.. . Jā, kur tas laiks, kad viņi piecatā kāpa uz bīnes, lai godīgi nopelnītu savu naudiņu, šis diletantu bariņš ar paštaisītām ģitārām rokās un oriģinālām džinsām kājās, kas spēlēja kāzās un baļļukos. Arnolds atcerējās, kā izskaņā lepni pieteica dāmu deju. Trīs četri, iet vaļā dziesma *«Girls».* Tiesa, spēlējot vajadzēja uzmanīt Robi, lai viņš neaplūztu pirms beigām un spētu godam nodziedāt solo. Parasti nenovaktēja un meitenes pirmās šķērsoja zāli, skanot *«Vecpiebalgas ūdensrozēm».* Eh, Robi, Robi, vēl nodomāja Arnolds, jau piecpadsmit gadus tu pūsti, bet šoferis tīrs staigā uz brīvām kājām. Un braucāt jūs skaidrā, brālēnam astoņpadsmit kājas lūzumi un baltā biļete, tev atvēlētas divas dienas bezsamaņā ... Kā stāstīja aculiecinieki, avārijas vietā, guļot līdzās motocikletam, Robis vēl šokā stenējis: *«Mauka tāds, riktīgs mauka!. . .»,* līdz norimis. Bet bēres bija smagas, māte ģība, līgavai sestais grūtniecības mēnesis un histērija. Zārku nesa viņi — ar kuriem Robis montēja pastiprinātājus, spēlēja *«Deep Purple»* grāvējus un kāzās nekaunīgi pieprasīja nēģus.

Arnolds atcerējās, ka kapa aizbēršana viņam padevās visveiklāk. Ne velti bērnībā nācās vergot ģimenes dārzā un skolas gados naudiņu pelnīt arheoloģiskajos izrakumos. Cik skaists bija bronzas gulbītis — nezināma Novgorodas rotkaļa šedevrs, kuru viņš nospēra kultūrslānī un atdāvināja Renātei. Jauka bija meitene, necentās ātri noprecēt. Tagad Renāte tirgojas ar rozēm. Apmierināta, jo vīrs agronoms darbu

pieprot, bet abi dvīņi veseli kā rutki un aug par īstiem pirātiem. Arnoldam ļoti gribējās smēķēt un, meklējot cigaretes, pirmais prātā nāca Haralds, kurš principiāli atzina vienīgi *«Camel».* Kā visi vienaudži, Haris tirgojās ar diskiem, pārpirka arī cigarešu blokus un džinsus. Dīvaini, tolaik džinsi vis nebija vienkāršas Levija Strausa Izgudrotas bikses, tās nozīmēja ko vairāk par naudu un bodnieku augstprātību, šo naudu tērējot. Bet Harlm andele iepatikās, un pērn viņam piesprieda desmitnieku un mantas konfiskāciju par nelikumīgām valūtas operācijām. Savukārt garais Andris, kas grabināja baseni un mācījās čellospēli, sen beidzis konservatoriju un, iežmiedzis starp kājām lielo pijoll, čīgā kamerorķestrī. Izbraucis ārzemes un mājup pārvedis smalkus kankarus un milzu iedomību ...

... Uzsmēķējis gaitenī, Arnolds ieslēdza tranzistoru. *«Majaks»* runāja par Karagandas akmeņoglēm, Rīga mācīja zviedrus dzīvot... Grozot niķelēto pogu, viņš nokļuva Rietumos un dzirdēja skumjus vārdus angliski, vāciski, franciski... Četri šāvieni, asiņošana plaušās, un nemirstība klāt. Lēts revolveris kāda tur Čepmena rokā . .. Bet *«Radio Luxemburg»* tonakt bez mitas grieza *«bītlu»* mūziku, atskaņoja dziesmas no nelaiķa soloalbumiem, savukārt Arnolda brigādei darba netrūka. Bija daudz izsaukumu — plaušu karsonis ar augstu temperatūru, vīrusa hepatīta mocīts ok-tobrēns, kam acu āboli dzelteni kā žults, mirstoša vēžinie-*cp,* viņa alka morfiju, bet saldā ēdiena vietā cilpā ielīdis pašnāvnieks, kurš medīja pasauli ar zilu, pietūkušu mēli un, šķiroties no laicīgās dzīves, bija apķēzījies. Lifta kabīnes, stāvas un lēzenas kāpnes, satraukums un atvieglinājums sejtājs, trūkums un pārticība dzīvokļos, prašņāšana par slimības lapām un miršanas apliecībām, sviedru, tualetes ziepju, vīna, strutu, sinepju plāksteru, sirdspilienu un parfīmu smakas. Bet īsajos atpūtas brīžos cigaretes dūms, kūpoša tēja un sēru mūzika ēterā. Dziesma *«Let it be»,* ko pārtrauc .. .

... ko pārtrauc pavadones spalgā balss. Viņa ziņoja, ka vilciens stāvēs piecas minūtes. Laukā redzējās provinciāla stacija, apnicīgs lietus un pasažieri, kas caur pančkām brida uz vagoniem. Arnolds nopūtās:

— Iedomājies, Sofij! *New York City, Central park,* kur pateicīgie cilvēki iekārtojuši *Strawberry fields.* Daudz ziedu, sveču, bet tālumā var samanīt daudzdzīvokļu māju *«Dakota»,* pie viena no logiem stāv Joko Ono tumšās acenēs ...

— Tu taču neparko negribēji Ņujorku, — izbrīnīti teica Sofija.

— Ņujorkā uz ielām cilvēkus laupa. Pievāc visu līdz pēdējam, — atrāvusies no grāmatas, sarunā metās līdzbraucēja.

— Ka tad, — smīnēja Arnolds. — Bet dienvidu štatos kuklusklans, baltie rasisti trenkā nabaga nigerus. Onkuļa Toma būda un Skarletas zaļās acis.

— Briesmīga zeme. Dēļ naudas gatavi viens otram rīkli pārkost.

— Jā, jā. Narkomānija, striptīzs un kara kurināšana. Jūsu dēlam nenāktos maršēt divus gadus, ja tos amīšus likvidētu.

— Nu pēc pusotra gada nāks mājās.

— Atvedīs jums baltkrievu vedeklu, varbūt ar mazbērnu zem sirds.

— Nē! . . . Jurītim taču jāmācās.

Arnolds neiebilda. Vilciens jau uzņēma gaitu. Stacijas dežurants ar dzeltenu zizli māja ardievas, pie pārbrauktuves ķērca signālzvans un automašīnas ar zibošiem stikla tīrītājiem gaidīja brīvu ceļu.

Uzdegās griestu spuldze, iezaigojās spoguļi pie kupejas sienam, un Arnolds, lūkojoties savās nogurušajās acīs, sprieda, ka neizskatās daudz vecāks par pasē fiksēto gadu skaitu, tiesa, dokumentu «читайте, завидуйте»[6] viņš atstāj šeit, bet pusi mūža netraucēti aizved līdzi, droši nobēdzinājis nervos, pārvērtis grumbās, kuņģa jēlumā un vienaldzībā. Acis attēlā blāvoja kā aluspudeļu stikls, bet viņš iedomājās, ka sliktākajā gadījumā varēs piepelnīties Montekarlo, dancinot pārziedējušas jeņķu miljonāres, jo naudiņa visur vajadzīga, bez naudiņas grūši, tādēļ cimperlība un smalkums jāmet malā, kaut par līķu mazgātāju policijas morgā, sanitāru leprozorijā vai pedikīru vājprātīgo namā. Un para-noiķi neplēš caurumus zeķēs, federālā valdība maksā dolārus, bet pāri robežām ceļo avioaploksnes, kurās krāsainas bildītes ...

.. .krāsainas bildītes, lētie *«Polaroyd»* uzņēmumi. Pacel aparātu pie acīm, noķer vlzierī vajadzīgo skatu, spied pogu, un pēc pārdesmit sekundēm Izlec gatavs attēls. Kapsēta Mi-čiganas pavalstī, Ideāls mauriņš, pieminekļi, ar ekskavatoru rakta bedre, jau betonēta, kurā nu īpašs agregāts ielaidīs zārku. Līdzās cienīgtēvs, skumju mākti bērinieki, vīriešiem korekti uzvalciņi un melnas kaklasaites, arī dāmas sērās, daudzām plecos kažokādu apmetņi, šķiet, ir rudens, laiks pavēss, un dzīvajiem veselība jātaupa. Uz postamenta greznā kastē gulošo mironi pēdējo reizi apspīd saulīte. Nelaiķis iebalzamēts un nogrimēts kā kinoaktieris, bālais vaigs rādās cēlāks nekā antīkam karavadonim marmora cilnī. Dižciltīgo mūmiju sauc Jēkabs Mačs. Dzimis pērnajā gadsimtā Vidzemes guberņā vecsaimnieka ģimenē. Ar laiku un manību iedzīvojies rocībā, dzirnavās, ādu ģērētavā un auglīgu tīrumu hektāros. Pabijis aizsargu priekšniekos, spiedis roku ministru prezidentam Ulmanim, kalpinājis poļu laukstrādniekus, pircis traktorus un kunstsūdus, iekļuvis Konversācijas vārdnīcā minēto tautiešu skaitā, uztaisījis trim istabmeitām pa bērnam, ziedojis naudiņu nabagmājai un Brīvības piemineklim. Bijis apveltīts ar politisko ožu, jo, nenoticējis Staļina konstitūcijas labumiem un Kirhenšteina varenībai, veikli šmaucis mežā un, kas zin, ar pārākuma pilnu skatienu no dzelzceļmalas krūmiem *«Baigajā gadā»* pavadījis

izsūtīto ekspluatatoru ešelonus. Aizbēdzis kopā ar sakauto vērmahtu, strēbis zupu *«dīpīšu»* lāģeros, rakstījis lūgumus un zākājis sarkanos, līdz, stāvot uz tvaikoņa klāja, ieraudzījis caur miglas vāliem iznirstam Brīvības statuju. Novilcis trimdas zemē līdz dižam vecumam, naturalizējies un dibinājis bridža klubu un beigās laimīgi miris kā pensionēts psihiatriskās dziedinātavas kalpotājs. Radi nelaiķim izkaisīti pa visu pasauli. Dzīvie un mirušie. No Imantas līdz Juglai. No Adelaidas līdz Kolimai. No Griščenes līdz Frisko. Un, pieminot veco Maču, dzīvie allaž apcer leģendu par zeltu, ko viņš, no krieviem bēgot un uz angļiem cerot, it kā ieracis lielajā silā pie Valmieras ceļa.

Bēru bilžu pasjanss rindojās uz galda, atmiņu buķeti diedzēja ģimenes albumi ar skatiem no kāzām un iesvētībām, izlaidumiem un dzimumdienām, kur tad vēl tradicionālās kabineta formāta fotogrāfijas — vairumā padzeltējušas, cakaini apgrieztām maliņām. Pagātnes reanimācija turpinājās, jo pie viesību rīkotājiem bija atbraukusi Kanādas māsīca. Visi viņi iznāca Mača trešās pakāpes radinieki, cēlušies no viena pagasta, vienā luterāņu draudzē kristīti. Māsīca Vai lija nosēdināta godavietā. Gaišā, karstajam laikam īsti piemērotā vasaras kostīmā tērpusies, viņa galda galā bikli skrubināja speķa pīrādziņu, bet radi — rūpīgi sapucējušies, safrizējušies un saodierējušies — aplenca viešņu ciešā lokā kā tumšs vārnu bars. Vallija rādījās mulsa un vientuļa, kā nekā pamesta mājiņa Ontario provincē, šķērsota Atlantija, muitā ceļasomas rakātas līdz pēdējām apakšbiksēm, beidzot pēc ilgiem, ilgiem gadiem sperts pirmais solis uz dzimtās zemītes un sabučoti radi, kas paguvuši nobriest un novecot, piedzimt un izaugt lieli. Vallija bija vecmeita, strādāja valsts darbu un svētdienās apmeklēja baptistu lūgšanu namu. Naudiņu ceļojumam uz Rīgu viņa atlicināja gadiem, bet šeit skolas bibliotekāri sagaidīja kā mistera Vanderbilta atraitni. Klanījās priekšā un pakaļā, apdāvināja ar tautiskām prievītēm un dzintariņiem, solīja vest uz kora koncertiem un līdz melnai tumsai vārdzināja sarunās, alkstot dzirdēt, cik ilgi kanādietim jāstrādā, lai nopirktu mārciņu sviesta, vieglo autiņu vai bezizmēra zeķubikses. Kur tad vēl radi, draugi, paziņas, skauģi, kaimiņi, jaunības mīlestības, skolasbiedri un varasvīri, kuru likteņceļi, panākumi, nelaimes, nieru vainas, saražotie bērni, mantība, dzīvesvietas un mūžamājas tik grūti aptveramas vienā vakarā, kad notek tūristu vīza un kafija tiek dzerta litriem vai pintēm.

Tovakar, kūku ēdot, atbraucējas mazgadīgais radinieks, kurš nebija piedzīvojis kara šausmas un sociālo netaisnību, vedināja tanti Valliju uz ārzemniekiem domāto veikalu nopirkt viņam portatīvo magnetofonu. Zēnam nācās vilties, jo mamma zvērēja, ka viņiem dzimtenē visa pa pilnam, cilvēki dzīvo un ir laimīgi. Te dievbijīgā Vallija neizturēja, runāja par valsti, kas sej Kazahstānā un pļauj Kanādā, melo pasaulei un grib, lai citi iemīlētu krievu tankus un

raķetes. Beigās politiku lika mierā un nieka magnetofona vietā radu ģimene tika pie jaunām *žiguļa* riepām, kuras pats namatēvs lepni izripināja no dolāru veikala. Valūtu Vallija tērēja nākamajā dienā, bet naktī, kad viņu laimīgi aizgādāja uz hoteli, saimnieks atviegloti vilka no ledusskapja frīzera pusstopu:

— Beidzot ieņemsim ko nopietnāku! Man no šampīzera rūc vēders ...

Degvīns saldēja smaganas, ikri likās pretīgi kā zivjeļļa bērnībā, bet Arvīdonkuļa runas apnicīgas. Tēvabrālis ik pēc desmit minūtēm paldiesoja, jo viņš, Arnolds, ir lauva, viņam ir sakari, pratis izgādāt atļauju, lai Vallija drīkstētu aizbraukt uz lauku kapsētu un, pavadoņa uzmanīta, noliktu kroni uz savu vecīšu kapiņa. *«Kas viņa spiedze, vai!»* nerimās Arvīdonkulis, *«tie imperiālisti tāpat no sputņikiem nopeilē*

i to, ko mēs māgā liekam, i to, kas no tā pāri paliek.» Dzeramais pudelē plaka, un Arvīds jau lādēja radus. Sieva metās klusināt, bet namatēvs, krietni iesārtis un drosmīgs, sauca, vai Rīgas skuķis maz zina, ko nozīmē celties līdz ar gaiļiem un dzīt govis ganos, laukā rudens, salna dzirkstī zālē, šausmīgi stingst kailās pēdas, un vienīgais glābiņš ir noskatīt, kurš lopiņš paceļ asti, lai steigšus iekāptu kādā kūpošā pļekā pasildīties . . . Viszvērīgāk Arvīds zākāja veco Maču, sauca viņu par gnīdu un asinssūcēju. Mačs Ziemsvētkos mēdzis dedzināt divas eglītes. Saimnieku galā turīgo radu bērniem, bet ķēķī — plikadīdām. Tur bērneļi dabūjuši savu piparkūku sirdi un riekstu riekšavu, grauzuši našķus un piekoduši sutinātas zoss un pīrāgu smaržas. — *To es nevaru aizmirst,* runāja Arvīds, *mēs, radi, tuvinieki, kā kalpi, kā ubagi. . . Tu zini, Arnold, tāpēc es nolēmu būt komunists. Lai ir taisnība! Mačs pat no miesigā brāļa plēsa procentus.*

— Un tā uzreiz partijā? — pavaicāja Arnolds.

— Tu zini, cik mēs tagad labi dzīvotu, ja visi komunisti būtu tik godīgi kā es?

— Beidz muldēt! Kaimiņi dzirdēs! — Arvīdu kušināja sieva.

— Lai dzird! ... Un vispār viņi latviski nesaprot. Ņe bum bum ...

Strīdēties nebija jēgas, un Arnolds visam piekrita. Arī tam, ka dzīve ir bez vainas, viņiem pasaulīgos labumus nevajag, savu maizi ēdīsim, kaut ar garozu, sūro darba garozu ēdīsim ... Vēl Arvīds atcerējās dienesta laikā Ukrainā zagtos tomātus un pieminēja četrdesmito gadu, kad viņa vecāku mājā iemitinājies krievu oficieris, kas virtuvē neizpratnē grozījis kafijdzirnaviņu rokturi un prašņājis, kā pa šo telefonu var piezvanīt uz štābu ... Tad onkulis negaidot sāka atdarināt suņu riešanu, un *Maksis,* sievas tauki barotais kokerspaniels, tupot uz dīvāna, neizpratnē purināja ausu ļerpatas. Pati sieva bezspēcībā nolaida rokas, jo pļēgurs galīgi mēms palicis, sazin kā rītvakar tiks līdz dziesmusvētku koncertam, tas taču tik skaisti, tik-daudz latviešu, visi stāv kājās un dzied par gaismaspili, kas kalnā

gavilē . .. Bet Arvīds neklausījās, glāzēs lija degvīns, jau otrās pudeles atlikums, un Arnolds juta onkuļa smago roku uz pleca. Viņa nāsīs cirtās spirta tvaiki, bet ausīs skanēja šļupstoši vārdi, ka jāturas kopā, visiem kopā, nedrīkst naidoties, latviešiem jāstājas partijā, lai būtu vairāk godīgu cilvēku, lai tauta izdzīvotu, te neviena Amerika nepalīdzēs, Amerika palīdz žīdiem, mums vajadzīgas savas rokas ...

.. . rokas un kakls amatniekam bija tumši nosauļotl, liecinot, ka vasara pavadīta uz būvēm.

— Vai būs taisni? — bažīgi vaicāja Arnolds, skatoties, kā meistars flīzē vannasistabas sienas.

— Būs, būs, — atņurdēja meistars un nospļāvās izlietnē.

— Un nost nelēks?

— Tu nelūri man uz nagiem, vagars gatavais! Es pašam Lācim ateju taisīju.

— Lācim?

— Viņam vēl piemineklis Čakstēm priekšā aizcelts.

Meistars bija ierunāts restaurācijas kantorī, kur skaitījās starp prasmīgākajiem, vecā kaluma amatniekiem, un viņa rokas maksāja piecpadsmit rubļu par noflīzētu kvadrātmetru. Untumains kā visi amatnieki. Pēteris, beidzot darbu, iedzēra šņabi, piedevām paģērēja biezu stikla glāzi ar smagu peciņu un aktīvu darba devēju līdzdalību trauka tukšošana un sarunās par politiku. Bet uzkodās saimniekam noteikti bija jāliek loki un ķilavas.

Pēteris ilgi mazgājās pēc kaļķiem un javas dvakojošajā vannasistabā. Pārģērbies, salicis amatrīkus milzīgā portfelī un rūpīgi noglaudis paplānos mateļus, viņš sēdās virtuvē pie galda.

— Nu, saimniek! — teica Pēteris, pildot glāzes. — Smuks darbiņš padarīts ...

— Jā.

— Prozit!

Vajadzēja dzert tukšu. Viebjoties no degvīna garšas mutē, Arnolds dzirdēja, kā Pēteris grauž lokus, iegrūž zaļumus sālstraukā un grauž atkal. Bet ķilavas ēda, kā stāv — ar dakšiņu giljotinētā zivtele aši aizslīdēja viņa bleķa zobstar-pā,un sastrādātajos pirkstos palika pats astes galiņš.

— Nu, uz otro kāju, lai nav jāklibo! — Pēteris jau laistīja šņabulītl.

Saskandināja un iedzēra.

— Ta tu esi dakteris, — ierunājās Pēteris, košļājot lokus, — dakteris slakteris ...

— Pirmos trīs tā fiksāk! — atģidies meistars tvēra pudeli. Arnolds gandarīts manīja, ka degvīna līmenis traukā noplacis līdz vārdam *«VODĶA»* uz etiķetes. Nu viņi saskandināja ceremoniāli kā valstsvīri banketos.

62. **Mūsu Dzimtene.**

Musu Dzimtene ir Pa nība ir ļoti liela un bagaļ
ˆienlba. Padomju Savie-iMūsu valsts saimnieki[1]

— Klausies, dakter, tu gribētu dzīvot Amerikā?

— Prātīgs puika ... Tur tu badā nosprāgtu!

— Ne visi Amerikā mirst badā.

— Visi nē. Kas šancē, tas ēd. Ar sviestu.

— Es ar strādātu ...

— Ha! ... Receptīšu rakstītāji. Zinām, zinām ... Kiistiru jūs nemākat ielikt!

Pēteris kabatā atrada saņurcītu cigarešu paciņu un gluži pietvīcis turpināja:

— Tu esi tās augstās skolas beidzis, diplomu pilns skapis, parķeinijs, tu man pasaki vienu, kādē| mans bračka, tāds pats strādnieks, ta nē, pensionārs, man var pakas pāri *«diķim»* sūtīt, bet es viņam tikai sūda platīti *«Te ir tava dzimtene, smilšainais krasts»* ... Pasaki!

Bet ja tavs pensionārs saslimst, ko tad?

— Duraks. Vai tu nezini, mūsu dakterēšana laba, ja vajag *«zilo lapu»,* lai paģiras pēc jubilejas salāpītu ... Sanitāre bez piecīša pie šībera neķersies, par jums, slakteriem, nav ko runāt...

— Nu tu, Pēter, šauj pār strīpu!

— Ku-kū! — smēja meistars. — Es pērngad veceni apraku. Divi infarkti. Es tās jūsu iazeretes no iekšienes pazīstu. Vo!

— Skaidrs.

— Ieraujam! Lai Anniņai vieglas smiltis.

Dzerot Arnolds lādēja Annu, kura bija pārcietusi divus Infarktus, Pēteri, kurš nelaiķa sievu bija dikti mīlējis, un dakteri Suškēviču, kurš slimnieci izguldījis klīnikas koridori, gudri runājot, ka nu jāgādā importa zāles, tās esot vienīgais glābiņš. Arnolds klausījās ar nopietnu seju, jo gribēja, lai Pēteris izflīzē arī virtuvi, kura tobrīd atgādināja noliktavu. Stūrī kastes ar flīzītēm, cementmaiss, spundētie dē|i, līdzās vēl neuzstādīta ve|asmašīna, ar ka|ķiem nošķiestas kāpnes. Remonta haosā neskarts palicis galds un divas taburetes, uz kurām nu viņi sēdēja un strēba prasto zirgu šņabi.

Bet Pēteris tik locīja iekšā za|os lokus un uzkoda dzimtās Baltijas ķilavas. Pilnu muti viņš runāja:

— Tu nebēdā, ķēķi uztaisīšu kā bombongu. Cilvēkiem patīk, ja šancē ar glanci. Es, piemēram, domāju, kara nebūs. Jeņķi jau saprot, ka krievam viņi ne sūda padarīt nevar. Paskat, Hitlerīts ar, līdz Volgai — māmuļai aizgāja, un *kaput!* Nē, krievam vajadzīgs tatārs, tas viņu pakaļā, līdz pašām mandelēm ... Uz mums noteikti notēmēta kāda raķete ... Bumba!

— Uz mums?

— Kas tu, sasvīdis esi? Pār mums visi kari gājuši, visi, kam valdīt gribas, ar tankiem iekšā, domā, tagad būs savādāk? — Pēteris dūra ķilavu nikni kā komisāru. — Es jau vecis. Bet tev jāuztraucas. Es tās meitas izmīlēju ... Jā, atceros, jauns biju ... Tie bija citi laiki. Visi uz obligācijām parakstījāmies, visi Staļina rakstus plauktā turējām, ar ķīnīzeriem draudzējāmies ... Tu zini, cik pirmais *moskvičs* maksāja? . . . Deviņus tūkstošus vecajā naudā!

— Tas, ko pēc *«opeļa»* parauga taisīja? — vaicāja Arnolds, lai saruna nepārvērstos monologā.

— Tas pats! Pirmajiem vāģiem vēl bija oriģinālās deta|as ar firmas spiedogu. *«Opel-Ķadett».* Mašīnīte! Friči pagrūda karu, jāmaksā, ko tu stipram padarīsi, kontribūcija ... Tev ar sausa glāze.

Arnolds steidzīgi salēja un vaicāja, ko Pēteris karā darījis, vai ir armijā dienējis.

— Mani? Armijā? Ne sūda! — iesaucās Pēteris, cieši ietinies lētas tabakas dūmos. — Tiklīdz četrdesmit trešajā atnāca tā pavēste, es pie radiem uz Kurzemi, pēcāk slapstījos mežā. Tur, gar Ventu un Abavu.

— Vai tad žandarmi netvarstīja?

— Tvarstīja, kā pieklājas tvarstīja ... Bija viena smuka saimniekmeita, tā mani pieturēja. Tupēju kā ķeizariņš kūtsaugšā, bet friči sētsvidū laka kurzemnieku *«ļurļaku»* ... Alvīne bija viena smuka meita, — nopūtās vecais un rija ķilavu kā pelikāns. — Viens brālis

Alvīnei bija partizānos. *«Sarkanā bulta».* Otrs *«kureliešos»,* tu zini, *«meža kaķos».* Beigās friči gribēja nolikvidēt kā vienus, tā otrus. Dzīvīte .. . Tad vienu nakti pēc paikas nāca vecākais bračka, citu — jaunākais, kam tas sociālisms kārojās. Alvīnes mutere nāvīgi baidījās, ka tie trakie tiekoties ķersies pie rīkles par savu Latviju. Jā, kāda tur politika, ja nav ko kniedēt...

Arnolds salēja atlikušo degvīnu. Uznāca nelabums, un viņš manīja, ka kuņģis iesmeldzās, bet amatnieka sejasvaib-sti acīs zaudē asumu, šķita, viņš pasaulē lūkojas ar sev galīgi nepiemērotām brillēm. Arnolds steigšus apzieda rupjmaizes riku ar leknu sviesta kārtu un stūma mutē. Bet Pēteris nenoguris stāstīja, ka, karam uz beigām ejot, jutis, nu ir kriš-ka, vai jācērt uz Gotlandi vai jāstājas partizānos. Sagadījies, ka aprīlī viņu un Žani pārsteigusi patru|a, vajadzējis mukt kokos un durt pie sarkanajiem. Tūlīt bijusi kapitulācijas diena klāt, vācieši braukājuši pa ceļiem ar baltajām lupatām, bet viņš no meža iznācis kā padomju partizāns. Beigās Alvīne viņu noprecējusi, bijusi grūta un draudējusi, ster-va, iet uz orgāniem un pastāstīt, ka Pēteris nav bijis cīnītājs, bet sūda dezertieris, kas no iesaukuma leģionā glābies zem bābu brunčiem .. .

— Pag, jūsu sievu tak sauca par Annu ...

— Pareizi, Anna Alvīne. Kādreiz deva dubultvārdus, — te vecais blēdīgi uzsmaidīja savu tērauda smaidu. — Bet tā partizānu būšana man nāvīgi palīdzēja. Esmu karotājs, toč-no, veterāns, un man ir tiesības pirkties invalīdu bodē kopā ar krievu pulkvežiem ...

Tovakar Arnolds uzzināja, ka 2an! pēc kara noklapējuši mežabrāļi, otrs brālis dabūjis galu Sibīrijas lāģerī, bet Alvīnei Ir gruntīga māja kaut kur Jaunzēlandē. Pacilājis glāzi, meistars vēl gribēja sabīdīt polšu, sak, ko tur pusceļā paliksi, viņš taujāja par pulksteni, jo veikalu var ciet aizklapēt, arī smēķi jāpaņem.

Gana tielējušies, *aibi* vienojās īsto dropi rīkot, pabeidzot virtuves remontu. Tīrā mājā, ar trim polšiem, duci alus un labu zakusku.

— Es pa pirmo uztaisīšu, būs ķēķis kā bombonga, eh, zo-niņ, vecs palieku, jaunībā izmetu pusstopu un nospļāvos, tagad pēc korteļa uz pakaļas, — purpināja Pēteris, klunkuro-jot kāpņu telpā. Viena roka balstījās margās, bet otru novilka milzīgais portfelis ar sudraba monogrammu.

Cigarešu galus, ķilavu un loku paliekas Arnolds ielidināja atkritumu urnā. Ar holandiešu šķīdumu ilgi spodrināja šķīvjus un glāzes. Bažīgi ostīja dakšiņu — ka tik trāna smaka nepaliek starp ēdamrīka zariem. Atraugas nerimās, un Arnolds pieņēma vīrišķīgu lēmumu. Sakūlis vannasistabā litru silta sodasūdens, viņš cēla kokteili pie lūpām. Iztukšojis kuņģi, Arnolds caur asarām redzēja, ka sienu otrpus klozetpodam klāj salātzaļu flīzīšu segums. Jauks salātzaļš tonis ...

... salātzaļš tonis kā tās kundzītes kostīmam. Bet dāma tik lasa un lasa. Aizrautīgi kā iepriekšējā gadsimta latvju censonis, Tērbatas universitātē tiecoties pēc zinību gaismas.

Arnolds pavērās sievā:

— Tu guli?

— Vienkārši acis aizvēru.

— Nupat atcerējos, kā taisījām dzīvoklī remontu ... Pēteris vēl sienas flīzēja.

— Jā, vienreizējs meistars.

— Remontēt dzīvokli, gatavā Golgāta.

— Mierini sevi ar domu ...

— Sapratu. Interesanti, kas no rītiem skries uz zaļo van-nasistabu un atgriezīs niķelētos krānus?

— Arnold, vai tev nav ...

— Vienalga, absolūti vienalga. Lai aizrijas!...

Arnolds dzirdēja vilciena riteņus vienmērīgi dārdinām sliežu salaidumus. Kā skumjš metronoms šīs skaņas atbalsojās apziņā, un viņš iedomājās, ka nu viņa ceļš smalcinās šādos tērauda nogriežņos zem riteņiem. Un katrs sliežu posms tuvina robežai, uz kartes, zemes un ļaužu prātos spraustai robežai, kas atdala valsti no valsts, sistēmu no sistēmas, šķeļ cilvēkus un tautas, liedz pagātni un sola nākotni. Atliek tagadne, šis mānīgais mirklis, kad nav tiesību un izvēles iespēju. Bet robeža ir augsta un nepārkāpjama, var teikt, gandrīz absolūti droša kā tālais mūris . ..

... kā tālais mūris aiz Brandenburgas vārtiem. Tas nokrāsots balts, balts un, jādomā, pāri lienošs cilvēciņš uz šī fona kļūst līdzīgs mazītiņai melnai blaktij, varbūt tarakānam, kuru nosist niez nagi. Insekti jāiznīcinaˆn mušu pletni te aizstāj *AĶM* sistēmas automāts. Bet gaisais mūris vientuļi stiepās cauri miljonu pilsētai, blakus stāvēja Horsts, viņš kaut ko stāstīja lauzītā angļu mēlē, un Arnolds, līdzīgi kropļojot valodu, atbildēja. Viņi bija iepazinušies pērnajā vasarā, kad Latvijā apmaiņas braucienā viesojās vācu studenti. Šim puisim visai maz interesēja Hanzas pilsētas Rīgas arhitektūras pieminekļi, tolaik lētās kafijas kilogrami, dzintara krelles un matrjoškas. Arī ērģeļmūzikas koncerts Horstam ātri apriebās, jo viņa tautieša Baha fūgas vēl lāgā nebija atbalsojušās Doma majestātiskajās velvēs, kad mūzikas skaņas pārtrauca zālē sēdošo ekskursantu iepirkumu saiņu papīra čaboņa. Horsts izrādījās praktisks vācietēns. Toreiz viņa dzimtā strādnieku un zemnieku valsts vēl dzīvoja liekulīgās ilūzijās un centās abortu netikumu nīdēt, kombinējot prezervatīvu reklāmu ar likuma bardzību. Arnoldam sakaru netrūka, sākumā Horsts mācījās ar kireti izkasīt zaļu gurķi un, nodemonstrējis drošu roku, tika līdz opzālei, kur, slēpjot zem marles maskas āriešu profilu, palīdzēja divām pacientēm pārtraukt nevēlamu grūtniecību. Uz mājām Horsts aizveda gan

attiecīgas profesionālās iemaņas, gan pilnu instrumentu komplektu šīs nelielās ķirurģiskās manipulācijas veikšanai.

Nu Arnolds ciemojās pilsētā ar lāci ģerbonī, klātienē vēroja Aleksandra laukumā uzslieto teletornl un slaveno pulksteni, redzēja Nefertītes galvu un Fridriha Lielā galvassegu muzejos, pabija šaritē klīnikā un nūdistu pludmalē, jautrā barā iepazina Berlīnes lokālus, Sansusī pili un Treptovpar-ku. Iznāca pavērot arī robežu, šo frontes līniju divu ideoloģiju ķīviņā, nerūsošo *dzelzs priekškaru,* kam pāri lidoja vienīgi vācu maizē nobarojušās dūjas, sapņi, lāsti un televīzijas programmas daudzu stundu garumā. Protams, brīvās pasaules vai starptautiskā imperiālisma priekšposteni Arnolds redzēja pa lielu, lielu gabalu. Horsts zināja teikt, ka ceļš uz caurlaižu punktu austrumu zonā met asus zigzagus, bet abpus asfaltam sacelti dzeloņstiepļu aizsprosti un barikādes. Ar mašīnu tur neieskriesies, pat tarans paliks veltīgs, izmisuma pilns žests. Savukārt viņpus svītrotajai barjerai gaida sargmājiņa, no kuras izspurdz meitene minibruncītī un, iespiežot pasē zieģeli, vēlē braucējiem patīkamu ceļu, bet mašīnas tālāk ripo pa platu maģistrāli, taisnu kā lineāls. Arnolds vēl smīnot prašņāja, kā Horsts to tik smalki zina, varbūt naktīs un dzērumā raušas pāri mūrim uz amerikāņu zaldātiem domātajām priekamājām. Horsts nopietni stāstīja par *Onkel Kari,* kas ik gadus brauc ciemos no *Westberlin,* tā teikt, informācija caur pirmajām rokām. Viena tauta, divas valstis ... Sakiet paldies Marksam un Hitleram, atbildēja Arnolds. Horsts izlikās piezīmi nedzirdam, teica, tā augstceltne tālumā ir špringera koncerns, bet reihstāgs saskatāms no citas vietas, starp citu, Rietumu zonā pie mūra stāv krusti nošauto bēgļu piemiņai. Tūristu ziņkāres remdināšanai tur uzbūvēti īpaši skatulaukumiņi, bet pati siena noraibināta dažnedažādiem saukļiem. Nopērc aerosola baloniņu, šķaidi krāsu un zākā komunismu vai slavini brīvo mīlestību, cik sirds vien kāro.

Gadiem Arnolds no vācu draudziņa saņēma glītas apsveikumu kartiņas — *«Glückliches Weihnacht, Frohe Ostern»* —, līdz kādu rītu viņš pastkastītē atrada vēstuli ar *Bundespost* mārku. Horsts rakstīja, ka nu viņš mīt pie Reinas un svētdienās špacierē gar katedrāli, *«Gruß aus Köln»,* bija uzšņāpts uz krāsainās atklātnes. Bet vācene izrādījās reti grūta valoda, tīrās mokas ar artikuliem un locījumiem. Privātskolotāja dabūja krietni pasvīst, līdz Arnolds ielauzījās dižā Gētes mēlē, varēja lasīt kriminālromānus, klausīties *«Deutschlandfunk»* un puslīdz svabadi buldurēt. Sasodītā gramatika, *ich bin, du* bina, die, der, das, liec, kas labāk pas, vienalga divas svešvalodas plus krievu — tā jau ir pus Eiropa pie kājām. Eiropa, mazs, robains pleķītis uz globusa, ar plaukstu var aizsegt, vienā pusē paliek Urāll, otrā — okeāns un Kanāriju salas, kur mūsu jūras arāji piestāj atpūtā Las-palmasā un andelē pieclatniekus. Lielākā divdesmitā gadsimta sudraba monēta, neatkarīgās republikas simbols, *«Mildiņa»* ar tautiskām biželēm un

aicinājumu Dievam svētīt Latviju, nu jau kolekcijas vērtē, kas pārtop raibos kankaros, videokasetēs un Singapūrā štancētos tranzistoros vai pie sienas karināmos telefoniņos ar ciparu tastatūru. Spied podziņas reizes astoņas, klikšķ releji līnijās, skan gari sīcoši izsaukuma signāli, un tālumā kāds pace) klausuli. Hallo, Horst, vecais *Kamerad,* atceries, kurš tevi mācīja kasīt bā-bām vēderus otrajā mēnesī, atceries, kā garšoja alus *«Sēnītē»* un latvju zelteņu bučas gultā ... Kā saucām draudzības mītiņos — Дружба, *Freundschaft, Solidarität. . . Russian Vodka, o-la-la, noch ein bischen Bier trinken, zum Wohl!. . .*

. .. telefons uz galda. Pulkstenis ar kūtri slīdošiem rādītājiem, stipras kafijas malks, nakts un cigaretes dūms. Trijos

nosīc zvans, nepacietīgi celta klausule, un Ņujorka otrā vada galā. Orbītā riņķojoši satelīti, lieliska dzirdamība, bailes no svešām ausīm,

un tarifs desmit rubļi minūtē . . . Radu un paziņu konsīlijs saspringa, klausījās rūpīgi pārdomātajā sarunā. Laiks ir nauda. Ņujorka viesmīlīga. Pabalsti, iekārtošanās darbā, valodas kursi un izredzes dabūt pavalstniecību. Vīzu daļa zvērīga. Reigans malacis. Rīga turpina sēdēt uz čemodāniem, visi veseli, visi cer drīz tikties. Neviens negrib zaudēt cerību. Beigās abas puses pāri okeānam sūta skūpstus. Поцелуй Ларочку пять раз! Понял, пять раз![7] Protams, ka понял. Dzirdamība jau ideāla. Konspiratori! Piecas telefoniskas bučas un Rīgā paziņas izsniegs prom-braucējiem piecus tūkstošus steidzamiem tēriņiem, bet Štatos radi par šo darījumu savstarpēji norēķināsies brīvi konvertējamā valūtā pēc padomju spekulatīvā kursa. Konspirācija ... Būs naudiņa, varēs apmaksāt starptautiskās sarunas un mēbeļu pārsūtīšanu konteinerā, radīsies līdzekļi ierēdņu kukuļošanai, atliks arī uzturtiesai un honorāram ģimenes kapu kopējai nākotnē. Nieka piecas minūtes ar klausuli rokā, vārdi, banāli vārdi, un pirksti vai taustāmi sajūt naudu .. . O, Ņujorka, bagātā pilsēta, cionisma! citadele, daļiņa apsolītās zemes! Volstrīts un Hārlema, pacifisti un bezpajumtnieki centrālās televīzijas ekrānā, pa piekto avēniju trauc Hmozīni, un *«boinga»* riteņi teju, teju skars Kenedija starptautiskās lidostas skrejceļa betonu, Apvienotajās Nācijās runā par atbruņošanos, Lielais teātris uzrauga savus baleta premjerus, Manhetenas elegance un nēģeru brīnišķīgie zobi platajos smaidos, policija tvarsta gangsterus, bet kadrā sēž Marlons Brando ar sarkanu rozi pie smokinga un sakās mīlam Ameriku. *«Krusttēvs»* gādā par ģimeni, skatītājs aiztur elpu, filmu pavada Nino Rotas mūzika, bet. ..

. .. bet vilciens nerimis traucās pa rudens un krēslas klātajiem Latvijas laukiem. Bija redzamas mājeles, to logos blāvoja uguntiņas, sētas tukšas, āboli dārzos sen nolasīti. Motociklists uz lielceļa, klaiņojošs suns un līdz pavasarim pamesta stārķa ligzda augstsprieguma līnijas balsta galā. Garām slīdēja naktsguļā nolicies miestiņš. Silikātķieģeļu mājas ar augstu saslietām antenām jumtu korēs, paplukusi baznīcele un paplucis tautasnams. Bet provinciālajā stacijā tālsatiksmes vilciens nepieturēja. Zibēja rezerves ceļā iedzītas naftas, amonjaka vai cementa cisternas, zilās pārmiju ačeles, transformatoru būdas un stacijas ēka. Klusa un vientulīga, vāru lampiņu apspīdēta. No perona ātrvilcienam salutēja dežurants nevērīgi uzmauktā formas cepurē un čībās. Virs viņa galvas lasījās plāksne ar nosaukumu — <r*MEITENE* — МЕЙТЕНЕ».

Kurā pasaules malā vel atrodas stacija ar šadu nosaukumu, domāja Arnolds. Vietu, kur izsenis grozījušies spekulanti un padauzas, utīm aplipuši maišelnieki un šņabja kāri zaldāti, nodēvēt tik nevainīgā vārdā. Meitene, mana pēdējā Latvijas meitene, vēl nedaudz kilometru un klāt leišmale.

— Es pametu savu vēsturisko dzimteni, — teica Arnolds,

raugoties zūdošās pilsētiņas ugunīs.

— Tikai tagad izšķīries?

— Kauliņi ir mesti.

— Varēji citēt oriģinālā.

— Latīniski es zinu, kā sauc gūžas kaulu ... Tūlīt būs Lietuvas robeža. Viss. *Dažu labu ziedu Gaujā kaisiju . . .*

— Vai tiešām Lietuvā? — sarunā iejaucās līdzbraucēja.

— Jā, — apstiprināja Arnolds, — esam brālīgajā republikā. Pirmajā pieturvietā mani sagaida godavārti un pūtēju orķestris.

— Lietuvā ir brīnišķīgs biezpiena siers. Iesaku atceļā nopirkt!

— Piena produktus mēs turpmāk pirksim citā vietā.

— Tirgū viss šausmīgi dārgs! — negaidīti sirdīgi teica līdzbraucēja un nožvadzināja zelta stīpas ap delmu. — Es to nevaru atļauties.

— Kas nestrādā, tam nebūs ēst, — izmeta Arnolds, kam paštaisnā kundzīte jau krita uz nerviem.

Bet sieviete nicīgi saknieba lūpas, atkal ķērās pie grāmatas, un Skarleta 0"Hāra turpināja nežēlīgo cīņu ar likteni. Šajā brīdī durvis vēra pavadone:

— Кому горячий чай?"

— Чтош, матушка, будем чаи гонять[9], — atbildēja Arnolds.

Kamēr kaimiņiene meklēja sīknaudu, viņš lūdza atnest divas glāzes ar verdošu ūdeni. Кипяток, позарезу нужен кипяток! ,r. ,‘°

Aizslīdēja ciet durvis, uz mazā galdiņa līdzās puķuburkai kūpēja tējas glāze bleķa glāžturī, bet kaimiņiene izcēla no somas turzu ar smalkmaizītēm.

— Varbūt jūs arī dzersiet kafiju? — laipni apvaicājās Sofija.

— Paldies. Es no kafijas negulēšu, — atteica sieviete un iekodās napoleonā.

Štapē treknumu, štapē, ar ļaunu prieku domāja Arnolds, paskat, no plastiskās operācijas solītajiem skaistumiem atlikusi vienīgi rēta pazodē, nohalturējis dakterīts, iekasējis naudiņu, uzstiepis ādu, bet pie šuvēm nav piestrādājis, sadiedzis kā laucinieks pārplīsušu tupeņu maisu. Saldais krēms, un kājas, pietūkušas, ar varikozes sietiem vēnu mezgliem, kas spiežas cauri neilona zeķēm. Jā, labu apetīti un saldu dusu!... Arnolda nīgrums bija viegli izskaidrojams, negatīvos emociju lādiņus zemapziņā tvēra visai nekļūdīgi, un Arnolds varēja derēt kaut uz konjaka kasti, ka kundzīte ir no tām, kas katrā iespējamā reizē min vīra posteni, vecāku nopelnus un savas tiesības ... Bet sieviete tikmēr ķērās pie magoņmaizītes. Uz glāzes maliņas redzējās karmīnsarkani lūpu nospiedumi.

Aiz loga nakts nomākti meži mijās ar tīrumiem, horizonts gaisa tumsā, bet koki pret debesīm stiepās drūmi un draudīgi, saplūstot smagā, rēgainā sienā gar dzelzceļa stigu. Likās, šim biezoknim ir vismaz tūkstošgadīgs mūžs, tas pieredzējis kņazu Vitautu vedam

tautiešus cīnās pret teitoņiem, kā no Senkēviča romāniem izjājušos poļu kavalēristus, kas, atvāzuši zobenus karos ar zviedriem un krieviem, savulaik ieņēma Maskaviju, bet reiz septembrī mēģināja ar tiem rokās stāties pretī Guderiāna tanku kolonnām. Meža masīvs bija liels, ņirbēja stumbri, un šķita, te biežņā varēja maldīties pagānu dieviņi, vientuļnieki, mēra, spitālības upuru un mežabrāļu dvēseles. Kaut gan ausīs saule un apspīdēs krāšņu priežu silu, stigas, autostāvvietas un plakātus ar aicinājumiem labi uzvesties un nemest zemē degošus sērkociņus. Kārtējā ilūzija, iedomu cukurgraudiņš uzkodai. Kā bērnībā, dedzot spuldzi bubuļu pilnajā pagrabā. Kā puišiem, kas mīl plātīties, cik lustīgi gājis armijā, vai sievietēm, kuras, sīkajam krūti dodamas, stāsta draudzenēm, ka tāds nieks vien bija, druscIņ pabrēca un piedzemdēja.

Pavadone ienesa glāzes ar karstu ūdeni, Arnolds atvākoja kafijas kārbu un plēsa cukura rafinādes paciņas.

— Man karotīti, — lūdza Sofija.

— Jūsu vārds man likums, — Arnolds jau maisīja aromātisku dziru.

— Jā, kafiju nekur nevar nopirkt, — teica līdzbraucēja, ēdot ābolkūku.

— Brazīlijā kolhozi nodibināti, — mēļoja Arnolds un iztina žāvēto desu.

— Veikalos nav, bet cilvēki gan kafiju dzer, gan servelā-tu dabon ...

— Es zogu. Ar dūci rokā, — runāja Arnolds un, atsitis nazi kaula spalā, grieza desu plānās ripiņās. — Jāuzēd delikatese. Svētku galdam jau pieklājas.

— Kas tad šodien par svētkiem? A, revolūcija ...

— O, vienreizēji svētki! Vienreizēji! — Te Arnolds juta Sofijas roku uz pleca. — Sēžam siltā vagonā, traucamies cauri tumsai un lietiem, mielojamies ar kārumiem un neatvairāmi tuvojamies nospraustajām robežlīnijām . . .

Arnolds gremoja desu un spēlējās ar alumīnija karotīti. Viņš neviļus domāja par rūdītu zaldātu zābaku stulmā bēdzināto karoti un paša nākotni, kas absolūti neskaidra slēpās kaut kur tālumā, tumsā un neziņā. Tik vien prieka, kā mazo-histiski sevi baidīt ar autsaidera likteņa iespēju, pilnīgu krahu, nenomaksātiem rēķiniem par īri un elektrību, izlikšanu uz ielas, bezdarbu un lētā viskijā slīcinātu gļēvumu. Aizdzerties līdz renstelei, tad ta sasniegums, galvenais, lai glāze būtu pa rokai, šī pati glāze par septiņām kapeikām gabalā, kurā...

... kurā guldzēdams ielija konjaks, reibinošais Armēnijas saules ekstrakts. Tēvs kāru roku stiepās pēc glāzes, tad attapās, vainīgi pasmaidīja un meklēja vēl vienu tjikšu glāzi. Uz galda to bija kāds

pusducis, bet visas piegānītas, smirdošas. Arnolds teicās neesam izlepis un konjaku sev lēja austrumnieku pialā. Sazin, kā šajā cūcīgajā ķēķī bija gadījusies īsta austrumnieku piala. Viņi klusējot cēla dzērienu pie lūpām un ierāva.

— Kaltē? — vaicāja Arnolds.

— I nerunā, — atbildēja tēvs, kurš, ģērbies mūžam nemazgātā pidžamā, tupēja uz izļodzītas ēģiptiešu apelsīnu kastes. Notrausis lūpas piedurknē, viņš ņēmās stāstīt, ka šodien beigs dzert, zina jau, dzert ir slikti un kaitīgi, tāda dzīve nu jābeidz, nedrīkst sevi dzīt postā, arī aknas sabeigtas, ar aknām jokot bīstami, aknas pagaidām nepārstāda, eh, derētu braukt uz dienvidiem, minerālūdeņi, rodona vannas un vīnogas nāk par labu veselībai.

Arnolds klusējot raudzījās visapkārt. Senāk tēvs dzīvoja Staļina laika divistabniekā, nu viņš mitinājās Maskavas forštatē, vienistabas vonungā, kur ieeja caur virtuvi, bet sausā ateja trepēs. Droši vien samainījis un piemaksas naudu izčurājis kolektīvajā ķemertiņā vai tepat, ausgustā. Ģīmis vecajam kā žūpam, ko mēdz rādīt televizorā, atmostamies pie brāgas katla. Alkoholiķa simptomi sejā un izpausmēs vai tīrveidā, kā ilustrējot mācību grāmatu. Bet dzīvoklī urīna, odekolona un pelējuma smaka, tukšas pudeles un ēdiena paliekas galdā — aizkosts zivju pīrādziņš, sakaltusi rupjmaizes doniņa un margarīna paciņa. Izpuvusi grīda, baloži uz palodzes un *Iļjiča* spuldzīte pie griestiem.

— Man šausmīgi garšo konjaks, dēliņ! Konjaciņš, — š|upstēja tēvs un meklēja mēslu spainī starp mencu asakām cigaretes galu.

— Pīpē! — teica Arnolds, velkot no mēte|a kabatas nule aizsākto «*Kosmosa*» paciņu.

— Riebj ar filtru, — bubināja tēvs un, pārtraucis arheoloģiskos izrakumus, itin veikli aizsmēķēja no gāzes liesmas.

Viņi iedzēra, un tēvs sūkstījās, ka mājās nav ne citrona, ne šokolādes. Art kafija derētu, karsta, kūpoša kafija. Šņāca plīts degļi, kas sildīja virtuvi saltajā ziemas rītā, zirneklis kaktā auda tīklu, kaimiņi aiz sienas kviecināja radio, bet tēvs nevarēja beigt priecāties, cik Arnolds liels izaudzis, cik skaists un gudrs kļuvis.

— Tad tu esi dakteris? Cilvēkus ārstē? — viņš nemitīgi pārjautāja.

— Jā, jā, — atbildēja Arnolds.

— Tas ir labi, ka tu savu sirmo tēti atcerējies . . . Man tāds mūžs, suņa dzīve ... No dzīvokļa grib izlikt, elektrību nogrieza, vēl čokā iespundēs.

— Ārstēties nesūtīja?

— Sūtīja, — tēvs drebelīgiem pirkstiem sniedzās pec zvaigžņotās pudeles. — Kā vēl sūtīja!... Priekā!... Dabūju rīt tabletes, pie bļodas tupēt... Un hipnoze. Tavā ķermenī ieplūst siltums, tavs ķermenis kļūst smagāks ... Pirmās nedēļas pēc trakomājas kā iedzēru, tā uzreiz

jāvemj. Nekas, pieradu, pārgāja ... Nu, priekā, dēliņ! ...

— Priekā. Tu strādā?

— Par ko tik neesmu strādājis ... Šlosers, krāvējs brūzī, sanitārs slimnīcā, kā viņu tur, kopējs zvērudārzā ...

— Un tagad?

— AI, miesīgs dēls, miesīgs dēls, un pratina kā iecirkņa pilnvarotais. Atnāk miltons, mapīte padusē, prašņā, kad darbā iekārtošos .. . Тунеядство". Kaut viņam pauti nokalstu, dzirdi, nokalstu! . . . Bet man bija divas autorapliecības. Gribi, parādīšu?

— Nevajag. Ticu.

— Nē, parādīšu! Mūžam neesmu melojis, — sagumušais vīrs svempās kājās un dzērāja spītā vandījās skapītī, cilāja kādas pavēstes un kvītis, svieda uz grīdas vecas avīzes, papīra drazas, korķus un sažujušas desu ādas. — Nevaru atrast ... Eh, pazudušas .. . Eh, autorapliecības ... Es org-sintēzē strādāju. Ar vēzi cīnījos. Ar leikozi. Tu zini, kas ir leikoze? ... Pie mums ārzemnieki brauca. Friči un japoškas. Spirta nekad netrūka ... Mani skauģi noēda! Saproti, skauģi! Mūsu pašu latvieši... Un tagad es te viens,nav ar ko parunāt, vai tu maz saproti, kā ir, no rīta atmosties, un nav ar ko parunāt...

— Saprotu.

— Sūdu tu saproti! Tava māte arī visu saprata, cūka tāda, viņai tik apakšā kādam pagulties, bet es te viens, vecs un slims ...

— Iedzersim labāk. Uz tikšanos.

— Iedzersim, iedzersim ... Sabučo savu sirmo tētuku!

— Labi, labi...

— Tu atceries, es tevi uz cirku vedu? Filatova lāčus skatījāmies un klaunus. Vēl gaisa vingrotāji bija .. . Tādas smukas meitas spīdīgos kostīmos.

— Protams, atceros.

Arnolds lūkojās ieskurbušajā vīrelī, kas piedurknē slaucīja dzērāja asaras. Uzburbusi seja, sirmas matu šķipsnas ap pliko pauri. Interesanti, vai arī mani sagaida mēnestiņš galvvidū, tā domājot, Arnolds nemanīja kaut mazāko līdzjūtību, izpratni vai nožēlu. Skumju vietā salta vienaldzība un vēlēšanās tikt svaigā gaisā. Ciešanas, patiesas ciešanas Arnolds bija redzējis ik dienas, gadiem bija liecinieks, kā cilvēki sa-saguma zem dabas un likteņa nejaušības uzkrautā nepārsūdzamā lēmuma. Vieni lēni izdēdēja, locījās kā tārpi un sapņoja vairs tikai par morfiju. Daži cīnījās pretī, sakoda zobus un pēc injekcijām pat jokoja. Vēl citi piedāvāja naudu, cerēja uz mītiskām importa zālēm un vārdotājiem, lūdzās dakterus vai visā nopietnībā teicās drīzumā izveseļoties un ilgi, ilgi dzīvot. Bet viņam, lepni runājot, humānākās profesijas pārstāvim, atlika saraustīt baltā halāta stūrus, mērot ceļu līdz mirēja piederīgajiem gaitenī un sacīt vārdus, ka operācija novēlota un nazis nelīdzēs, vēl ļaunāk, operācija bijusi

veltīga, slimnieks palicis uz galda. Kas bija viena cirozes un alkoholisma mocīta veča ņaudas pret brīžiem, nolādētajiem brīžiem, kad nācās samierināties, klusībā lamāties piecstāvī-gajiem un, velkot nost gumijas cimdus, atkal apjaust paša bezspēcību. Mierinājumi un gudrie prātojumi, ka ārsts lielajā spēlītē allaž paliks zaudētājs, nelīdzēja. Lifts uz saldētavu neveda tikai mironi, kopā ar slimības saēsto ķermeni ra-teļos kājām pa priekšu aizripoja arī viņa godkāre, ticība paša spēkam un nožēla. Palika plika apjausma, cik cilvēks patiesībā ir vārs un neaizsargāts. Kādi nieka septiņi gadu desmiti caurmērā un kārtējā trūdu pika iegulst kultūrslānī, pat nāves cēlonis tiek dokumentēts sen mirušā, nedzīvā valodā.

Bet tēvs tikmēr šņaukājās un bubināja, ka nav ko dirsties, viņiem abiem jādzīvo kopā, viņiem abiem būs tik labi, jumts virs galvas, siltums un daudzi laimīgi gadi priekšā. Arnolds redzēja, vēl nedaudz, vecais pļēgurs aizmigs, un viņu nepa-modinās pat atomkara pirmo bumbu sprādzieni.

— Klausies, tēv! Paraksti šo papīru! — Arnolds vēra *«diplomātu»* un plivināja rokā dokumentu, kuru uz netīra galda likt nedrīkstēja.

— Neparakstīšu.

— Kāpēc?

— Galvenais neko neparakstīt. Tad neko nepiešus.

(Turpinājums sekos) .

[1] šeit — aizceļošana, (krievu vai.)

[2] Sastāties ciešāk, (krievu vai.)

[3] Ei, tu, taisies fiksāk! (krievu vai.)

[4] Ko tik ilgi? (krievu vai.)

[5] šeit — Sūrs darbs, saldi augļi (krievu vai.)

[b] Lasiet, apskaudiet (krievu vai.) — tā dzejnieks V. Majakovskis 20. gados aicināja ārzemniekus attiekties pret padomju presi.

[7] Noskūpsti Laročku piecas reizes! Saprati, piecas reizes! (krievu vai.)

[8] Kam karstu tēju? (krievu vai.)

[9] Nu ko, mammīt, dzersim ar to tēju. (krievu vai.)

[10] Verdošs ūdens, ļoti vajadzīgs verdošs ūdens, (krievu vai.)

[11] Liekēdība. (krievu vai.)

.

Tu guli, un tevī staigā zemi pazemes vēji, metro tuneju glāsti, smaržas un bezizejas, tu guli, un slīdošas kāpnes ved tavus sapņus uz darbu kā proletāriešus agrus, blāvus, blīvus un skarbus; tu sevī kā vagona stūrī

pret sienu atspiedies, stāvus nepamosties, pat sajuzdams pēkšņas bailes no nāves; tu guli. Un ātrumu uzņem tukšuma klabošā gaita.

Melns dežurants stiklotā būdā mazas naudiņas skaita.

puisītis no Pārdaugavas

no smilšaina pagalma iznāca kaķis un prasīja kāpēc te sieviete stāv bet blakus man stāvēja māja kurai bija pirmais un otrais stāvs

tad atpakaļ pagalmā iegāja kaķis jo kaķim likās viņu kāds sauc man arī likās kāds sauca mani tā nebija tas jau būtu par daudz

tev tādas lietas vēl neprasa kaķis tev viņš pagaidām saka mur es gāju uz mājām un devos pie miera bet miers bija devies citur kaut kur

puisīt tu dzīvo trīs ielas tālāk un tikai šīs riebīgās ielas mūs šķir tā viena kas bija tā otra kas būs un trešā visplatākā kura ir

12

Li

es bēdājos

es bēdājos

ka tik daudz manu vārdu kā mazi aisbergi pa aukstām jūrām dreiiē vēl vairāk bēdājos ka liktens lēmis

grimt bezdibenī viņu milzu rumpjiem

nekad

nekad

virs ūdens nepacelties

un smagi šūpoties zem plānās ādas

es priecājos

es priecājos

ka magoņsārtu ausi

man šodien uzdāvāja pavasaris

vēl drusciņ priecājos
ka viņai nepieskāros
un neiečukstēju vēl kādus melus
no kuriem nobāl
maigie pavasari
ak kādus augļus pacietība nesīs
es aizmiegu
es aizmiegu
b īu
tTul
>063
ti t
lai novērtēts tas tiek
kā vienīgais un īstais mierinājums
vēl saldāk aizmiegu
tais svešās mājās
kur aklas nogurušas vientulības
pie sāna viena otrai sildīdamās
kā kucēni zīž aizmigušo māti

divas cirtainas ilzītes uz liepu ceļa pie tilzītes un mēs ripojam tālāk par auto

mēdz dēvēt šo konstrukciju caur stiklu vasaras plaukumā redz za| ojam destrukciju *raushen* pa lapiņām skujiņām nočabas vēji un gari vārdus liek tētis un māmiņa vietvārdus vinnēti kari saulriets gan asiņains izskatās visās pasaules malās jautājums tikai par malām sadalās nesadalās smaržīgā atmatas zālē beidzamās skudriņas rosās beidzot satumst un tad jau vairs vienīgi ērgļi plosās

pašā nakts vidū kad izeju nožēlot svešus grēkus divas cirtainas ilzītes stāv pie telts sveikdamas karaspēkus

Kūma

Piedzimst malda un cerības bērns, kuram vēsture prasās kūmās, piedzimst, iekliedzas, ieelpo, apklust un aizmieg zem krūma.

Ak, cik jauna un daiļa stāv — it kā nebūtu dzemdējusi — māte, kam acis kā taureņi skrien uz nākamā malda pusi.

Pamostas bērns. Visapkārt kluss. Norimst pēdējā vēsmiņa krūmā. Nav neviena. Bet pāri tīrumam ar izkapti nāk viņa kūma.

>TW
'b

svētdiensrīts

tu uzliec galvā katliņu es uzlaikoju vāciņu zied laime spogulī tu nāc silst kafijkanna gars un prāts ir svētdiensrīts var ciemos iet gaišs svētdiensrīts un miesa zied un grāmatnīca ciet

Aicinājums «Saulgrieži 88—89»

jūs manas sirdsapziņas deputāti tur aizmigušo varžu parlamentos

zem ledus biezā izturīgā vāka lai ziema piedēvē jums grēkus entos ar silta vēja pirmo pieskārienu uz mākoņa ar saulesstara zibu jums jāparakstās būs un jāapsolās ka izpildīsiet vēlētāju gribu

kad ledum

nav vairs kur dēties

tas ļoti grib konsolidēties

kad ledus

balsos par konsolidāciju pārstāviet ūdeņu nāciju

un lāstekām pienaglots Kristus svētīs Saulgriežu ekstrēmistus

ūdens izplūdums manās smadzenēs slīkoni slaidais pāri plūstošā maigumā un cik dziļi mīlēsim mēs

konkrēta elle konkrēts laiks konkrēts pat slīkonis konkrētais tikai ne mans mīļotais

konkrēta straume mūs abus nes kur tu beidzies kur sākos es

atkal beigas ar sākumu draud skaidiņa negrib un raud

meitene vecene krastā stāv kuģa ēnas tai vietā vairs nav konkrētas bailes mūs abus žņaudz atļauts tas pats kas neatļauts

un akmens krīt dzelmē sāpes griež virpuli

tās jūsu problēmas

klīstošais holandietis dambī iebāzis pirkstu tur ūdeni **aprīlis**

zeme ir iešūpota zeme ir iešūpota

baiļu sprādzieni abos vēzienu galos sulu sprādzieni akmeņos dzelžos skalos pumpuru sprādzieni ledus kas izplaukst zeme ir iešūpota palos

zeme ir iešūpota un es tur nepiedalos

pavasaris

mīļais

vai tev nav bail no šīm domām nē

es vienkārši atdodos tām man no kastaņu baltajām romām vējo valdonīgs aromāts un pa slepeno purpura ceļu ripo zelta lodīšu bars es no ārprāta cietoksni ceļu kurā meli vairs neaizskar

mīļais

vai tev nav bail no šīm domām

manai pierei tuvojas lūpas

tu jau arī

noklusē vairāk

nekā izkliedz vientuļi žūpas

lietiskie

pierādījumi

ir bezgalīgs prieks bet vārdi skopi lai svētīta ziņa ka pastāv LOPI

un neticīgie lai smejas par mani

es ticu tam

ka eksistē GANI

iztek skaidri ticības strauti

tur kur atrodas
SILE un AUTI
it visa veids
ik veida bijums
ik lieta lietiskais pierādījums
ar glābšanas vēsti ziņnesis skrien
es bijīgi dzirdu
SALMI un SIENS

Kurzeme

no sevis kā zaļu lokomotīvi
izstum sapni par labāku dzīvi
ja tas sāpēs
iekliegsies Līvi
kur paliks rēta
nāks 2aks ar īvi
un Slampe Smārdei
piegulēs blīvi
tai vietā kur sapņo
par labāku dzīvi

auļojošais aleksandrs

viņš ir sarkans un nevaldāms un redzams mirklī kad šķērso jūru tas uz kariem uz kādiem kariem neatceros uz angļu būru

pagalms pilns ar augošu zāli tur manas drebošās basās kājas iegrimst dziļi es baidos bīstos aleksandrs lai neapstājas

nekā cita tik sarkana nav
viss kas nāk vēlāk dzeltens kā botkins
bāli rozā ir sarkanie zirgi
kurus peldina petrovs vodkins

kas ir bailes ko nozīmē vārds es vēl nezinu mīts vai semīts skaisti izklausās ebonīts aleksandrs ir liesma pār zemi

es to nevaru nosaukt par rūsu un nekad es neteikšu andris pār manu bērnību vasaras naktī plaiksnī auļojošs aleksandrs

vairs mani nemodini

sapnī eju kā žirafe slaida auto drebina tilta margas mani māmiņa mājās gaida esmu droša pat gaiss mani sarga

liecu lepni pār margām kaklu spļauju laiskām žirafes lūpām lejā upe gluda un čakla manu atspulgu klēpī šūpo

sapnī stāvu uz sava tilta lēni saskaitu ūdenī lokus pareizinu ar vasarām siltām dalu ar ziemu un iegūstu kokus

sapnī smejos un plūcu lapas izslējusi ragaino galvu mani koki pārvēršas japāņos viņi žirafi baro ar halvu

mani japāņi iekrīt upē tātad briesmīgu sapni redz mailītes būra nav un es atkal tupu tilta margu drebošā ailē

sapnī upe iedziedas skaļi sapnī visu saprotot smaidu koki kuru vēl

nav ir zaļi mani māmiņa mājās gaida

iznirst nomoda tuksnesī klusi manu slapjo japāņu rota neizliecies ka saldi dusi sapnī es esmu apbruņota

tu kas mani modini rītos tu kas sapni par mani zini atdod visu man nolaupīto un vairs mani nemodini

VIENS DZEJOLIS

VIZMA BELSEVICA LATVIJAS VESTURES MOTĪVS: VECRĪGA

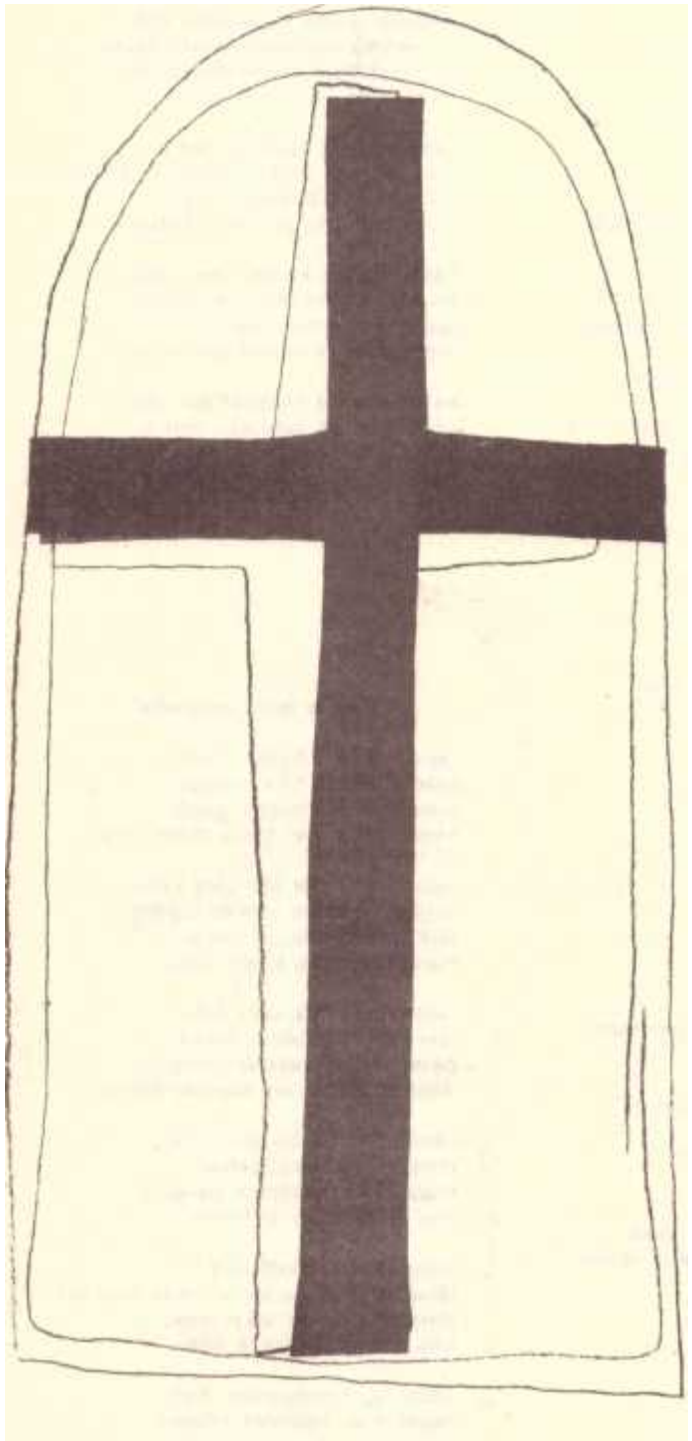

Vēji trako. Vēji kauc. Rīga klusē. Klusē akmens sievas kailās.
Klusē heraldiskie zvēri.
Klusē torņi. Torņu galos Gai|i klusē.

Vēji ārdās. Vēji rēc. Rīga klusē. Tā kā atslēga, kas klusē,
Kad ap dzelzi svīstot sitas Paņēmēja pulss.
Iekarotājs vienmēr krīt.
Viņa asinis uz bruģa Klusēs.
Vēji vēzē. Vēji sit. Rīga klusē. Vienaldzība! Trulums! G|ēvums! Nejautā. Tev neatbildēs. Pārejošam vajag kliegt.
Taisnoties. Pierādīt.
Mūžīgais var klusēt.
1967

Ne tāpēc šo dzejoli izvēlējos, ka sadedzināto raganu dūmi vēl saožami, arī ne tāpēc, ka ap to daudz trītas mēles un zobeni. Protams, «literāro tiesu» drūmās dienas nedrīkst aizmirst, nav iespējams arī aizbērt kapus un mierīgi dzīvot, jo, gribot negribot, mēs vienmēr kaut ko meklēsim pelnos un vēsturē.

Bet, kā jau teicu, ne tāpēc ... Klusēšana nav mēmums. Klusēšana nav pielāgošanās. Klusēšana nav nodevība. Klusējot pateiktais nav apgāžams un izsvītrojams.

Klusēšana ir pozīcija, īpašs cīņas veids, mocekja ierocis pret varu. Klusēšana ir daba.

Vienkārši ieklausieties, cik skaļi šis dzejolis māk klusēt.

GUNTARS GODIŅS
ht

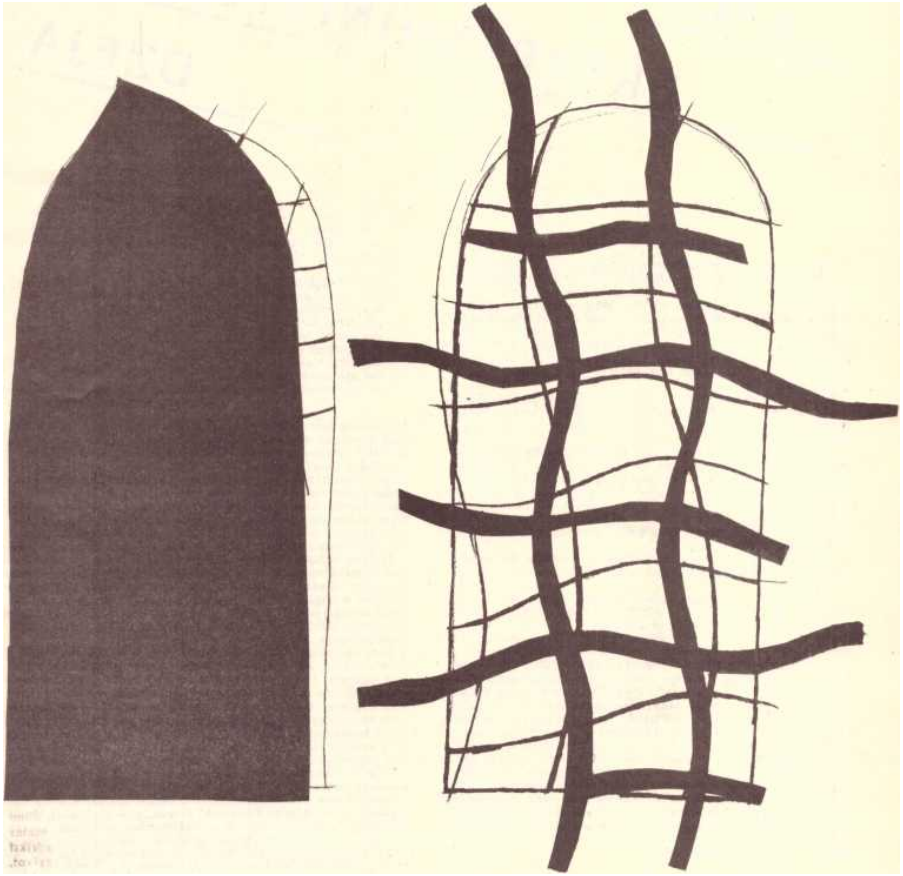

.zmifn*
-§ги! > * **t**
rЬ«r *»
SARMĪTES MALIŅAS zīmējums
ALEKSEJS PROKOFJEVS

PĒDĒJAIS

Gara dzīve un īstenība

Teikt vienkārši «ekspresionisms» — tas nozīmē nepateikt neko, vienīgi, labākajā gadījumā, atsaukt atmiņā milzum daudz vārdu un tēlu, starp kuriem ir tik lieli attālumi, ka jebkura sistematizācija šī viena termina ietvaros kļūst neiespējama. Mākslā ekspresionisms kopš 20. gs. sākuma turpina savu attīstību līdz pat mūsdienām. Vācu dzejā tam būtiskākā bijusi gadsimta otrā desmitgade, 1910. gadus dižais vācu dzejnieks Gotfrīds Benns tā arī sauc — par ekspresionistiskajiem,

norādīdams uz to, ka tajos gados ekspresionisms tā vai citādi izpaudās visā vācu literatūrā un tēlotājā mākslā.

Bet kas tad ir ekspresionisms kā virziens? Tā Gotfrīds Benns jautā pats sev un tūlīt atbild: daži tā iedīgļus saskata Rilkes dzejolī «Pantera». (Precizitātes labad lasītājiem šo dzejoli atgādināsim parindenī:

«No iešanas pāri būra stieņiem viņas skatiens tik noguris, ka vairs neko neizteic. Viņa jūtas tā, it kā pastāvētu tikai tūkstoš stieņu un aiz tūkstoš stieņiem nekādas pasaules. Atsperīgi stipro soļu maigais slīdējums, griezdamies tai vismazākajā aplī, līdzinās spēka dejošanai ap viduspunktu, kur apdullināta stāv tā varenā griba. Tikai reizēm bez skaņas paceļas augšup acu zīlītes priekškars.

— Tad iekšā iekļūst tēls, iet caur locekļu saspringto klusumu — un sirdī izbeidz būt.»

Citi norāda uz Bergsona intuitīvismu un Huserla fenomenoloģiju kā uz Eiropas «konstruktīvā nemiera» filozofiskajiem priekšnoteikumiem.

Trešie apgalvo, ka ekspresionismu radījuši Rembo un Vitmens, bet vēlāk tas apguvis baroka ritmus un patosu. Vētras un dziņu laikmeta, Klopštoka un Helderlīna poētiku.

Tas viss varbūt arī ir ļoti tuvu patiesībai, saka G. Benns, taču nebūt netuvina mūs ekspresionisma izpratnei. Tālāk Benns nostāda vienu otram pretī divus jēdzienus: «gara dzīve» jeb «garīgā dzīve» un «īstenība». īstenība — tas ir kapitālistisks jēdziens, tā ir zemes īpašumi un aizdevumi, rūpniecības produkcija un kredīti, tas viss, ko var mērīt ar naudu. Garam turpretī nav īstenības, tas gremdējas savā dzīvē, fizioloģiskā un psiholoģiskā sadursmēs, visā visumā ar savām bākām. Jautājums, ar kuru Kants reiz noslēdza veselu gadsimtu filozofijā: «Vai izziņa ir iespējama?» — šis jautājums tagad pārvietojas uz estētikas jomu un skan šādi: vai ir iespējams attēlojums? No Gētes līdz Georgam un Hofman-stālam vācu literatūra pasauli izjuta kā vienotu veselumu. Jaunā mākslinieku paaudze esamību ievietoja kolbā un sāka to kondensēt un filtrēt, izdarīja eksperimentus, lai šajās ekspresionistiskajās metodēs garā paceltos līdz tām formas virsotnēm, kur mākslinieks, un tikai viņš vienīgais, impēriju sagrūšanas brīdī var savam laikmetam un tautai dot nemirstību.

II

«Iejaukšanās» un «abstrakcija»

Ekspresionisma poētiku atklāja mākslinieki — grafiķi un gleznotāji. Turklāt atklāja to ne tikai savos mākslas žanros. 1905. gadā Drēzdenē sāka darbību grupa «Tilts», 1911. gadā Minhenē— «Zilais jātnieks». Tās priekšgalā atradās krievu mākslinieks V. Kan-dinskis, kura dzeja vēl nemaz nav pētīta — par kaunu literatūrzinātniekiem. Piemēram izmantosim mākslinieka Paula Klē dzejoli.

Sirds centrā kā vienīgais lūgums aizskanējuši soļi
Kaķa fragments:
auss smeļ skaņu
ķepa ieskrienas
viņa skatiens
deg smalki un rupji
nav glābiņa no viņa vaiga
zieda burvīgumā
bet apbruņota līdz zobiem
un pie dvēseles viņam nekā radīšanai kopā ar mums
(Atdzejoja AMANDA AIZPURIETE.)

Šis dzejolis nav datēts, un varbūt tā sarakstīšanas laikam nav nekā kopēja ar «ekspresionistisko desmitgadi». Taču sasaukšanās ar Rilkes «Panteru» ir acīm redzama. Klē it kā sāk no tās vietas, kur Rilkes dzejolis beidzas, un attīsta tēlu tālāk pretējā virzienā. Vispār ekspresionismam ir raksturīga gan slēpta, gan tieša Rilkes citēšana, vēršanās pie viņa tēliem un rotaļa ar tiem. Bet pievērsīsim uzmanību kam citam: mākslā rodas jauna metode, nevis īstenības tēlaina atspoguļošana, bet jaunas īstenības radīšana, izmantojot mākslas līdzekļus. Tai arī jābūt galvenajai tēmai, runājot par modernisma mākslu vispār un konkrēti par ekspresionismu.

Termins «ekspresionisms» tēlotājā mākslā radās no vēlēšanās jaunās mākslinieciskās vēlmes pretstatīt impresionismam — īsam, mirklīgam situācijas tvērumam, iespaidam. Jaunā virzība bija uz kaut ko mūžīgu, būtisku, likumsakarīgu. Jaunais noskaņojums tiecās arī pārvarēt jūgendstila smukumus, tā neskaidro, izplūdušo skaistumu, tāpēc jāpiebilst: tā mērķis bija kliedzoša taisnība, baismīga patiesība.

Vācu nācijai un visai cilvēcei baismīgā desmitgade piespieda tos jaunos mākslinie kus, kas visasāk pārdzīvoja laikmeta un strupceļā iegājušās civilizācijas problēmas, visā meklēt jēgu, izmantot visus līdzekļus lietu būtības meklējumos. Priekšplānā izvirzījās vissvarīgākās tēmas: dzīve visā savā skaistumā un šausmīgumā, nāve kā kustības turpinājums, nāve, dzīvāka par mehānisko dzīvi, par ikdienas mehāniskumu. No šejienes radušās krāsainās, sulīgās un plastiskās trūdēšanas, bojāejas un izviršanas ainas. Ekspresio-nisti paplašināja esības robežas, vērsdamies pie tā, kas notiek tālāk aiz dienas, dzīves un sapņa. Dzīve un nāve — tā ir mūžīgā diena, Pastarās tiesas diena, kas jau sākusies un turpinās, tagad un vienmēr. Laika ievainotajai mākslinieciskajai apziņai šī diena nav jāgaida, tā ir iestājusies. Filozofiska «koķetēšana» (lietojot G. Heima izteicienu) ar mistiskajiem dieva meklējumiem sevī pašā, kā tas, piemēram, notiek Rilkes «Stundu grāmatā», atkāpjas šīs utopiskās idejas šausmīguma priekšā. Viss pastāv vienlaicīgi, kā tas reiz jau bijis viduslaiku mākslā, pēc radītāja gribas — gan pagātne, gan tagadne, gan nākotne, — viss tiek radīts

pašlaik, 20. gadsimta mākslā, visu acu priekšā, pēc autora vēlēšanās.

Par svarīgu impulsu mākslas dzīvē kļuva vācu mākslas zinātnieka Vorringera grāmata «Einfühlung und Abstraktion» (1906.). Mākslinieka spējai iejusties Vorringers pretstata «abstrakciju», kuras pamatos meklējamas bailes no telpas un laika, kuras izjutusi cilvēce vissenākajā vēstures periodā. Tīrās līnijas un vienkāršākās ģeometriskās figūras — šīs absolūtās abstrakcijas ir ciU vēka «mierinātājs līdzeklis». No šī brīža mākslai, tāpat kā cilvēces attīstības sākumos, jāpalīdz tai saistīties ar viņpasaulīgo, jāharmonizē tās attiecības ar Visumu. Jo pasaule atkal kļuvusi tik trausla, ka sairst tepat acu priekšā.

Georgs Trākls un Georgs Heims

Kā tas mākslas vēsturē bieži mēdz gadīties, vācu ekspresionisma būtību dzejā vispilnīgāk un visspilgtāk izteica tie, kas stāvēja uz jaunā virziena sliekšņa, tie, kurus vārda pilnā nozīmē pat īsti nevar dēvēt par ekspresionistiem. Austriešu dzejnieks Georgs Trākls (1887.— 1914.) radīja ireālu skumju un vientulības, ilūziju un bērnības, brīvības un nāves pasauli. Atšķirībā no vēlākajiem sekotājiem — sirreālisma un dadaisma — ekspresionisms neizvēlas par galvenajiem trumpjiem zem (pār) apziņu un formālus trikus. Kaut arī tā ietvaros formas meklējumi notiek │oti aktīvi, taču aiz tiem turpina pastāvēt atpazīstamu tēlu pasaule—dīvaina, mistiska, izkropļota. Trākls aizrauj lasītājus ar dzejas brīnumaino intonāciju un vārdu gandrīz vai taustāmo plastiku, vienā dzejolī apvienodams skumji skaisto un nospiedoši baigo. Viņa poētika balstās uz gleznieciskiem līdzekļiem, tāpēc daudz krāsu apzīmējumu. Kā senās freskās, viņa dzejā visbiežāk sastopams melnais, zeltainais, zilais, baltais, purpursārtais ... Viss, kas notiek viņa dzejoļos, notiek nevis ar kādu konkrētu cilvēku, pat tad, kad autors lieto vārdu es, ne kādā konkrētā vietā, bet ar kādu abstraktu dvēseli (tātad ar visiem) kādā abstrahētā vietā (tas ir — šeit, uz Zemes).

Gribētos nocitēt vienu dzejoli, lai parādītu, ar kādām grūtībām nākas sastapties, atdzejojot Trāklu citā valodā.

VECA ALBUMĀ
Arvien no jauna atgriezies tu, melanholija,
0, vientufās dvēseles lēnprātība.
Uz galu zelta diena kvēlo.
Pilns pazemības sāpēm liecas pacietīgais,
Viss skanēdams no maigas ārprātības.
Rau! Krēslo jau.
Nāk atkal nakts un gaužas mirstīgais,
Un kāds tam Ildzi cieš.
Zem rudens zvaigznēm kvēlodama,
Ar katru gadu zemāk klanās galva.

(Atdzejojis PETERS BRŪVERIS.)

Sī «galva» uz iepriekšējā mistiskā vārdu gleznojuma fona nepadodas galīgai, viennozīmīgai atšifrēšanai. Kas tā ir — koka virsotne, saules vainags, cilvēka galva? Atbildes nav, un no tā viss dzejolis kļūst vēl biedējošāks, būdams uzrakstīts tik maigi un labskanīgi, ka to grūti nosaukt citādi kā par ģeniāliem, neatdzejojamiem murgiem. Georgs Trākls nekrita karā. Strādādams par feldšeri austriešu hospitālī, viņš neizturēja kara šausmas un izdarīja pašnāvību neilgi pēc kaujas pie Grodekas pilsētas.

Kādas dīvainas, liktenīgas apstākļu sakritības dēļ Prūsijā dzīvojošam austriešu neprāša līdziniekam Georgam Heimam (1887.—1912.) arī bija lemti dzejai tikai divi trīs gadi. Agrā jaunībā Heims atbrauca uz Berlīni, lai kļūtu par juristu. Taču, tikko viņš iesoļoja tiesas zālē, viņu — kā to liecina ieraksti dienasgrāmatā — pārņēma nevajadzības apziņa, izjūta, ka cilvēks ir pārāk niecīgs salīdzinājumā ar milzīgo likuma mehānismu. Heima daiļrade ir vēl nebijušā augstumā pacelta subjektīvisma paraugs. Par ienaidnieku numur viens viņam kļūst buržuāzijas jēlā morāle, filiste-risms. Viņš vēlējās atmaksāt «savas jaunības slepkavām» un šī mērķa sasniegšanai bija tik patiess un kompromisus noliedzošs, ka Gēti, Georgi un Rilki uzskatīja par literāriem konformistiem, visādi izsmiedams viņus savās parodijās dzejā un prozā. Tiesa, ar Rilki ir sarežģītāk — paša Heima dzejoļi rāda, cik rūpīgi viņš lasījis Rilki, attīstīdams tālāk daudzus viņa tēlus. 1906. gadā deviņpadsmitgadīgais Heims ieraksta dienasgrāmatā: «Man jākļūst trīskārt egoistam, tādam man jābūt . . jo pasaule mani ir 100 reiz vērtīgāka nekā visos pārējos. Viņi taču neko nerada. Bet man jārada.» Sis radīšanas niknums, kurš viņu īpaši pārņem pēdējos trīs dzīves gados, ir galvenais, kas viņu paceļ pār citiem viņa laika jaunajiem literātiem. To, kas viņu atšķir no priekšgājējiem, viņš raksturo pats: «Kas mani nošķir no Nīčes, Kleista, Grabēs, Helderlīna? Tas, ka es esmu daudz, daudz dzīvāks. Gan labā, gan sliktā nozīmē.»

Heims sacer dzejoļus — redzējumus. Tur ir kara redzējums, nakts redzējums, rudens kā dzīves norieta un rieta kā neatvairāmas nāves redzējumi. Visai viņa daiļradei caurvijas mākoņu tēma. Tos viņš salīdzina gan ar spokiem un miroņiem, gan neesošām pilsētām un valstīm. «Būtu vajadzējis nedarīt neko, tikai visu laiku verot mākoņus, tālos, noslēpumainos mākoņus, visbrīnišķīgākos, kas bezgalīgās skumjās...» (Šai vietā dienasgrāmatas teksts apraujas.) Viņa dzejas nostalģiskā tēma — nolādētība dzīvot mužīgaja dienā, kas kļūst par katra viņa dzejoļa vai uzmetuma baismīgo idilli. Mīļotā un ienīstā Berlīne bieži parādās viņa dzejā, kur atrodams viss: gan visus vācu ekspresionistus vienojošās šausmas, tehnikas gadsimtam tuvojoties, gandrīz mistiskās bailes no tā, un smacīgā Berlīne ar līnijdroškām, omnibusiem, automobiļiem, velkoņiem, liellaivām un vilcieniem, gan

kropļu un ubagu tēli un ārprātīgi karuseļi.

Heimam ir arī dzejoļi, kuros skumji apzināts šīs vienlaicīgi baismīgās un skaistās dzīves īslaicīgums. Savās milzīgajās dzīves un radīšanas slāpēs viņš šausminājās par to, ka apkārt nekas nenotiek. Kā dzīvi virzošais spēks viņu piesaista Revolūcijas tēls. īpaši viņš aizrāvās ar Francijas 1848. gada revolūciju un krievu revolucionāriem. Sapņoja dzīvot Perikla vai Napoleona laikos. Karš, no kura mierīgajā 1911. gadā vēl nebija ne miņas, viņam reizē graujošs un attīrošs spēks, esības katarse. Viņa trauksmainajai dvēselei vajadzēja, lai kaut kas notiktu, piemēram, lai nogalinātu ķeizaru vai krievu caru. Viņam vienlaicīgi gribējās būt teroristam un prūšu virsniekam, taču vislabāk viņš justos, būdams ķeizars. Tā stāsta viņa dienasgrāmatas. Pēdējā no tām, iesāktā 1911. gadā, pirmie vārdi ir: «Georgs Heims. Kurš nezina ceļa.»

IV

«Cilvēces mijkrēslis» un humānisms

Teikt «ekspresionisms» — tas nozīmē nepasacīt neko, vienīgi — sliktākajā gadījumā — atmodināt klausītājā (lasītājā) bailes, kam piejaucas neizskaidrojams niknums. Viņā radies stereotips priekšstats par kaut ko kliedzoši briesmīgu, aizlauztu, pretīgu. No kurienes šai mākslā tik daudz epatāžas, vēlēšanās ņirgāties par mākslas lietotāju? Un kāpēc tad Lunačarskis ekspresionismu sauca par visrevolucionārāko Rietumu mākslu? Tā nebija nejaušība, ka līdz 1933. gadam izdzīvojušie, pirmā pasaules kara ugunīs nekritušie mākslinieki un dzejnieki, kas bija saistīti ar ekspresionismu, nacistiskajā Vācijā tika pasludināti par «izdzimteņiem» — ar visām no tā izrietošajām briesmīgajām sekām. Nerunājot nemaz par koncentrācijas nometnēm un vajāšanām, pieminēsim tikai to, ka nacisti gandrīz pilnīgi iznīcināja ekspresionisma dzejas krājumu «Cilvēces mijkrēslis», kas iznāca 1920. gadā un tagad atzīts par labāko klasisko ekspresionisma lirikas apkopojumu. Priekšvārdā «Cilvēces mijkrēšļa» atkārtotajam izdevumam Ņujorkā 1959. g. šī krājuma sastādītājs Kurts Pintuss raksta par to gadu ekspresionisma lirikas masveidību, kam nav atrodama analoģija literatūras vēsturē. Kad mēs runājam par Vētras un dziņu laikmetu vai par romantismu, vienmēr tiek domāts viens vai divi duči autoru, un parasti mēs tos pazīstam. Dzejoļus, kur izpaudās ekspresionis-tiska pasaules izjūta, rakstīja simti dzejnieku. Vēl vairāk šis skaitlis iespaido salīdzinājumā ar literatūras virzieniem, kas vienlaicīgi ar ekspresionismu attīstījās citās valstīs. Tikai nedaudz vārdu no Apo-linēra līdz Kokto Francijā, no Ungareti līdz Montālem Itālijā, no Hļebņikova līdz Majakovskim Krievijā utt. Cita lieta, ka daudzi vārdi pazuduši bez pēdām, itin kā izšķīduši literatūras straumē. Vēl vairāk, tāda bija traģiskā likteņa ironija, ka Vācijā pēc nacisma krišanas par vācu ekspresionistiem uzzināja, lasot

tos, kas bija mācījušies no ekspresionistiem.

No mūsu laikmeta augstumiem mēs jau varam brīnīties, ka tādi dzejoļi varēja būt augstākā mērā epatējoši. Un kādi gan dzejoļi tagad varētu pa īstam nobiedēt cilvēci, kas pārdzīvojusi divus pasaules karus un citas nacionālas un vispasaules traģēdijas. Gluži pretēji, pat lielākās daļas «Cilvēces mijkrēšļa» dzejoļu atribūtika mums tagad liekas ļoti tradicionāla. Runāt par šīs mākslas itin kā velnišķīgo raksturu — tas tagad jau kļuvis par šablonu. Arī Renesanses humānisms tika pasludināts par velnišķu apmātību. Pēc Kurta Pintusa aforistiskā vērtējuma — ekspresionisti bija piekrāptie humānisti, jo īstenībai, ar kuru viņi saskārās, nebija nekā kopēja ar to humānismu, kuru viņiem mācīja ģimnāzijās un universitātēs. Šeit būtu vietā vēlreiz atgādināt, ka ekspresionistiskā pasaules uzskata pārstāvji galvenokārt bija jaunieši, vesela jaunu cilvēku paaudze.

Redakcijas piebilde. Georga Trākla dzeja mūsu žurnālā bija publicēta 1987. g. 2. numurā. Latviešu valodā pagaidām vispilnīgākā vācu ekspresionistu dzejas publikācija atrodama Raiņa Kopoto rakstu 8. sējumā — viņš bija gatavojis atdzejojumu krājumu, kas būtu stipri līdzīgs šai rakstā minētajam «Cilvēces mijkrēslim».

GEORGS HEIMS

* * *

Mūsu steidzīgos kuģus viļņi Katru uz savu krastu grūž.
Mums pa mirdzošo ziemu Jānoklaiņo viss mūžs.
Mēs dejojām jūrā starp salām Un negriezīsimies atpakaļ.
Kāpj ūdeņi arvien augstāk,
Un debesis klusums skaļš.
Teic, vai esi tai pilsēta,
Kur pie vārtiem sēž Kāds cits manā vietā,
Vai tur tavus matus plūc vējš?
Kad vakars nonīkst,
Man rokās vēl alkains stars.
Taujāju, kas tur staigā.
Ak, tikai svešos te sastapt var.
Pie apbedītajiem gāju,
Kur zemei vientulība sūrkst.
Meklēju ilgi un saucu,
Tevis nebija ari tur.
Vēl es gāju pār lauku,
Kur koki žēli sten,
Augdami iekšā salstošās debesis,
Lapas pazaudējuši sen.
Uzmeklēt tevi sūtu Kraukļus un kovārņus,
Viņi ik novakari Pelēkā mijkrēsli ņudz Un vēlāk ar vaidienu žēlu Nakti kā akmeņi krīt.

Katram dzelžainā knābi vainags,
No salmiem un nezālēm pīts.
Reizēm kopā ar vēju Ieskanas tava balss.
Tava roka pa sapņiem Blakus manējai salst.
Aizlaikos reiz jau bijis Viss, kas šodien mums ir.
Pasaule sēru tērpā, -
Pelni uz galvas birst.
KARŠ
Ilgi gulējušais, nu viņš piecēlies,
Mijkrēsli stāv, nezināms un liels.
Velves grūst, jo viņam vajag vietas daudz.
Mēnesi viņš melnā rokā žņaudz.
Pilsētai sāk aizsmakt vakarīgā balss.
Sveša tumsa tuvojas un nepazīstams sals.
Tirgus raibais troksnis ledū pārvēršas,
Taču ļaudīm skaidri zināms nav nekas.
Viņu plecus apskauj draudīgi kas baigs.
Uzdots jautājums. Nav atbildes. Un nobāl vaigs.
Tālu zvanu duna ausis sīc,
Vīriem smailās bārdas žēli trīc.
Viņš jau danci sāk pa kalnu galotnēm,
Kliegdams: kareivji, jums mājā nenoslēpties, nē!
Kad viņš melni galvu šūpo, nodārd atbalsis,
Nošķind važas, kurās pasauli viņš iekalis.
Viņš kā tornis ļauj sev pāri svelmei krist,
Diena bēg no viņa, straumēs satek asinis.
Krastā līķu tūkstošus jau skaitīt var
Un kā balta sega klājas stipro nāvesputnu bars.
Nakti šķērsām pāri laukam uguni viņš sviež,
Gaudo sarkans suns un zobus iež.
Nodibinās melnās tumsas valsts,
Viņas robežās no vulkāniem krīt drausmas gaismas šalts.
Līdzenumā, kur bij rāms un vēss, '"•i >
Slienas tūkstoš ugunskalnu virsotnes.
To, kas slapstās ielās, cerot palikt dzīvs,
Viņš grūž ugunsmežā, kurā liesmas augot pllv.
Uguns rij pēc meža mežu — pilns nav mērs,
Aprij sikspārņus, kas nagus zaros cērt,
Tā kā prasmīgs krāsnkuris mēdz urdīt pagales,
Saurda viņš kokus, debesis šķist dzirksteles.
Dižās pilsētas grimst dūmos dzeltenos,
Bezdibeņos slīd no zemes virsas nost.
Viņš — tas milzīgais — pa kvēlojošām drupām klīst,
Trīsreiz pavicina lāpu saniknotās debesis.

Ne zem vētras saskrandātiem mākoņiem,
Ne starp sastingušās tumsas tuksnešiem Šajā nakti vairs nevienam patvērumu neatrast.
Ugunīgais piķis pil uz Gomoras.
* * *
Tavas garum garās skropstas,
Tavu acu tumšais ūdens.
Ļauj man tur iegremdēties,
Atļauj dziļumos nirt.
Kalnracis kāpj uz šahtu Un šūpo nespodro lampu Pie rūdas vārtiem, kas veras Augstajā ēnu sienā.
Redzi, es kāpju lejup,
Lai aizmirstu tavā klēpi Visus draudus no augšas,
Elli, mokas un dienu.
Tīrumos, vēji kur stāv,
Piedzēruši no labības sulas,
Augstie un slimīgie krūmi Saaug pret debesīm kopā.
Dod man savu roku,
Mēs arī saaugsim kopā,
Laupījums vienam vējam,
Vientuļu putnu skrējiens.
Iesim klausīties vasaru Negaisu ērģelēs dobjās,
Peldēties rudens gaismā Dienas zilajā krastā.
Reizēm pie tumšā strauta Brītiņu pastāvēsim,
Dziļi klusumā veroties,
Meklējot mūsu mīlu.
Vai arī dosimies ārā No zeltaino mežu ēnām,
Stalti vakara blāzmā,
Kas pieri tev noglāstīs.
Reiz stāvēsim pašās beigās,
Kur, dzeltenu traipu klāta,
Jūra jau lēnām aizplūst Uz septembra līci.
Atpūtīsimies augšā Slāpstošu puķu namā.
Dziedādams lēkās vējš Lejup pa klintīm.
Taču jau tagad no papelēm,
Kas sniedzas līdz mūžīgai zilgmei,
Brūngana lapa krīt Un atpūšas tev uz kakla.
Ht >
Dievišķo sēru laiks,
Mūžīgās mīlas mēmums.
Ņem kausu, pacel Un miegu dzer.
Atdzejoja AMANDA AIZPURIETE
LĪDZSVARAM
Ojārs Vācietis. *Ex libris. R.,* Liesma, *1988, 574. Ipp.*

Godīga vārda *izpausmes veidi mēdz būt visdažādākie* — var *patiesību paust klusi, sīksti, to var izklāstīt zinoši, enerģiski, noteikti un var* izkliegt spalgi, *pat histēriski. Formu nosaka situācija un teicēja temperaments,* uzvedības *kultūra. Mākslas vārds* — arī *vistraģiskākais, skaudrākais — ir sabalansēts, harmonizēts, tāpēc iedarbīgs un, neaizmirsīsim, arī attīrošs, dziedējošs, atšķirībā* no *zinātniskā vai sadzīviskā. Tieši šai* pēdējā apstāklī saskatu *Ojāra* Vācieša *nepublicēto, arī presē palikušo darbu kopojuma «Ex libris» milzīgo nozīmi — šobrīd, kad esam līdz afektam novesti ar milicijas, prokurora, CK un VDK demokrātisma pārkāpumiem un patva/ībām,* apskaidrojošs poētisks tēls vismaz novada lieko *pārspriedzi, atdod spēkus darbam. Tātad — arī politiski ekstrēmos apstākļos bez kultūras dzīvot cilvēks vienkārši nedrīkst; tā līdzsvaroti atgādā paliekošas patiesības:*

«. . . labam vienmēr pretinieks *stāv pretī, un vienmēr tas ir labāk apbruņots.*

Ir sliktajam uz zemes vairāk veidu, tas vairāk ass un vienmēr vairāk glums, bet tikai labais cilvēcību veido, šis *nožēlojamais,* bet *manējs mazākums.»*

(«Cīņas loģika»— 1970.) Par to, ka «Ex libris» precizē un noskaidro vairākus pārpratumus dzejnieka pilsoniskajā stājā, jau rakstīts «Jaunās grāmatās». Arī par *to, ka O.* Vācieša dzejas *tēli runā unisonā ar visapsūdzošākajām publikācijām presē par totalitāro režīmu, kurā dzīvojam, režīmu, par kuru viņam ilūziju* nebija, *toties bija skaidrs priekšstats, kas to* nosaka, balsta. Laikam tālab acis iepletu līdz pusvaigam, un *sametās kauns, lasot* V. Daugma/a vārdus *(LM, 1989, 26. janv.), ka «Vācietim bija publicēti daudzi dzejoli par partiju un neviena — pret»,* kauns *par sprieduma paviršību attiecībā uz dzejnieku, kas* kopā ar *V.* Belševicu kopš sešdesmitajiem gadiem vārdā «rakstnieks» saglabāja sēmu *«tautas sirdsapziņa» un tas sevi — miris* būdams — *aizstāvēt nevar. Nākošā rindkopā* kauns *pārauga neizpratnē: vai tiešām* recenzents būtu nokjuvis *formālās loģikas gūstā* un *aizmirsis ņemt vērā* poētiskās valodas specifiku jeb vai O. Vācieša darbus, *arīdzan «Ex libri», nebūtu lasījisīl Kā tad citādi, pēc Daugma/a* domām, *mākslā varētu savu «pret», savu filozofiju izteikt, ja ne patiesi un godīgi tēlojot tās zvērības, anormālības, kas ar partijas* akceptu *pastrādātas* kopš *1918. gada un par* ko runā bailes, «kā nav mūsu *tankiem, bet kuras lir* tūkstošiem *čehu, kas nebrauc uz ārzemēml mājās, no Ķīnā svilstošām grāmatām», tāpat «Pulkvedis Vācietis un Hirosima», «Oktobra svētki* Magadanā», «Zorge», «Potjom-kina sādža», «No *kurienes* piedzimst *apātijas»,* «1949. gada pavasaris», «Vadoņa augšāmcelšanās» u. c.f

Tātad — «Ex libris» precizē vairākus būtiskus momentus dzejnieka sabiedriskajā stājā un daža meklējuma *aizsākuma laiku poētikā, kas cenzūras* apstāk|os *lasītājam* palika *nezināmi. Šodien uzzinātie* konkre-*tizējumi stabilizē satrauktos prātus, liek apzināties,* — ja O. Vācietis spēja būt *garīgi brīvs 60.*—80. gados, tad *tagad gara brīvība sevī (un sev*

apkārt) kopjama jo *vairāk, to izdarīt vieglāk. Bez apziņas brīvības, ko var dot tikai* cenzūras *likvidēšana,* nebūs *neatkarīga* ne *ekonomika, ne kultūra, ne suverēna* Latvija. *Atgādināšu dzejnieka* 1976. gadā *teiktos vārdus: «Aiz* mums *bija I tikai viena. I Ap mums* tagad *I tikai viena. I Un mums priekšā I tikai viena. I* Latvija. *I I Atsperies I pret kaulu kaudzi. I Esi sēkliņa I un* audzi. *I Esiet viens, I un būsiet daudzi I Latvijā», kuri, manuprāt, izcel patstāvīga sprieduma auglību,* vajadzību, *lai vispār kas varētu attīstīties. Bet patstāvīga domāšana rodas tur, kur pie tās strādā; tā satur sevī atbildību, nelokāmību. Papagailis, kā zināms, par iemācītā teksta saturu* neatbild, viņš *tikai to reproducē, viņš «bļauj I ļauj I* ■ ■ ■ un slīd pār mani *I tās ēnas,l kā* nesēju *nav vairs . . .».*

Viens no septiņdesmito gadu latviešu dzejas ieguvumiem *ir psiholoģiskā laika klātbūtne tēlā, kuru pirmais* ieviesa O. *Vācietis «Visāda* garuma *stundās» (1974.) un kura aizsākumi meklējami poēmā «Balsij bez pavadījuma» («Dzegužlaiks», 1968.).* «E* *librī» ir* dzejoļi, kas rāda nākošo etapu *mēģinājumos, taustoties uz laika tiešu attēli cilvēka apziņā, sajūtās. Te* domāju *1970. gadā rakstīto «Pēc kāda* iaika», *kurā ar slēptas gredzenveida kompozīcijas palīdzību norobežots izstiepta laika nogrieznis, gaidot saules lēktu, bet «Viļņa galā» (1975.) jau demonstrē šo poētisko līdzekli kā apgūtu, ar kuru turpmāk dzejnieks izsaka eksistenciālas jutoņas. Arī tādi darbi kā* «Pulkvedis Vācietis un *Hirosima», «Zorge» apliecina* nevien O. Vācieša *ētisko, sabiedrisko stāju; to izteiksme gaiši saka, ka radīti tie apmēram vienā elpā ar «Klavierkoncertu», «Etīdi», kamēr «Mani* apsūdz manas usnes» (1979.) un «Ar varu» (1979.) neļauj aizmirst, ka radīšanas *procesā viss ir vienkopus* — gan pasaule, kurā dzīvo *bērns, gan jaunais, vēl pat ne nojausmās biezējošais «Si minors».*

«Ex libris» nav kārtots pa gadiem, kā būtu vieglāk sakārtotājai un pētniekiem. Grāmatas kompozīcija veidota, vairāk domājot *par lasītāju un saturu tuvinot viņa uztverei, t. i., vienam motīvam loģiski pārejot nākošā. Izzinošos nolūkos sekojot sarakstīšanas laikam, redzams, ka O. Vācietim īpaši auglīgi* bijuši *1968., 1970., 1975., 1976., 1979.,* 1980. gadi, kad vidēji ap pussimts dzejo|u paliek *nepublicēti* vai *ārpus grāmatām, bet 1978. gadā pat pāri simtam — cenzūra, «plauk-' stošais sociālisms tipogrāfijas jaudās lasītājam liedza pašus būtiskākos,* spožākos *darbus, darbus, kurus uzdrošinos vērtēt par latviešu publicistiskās* dzejas šedevriem («Oktobra svētki *Magadanā», «Vadoņa augšāmcelšanās», «Zorge», «Jezuītu ceļa dziesma», «Ar varu»). Protams, krājumā ir arī tādi, kuri cilvēkiem, kas labi zina dzejnieka daiļradi, sauks atmiņā* situācijas, *tēlus, izteiksmes paņēmienus no* agrākām grāmatām, tomēr pats kodols — tas paliks atklājums katram.

ANDA KUBULIŅA

OJĀRS VĀCIETIS

KALNA

Vai, cik smaržīgs lejā zieds!

Kāp vien, dēliņ, kalnā.
Vai, kā vējš druvas liec.
Kāp vien, dēliņ, kalnā.
Vai, cik mazs esmu esi
Kāp vien, dēliņ, kalnā.
Vai, cik daudz pasaules!
Kāp vien, dēliņ, kalnā.
Kalna gals kails un vēss.
Kāp vien, dēliņ, kalnā.
Vairs no lejas neredzēs.
Kāp vien, dēliņ, kalnā.
1976.

Veļu nav.

Bet kas tad baltās naktīs pāri pļavām veļas?

Ceļu nav.

Bet kā tad saukts Uz gaitu gājējs ceļas?

Mēs atceramies gadus, kas iet zilgmē projām, mēs netveramo uzskatām par radu un to cilvēkojam.

Lētā nav.

Dārgs katrs mūžs,
kas dzīvē godam noiets.

Svētā nav.

Bet kā tad priekšā cilvēki un tautas galvu noliec?

1978.

(No grāmatas «E* libris»)

2ANS
POLS
SARTRS

ISTABA

Darbedā kundze turēja pirkstos gabaliņu rahat-lukuma. Viņa tuvināja to lūpām piesardzīgi, aizturot elpu, baidīdamās, ka dvaša nopūtis smalko pudercukuru, ar kuru bija apbārstīts gabaliņš. «Kā roze,» viņa nodomāja. Tad spēji iekodās stiklainajā mīkstumā, un viņas mute pielija ar sastāvējušos smaržu. «Dīvaini, cik ļoti slimība saasina izjūtas.» Viņa nogrima domās par mošejām, iztapīgiem austrumniekiem (kāzu ceļojumā viņa bija Alžīra), un bālas lūpas savilkās smaida — arī rahat-lukums bija iztapīgs.

Neskatoties uz piesardzību, rokai ar šķīvi vairākas reizes nonākot virs grāmatas lappusēm, tās pārklājās ar niecīgām baltām pūdercukura kaudzītēm. Rokas ripināja, slidināja un čirkstināja mazos cukura kristāliņus pa gludo papīru: «Tas man atgādina Arkašonu, kur es

pludmale lasīju.» Toreiz viņa nēsāja lielu salmu cepuri ar zaļu lenti un parasti iekārtnin- pašā krastmalā ar Zipa vai Koletes Ivēras romānu rokās. Vējš bēra uz ceļiem smilšu virpuļus, un laiku pa laikam viņa nopurināja grāmatu, turot to aiz vienas malas. Tā bija ta pati sajūta, tikai smilšu graudiņi bija pavisam sausi, bet mazie cukura kristāliņi kusa uz pirkstu galiem. Viņa iedomājās pērjaini pelēku debesu stremeli virs melnas jūras. «Tas Dija vēl pirms Evas dzimšanas.» No šo atmiņu smaguma viņa jutās nogurusi un vērtīga kā sandala šķirstiņš. Piepeši atausa prāta ta romāna nosaukums, kuru viņa tobrīd lasīja — «Mazā kundze», tas nebija garlaicīgs. Bet kopš nezināmā slimība liedza Darbeda kundzei atstāt istabu, viņa deva priekšroku memuāriem un vēsturiskiem romāniem. Viņa vēlējās, lai ciešanas, smaga lasamviela un atmiņu modrība, darītu izjūtas smalkakas un briedinātu viņu kā labu siltumnīcas augli.

Ar nelielu uztraukumu viņa iedomājās, ka tūdaļ pie durvīm pieklauvēs vīrs. Citās dienās viņš nāca tikai pret vakaru, noskūpstīja viņu uz pieres, apsēdās iepretim atpūtas krēsla un klusējot lasīja *Le Temps*. Bet ceturtdienas bija Darbedā kunga dienas; tad viņš uz stundu devas pie meitas, parasti starp trijiem un četriem. Pirms iziešanas viņš rūgtuma pilns gāja pie sievas patērzēt. Šīs ceturtdienas sarunas, kuru norisi varēja paredzēt iepriekš līdz vissīkākajai detaļai, nogurdināja Darbedā kundzi. Darbedā kungs ar savu klātbūtni piepildīja kluso istabu. Viņš nekad nesēdēja, bet staigāja šurpu turpu. Katrs šāds viņa jūtu uzliesmojums ercinaja Darbedā kundzi ka plīstošu stiklu šķinda. Un šī ceturtdiena būs vēl smagāka nekā parasti: doma, ka tūdaļ vajadzēs atkārtot Evas atzīšanos, redzēt viņa milzīgo ķermeni drebam dusmās, lika Darbeda kundzei nosvīst, viņa paņēma rahat-lukumu no apakštasītes, nenoteikti paskatījās uz to un skumji nolika atpakaļ, viņa negribeja, ka vīrs redz viņu ēdam lukumu. Viņa salēcas, dzirdot klauvejienu.

— Nāc iekšā, — viņa noteica vārgā balsī.

Darbedā kungs ienāca uz pirkstgaliem.

— Es ieiešu pie Evas, kā katru ceturtdienu.

Darbedā kundze viņam uzsmaidīja.

— Noskūpsti viņu no manis.

Darbedā kungs neatbildēja un sarauca pieri rūpju pilnā grimasē: ik ceturtdienu, vienā un tajā pašā stunda kurls naids jaucas viņa ar gremošanas smagumu.

— Atceļā es ieiešu pie Franšo. Es gribētu, lai viņš parunā nopietni un mēģina viņu pārliecināt.

Viņa vizītes pie Franšo bija biežas, bet veltīgas. Darbedā kundze pacēla uzacis. AgraK, būdama pie labas veselības, viņa raustīja plecus. Bet, kopš slimība Dija padarījusi ķermeni smagu, nogurdinošus žestus viņa aizstāja ar fiziono-mijas spēli: «ja» viņa teica ar acīm, «nē» ar

lupu kaktiņiem, un tā vietā, lai raustītu plecus, pacēla uzacis.

— Būtu labi, ja viņu varētu ievietot ar varu.

— Es jau tev teicu, ka tas nav iespējams. Bez tam likums ir nepilnīgs. Franšo man reiz stāstīja, ka viņiem ir neiedomājamas grūtības ar ģimenem, cilvekiem ir grūti izlemt, viņi

rīb turēt slimnieku mājās, un mediķiem ir sasaistītas rokas.

iņi var izteikt savu viedokli, bet tas arī viss. Vajadzētu sarīkot publisku skandālu, tad viņa pati lūgtu hospitalizāciju.

— Tev taisnība, — Darbedā kundze noteica, — bet tas nav vienas dienas darbs.

— Nē. ■

Viņš pagriezās pret spoguli un sāka knibināt bārdu. Darbedā kundze bez emocijām lūkojās sava vīra sarkanajā, varenajā pakausī.

— Ja viņa ta turpinās, tad paliks vel trakaka par viņu, tas ir ārkārtīgi neveselīgi. Viņa neatiet no viņa ne soli, iziet no mājas vienīgi, lai apmeklētu tevi, un nevienu nepieņem. Nekad never vaļā logu, jo Pjērs to negrib. It kā slimnieka domas būtu vērā ņemamas. Brīnums, ka viņi vēl nav nosprāguši no smakām, un man šķiet, ka šo kvēpināma trauka netīrību viņi iedomājas par baznīcu. Goda vārds, dažkart man liekas . . . viņai ir tādas dīvainas acis.

— Neesmu ievērojusi, — Darbedā kundze sacīja, — man šķiet, ka viņa izskatās normāli. Protams, viņai ir skumjš skats.

— Viņa ir līķa baluma. Vai guļ? Vai ed? To labāk nejautāt. Varu derēt, ka, atrodoties Blakus tādam brašam zēnam kā Pjērs, viņa naktī neaizver ne aci. — Viņš noraustīja plecus. — Un visdīvainākais ir tas, ka mums, viņas vecākiem, nav tiesību aizstāvēt viņu pret sevi pašu. Turklāt pie Franšo Pjērs būtu labāk apkopts. Tur ir liels parks. Bez tam, viņš, viegli smaidot, piebilda, ar sev līdzīgiem viņš sapratīsies labāk. Viņi ir kā bērni un nevajag viņus traucēt; viņi ir kā

sava veida masoņu liga. Viņu vajadzēja ielikt slimnīcā jau pašā sākuma, pirmām kārtām Pjēra paša labā. Viņa intereses netiktu aizskartas.

Pēc mirkļa viņš piebilda:

— Es jau tev teicu, ka man nepatīk, ka Eva paliek ar viņu viena, it īpaši naktī. Iedomājies, ja pēkšņi kas atgadās. Pjē-rain ir ārkārtīgi noslēgts izskats.

— Es domāju, ka nav vērts īpaši uztraukties, viņš vienmēr tāds izskatās. Vērojot viņu, rodas tāds iespaids, ka viņš visus izsmej. Nabaga zens, — viņa ar nopūtu turpināja, — ar viņa iedomību nonākt tik talu. Viņš vienmer iedomājās esam gudrāks par mums visiem. Viņš tā prata pateikt: «Jums taisnība», lai izbeigtu diskusijas . . . Laime, ka viņš nespej novērtēt savu stāvokli.

Ar nepatiku viņa atcerējās Pjēra garo, ironisko, vienmēr mazliet sāņus pavērsto seju. Pirmajā laikā pēc Evas laulības Darbedā kundze nebija vēlējusies neko vairāk kā mazliet sirsnības no sava znota puses. Bet viņas pūles darīja Pjēru mazdūšīgu, viņš gandrīz nemaz nerunāja un bez intereses visam uzreiz piekrita.

Darbedā kungs turpināja savu domu:

— Franšo mani uzaicināja apmeklēt savu iestādi, viņš sacīja, ka ta esot lieliska. Katram slimniekam ir atsevišķa istaba ar ādas atpūtas

krēslu un dīvānu-gultu. Tur ir tenisa

korts, un viņi vistuvākajā laikā sāks būvēt peldbaseinu.

Viņš bija nostājies pie loga un skatījās caur stiklu, mazliet ļogoties uz savam līkajam kājām. Piepeši, rokām kabata un nolaistiem pleciem, viņš vingri pagriezās uz papēža. Dar-bedā kundze juta, ka sāk svīst, tā tas bija vienmēr — tagad viņš staigāja šurpu turpu kā lācis sprostā, un, sperot soļus, viņa kurpes čikstēja.

— Draudziņ, apsēdies, lūdzu, tu mani nogurdini. — Tad ar nopūtu piebilda: — Man ir kas nopietns tev sakāms.

Darbeda kungs apsedas atzveltnes krēslā un uzlika rokas uz ceļiem; vieglas trīsas parskrēja par Darbeda kundzes muguru: tas brīdis, kad vajadzēja sākt runāt, bija klāt. — Tu zini, — viņa teica, aiz samulsuma iekasejoties, — otrdien es tikos ar Evu.

— Jā.

— Mes runājam par visu ko, viņa bija ļoti laipna un sen nebija izradījusi tādu uzticību. Tad es viņai šo to pajautāju un apvaicājos par Pjēru. Un es sapratu, — viņa teica, no jauna apmulsusi, — ka Eva Pjēram ir ļoti pieķērusies.

— Pie joda, es to labi zinu, — Darbedā kungs' atteica. Viņš mazliet kaitināja Darbedā kundzi, viņam vajadzēja visu izklāstīt sīkumos, uzliekot punktus uz i. Bet Darbedā kundze vēlējās dzīvot tādu smalku un jūtīgu personu sabiedrībā, kuras visu saprot no pusvārda.

— Es tev gribēju teikt, ka viņa pieķērusies tam citādi, nekā mes iedomājāmies.

— Darbedā kungs dusmīgi un satraukti izbolīja acis, kā ikreiz, kad viņš nesaprata kāda mājiena vai stāsta jēgu.

— Ka to lai saprot?

— Sari, — Darbedā kundze sacīja, — neapgrūtini mani. Tev jāsaprot, ka man kā mātei nav viegli stāstīt tādas lietas.

— No tā, ko tu man teici, es nekā nesaprotu. — Darbedā kungs dusmīgi novilka. •

— Nu labi! — viņa atcirta.

— Viņi vēl arvien. . . arī tagad?

— Jā! Jā! Jā! — viņa trīs reizes dusmīgi pieklaudzināja.

Darbedā kungs izstiepa rokas, nodūra galvu un apklusa.

— Šarl, — viņa sieva uztraukti noteica, — man nevajadzēja tev to teikt. Bet es nevarēju to paturēt pie sevis.

— Mūsu bērns! — viņš klusi iesaucās. — Ar šito trako! Viņš pat Evu vairs nepazīst un sauc par Agati. Viņa droši vien zaudējusi apziņu, ka tā upurējas.

Viņš pacēla galvu un bargi paskatljas sieva.

— Tu esi pārliecināta, ka saprati pareizi?

— Bez šaubām. Tāpat ka tu, — viņa dzīvi piebilda, es no sākuma

negribēju ticēt, un turklāt es viņu nesaprotu. No domas vien, ka man pieskarsies šis nabaga nelaimīgais ... — viņa nopūtās, — Man šķiet, ka tieši tādēļ viņa tā tam pieķērusies.

— Ak vai! — Darbeda kungs iesaucas. — Tu atceries, kad viņš atnāca lūgt Evas roku, ko es tev teicu? Es tev teicu: «Man šķiet, ka viņš pārlieku patīk Evai.» Tu vel negribeji man ticēt.

Tad pēkšņi, palikdams lillā, viņš uzsita ar duri pa galdu:

— Tas ir no izvirtības! Viņš to apskauj un skūpsta, saukdams par Agati, stāstot savas muļķības par lidojošam statujām un vēl velns zina ko! Un viņa to pieļauj! Kas tad starp viņiem galu galā ir? Lai viņa to žēlo no visas sirds, lai ievieto atpūtas namā, kur viņu var satikt no rīta līdz vakaram. Bet es nekad nebiju domājis ... Es domāju, ka viņa ir kā atraitne. Paklau. Žanete, — viņš uzsaka zemā balsī, — es tev teikšu pavisam atklati, man patiktu, ja viņai butu kads mīļākais!

— Sari, apklusti! — Darbeda kundze iesaucās.

Darbedā kungs paņēma savu cepuri un spieķi, kurus ienākot viņš biļa atstājis uz apaļa galdiņa.

— Pēc ta, ko tu man tikko pateici, — viņš sacīja, — man nav daudz cerību. Bet tomēr es ar viņu parunašu, jo tas ir mans pienākums.

Darbedā kundze gribēja, lai viņš pec iespejas ātrāk aizvācas.

— Tu zini, — viņa teica, drošinadama viru, — man šķiet, ka Evai tā ir drīzāk stūrgalvība nekā kas cits. Viņa zina, ka Pjērs ir neizdziedināms, bet turas pie sava un negrib, lai viņas iedomas tiktu atspēkotas.

Darbedā kungs sapņaini braucīja bārdu.

— Aiz stūrgalvības? Ja, iespējams. Ja tev ir taisnība, tad alu galā viņa to pametīs. Katru dienu tas nav izturams, ez tam viņš izvairas no sarunam. Kad es ar viņu sasveicinos, viņš pasniedz ļenganu roku un neko nesaka. Bet, kad viņi paliek vieni, pie viņa atgriežas fiksās idejas — Eva man tā'teica. Viņš sākot kliegt, it kā kāds grieztu tam rīkli, jo viņam ir halucinācijas. Viņš no tām baidās, jo tas duc. Tas lidojot ap viņu un viņš nespējot atraut no tām acu.

Viņš paņēma cimdus un turpināja:

— Ta vienkārši viņa to nepametīs. Bet, ja viņai kāds iepriekš sagrozītu galvu? Es gribētu, lai viņa mazliet biežāk izietu no majas, redzetu pasauli. Viņa satiktu kādu jauku zenu — tādu kā Sreders, inženieris pie Simplona, kuram ir nākotne, tad viņa pārdomātu savu dzīvi un pamazām pierastu pie domas to mainīt.

Darbedā kundze neko neatbildēja, baidīdamās, ka saruna varētu atdzīvoties. Vīrs noliecās pār viņu.

— Tagad, — viņš noteica, — man jāiet.

— Ar dievu, tēti, — Darbedā kundze sacīja un noglāstīja viņa pieri. — Noskūpsti viņu labi stipri, manu dārgo nabadzīti.

Kad vīrs bija prom, Darbedā kundze iztukšota noslīga atpūtas krēsla un aizvēra acis. «Kāds dzīvīgums,» viņa pārmetoši nodomāja. Mazliet atguvusi spēkus, viņa lēni pastiepa bālo roku un, neatverot acis, sataustīja uz apakštasītes lukumu.

Eva ar viru dzīvoja Baka ielā, kādas vecas mājas piektajā stāva. Darbedā kungs mundri uzkāpa pa kāpņu simt divpadsmit pakāpieniem. Un, kad spieda zvana pogu, nemaz nebija aizelsies. Ar sajūsmu viņš atcerējas Dormoija jaunkundzes vārdus: «Jusu vecumā jūs izskatāties vienkārši lieliski, Šarl.» Nekad viņš nejutās tik stiprs un vesels ka ceturtdienās, it īpaši, kad bija uzveicis kāpnes.

Pa to laiku Eva bija atvērusi durvis. «Tiesa, viņa neizskatās labi. Neviena slimnieku kopēja to nevaretu izturēt, varu iedomāties sevi viņas vietā.» Viņš noskūpstīja meitu: «Sveika, mana dārgā nabadzīte.»

Eva atbildēja ar zināmu vēsumu.

— Tu esi mazliet bāla, — Darbeda kungs sacīja, saņemot viņu aiz vaiga, — tu par maz kusties.

Iestājās klusums.

— Kā klājas mammai? — Eva pajautāja.

— Ne visai. Tu biji pie viņas otrdien? Bija atnākusi Luīzes tante, viņa bija priecīga. Viņai patīk uzņemt ciemiņus, ja vien tie nekavējas pārāk ilgi. Luīzes tante bija Parīze, lai nokārtotu to hipotēku lietu. Es tev jau stāstīju, tā ir dīvaina lieta. Viņa bija ienākusi manā biroja pēc padoma. Es viņai teicu, ka nav izvēlēs — jāpārdod. Viņa ir atradusi pat pircēju — Bretonelu. Vai tu atceries Bretonelu? Viņš ir izsities uz augšu.

Darbedā kungs spēji turpināja. Eva klausījās ar pūlēm. Viņš ar skumjām nodomāja, ka viņu vairs nekas neinteresē. «Tas ir tapat ka ar gramatam. Agrāk tās vajadzēja izraut viņai no rokam. Tagad viņa vairs pat nelasa.»

— Kā klājas Pjēram?

— Labi, — Eva atteica, — tu gribi viņu redzēt?

— Bet, protams, — ar prieku atbildēja Darbedā kungs, — es ieiešu pie viņa uz mazu brītiņu.

Viņš bija pilns līdzjūtības pret šo slimo puisi, bet nespeja uzlukot viņu bez riebuma. «Man bail no slimniekiem.» Protams, tā nav Pjēra vaina, viņam ir drausmīga iedzimtības nasta. Darbedā kungs nopūtās: «Vajadzēja T>ut piesardzīgākam, bet tādas lietas vienmēr uzzina par vēlu.» Nē, Pjērs nav vainīgs. Bet tomēr viņam vienmēr piemitis šis trūkums — tas veidoja viņa rakstura pamatu, šī slimība nav kā vēzis jeb tuberkuloze, no kuriem var abstrahēties, ja grib saprast, kāds īsti ir cilvēks. Šī nervozā grācija un trauslums, kuri ta

atika Evai, kad viņš to aplidoja, nebija nekas cits kā trauma ziedi. «Viņš biļa traks jau tūlīt pēc apprecēšanās, tikai tad to tā nemanīja. Tas ir grūts jautājums,» Darbedā kungs domaja, «kur sakas atbildība

jeb drīzāk — kur ta beidzas. Bet visādā ziņā,» viņš turpinaja analizēt, «Pjers vienmer domājis tikai par sevi. Bet vai tā ir vaina vai slimības rezultāts?»

Viņš sekoja meitai pa garo koridoru:

— Sis dzīvoklis ir jums par lielu, — viņš teica, — jums vajadzētu pārcelties uz citu.

— Tā tu saki vienmēr, tēt, — Eva atbildēja, — bet es jau tev teicu, ka Pjērs negrib atstāt savu istabu. — Tas bija pārsteidzoši no Evas puses, — vajadzētu pajautāt, vai viņa labi apzinās sava vira stāvokli. 1as bija trakais, kuru vajadzētu

iesiet, bet viņa ņēma vēra viņa lēmumus un domas, it kā jērs būtu pie pilna prāta.

— Es to saku tevis pašas labā, — Darbedā kungs, mazˆ liet noskaities, turpināja. — Ja es būtu sieviete, man butu bail šajās vecajās slikti apgaismotajas telpas. Es gribētu, lai tev butu gaišs dzīvoklis, kādus pēdējos gados ceļ pie Otoijas, trīs nelielas istabiņas ar labu ventilāciju. Tagad viņi īrnieku trukuma dēļ ir pazemājuši īres maksu, ta butu laba izdevība.

Eva viegli pagrieza durvju rokturi, un viņi iegāja istabā. Smaga vīraka smaka aizspieda Darbeda kunga kaklu. Aizkari bija aizvilkti. Puskrēslā viņš saskatīja uz atpūtas krēsla atzveltnes Pjera kārno pakausi — Pjērs bija pagriezis viņiem muguru, viņš ēda.

— Labdien, — Darbedā kungs sacīja, paceļot balsi. — Kā tad mums klājas?

Darbedā kungs piegāja tuvāk. Slimais sēdēja pie maza galdiņa, viņš izskatījās noslēdzies sevī.

— Ak, mēs ēdam mīkstu oliņu, — Darbedā kungs paaug-stinaja balsi. — Labi, labi.

— Es neesmu kurls, — Pjērs atbildēja maigā balsī.

Darbedā kungs sadusmots paskatījās Evā, it ka piesaukdams viņu par liecinieci. Bet Eva uzmeta viņam smagu skatienu un klusēja. Darbedā kungs saprata, ka apvainojis viņu. «Tā. Jo ļaunāk viņai.» Ir neiespējami atrast īsto toni sarunai ar šo nelaimīgo zēnu — viņam ir mazāk prata nekā četrus gadus vecam bērnam, un Eva grib, lai pret viņu izturas kā pret vīrieti. Darbedā kungs nevarēja noliegt, ka ar nepacietību gaida to mirkli, kad ši smieklīga uzmanība vairs nebūs vajadzīga. Slimnieki viņu vienmēr mazliet kaitināja, it īpaši trakie, jo tie bija netaisni. Nabaga Pjērs, piemēram, bija pavisam netaisns, ne vārda nevarēja izrunāt bez aizvainojuma, un velti lūgt viņam mazliet lēnprātības vai kaut īslaicīgu savu maldu atzīšanu.

Eva novāca olu turamo un čaumalas. Viņa nolika Pjēram priekšā šķīvi ar nazi un dakšiņu.

— Ko viņš ēdīs tagad? — jautri pajautāja Darbedā kungs.

— Bifšteku.

Pjērs paņēma dakšiņu ar savu bālo pirkstu galiem. Uzmanīgi aplūkojis to, viņš sāka smieties.

— Šoreiz neies cauri, — viņš nomurmināja, noliekot to sāņus, es esmu brīdināts.

Ar dedzīgu interesi Eva piegāja pie viņa.

— Agate, iedod man citu.

Eva paklausīja, un Pjērs sāka ēst. Viņš aizdomīgi paņēma dakšiņu un cieši turēja to roka, nenolaižot no tas acu, šķita, ka tas prasa no viņa milzīgu piepūli. «Cik aizdomīgi ir visi viņu žesti, visas viņu attiecības,» Darbedā kungs nodomāja.

Viņam kļuva mazliet nelabi.

— Uzmanīgi, labāk ņem aiz turama, ta ir zaraina.

Eva nopūtās un nolika dakšiņu uz deserta. Darbedā kungs

k|uva nepacietīgs. Viņš domaja, ka nav labi piekāpties visam šī nelaimīgā fantāzijām, — pat Pjera dēļ tas bija bīstami. Franšo viņam bija labi pieteicis: «Nekad nevajag iedziļināties slimnieka murgos.» Ta vietā, lai dotu viņam citu dakšiņu, vajadzēja viņu mierīgi pārliecināt, likt saprast, ka ta ir tāda pati kā citas. Viņš pagriezās pret desertu, paņēma dakšiņu un viegli ar pirkstem pieskārās tas zariem. Pec tam pagriezās pret Pjēru. Bet viņš mierīgi grieza savu gaļu un tad pacēla uz sievastēvu maigu un neizteiksmīgu skatu.

— Es gribu ar tevi aprunaties, — Darbeda kungs sacīja Evai.

Eva padevīgi sekoja viņam uz salonu. Apsežoties uz dīvāna, Darbedā kungs ieveroja, ka vel joprojām tur rokā dakšiņu. Viņš to nikni nometa.

— Šeit ir labak, — viņš noteica.

— Es šeit nekad neuzturos.

— Drīkst smēķēt?

— Bet, protams, tēt, — Eva atviegloti atbildēja. — Gribi cigāru?

Darbedā kungs deva priekšroku cigaretei. Viņš nepārtraukti domāja par uzsākto sarunu. Runājot ar Pjēru, viņam bija jāierobezo savs prāts kā milzim savs spēks, kad tas spēlējas ar bērnu. Visa prāta skaidrība, spožums un precizitāte vēršas pret viņu.

«Jāatzīstas, ka, runājot ar nabaga Žaneti, notiek kas līdzīgs.» Tiesa, Darbeda kundze nav traka, bet slimība ir viņu novājinājusi. Turpretī Eva bija līdzīga tēvam, viņai piemita taisns un loģisks prāts, un diskusijas ar viņu izraisīja prieku. «Tas tādēj, ka es negribu izgāzties,» viņš nodomaja. Tad pacēla acis, lai aplūkotu meitas inteliģentos un smalkos vaibstus. Viņš maldījas — kādreiz tik apdomīgaja sejā bija manāms apjukums un rupju ēna. Eva vienmēr bija ļoti skaista. Darbedā kungs ievēroja, ka tagad viņa ir rūpīgi uzkrāsojusies, gandrīz ka svinīgam gadījumam. Plakstiem bija zilas ēnas un pār garajām uzacīm gājusi tuša, šī lieliska un biezā krāšļu kārta atstāja uz tēvu smagu iespaidu.

— Tu esi zaļa zem sava grima, — viņš sacīja, — es baidos, ka nepaliec slima. Un kā tu krāsojies tagad! Tu, kas agrāk biji tik kautra.

Eva neatbildēja, un Darbedā kungs kadu mirkli ar samulsumu lūkojās saja spidošaja un novalkataja seja, kuru ieskava melnu matu smagums. Viņš nodomāja, ka Eva izska-tas pec traģiķes. «Es nezinu, kam tieši viņa līdzinās, varbūt tai Rumanietej, kura franciski tēloja Fedru uz mura Oranža.» Viņš nožēloja, ka izteicis šo nepatīkamo piezīmi: «Nevajadzēja gan ta! Nav ko satraukties par šādiem sīkumiem.»

— Piedod man, — viņš smaidot teica, — tu taču zini, ka es esmu vecs naturālists. Man diezko nepatīk visas šīs po-mādes, ko tagad sievietes triepj sev virsū. Bet man nav taisnība, jaiet līdzi laikam.

Eva mīļi pasmaidīja. Darbedā kungs aizdedzināja cigareti un ievilka dažus dūmus.

— Mans bērns, — yiņš uzsāka, — es tev gribētu teikt: parunasim abi kā agrak. Apsedies un uzmanīgi ieklausies manī, paklausi savu veco tevu.

— Es labāk palikšu stāvot. Ko tu man gribēji sacīt?

— Es gribēju uzdot tev pāris jautājumu, — Darbedā kungs teica, — pie kā tas viss novedīs?

— Tas viss? — Eva pārsteigti atkārtoja.

— Šī dzīve, kādu tu to esi izveidojusi, — viņš turpināja, nevajag domāt, ka es tevi nesaprotu (viņam pēkšņi bija radusies laba doma). Bet tas, ko tu dari, stāv pāri cilvēka speķiem. Tu gribi dzīvot vienīgi iztēlē, vai ne? Tu negribi atzīt, ka viņš ir slims? Tu negribi_ redzet Pjēru tādu, kads viņš ir šodien? Tu redzi viņu tikai tadu, kāds viņš bija agrāk. Mana dārgā, mana mazā meitiņa! Šīs derības' nav uzvaramas, — Darbeda kungs turpināja. Rau, es tev gribu izstāstīt kaut ko tadu, ko tu varbūt nezini: kad tev bija trīs gadiņi, mēs bijām Sabl-d'Olonā, tava mate tur iepazmas ar *j-ģunu* šarmantu sievieti, kurai bija mazs lielisks dēlēns. Tu spele-jies ar viņu pludmalēˆ jūs nepievērsāt nevienam uzmanību, tu biji viņa līgava. Pēc kāda laika Parīzē māte gribēja satikt so jauno sievieti, bet dabūja zināt, ka viņu piemeklējusi drausmīga nelaime — viņas jauko delenu bija sabraukusi mašīna. Tavai mātei bija pieteikuši: «Apciemojiet viņu, bet nekāda gadījuma nerunājiet par viņas mazuļa nāvi, viņa negrib ticēt, Ka viņš ir miris.» Tava māte bija aizgājusi pie viņas, tā bija pusjukusi, viņa izturējās tā, it kā viņas zēns vel butu dzīvs; viņa sarunajas ar to, lika uz galda šķīvi. Viņa bija tada nervu sprieguma, ka pēc sešiem mēnešiem nācās ar varu ievietot viņu atpūtas namā, kur viņai bija jaarstējas trīs gadus. Butu bijis labāk, ja viņa, saņēmusi spēkus, lūkotos acīs īstenībai. Sakuma viņa, protams, ciestu vairāk, bet tad ļaiks to dziedētu. Vispareizākais šādos gadījumos ir raudzīties uz lietam, kadas tas ir, tici man.

— Tu kļūdies, — Eva ar pūlēm izteica, — es ļoti labi zinu, ka Pjērs ir . . .

Vārds nenāca pār lūpām. Viņa turējās ļoti taisni, uzlikusi rokas uz atpūtas krēsla atzveltnes, viņas seja kļuva sausa un nejauka.

— Tātad? ... — Darbeda kungs bija pārsteigts.

— Tātad ko?

— Tu?...

— Es mīlu viņu tadu, kads viņš ir, —• Eva noteica garlaikotu skatu.

— Tā nav taisnība, — Darbedā kungs svarīgi sacīja. Ta nav taisnība, tu viņu nemīli, tu nevari viņu mīlēt. To var just pret veseliem un normāliem cilvekiem. Pret Pjēru tu jūti līdzjūtību, par to es nešaubos, tāpat ka es nešaubos arī par to, ka tu glabā atmiņā trīs jūsu laimes gadus. Bet nestāsti, man, ka tu viņu mīli, es tev neticu.

Eva palika mēma un ar nesatricināmu skatu pētīja paklāju.

— Tu varbūt baidies man atbildēt? — Darbeda kungs vesi ieteicās. — Es nedomāju, ka man šī saruna ir vieglāka nekā tev.

— Labi, ja tu viņu mīli, tad tā ir liela nelaime, — viņš lielās dusmās iekliedzās, — tev, man un tavai nabaga mātei, jo ir viena lieta, ko es tev labprāt nebūtu teicis. Pirms trīs gadiem Pjers bija galīgi zaudējis prātu, viņš bija ka zvērs.

Darbedā kungs smagi paskatījās meitā — viņš gribēja, lai šis smagais atklājums liek meitai savaldīties.

Eva nekustējās, viņa pat nepacela acis.

— Es to zināju.

— Kas tev to teica? — viņš apstulbis ievaicajas.

— Franšo. Es to zinu jau sešus mēnešus.

— Es viņu lūdzu tevi pasaudzēt, — Darbedā kungs rūgti noteica. — Bet galu galā varbūt tā ir pat labāk. Tagad tacu tev jāsaprot, ka ir nepiedodami turēt Pjēru pie sevis. Tevis uzsāktā cīņa lemta neveiksmei, slimība neatkāpjas. Ja vēl varētu kaut ko darīt, ja viņu varētu glābt ar uzspiestu palīdzību, es nekā neteiktu. Paraugies: tu esi skaista, gudra un priekpilna, un tā velti sevi nomold. Labi, pieņemsim, ka tu biji kā apburta, bet tagad taču tas ir beidzies, tu'esi izpildījusi savu pienākumu un pat vairāk par to — būtu netikumīgi turpināt tādu dzīvi. Ir arī pienākumi pret sevi pašu, mans bērns. Un tu nemaz nepadomā par mums. Vajag, — viņš skaldīja vārdus, — ievietot Pjēru Franšo klīnikā. Tu pametīsi šo dzīvokli, kur esi redzējusi tikai Jaunu, un pārnāksi ie mums. Un, ia tu gribi būt kādam noderīga un dalīt ar ādu ciešanas, tev galu galā ir māte. Par viņu, nabadzīti,

^"'as slimnieku kopēja, kaut arī viņai butu nepieciešama a aprūpe. Un viņa spētu novērtēt to, ko tu dari viņas labā, un butu tev pateicīga.

Iestājas ilgs klusums. Darbedā kungs izdzirdēja, kā blakusistaba dzied Piers. Ar pulem to varēja nosaukt par dziedāšanu, tas drīzāk bija

spalgs trauksmains rečitatīvs. Darbedā kungs palūkojās meitā:

— Tātad nē?

— Pjērs paliks pie manis, — viņa maigi atbildēja, — es labi saprotos ar viņu.

— Ar noteikumu, ka visu dienu mērkaķojies.

Eva pasmaidīja un uzmeta tēvam izsmejošu, gandrīz jautru skatienu. «Patiesi,» nikni nodomāja Darbedā kungs, «viņi neko citu nedara kā vien to, ka guļ kopā.»

— Tu esi galīgi traka, — viņš noteica pieceļoties.

Eva skumji pasmaidīja un it kā pie sevis nomurmināja:

— Nepietiekami.

— Nepietiekami? Es nevaru pateikt tev neko citu kā vienīgi to, ka es baidos par tevi.

Viņš steidzīgi noskūpstīja meitu un aizgāja. «Vajadzētu,» viņš nodomaja, «atsūtīt divus kaušļus, kuri ar spēku pieveiktu šo nabaga mēslu, neprasot viņas atļauju.»

Bija jauka rudens diena, vēsa un skaidra, saule spīdēja garāmgājēju sejās. Darbedā kungs bija pārsteigts par viņu sejas izteiksmju vienkāršību — dažas bija garlaikotas, citas apmierinatas, bet visas tās atspoguļoja savu prieku un rūpes.

«Es taisnīgi pārmetu Evai,» viņš pie sevis nodomāja, ejot pa Sen-Zermēna bulvāri. «Es viņai pārmetu dzīvi ārpus cilvēcības robežām. Pjērs vairs nav cilvēciska būtne, un visas tās rūpes un mīlestība, ko viņa tam velta, ir nolaupītas citiem cilvēkiem. Nedrīkst atraidīt citus cilvēkus, kad tevi apsēdis velns. Mēs taču dzīvojam sabiedrībā.»

Darbedā kungs uzlūkoja garāmgājējus ar simpātijām — viņam patika to smagie un dzidrie skatieni. . . Šajās saules apspīdētajās ielās, starp cilvēkiem viņš jutās drošībā kā lielas ģimenes lokā. Kāda sieviete ar kailu galvu bija apstājusies pie vaļējas vitrīnas. Pie rokas viņa turēja mazu meitenīti.

— Kas tas tāds? — meitenīte jautāja, radot uz T.S.F. aparātu.

— Neaiztiec, — māte sacīja, — tas ir mūzikas aparāts.

Kadu mirkli aiz sajūsmas viņasnevareja izrunāt ne varda.

Darbedā kungs bija visu to dzirdējis, viņs noliecās pār mazo meitenīti un uzsmaidīja tai.

«Viņš ir prom.» Durvis aizvērās ar sausu klikšķi, Eva palika salonā viena: «Es gribētu, lai viņš nomirst.» Viņas rokas krampjaini savilkās virs krēsla atzveltnes, viņa atcere-jās tēva acis. Darbedā kungs bija noliecies pār Pjēru, viņš sacīja: «Labs ir», ar tādu skatu, it kā prastu apieties ar slimniekiem, viņš skatījās Pjerā, un Pjēra seja bija kā iezīmeta vina žiglajās acīs. «Es ienīstu tēvu, kad viņš skatas uz Pjēru.»

Evas rokas slīdēja pa atpūtas krēslu, viņa pagriezās pret logu un apžilba. Telpa bija pilna saules, ta bija visapkārt — kā bāli riņķi uz paklāja, kā žilbinoši putekļi gaisā. Eva bija atradusi no šīs uzbāzīgās

žirgtās gaismas, kura visu izloz-ņāja, apskrēja visus kaktus un pulēja mēbeles, darot tas spožas līdzīgi labai saimniecei. Viņa piegāja pie loga un pacēla muslīna aizkaru, kas karājās virs stikla. Tajā paša mirklī Darbedā kungs izgāja no mājas. Eva pēkšņi pamanīja viņa platos plecus. Viņš bija pacēlis galvu un skatījas debesis, mazliet piemiedzis acis, tad attālinajās platiem soļiem kā jauneklis. «Viņš cenšas,» Eva nodomāja, «tūlīt būs savā elementā.» Viņa vairs nenīda tēvu — viņam tik vien bija galvā, kā tās niecīgās rūpes — izskatīties jaunam. Kad Eva redzēja Darbedā kungu pagriežamies ap Sen-Zarmēna bulvāra stūri un pazūdam, viņu atkal pārņēma dusmas. «Viņš domā par Pjeru. Druska viņu dzīves bija izsprukusi no istabas un vilkās pa ielām, saulē, starp cilvekiem. Vai tad reiz nevarētu likt mus mierā?»

Baka iela bija gandrīz tukša. Kāda veca dāma maziem solīšiem šķērsoja braucamo daļu, smiedamās pagāja garām trīs jaunas meitenes. Tad viņa ieraudzīja vīriešus, smagus un stiprus vīriešus ar portfeļiem rokā, tie sarunajās savā starpā. «Normāli cilvēki,» Eva nodomāja, izbrīnīta, ka viņa pašā ir tik daudz naida. Kā tukla eleganta sieviete skrēja pretim skaistam vīrietim. Viņš to apskava un noskūpstīja uz lūpām. Eva izgrūda smagu smieklu un nolaida aizkaru.

Pjers vairs nedziedaja, bet jaunā sieviete no trešā stāva bija apsēdusies pie klavierem un spēlēja kādu šopena etīdi. Eva mazliet nomierinājās, viņa paspēra soli uz Pjēra istabas pusi, bet tūdaļ apstājās un atspiedās pret sienu, viņai bija mazliet skumji, ka katru reizi, kad viņa atstaia istabu, doma, ka vajadzēs tur atgriezties, viesa viņa paniku. Taču, neskatoties uz to, viņa zināja, ka nespēs dzīvot citādi — viņa mīlēja istabu. Ar aukstu, ziņkārīgu skatienu viņa uzlūkoja telpu bez enam un smaržām, it ka vēlēdamās iegūt laiku un gaidot atgriežamies drosmi. Šī telpa bija kā zobārsta kabinets. Rozā ntnfitas krēsli, dīvāns, ntturigas taburetes, mazliet salkani, bet patīkami. Eva iedomājās nopietnus, gaišās drānas tērptus cilvēkus, līdzīgus tiem, kurus viņa redzēja pa logu, ienākam salonā, nepārtraucot iesākto sarunu. Viņiem nebūs vajadzīgs laiks, lai pierastu pie atmosfēras, viņi drošiem soļiem dosies līdz telpas vidum, viens no viņiem garāmejot pasniegs Evai roku ka ķīli un pieskarsies spilveniem, lietām uz galda un nebīsies no šīs saskarsmes. Un, kad kada mēbele bus tiem ceļā, viņi nemetīs līkumu, bet vienkārši pabīdīs to nost. Visbeidzot, iegrimuši savas darīšanās, viņi apsēdīsies, neskatoties sev apkārt. «Salons normāliem cilvēkiem,» Eva nodomāja. Viņa paskatījās uz aizvērto durvju rokturi, un skumjas sažņaudza viņas kaklu. «Man jāiet. Es nekad neatstaju viņu uz tik ilgu laiku.» Vajadzēja atvērt šīs durvis, Eva nostājās uz sliekšņa, mēģinot pieradināt acis pie pustumsas, un istaba atgrūda viņu visiem spēkiem. Droši vien Eva pārspīlēja šo pretestību un atleca līdz telpas vidum. Reazot Pjēru, viņu pēkšņi pārņēma liela

skaudība, viņiem abiem patika ņirgāties par Darbeda kungu. Bet viņa nebija vajadzīga Pjeram. Eva nezināja, kā viņs to uzņems. Peksņi ar lepnumu viņa iedomājas, ka viņai vairs nav vietas neviena pusē. «Normālie vel iedomājās, ka es esmu pie viņiem. Bet es nevarētu pavadīt ar viņiem ne stundu. Man jādzīvo tur, tajā sienas pusē. Bet tur mani negrib.» Viņas apkartne bija pamatīgi izmainījusies. Gaisma bija novecojusi, tā sirmoja un kļuva smaga ka vāzes ūdens, kad to nenomaina ar ļaunu. Uz priekšmetiem šajā sirmajā gaismā Eva rada melanholiju, kuru viņa sev bija aizmirsusi, — vēla rudens pēcpusdienas melanholiju. Viņa neapņemīgi, gandrīz bikli raudzījās visapkārt — tas viss šķita tik tāls, istabā nebija ne dienas, ne nakts, ne gadalaiku, ne melanholijas. Viņa neskaidri atcerēias sen pagājušus rudeņus, savas oērnības rudeņus, tad pēkšņi sastinga, viņai bija bail no atmiņām. Viņa izdzirdēja Pjēra balsi.

— Agate? Kur tu esi?

— Es nāku, — viņa atsaucās.

Eva atvēra durvis un iegāja istabā.

Smaga vīraka smaka pildīja nāsis un muti, viņa plaši atvēra acis un izstiepa uz priekšu rokas — smaržu un krēslu viņa jau ilgāku laiku uztvēra kā kaut ko sīvu un vatētu, tikpat vienkāršu un pierastu kā ūdens, gaiss vai uguns — un viņa uzmanīgi virzījās uz priekšu uz balā plankuma pusi, kurš it ka plīvoja miglā. Tā bija Pjēra seja, viņa apģērbs (kopš Pjērs bija slims, viņš tērpās melnā) bija nogrimis tumsa. Pjērs bija atgāzis galvu un aizvēris acis. Viņs bija skaists. Eva lūkojās uz viņa garajām izliektajam skropstām, tad apsēdās viņam līdzās uz zema krēsla. «Viņam ir ciešanu pilns skats,» viņa nodomāja. Evas acis pamazām pierada pie puskrēslas. Pirmais parādījās sekretārs, tad gulta un Pjēra lietas, šķēres, līmes podiņš, herbārijs, kas mētajās uz paklaja pie atpūtas krēsla.

— Agate?

Pjērs atvēra acis un smaidot skatījās viņā.

— Tu zini, dakšiņai nebija nekādas vainas. Es to izdarīju, lai pabaidītu tipu.

Evas bailes izzuda, un viņa viegli iesmējās:

— Tev tas labi izdevās, — viņa teica, — tu viņu pilnīgi apstulbināji.

— Pjērs smaidīja.

— Tu redzeji? Labu brīdi viņš bija apjucis, tad to sagrāba. Zini, kas ir, viņi neprot paņemt lietas, viņi tās saķer.

— Tā ir taisnība, — Eva atteica.

Pjērs viegli uzsita ar kreisas rokas plaukstu pa labās rokas rādītājpirkstu.

— Ar to viņi ņem. Viņi tuvina pirkstus priekšmetam un tad satver to, pārklājot ar plaukstu no augšas kā ar slazdu.

Viņš runāja steidzīgi, viegli kustinot lūpas — viņš izskatījās apjucis.

— Es tev jautāju, ko tad viņi īsti grib, — Pjērs beidzot sacīja. — šis tips jau ir klāt. Kāpēc viņus pie manis sūta?

Ja viņi grib zināt, ko es daru, tad var izlasīt to uz ekrāna, nekustot no vietas. Viņi kļūdās. Viņiem ir vara, bet viņi kļūdas. Es to nekad nedaru, un tas ir mans trumpis. Offka, — viņš sacīja, — offka. — Tad aptvēra pieri ar savām garajām rokām: — Nekrietnele! Offka, paffka, suffka. Tu gribi vēl?

— Tas ir zvans? — Eva jautaja.

— Jā, viņa ir.prom. — Viņš bargi turpināja: — Šis tips ir tikai padotais. Tu viņu pazīsti, tu ar viņu aizgaji uz salonu.

Eva neatbildēja$_{L}$

— Ko viņš gribēja? — Pjērs jautāja. — Viņš tev to droši vien pateica.

Eva kādu mirkli vilcinājās, tad rupji izgrūda:

— Viņš gribēja, lai tevi iesloga.

Kad Pjēram teica patiesību maigi, viņš neticēja, vajadzēja bāzt ta viņā pacietīgi, lai paralizētu šaubas. Evai labāk patika izteikties rupji neka melot, kad viņa meloja, tad šķita, ka Pjērs tic un Evai radās tāda pavisam neliela pārākuma apziņa, kura radīja viņā bailes no sevis pašas.

— Ieslodzīt mani, — ar ironiju atkārtoja Pjers. — Viņi nav pie pilna prāta. Ko gan man var padarīt sienas. Viņi domā, ka tas var mani apstādinat. Es dažkārt domāju, vai tik viņu nav divas bandas. Viena īsta, ta nēģera. Un vel otra ķildnieku banda, kura visur bāž savu degunu un dara muļķību pēc muļķības.

Pjēra roka noslīga uz krēsla atzveltnes, un viņš uz to uzjautrināti paskatījās.

— Mūri ir pārvarami. Ko tu viņiem atbildēji? — viņš aiz ziņkārības pajautāja, pagriežoties pret Evu.

— Ka tevi neieslodzīs.

Pjērs paraustīja plecus.

— Nevajadzēja ta teikt. Arī tu kļūdies, vai vismaz nerīkojies īsti pareizi. Nevajag ļaut viņiem pārtraukt savu spēli. — Viņš apklusa.

Eva skumji nodūra galvu: «Viņi tos saķer!» Cik nicinoši viņš bija to pateicis un cik ļoti viņam bija taisnība. «Vai arī es saķeru priekšmetus? Man vajag l.ibi pavērot sevi, domajams, ka vairums manu žestu viņu kaitina. Bet viņš neko nesaka.» Viņa pēkšņi jutās tik nožēlojama kā tad, kad viņai bija četrpadsmit gadu un Darbeda kundze viegli un dzīvi noteica: «Šķiet, ka tu nezini, ko darīt ar savām rokam.» Eva neiedrošinājās pakustēties, un tieši šaja brīdi viņa radās neatturama vēlme mainīt pozu. Viņa mazliet pakustināja kājas, ar pūlēm sasniedzot tepiķi. Tad paskatījās uz galda lampu, kuras kupolu

Pjērs bija nokrāsojis melnu un uz šaha spēli. Uz dēļa Pjers bjja atstājis tikai melnos bandiniekus. Dažkārt viņš pieceļas, aizgaja līdz galdam un saņēma tos rokā. Viņš ar tiem runāja, sauca par robotiem, un šķita, ka tie atdzīvoja»'viņa pirkstos. Kad tie bija mazliet atpūtušies, tos savuMrt paņēma Eva (viņai likās, ka tas izskatās smieklīgi), Ain tie atkal kļuva par nedzīviem koka gabaliņiem, bet taj4s palika kaut kas neizskaidrojams un nenotverams, kaut kas līdzīgs pratam. «Tie ir viņa priekšmeti», Eva nodomajaˆ. «Istaba nav neka no manis.» Kādreiz viņai bija piederējušˆjažas mēbeles. Spogulis ar mazu inkrustetu galdiņu, kuru "Eva bija mantojusi no vecmāmiņas un kuru Pjērs joka pēc sauca: «tavs galdiņš». Eva un Pjers to drīz vien aiznesa. Vienīgi Pjēram lietas rādīja savu īsto seju. Eva varēja skatīties tajās stundām ilgi — tās krāpa viņu ar nenogurstošu ļaunu spītu, nekad neradīja viņai vairāK par ārpusi — tāpat kā arstam Franšo un Darbedā kungam. «Tomēr,» viņa ar skumjām pie sevis noteica, «es neskatos uz lietām tieši tāpat kā mans tēvs. Tas nav iespējams.»

Viņa mazliet pakustināja ceļus, bija notirpušas kajas. Viss ķermenis bija saspringts un stīvs, tas darīja Evaj sāpes, viņai tas šķita pārāk dzīvs un netaktisks: «Es gribētu kļūt neredzama un palikt šeit, skatīties Pjerā tā, lai viņš mani neredz. Viņam manis nevajag, es esmu lieka šaja istabā.» Eva viegli pagrieza galvu un paskatījās uz Pjēru. Uz sienas bija rakstīti draudi. Eva to zināja, bet nespēja izlasīt. Viņa bieži skatījās uz lielajam sarkanajam rozēm uz tapetem, līdz tās sāka dejot acu priekšā. Puskrēsla rozes mirdzēja. Draudi parasti bija rakstīti pie griestiem, mazliet pa kreisi virs gultas, bet dažkārt tie pārvietojas uz citu vietu: «Man jāpieceļas. Es vairs nevaru, es nespēju tik [Īgi nosēdēt uz vietas.» Uz sienas bija balti diski, kas līdzinājās sīpolu riņķiem. Tie griezās ap savu asi, un Eva ievēroja, ka viņai trīc rokas. «Ir brīži, kad es kļūstu traka. Ne,» viņa rūgti nodomāja, «es nevaru kļūt traka. Es vienkārši uztraucos.»

Pēkšņi viņa uz savas rokas sajuta Pjēra roku.

— Agate, — maigi ieteicas Pjers.

Viņš tai uzsmaidīja, bet roku turēja pirkstu galiem ar sava veida nepatiku, it ka turētu rokā krabi un vairītos no viņa spīlēm.

— Agate, — viņš sacīja, — es tā gribētu, lai tu man uzticies. Eva aizvēra acis un viņas krūtis pacēlas: «Nevajag neko atbildēt, lai Pjērā nerodas neuzticība, jo tad viņš vairs neko neteiks.»

Pjērs palaida vaļā viņas roku.

— Es tevi mīlu, Agate, — viņš sacīja. — Bet es nespēju tevi saprast. Kādēļ tu visu laiku paliec istabā?

Eva neatbildēja.

— Saki man, kādēļ?

— Tu taču zini, ka es tevi mīlu, — viņa skarbi atteica.

— Es tev neticu. Kādēļ tu mani mīli? Drīzāk man būtu jāiedveš

tevī šausmas.

Pjērs smaidīja, taču tad pēkšņi kļuva nopietns:

— Starp mani un tevi ir siena. Es tevi redzu, es runāju ar tevi, bet tu esi otra puse. Kas mums traucē mīlēt vienam otru? Man šķiet, ka agrāk tas tomēr bija vienkāršāk. Ham-burga.

— Jā, — Eva skumji atteica. Vienmēr Hamburga. Pjērs nekad nerunāja par viņu īsto pagatni. Ne viņš, ne Eva nekad nebija bijuši Hamburga.

— Mēs staigajām gar kanāliem. Tur bija kāds klients, atceries, šļs klients bija melns, viņš pavada turēja suni. Viņš sacereja pamazām, un viņam bija liekulīgs skatiens.

— Es turēju tevi pie rokas, tu biji citāda. Es ticēju visam, ko tu man sacīji. Apklusties, — viņš iekliedzās. Tad kādu mirkli klausījās.

— Viņas tūliņ būs klāt, — viņš drūmi sacīja.

— Viņas tūliņ būs klāt? Es domāju, ka viņas vairs nekad nenāks.

Jau trīs dienas Pjērs bija mierīgāks nekā parasti, statujas nenāca. Pjēram no statujām bija drausmīgas bailes, kaut arī viņš to nekad neatzina. Eva ņo tām nebaidījās, bet, kad tās dūkdamas lidoja pa istabu, viņai bija bail no Pjēra.

— Pasniedz man ziutru, — Pjērs sacīja.

Eva piecēlās un paņēma ziutru, tie bija sayienoti kartona gabaliņi, kurus Pjērs pats bija salīmējis kopā — šis priekšmets kalpoja statuju atvairīšanai. Ziutrs bija līdzīgs zirneklim. Uz kartona gabaliņiem Pjers bija uzrakstījis: «Vara pār slazdu» un uz otra: «Melnais». Uz trešā bija uzzīmēta galva ar piemiegtām acīm. Tas bija Voltērs. Pjērs satvēra ziutru aiz roktura un drūmi paskatijas uz to.

— Tas vairs nav derīgs, — viņš noteica.

— Kādēļ?

— Viņas mainījušas virzienu.

— Tad uztaisi tām citu.

Pjērs ilgi raudzījās Evā.

— To jau tu gribētu, — viņš caur zobiem novilka.

Eva bija uztraukusies. «Ik reizi, kad tas tuvojas, viņš jr brīdināts, ka tās nāk, ka viņš nekad nekļūdās.» Ziutrs kara-jās Pjera pirkstu galos. «Viņš vienmēr atrod iemeslu, lai to neizmantotu. Kad tās bija atnākušas svētdien, viņš izlikās, ka pazaudējis ziutru, bet es to redzēju aiz līmes podiņa, un arī viņš nevareja neredzet. Es daudz nebrīnītos, ja uzzinātu, ka viņš pats tas pievelk. Evai bija tāds iespaids, ka Pjers dažkart par spīti viņai pārspīlē neveselīgas iedomas un vīzijas. Citkārt viņš izdomā . . . Viņš cieš. Bet cik liela mēra viņš tic statujām un nēģeriem? Statujas, visāda ziņa ir skaidrs, ka viņš tās neredz, bet vienīgi dzird — kad tās lido garam, viņš pagriež galvu, bet turpina stāstīt, ka tas redz, viņš tas apraksta. Eva atcerējas arsta Franšo sārto seju: «Bet, darga kundze, visi šādi slimnieki ir meļi, jūs velti zaudējat

laiku, vēlēdamas tikt skaidrība, ko tie izjūt patiesi un ko izliekas izjūtam.» Eva salecās. «Ko Franšo tagad darītu? Es nekad nespēšu domāt tāpat kā viņš.»

Pjērs bija piecēlies, viņš devās iemest ziutru papīrkurvī.

«Es gribētu domāt tāpat ka tu,» viņa nomurminaja. Pjērs gāja maziem solīšiem, oz pirkstgaliem, piespiedis elkoņus pie gurniem, lai aizņemtu pēc iespējas mazāk vietas. Viņš atkal apsēdās krēsla un noslēgtu skatu palūkojas Eva.

— Vajadzētu uzlīmēt melnas tapetes, — viņs sacīja,

— istaba nav pietiekoši melna.

Viņš bija nogrimis krēslā. Eva skumji paskatījas uz viņa sīksto ķermeni, kurš kuru katru brīdi varēja sarauties, sačokuroties — rokas, kajas un galva izskatījas ka saravušies.

Pulkstenis nosita sesto stundu, klavieres bija apklusušas.

Eva nopūtas, statujas nenaca, tas vajadzēja gaidīt.

— Gribi, lai es iededzu gaismu?

— Dari, ko gribi, — Pjērs sacīja.

Eva iededza mazo galda lampu, un sārts mirdzums par-ņēma istabu. Arī Pjērs gaidīja. Viņš nerunāja, bet viņa lūpas kustējās, tas bija kā divas tumšas ēnas sārtaja mirdzumā. Evai patika Pjēra lūpas. Kādreiz tās bija kustīgas un jutekliskas, tagad tas savu jutekliskumu bija zaudējušas. Tās atkarājās viena no otras, mazliet trīcot, bez apstājas savienojas, bija cieši kopa saspiestas, tad atkal no jauna attālinājās. Tās bija vienīgās, kas dzīvoja šajā akmens sejā, tas izskatījās ka divi drausmīgi zvēri. Pjērs varēja murmināt stundām ilgi, neizdvešot ne skaņu, dažkārt Eva ⎪āvās šīs mazās spītigas kustības burvībai. «Man patīk viņa mute.» Pjērs viņu vairs neskūpstīja, viņam bija bail no saskarsmes, naktīs viņam nebija miera, viņu skāra cietas un sausas vīrieša rokas, tās knaibīja visu ķermeni, sievietes rokas ar gariem nagiem viņu neķītri glāstīja. Bieži viņš gāja gulēt ap-

f'ērbies, bet rokas paslīdēja zem apģērba un raustīja aiz rekla.

Reiz viņš dzirdēja smieklus un juta uztūkušas lūpas uz savām lūpām. Kopš tās nakts viņs vairs neskūpstīja Evu.

— Agate, — Pjērs sacīja, — neskaties uz manu muti.

Eva nolaida acis.

— Es neizsledzu iespēju, ka var iemācīties visu nolasīt no lūpam, — viņš vīzdegunīgi turpināja.

Viņa roka drebēja uz krēsla lēnes. Rādītājpirksts trīs reizes izstiepās, pārējie pirksti savilkās — ta bija sazvērestība. «Tūlīt sāKsies,» Eva nodomāja. Viņai radas vēlēšanas paņemt Pjēru uz rokam.

Pjērs ierunājās ļoti augsta balsī, tonī, kādā runā augstākās aprindās:

— Tu atceries Sankt-Pauli?

«Neatbildēt. Tās droši vien ir lamatas.»

— Tur es ar tevi iepazinos, — viņš apmierināti sacīja.

— Es tevi tur atradu. Mūs tikko nepiekāva, bet es samaksaju atpakaļceļu un man atļāva tevi paņemt. Tas viss nebija nekas vairāk kā komēdija.

«Viņš melo, viņš netic nevienam vārdam, ko saka. Viņš zina, ka mani nesauc par Agati. Es viņu ienīstu, kad viņš melo.» Bet, kad Eva ievēroja Pjēra sastingušās acis, viņas dusmas noplaka. «Viņš nemelo, tas ir beigas. Viņš jut, ka tas tuvojas, viņš runā, lai īsinātu gaidīšanu.» Pjers uzlika abas rokas uz krēsla Ienes. Viņa seja bija nespodra un smaidīja.

— Šie stāsti bieži ir dīvaini, — viņš sacīja, — bet es domāju, ka tas nav nejauši. Es tev neprasu, kas tevi sūtīja, es zinu, ka tu man to neteiksi. Visāda ziņa tu esi bijusi pietiekami veikla, lai apmētātu mani ar dubļiem.

Viņš runāja ar pūlēm, griezīgā un steidzīgā balsī. Bija vārdi, kurus viņš nevarēja izrunāt, tie nāca no mutes mēmi un bezveidīgi.

— Tu mani aizrāvi pašā svētku plaukuma, starp melnam māsiņām, bet aiz māsiņām bija sarkanu acu armija, kas spīdēja, kad es biju pagriezis muguru. Es domāju, ka tu devi viņiem zīmes, turoties man pie rokas, bet es neko neredzeju. Es biju pārāk iedziļinājies lielaia kronēšanas ceremonija.

Viņš plaši atvērtām acīm paskatījās pa labi. Pārbrauca ar roku pār pieri, ar ļoti ātru, tādu kā ēterisku žestu, nepārstājot runāt — viņš negribēja pārstāt runāt. .

— Tā bija Republikas kronēšana, — viņš teica spalgā balsī, — iespaidīga izrāde, tur bija no kolonijām atsūtīti dažādi dzīvnieki. Tu baidījies apmaldīties starp pērtiķiem. Es sacīju, starp pērtiķiem, — viņš augstprātīgi atkārtoja, skatoties apkārt. — Bet es varēju teikt «starp neģeriem»! Viņiem tas neizdevās, kad tie, paslīdot zem galda, domāja, ka es tos neievēroju, tie bija kā ienagloti mana redzesloka. Aizliegts apklust! — viņš iekliedzas. — Apklust! Visi pa vietām un visu uzmanību statuju ienākšanai, tāda ir kārtība! Tralala, — viņš gaudoja, — tralala, — salika rokas kopā taurē, — tralala, tralala, tralala.

Viņš apklusa, un Eva zināja, ka statujas tikko ienākušas istabā. Pjērs bija sastindzis, bāls un nicinošs. Arī Eva sastinga, un viņi abi gaidīja klusējot. Kads gaja pa koridoru. Tā bija Marija, mājkalpotāja, tā bija viņa, bez jebkādām šaubām. Eva nodomāja: «Vajadzētu iedot viņai naudu par gāzi.» Un tad viņa redzeja lidojam statujas, tās kustējās starp Pjēru un Evu. Pjērs ievaidejas un ieslīga krēsla, pavelkot zem sevis kājas. Viņš grozīja galvu, laiku palaikam vīpsnādams, bet uz viņa pieres paradījās sviedru pērlītēs. Eva nevarēja izturēt šo skatu, šo balo seju un mēmo muti, kura drebot pārveidojās, viņa aizvēra acis. Viņa redzēja dejojam zelta statujas uz savu plakstu sārtā fona. Netālu skaļi elsoja Pjērs. «Tās lido, duc, noliecas par viņu . . .» Eva sajuta

vieglu pieskārienu, kaut ko nepatīkamu uz pleca labajā pusē. Instinktīvi viņas ķermenis noliecās pa kreisi, it kā gribēdams izvairīties no nepatīkamas saskarsmes, it ka gribēdams palaist garām kādu smagu un neveiklu priekšmetu. Pēkšņi grīda iekrakstejas, un Evā radās traka vēlēšanās atvērt acis, paskatīties pa labi, izbrīvēt ar roku telpu.

Bet viņa neko tādu nedarīja, acis palika aizvērtas, un Eva nodrebēja dzēlīgā priekā: «Ari man bail-,» viņa nodomaja. Viss dzīvības spēks bija saskrējis labajos sānos. Viņa paliecās uz Pjēra pusi, neatverot acis. Pietika pavisam mazu pūļu un viņa ienāca šajā traģiskajā pasaulē. «Man bail no statujām,» viņa nodomāja. Tas bija vētrains un akls apgalvojums, apvārdošana, visiem spēkiem viņa gribēja ticēt savai klātbūtnei, skumjas, kas paralizēja viņas labo sanu, viņa pulējās iztēlot par jaunu izjutu, par pieskārienu. Savā roka, sava plecā viņa juta, ka tas gājušas garām.

Statujas lidoja zemu un leni, tās duča. Eva zinaja, ka tas izskatas draiskas, ka to acīm ir akmens skropstas, bet viņa nevarēja labi tās iztēloties . . . Viņa zināja arī to, ka tās nebija pavisam dzīvās, ka uz to lielajiem ķermeņiem bija miesas plēksnes, nedzīvas zvīņas, ka to pirkstu galos akmens lobījās un tām niezēja plaukstas. Eva nespeja to visu redzēt, viņai šķita, ka viņai virsū virzas milzīgas groteskas sievietes, tam ir cilvēka izskats un akmens blīvais spīts. «Tās noliecas pār Pjēru.» Eva tik neganti pūlējās, ka viņai sāka trīcēt rokas. Pēkšņi viņu atdzesēja drausmīgs kliedziens. «Tas pieskaras viņam.» Viņa atvēra acis. Pjērs bija saķēris galvu rokās un smagi elsoja. Eva sajuta vājumu: «Ta biia spele, viņu mocīja sirdsapziņas pārmetumi, tas nebija nekas vairāk kā spele, ne mirkli es tam īsti neti-ceju. Un tajā paša laikā Pjērs cieta pa īstam.» Pjērs atslāba un smagi elpoja. Bet viņa redzokļi palika dīvaini ieplesti, viņš svīda.

— Vai tu tās redzēji?

— Es tās neredzu.

— Jo labāk tev, tev no tām būtu bail, — viņš sacīja,

— esmu jau pieradis.

Evā's rokas vēl arvien drebēja, asinis bija saskrējušas galvā. Pjērs izņēma no kabatas cigareti, pielika to pie lūpām, bet neaizdedza.

— Tā redzēt, tas vēl nebūtu nekas, bet negribu, ka tās mani aiztiek, es baidos, ka tās nesakniebj mani zilu.

Viņš mirkli padomāja, tad jautāja:

— Vai tu tās dzirdēļi?

— Ja, — Eva atbildēja, — tas ir ka lidmašīnas motors. (Pjērs šiem pašiem vārdiem bija tās aprakstījis pagajušajā svetdiena.)

Pjērs mazliet iecietīgi smaidīja.

— Tu pārspīlē, — viņš sacīja. — Bet tad kļuva bals. Viņš skatījās uz Evas rokām. — Tev trīc rokas. Tas atstājis uz tevi lielu iespaidu, mana nabaga Agate. Bet tev vairs nav jāuztraucas, agrāk par rītu tās

neatgriezīsies.

Eva nespēja parunāt, viņai klabēja zobi, un viņa baidījās, ka Pjērs to var ieverot. Pjērs ilgi skatījas viņā.

— Tu esi ārkārtīgi skaista, — viņš sacīja, pakratot galvu.

— Žēl, patiesi žēl.

Viņš veikli pastiepa roku un viegli pieskaras viņas ausij.

— Mans skaistais dēmon! Tu radi man neertības, tu esi pārlieku skaista — tas mani uzjautrinātu. Ja nerunātu par atrisinājumu.

Viņš pienāca tuvāk un pārsteigts palūkojas Evā:

— Tas nav tas vārds . . . Tas irTtlāt ... Tas ir klat, — viņš smaidot sacīja. — Man bija cits mēles gala ... bet šis .. . tagad viss ir sava vieta. Es aizmirsu, ko tev gribēju teikt.

Viņš mirkli padomāja, tad pakratīja galvu.

— Labi, es iešu gulēt. — Un bērna balsī piebilda: — Tu zini, Agate, es esmu noguris. Es vairs nespeju sakopot savas domas.

Viņš nometa cigareti un nemierīgi paskatījās uz paklāju.

Eva palika viņam zem galvas spilvenu.

— Tu arī vari iet gulēt, tās vairs neatgriezīsies.

«ATRISINĀJUMS». Pjērs gulēja un pa pusei naivi

smaidīja, viņš bija noliecis galvu, varētu domāt, tādēļ, lai plecs glāstītu vaigu. Eva nevarēja aizmigt, viņa domaja: «atrisinājums». Pjērs pēkšņi bija kļuvis kā zvērs, un vārds bija izripojis no viņa mutes, garš un bals. Pjers pārsteigti skatījās, it kā to redzētu, bet nepazītu, mute bija vaļā, tā šķita mēma, it kā viņā kaut kas būtu salūzis. Viņš murmināja. Tā bija pirmā reize, kad kaut kas tāds notika un piedevām vēl viņs to pamanīja. Viņš sacīja, ka nevar sakopot savas domas. Pjers sakustējās, maza saldkaira kustība, viegli sakustējās roka. Eva smagi paskatījās viņa: «Ka tik nepamostas.» Tas tirdīja viņu. Kops Pjers gulēja, Evai bija jādomā, viņa nespēja atraidīt šīs domas. Eva baidījas, ka viņš nepamostas duļķainām acīm un nesāk murmināt. «Es esmu dumja,» viņa nodomāja, «tas nevar sākties atrak ka pec gada,» tā teica Franšo. Bet skumjas viņu neatstaja, viens gads, viena ziema, viens pavasaris, vasara un rudens sākums. Kādu dienu šie vaibsti mainīsies, viņš atļaus saņemt sevi aiz žokļa un pa pusei atvērs savas raudulīgās acis.

Eva noliecās pār Pjēra roku un uzspieda tai lupas: «Pirms tas notiks, es tevi nogalinašu.»

No franču valodas tulkojusi INGRIDA LEVRENCE

EDUARDS AIVARS

Kamēr vēl stāv šī katedrāle,
Neviens man acis neaizmālēs.
Man laikam šņabis zemē jālej,
Kamēr vēl stāv šī katedrāle.

PILSONIS

Kamēr karali mainās,
Kamēr nožēlojami dumpinieki
ar caurspīdīgām, bārdainām sejām
Neatzīst savu vainu Un neaprēķināmā godkārē Tautai nākotni sola,
Pa to laiku var dzīvot Tīri brangi.
NOVELE
Mums tevi nāksies nošaut,
Jo tu esi līdzīgs (nav svarīgi, kam).
Labi, labi; tam, kuru nošausim tā vai tā. Nu, neauklēsimies vairs, saki visiem «atā». Spalgs klusums un kraukļi, sarkans sniegs. Tādi laiki, jāšauj mākslinieks.
* * *
Kas šobrīd notiek abos
Daugavas krastos?
Tur staigā veci cilvēki un murmina kaut ko nesaprotamu.
Jaunas robežas.

KĀ NAV JĀDZIED

Pirmais — asiņainais duncis Otrais — asiņainais duncis Trešais — asiņainais duncis Ceturtais es Kaupēns pats.
* * *
Aiz manis skudrupūžņi stāv.
Es lēni mirstu, viņus sargādams.
Zem skudrupūžņiem avoti Tik velnišķīgi dzidri skan.
* * *
Kad vairs neviens te badā nemirst Un visus labklājība apņem,
Vēl daži cilvēki Par pašnāvību sapņo.
Kā varēja šie ļaudis piedzimt Ar untumiem tik sīkstiem,
Vai viņus nesodītus atstāt drīkstam?

Bet tomēr ieskatieties:
Varbūt ka tie ir viņi,
Kas, mūsu sāpes paņēmuši,
Moku kalnā kāpj.
CILVĒKS UN JORA
Es pārliecos pār laivas malu Un ar pirkstu ierakstu jūrā:
«Здесь был Юра».
Dārzā.
Sīkām radībām
Veca cilvēka soļi ir kalnu
pārvietošana.
Kalniem sāp ceļgali.
Tu atkal atgriezies kā svētā,
Jo liktens tiešām muļķis nav.
Nu mana pieticība apdraudēta: Tu atkal atgriezies kā svētā.
Es durvis veru jausmā necerētā Un nodrebu: kāds sētā stāv.
Tu atkal atgriezies kā svētā,
Jo liktens tiešām muļķis nav.
Cik viegli balti meli iet,
Nu, es jums teikšu, kā pa sviestu,
Tik cilvēcīgi, respektīvi, šaušalīgi, tie,
Ka nekur glābties.
Tiem labi, visur labi tēvu zemītē.
Ko darīt man,
Ja neprotu es krāpties?
Sāk peldētnepratējs uz tilta margām rāpties.

ULDIS BĒRZIŅŠ

DARĀMAJĀ KĀRTĀ

Me|i un grēkodami bet strādādami zemi.

Dzerdami durvis dauzīdami bet strādādami zemi.

Jāni svētīdami Pēteri svētīdami dzerdami dziedādami ņurdēdami paģiras lāpīdami.

Nezināmi nesaprazdami bet zemi mīlēdami.

Akli kā kucēni bet debesis redzēdami.

Sliņķi un lielībnieki bet strādādami taisnību runādami. Utaini kaudami utis.

Puņķaini slaucīdamies,

Sp|audaml ar kāju Izberzdami.

Spļaudami ar sauju izberzdami.

Spļaudami ar pieri izberzdami.

Mirdami bet dzīvodami.

Meļi bet ticēdami.

1970

TELEGRAMMA NO G. BĻODNIEKA

Valoda mani pameta Ēģiptē: zināms, mana vaina, nu grem; debesīs decembris, miers virs zemes, es viens dūņzemē, es zem, vārds tak perē kā putns! grauds cerē! dzen, zeme, mani, dzen dzem; aloda! čaloda! nevar skaļāk — nāc ņem pati — no mutes ņem, ja tev patīk, tad ņem un norij, ja tev netīk, tad izspļauj vem, vienabad man Mūsa Mēmele, vienasāt, vai N, vai M, mēmulis paliku sakostu mēli, varbūt — meloju? nāc, lem.

1987

POLITEKONOMIJA

Uz pirkstgaliem tā sniedzas pēc ražošanas spēkiem un pārvelk slapju sūkli i igrekiem, i grēkiem, un stāv pie viņa sola un nemitīgi runā par piecām formācijām, tas saplūst skaļā dunā, viņš lēnām izstiepj pirkstus, un sirds tam lec un dauzās, un dievi vaļā muti aiz dimensijām klausās, un viņa runā tālāk, un viņu īkšķi duras, un trīc un skaras plaukstas, un nezin, kuras kuras, un subjektīvā telpa čīkst, liekdamās ap viņiem, kam asins spārdās īkšķos ar sīkiem zābaciņiem un izspiežas uz mēles, un š|āc iza-pakš nagiem, un niezot laužas pierē un izliecas par ragiem, un viņa runā tālāk, un asins aug un lejas, ver dievi dimensijas, blenž, sānos grūž un smejas.

1982

Stāv pateikts pašā debess malā Mēs nepinkšķēsiml Nav vēl galā
Stāv Iegriezts kokā, Iekosts rokā Un muļķa putns viņu pogā
Ik reizi paliek striķis zarā Rauj mu|ķis krogā, kruķis karā

Laiks vielo, politika telpo Un Latvija aiz krūma elpo
1981
LITENE
Ko zemes vēzis cakā Ko slieka klusi rakā
Čaks izelpoja delnā Un iedvašoja lakā
Tie nepateiktie vārdi Nāk ausī dun kā akā
O, Litene! o, mele!
O, nodevība trakā
2
Nē, Litene! nē, mele!
Es klupšus krūmu takā
Es bēgu! dzīvs! bet nu jau Es tā kā grasis makā
Re: atrotītām rokām Es bildē bendes jakā
Zēns manī raud un nomirst Zvērs manī rēc un kakā
1987
VIEDOKLIS PAR MOŽIBU
SĒŅOTĀJI
Ja meža sauksi,
Riņķojiet, īsās dienas P|avā aiz alkšņu sienas
Verieties, debespuses Malieties, aizsaules krusas
Liecieties, zilie gaisi Pār miroņa kluso maizi
Velieties, lepnās miglas Bučojiet māju stiklus
Lēkājiet, zaķi, pa sniegu (Nošauts, vairs neaizmiegu)
1979
Atsauksies, lēmēs.
Sen sūna pāri.
Bail. Ilgi tēmēs?
Bez godkārības. Iztecējuši, iesūkušies; Paldies, ne mēs.
Ka nepaklūpi,
Lien zābaks no zemes.
1976
* * *
Kazaņā šķībā pūlī Es acīm saulei mūlī
Cik saule maza, maza Un lejā draza, draza
Kuš nu kā lācis krātā Man prātā nātre kātā
Dzird: lūst zem mēles ledus Tūkst upes melnais medus
Nu, lai kāds pateic cēlāk!
Es pasacīšu vēlāk
1982
* * *
Kungs, vai Tev kādreiz ienāk prātā Kas nav vēl lādēts aparātā?
Kungs, vai Tev ir uz vienu roku Gan ko es izlūdzos, gan zogu?
Kungs, vai Tev sapnī rādās plikas Trīs neaizmirstās Republikas?
1977

* * *

Ercens padusē Kreics katram uz kapa
Tās divas zortes vien Tā zole knapa
Tūliņ, tūliņ vērs va|ā Skrien Valters, skrien Rapa
Tā gudrība, tā nav mana No papa, no papa
NENOTIKUŠIE ATENTĀTI

Ei, ermoņika! nespēlē! tu man vairs laba nevēlē drīz puikas plintes iekravās (un viss mans mūžs ir iekavās) man liepās šalko Vokatīvs! bet liktenīgs kļūs Lokatīvs drīz puikas plintes ielādēs (bet tālruņi čukst iestādēs) vai pateikties un atteikties (tas Janka tūliņ pateikt ies!) un baiga miņa mani min: cik Ro-zenbergs par mani zin? kam jānotiek tam jānotiek kaut pašam ķelle jānoliek un čīgā Jurka bāls kā krīts un vēlu ataust Bauskā rīts (ei, mīlestība!) Piepīpēts. Un mīlestību — muzikantiem.

Ar slapju nazi jānokauj un ozollapas jānorauj un instrukcijas jānozog un tumšā dārzā jā-norok ne velns ne Jekelns nederēs (triec tanku dūri federēs!) lai tautu meitas sedzenēs lai rudens plīvo dedzenēs ikviens ir iekšā aicināts pēc «Ogres mežiem» taujā kāds skrej dzirksteles no grigu|iem un lēkā sirds zem sprigu|iem velns! mīlestību neminiet velns! mīlestību muzikantiem.

Tev, pulkvedi, būs lavierēt uz pirkstgaliem pa klavierēm ar āžiem un ar ujākiem tev dancot būs uz kūjakiem tev jāsaprot no pusvārdiem un jāvairās no uzvārdiem stum karotīti cukurā (laiks? šausim viņiem mugurā!) pa slīpmalām pa stāvmalām un pienenes pa grāvmalām nav domāt laiks par līdzsecēm tanks! vilciens lec no līdztecēm lien liktenis pa pielocēm šurp aptveres! pie ielodzēm! par līdumiem un rūpnīcām mēs kausimies uz kupicām daudz divreiz divi reizināts ei skurbā sirds jel reizi nāc triec! lai tev roka nenotrīc to krupi Gebelss nenorīs mēs Konjunktīvu neciešam ei! Ādolf! lec uz ecēšām! mums priekšā galvas atsedziet, bet mīlestību

— muzikantiem.

Ne velns, ne čerčlls nesaprot bet čalis čali neatrod velns tavu roku neatdod (vai čalis čali nenodod?) mēs ieplakām un pieplakām un uguns krita ieblakām ja nevēlaties neticiet bet mana mute reti ciet cits manā vietā nemelos un sveši |audis nežēlos un tava mute novēlos ja mana mute nekvēlos ei! pašu vaina ne-liedēs un sveša daina nedziedās tai vietā puķe neziedēs bet elle mani nebiedēs man bij to sapni apbērt un divi var to apzvērēt viens pēlējs otrs pulētājs (bet smok zem kalna Gulētājs) es nopūšos un parakstos ej meklē mani sarakstos man mīlestības nevajag — met mīlestību muzikantiem.

1985
1973

JĀNIS TAMUZS «...TĀ CĒLUSIES MANI ZĪMĒJUMI»

(Nobeigums.}

Tad vairs karadarbība nenotika. Mierīgi. Tad bija tirgošanās — krievi nāca pēc sāls pat no Petrogradas. Krievijā nebija *sāls nemaz. Nāca ar kulītēm. Viņi nesa ādas, par naudu* nepārdeva. *Viņi atnesa te ādas, tās novērtēja un tad mainīja pret sāli. Lielākoties aitādas.*

* * *

Cik ilgi pret lieliniekiem nostāvējām, neatminos. Dzīvojām uz vietas, taisījās miera svētki, kara darbība nenotika. Pēc tam es dabūju tīfu. Trīs reizes atkārtojās. Vairāk es nekā nevarēju saprast. Temperatūra 42°. Turpat Viļakas vietējā kara slimnīcā. Tāda koika, eņģes tā arī izplēsuši, dibens pie zemes, kājas gaisā, galva pacelta — tā es gulēju. Kādi eņģeļi, kādi gari mani glāba, ka es nenomiru? Pārnācu mājās, atkal atkārtojās. Trīs reizes dabūju ciest. Beigās paliku tāds, ne dzīvs, ne miris es biju. Nu tad man tikai vienu mēnesi deva atvaļinājumu. Jā! Latvijas armija toreiz briesmīga bija. Nu labi, aizbraucu atkal uz fronti. Prasa, kurā vietā es biju iekšā? Viļānos. Kur es stāvu? — 8. pulks. Man teica — 10 km tev jāiet, bet, ja iesi pa purvu, tad tikai 1,5 km. Nu ko, es sukā pa purvu. Bet purvs ir nepārredzams. Sīkas, mazas priedītes. Grīslis līdz ceļiem. Redzu, viens tālu, tālu priekšā. Atstājis sliedes. Minos pa tām. Biju tāds nestiprs. Priekšā novadgrāvis kā upe un pāri tādas kārtiņas. Tagad es tur neietu. Bet es steberēju pāri. Ja es būtu iekritis, es vēl tagad gulētu tur. Es nebūtu spējis ne izrāpties, ne izpeldēt,' nekā. Pārvelkos pāri, eju, atkal tāda pati upe priekšā. Atkal tādas kārtiņas. Kā es pārgāju? Mans prāts nespēj briesmas paredzēt. Tā es trim grāvjiem pārkūlos pāri. Beigās tiku malā ar', savā pulkā. Tā redzi

Tālākais laiks — atkal ieceļ mani par skrīveli. Un velis zaldātiem tai frontēl Sieveles zaldātiem olas nesa, pielabināties varbūt. Bail arī bija. Tie no olām vien dzīvoja. Briesmas nekādas, apšaudīšanās arī ne, barojas ar olām.

Man ar savu galvu jāved «grāmatas», tās novestas līdz vella būšanai. Tāda liela kaste, tur viss samests kopā. Man tagad nelabi. Beigās vismaz es ievedu tādu «izejošie un ieejošie raksti», un nu tad es varēju orientēties.

Beigās mēs aizgājām uz Latvijas robežu, te mēs ilgi stāvējām. Pa vasaru Alūksnē. Tas bija skaisti. Lielais ezers. Tas parks kādreiz bij brīnišķīgs. Barons statujas bija salicis. Daudz kas saplēsts, iznīcināts. Dažām atsistas rokas, galvas. *Tiem pašiem mī/iem latviešiem ir ar' velis iekšā, un stulbi viņi ari iri* Medzes muižā pēc otrā lielā kara, man tur blakām bija kara draugs. Agrāk parkam apkārt bija žogs, akmens stabi, koka pildījums, tā kā blakus personas tur nevarēja ieiet. Pa vidu gāja upīte, lieli krasti augšā. Tagad tur viss pazudis. Tad tur viena statuja bija. Kungs bija uzcēlis savam mājoklītim pieminekli. Tas pjedestāls bij krūšu augstumā, tāds rundālīts un uz tā bij tā figūra. Tas bij mākslas darbs. Akmenī. Un varēja priecāties. Skulptūras ļoti labi

izskatās brīvā dabā. Piemēram, Vērgalos. Tur tagad viens uzcēlis savai divus gadus vecai meitiņai pieminekli, tas tik brīnišķīgi izceļ to mieru, un viņa ir aizgājusi ... Un taisni var nobučot, kā viņa apgaro visu to apkārtni. Agrāk bij tikai plika figūra. Tā tagad pazudusi. Mazās meitenītes dvēselīte guļ iekšā. Tukša vieta tagad, laikam sasituši. Tas bij smalks smilšakmens. Mūsu priekšsēdētājs, tāds Mantnieks, grāvracis, arī vecs komunists, vecs stulbenis — pa pirmo numuru. Tas, kas palīdzēja dragāt . . . Viņam tāds akmensl Es prasu — kur to dabūji, tas no tēla, kas Medzes parkā bija. Redz, kādi mēs esam, tādi sūdabrāļi mēs esam.

Vērgala baznīca, tā bija skaistākā visā rajonā, viņa bija izmālēta. Mākslinieks, tas tāds igaunis bija. Kad viņš spēlēja, žīdi raudāja. Bij viens tāds blonds žīds, visi viņu cienīja, tāds Haims, Vērgalē viņš uzcēla smuku māju. Tad tur bij ambulance, tagad — veikals. Viņš, paldies Dievam, pirms šitā trakuma nomira. Viņam bij divas meitas, mazas meitenītes, viena bij blonda, pēc tēva, otra bij tumšmate. Tās mālderis uztaisīja altārī kā divas eņģelīšu galvas, uzgleznotas. Tās meitenītes vietējie puiši aizveda uz Saku un tur nošāva, to veco žīdeni ar', tai bij dēls Pauls, nelaimīgs puisis, ādas pārdeva. Vietējie apcietināja un aizveda, vai uz Saku vai uz Grobiņas mežu. Labs žīds bij, nebij mantkārīgs.

Pat altāris pazudis ar tiem attēliem. Kad es iegāju, grīda uzlauzta, kancele vairs nebija. Slavens huligāns Zīverts. Visi no Pampāļiem. Cik daudz baznīcas izpostītas . . .

Man interesē Ziemupes baznīca. Man tur iznāca atjaunot altāra bildi. Man trīs dienās bij jāuzmālē gleznas. Es tagad ar interesi apskatītos, kā izskatās, kā mana fiksā gleznošana saglabājusies. Mācītājs mani slavēja. Tad vēl tik brīnišķīgs kokgriezuma altāris. Skaidra dziesma. Vērgaļos greznīga lieta. Tas bij īsts mākslas darbs.

Es pēc dabas esmu švaks vīrelis. Pie Šterna es teicu, ka maisus pie kulšanas es nenesīšu, mugura man nav stipra. Tas ir smags darbs. Viņš piekāpās. Tad labi.

. . . Kur tad visi tie kara pārdzīvojumi. Krievu armijā tagad jau ir kungi. Mokas, kas tagad zaldātam, tas jau ir nieks. Mašīnā iekšā un kā putniņi . . . Mēs pirmā karā no Rēzeknes uz Min-sku 3 nedēļas no vietas gājām, un ceļu nekādu nav. Smiltis vien, un mēs pa tiem ceļiem. Kāds laiks ... un ar visu munīciju mugurā, putekļi no vietas, kā mūris pa priekšu, elpu nevar ieņemt, mute izkaltusi, deguns izkaltis, tik gaismu redz — tad tu esi dzīvs. Nevar saprast. Un tā 3 nedēļas no vietas, un tikai ik pa 10 dienām kādā upmalā dabū atpūsties. Bet tas nav vienreiz, tas ir visu laiku.

Un tad vēl fronte.

Tas arī ir pārdzīvojums. Kad tev sprāgst kā viens velns blakām un nāk otrs, trešais lādiņš un tu drebi, ka nupat, nupat būs, bet nēl —

aizgāja garām. Un tā bez pārtraukuma . . .

Un gūsts, cik tur nenomira . . .

Pirmā bija pagastskola, te, Vērgalē. Man bija labs skolotājs, un viņš mani sagatavoja. Es uzreiz 2. klasē tiku ģimnāzijā.

a
<

Skolā es biju Liepājā. Tā bija privātskola, četru klašu ģimnāzija ar pastiprinātu latīņu valodu. Kad toreiz aptieķniekiem vajadzēja to studēt, tad izgāja šito skolu cauri un pēc tam pieņēma aptiekā par mācekli. Mums bija tāds Kapenieks, svarīgs aptieķnieks, tas mans skolasbiedrs. Tā viņš tika liels vīrs, slavens un daktera vietu izpildīja. Cilvēki vairāk gāja, kā pie daktera.

Es biju mākslinieks jau no dzimšanas, kad gāju proģimnā-zijā. Es biju tādā godā, ka, ja vajadzēja zīmēt uz tāfeles, tad sauca mani. Tad bija tāds zīmēšanas skolotājs Lavrovskis, Liepājā. Viņš bija Pēterburgas akadēmiju beidzis, tādā smukā formā staigāja. Bet viņš bija mu|ķis, viņš neko man neiemācTja. *Es* būtu *laimīgs, ja būtu vēl kSds* gleznojums no tiem *laikiem palicis.*

Pēc armijas es gribēju iegūt gleznotāja zināšanas. 1922. gadā ar mazu tēva palīdzību gāju uz RTgu apgūt mākslu. Un kur? Vienīgi Kultūras veicināšanas biedrības studijā, gleznošanas, zīmēšanas sekcijā un skulptūrā. Tur mūs R. Maurs mācīja. Tur es gāju, bet viņš bija nejēga.

Tur arī aktieri, kaut kādi rakstnieciņi. Tur es satiku Laicenu, tas — smuks cilvēks, lēnā balsī viņš runāja, un viņam bija komunistu

forma, ādas praķis. Un tad viņš bija sacerējis dzejas «Ho Tai». No tiem laikiem man viņš patika. Taisni žēl, ka viņš bija tik idejiski *dumji.* Ticēja, ka nu Maskavā uzcels paradīzi. Cik nožēlojama, muļķīga nāve . . .

,z Te es nomācījos 2 gadus.

Kad es pie Ugas Skulmes strādāju, tad es biju pilnīgā badā, kā gūstā. Es dabūju trīs gadus tā dzīvot. Sausa maize, nekas man vairāk neiznāca.

Tēvs man atsūtīja apmēram 80, 100 latu, un tas bija viss. Viņš kā īsts amerikānis teica:—Pats taisi vīru. («Self-made man.») Bet kur tad tolaik Rīgā varēja nopelnīt — bezdarbs. Es *arī aizgāju Zaķusalas zāģētavā* dēļus nest. Dienu nonēsāju, un tur viens vecīts teica — tu jau, jauneklīt, salauzīsi savus plecus — un tā arī bija. Es ilgāk par vienu dienu nevarēju izturēt. Tad atkal Sarkandaugavā lādēja ogļu kuģi, es kā muļķīts pieteicos, aizbraucu. Un kā toreiz lādēja! No kuģa izceļ kausu un ķerrā iekšā. Tās stalažas ir divreiz augstākas kā šie griesti, ar vienu dēlīti. Zonglierē nu tagad! Manī vīri noskatās un saka, met pie malas, ej ostā! Bet tur vēl lielāka elle. Viena pēc otras nāk ķerras un putekļi. To dienu es izturēju, 3 lati nopelnīju, bet tad es divas dienas biju kā slims. Un atkal peļņa man beidzās. Tie, kas fabrikā strādāja, tiem bija labi, bet kaut kādu darbu atrast nevarēja. Un *tad* — uz sausu maizīti . . .

Un vienreiz uz nervu sabrukuma biju. Visu dienu studijā nozīmējies, nogleznojies un vakarā zīmēšanas stundā es vairs nevarēju ar pilnu sparu domāt.

Darbnīcā varēja visu dienu strādāt, no paša rīta līdz vakaram, cik patīk. Modelis nāca tikai vakarā.

Man viens labs akts bija Liepājas muzejā, bet kāds to ir pievācis. Par aktu man žēl, tas bij 20 minūšu laikā, ātri taisīts. Es biju veikls zīmētājs .. .

Mēs tikai pāris modeļus esam gleznojuši bez drēbēm, un tā mēs katru vakaru divas stundas strādājām. Tad, kad mums sakrājās nauda, es biju kasieris, un man bija kase. Studisti iemaksāja man, un es atkal maksāju par dzīvokli, tas ir, darbnīcu, un modeļiem. Modeļiem maksāja nedēļas beigās.

Mednītis studijā bija samērā maz, kādu gadu, tad armijā nogāja. Pēc viņa es biju tas saimnieciskais darbinieks. Fotogrāfijās redzams, ka viņš bija armijas formā. Kad bija brīvs brīdis, viņš atnāca pastrādāt, pazīmēt.

Tie modeļi, tie kavalieru ķērāji uz studijas audzēkņiem cierēja. Uz vienas es arī uzķēros, tā bija feina meita, astoņpadsmit gadi. Viņa bija no Latgales, pabeigusi ģimnāziju. Tēvam mājās vajag, kas grābj sienu, bet viņa jau bija tik augsti skolots cilvēks, ka par kaunu bija pie grābek|a ķert jeb kaut ko tādu. Ierakstījās bezdarbniekos, pie tā

bezdarbnieku pabalsta. Uz mājām strādāt nebrauca.

Bezdarbniekos bija arī saimnieku dēliņi un meitiņas, un viņiem maksā pabalstu. Tādas tās lietas bija, nejēdzības. Viņi jau skaitījās izglītoti cilvēki, neies jau ar dakšām un grābekli darboties.

Tā bija grezna meita, dūšīga meita.

Studijā viņa nostrādāja labi ilgi, vairākus mēnešus. Pēc tam apprecēja vienu inženieri. Viņa bija tāda seksapīla. Vēlāk viņai bija trīs bērniņi, tas viņu bija bišķi pie prāta vedis, par bērniem interesējās. Kad viņa dzīvoja Liepājā, viņai vīrs cukurfabrikā par inženieri tagad strādāja, tad viņa tomēr atnāca arī pie manis.

Man pašam vislabākās atmiņas no tiem aktu zīmēšanas laikiem. Ja man būtu kāda 1ida, es to labprāt zīmētu. Tā jau iedomājas, ja plikus sieviešus zīmē, tad tūliņ gāzīsies virsū, bet nekā. Mēs tur studijā joti labi sadzīvojām. Un viena no tām, kad es slimoju ar gripu, nāca mani apmeklēt. No malas to reizēm nesaprot. . . Jokaini bija, jokaina jau tā pasaule, dzīvīte.

Es būtu laimīgs, ja man būtu kāda, ko zīmēt. Sievietes ķermenis tiešām bija brīnišķīgs. Un neizsme|ams skaistuma avots. *Sievietes ķermeņa līnijas, tā ir cita pasaule. Par to nav ko debatēt.*

viņš meklēja to otru, tad viņš ilgu laiku tur nemaz nenāca. Un tad man rādījās, ka viņš man vairāk nevar pateikt ar. Paldies viņam, daudz ko es guvu no viņa. Un beigās viņš man nepatika. Viņš teica — kad jūs beidzot sāksiet kubistiski gleznot? Tad man viņa autoritāte zuda, ka var tā runāt — kubistiski gleznot, viņš jau arī vienu laiku bija aizrāvies ar to kubismu.

Un tā mans lielais skolotājs ir Rīgas pilsētas Mākslas muzejs. Toreiz viņš nebija izpostīts kā tagad. Brīvos brīžos es gāju uz muzeju pētīt vecos meistarus, tie man noteica to visu. Augšā visās mazajās istabiņās bija mazie holandieši. Kad es dažus gadus atpakaļ biju Rīgā, Pilī, viens no holandiešiem ir melis palicis, kā kraupi dabūjis. Tai Pilī viņš iet bojā, nevar vairs pazīt. Tāpat arī Sv. Heronīms, toreiz viņš spīdēja lielajā zālē kā saulīte, tagad kā ēdi dabūjis, lin tā apkārtne, tā tumsa . . .

i. S. Vai mana tēva pirmā sieva uz studiju nāca?

J. T. Nē, viņa strādāja Valsts bibliotēkā, tas ir pie Pils laukuma. Viņa par tām lietām neinteresējās.

J. S. Bet citi mākslinieki, kā Ģ. Eliass, nāca skatīties, kas darbnīcā notiek?

J. T. Nē, dažreiz Liepiņš, bet sveši nenāca. Tur jau bija konkurents Suta ar savu darbnīcu. Tam bija lielāka piekrišana. Johaidī, sūdabrālisl

J. S. Viņš jau bija nenosvērts cilvēks. Pēc savas būtības īsts mākslinieks. Bet būtībā grūts gadījums.

J. T. Jā, viņam bija plata mute, bet ne tāda darīšana. Mute viņam

bija kā zirgu zaglim.

J. Skulme. Kāda studijā bija M. Reneslāce, vēlākā Džoņa Liepiņa sieva? Es viņu zinu no vēlākiem laikiem, viņa bija tāda kā noslēgta, man tāds iespaids no viņas palicis.

J. Tamužs. Man viņa patika. Nu, tagad jau lielie gadi, labi nevar atminēties. Viņa bija tāda pilsētnieciski attīstīta. Bija tāds grāmatveikals «Lētai», tur viņa bija pārdevēja un vaļas brīžos nāca mūsu darbnīcā.

J. S. Kā viņa strādāja, viņa bija spējīga?

J. T. Viņa bija īpatnēja. Kā viņa iedomājās, tā to modeli veidoja. Un tāpat gleznoja — milzīgiem krāsu triepieniem. Viņa samērā īpatnēja bija, bet temperaments — nenoliedzami. Es viņu atminos ar prieku.

J. S. Vēlāk, kad Džoni izmeta no akadēmijas, viņa bija ļoti nospiesta. Šinīs laikos, kad sākās klapatas un morāliskās grūtības, tad viņa arī morāliski pārvērtās. Man iznāca pie viņas šad tad aiziet. Ļoti rezervēta.

Sakiet, lūdzu, ko par Hildu VTku atceraties?

J. T. Tā bija personība. Viņa zīmēja tādas īpatnējas, greznas sievietes, tās vēl tagad kaut kur redzamas. Tad viņa tēvam rādīja. Viņš jau atzina, ka tas ir labs, jo tikai tā viņa spēj strādāt un veidot modeļus — pēc savas gaumes. Viņa bija tāda īpatnēja. Bet ļaunu nevar atminēties.

J. S. Vai viņiem nebija konflikti — tas, ko tēvs teica, nebija viņai nepieņemami?

J. T. Nē, nē, tēvs diezgan maz iejaucās. Vispār bija delikāts, liberāls. Mēs bijām pašdarbnieki, viņš kaut ko amatnieciski aizrādīja, un tas arī bija labi, tas bija vajadzīgi. Un Vīku arī nevarēja kritizēt, viņai jau bija tāds stils izstrādāts, pašai sava pašapziņa, un tur neko daudz nevarēja grozīt.

J. S. Sakiet, vai tikai tos modējus strādājāt vai kādus kompozīcijas uzmetumus sacerējāt arī?

J. T. Nē, no sākuma viņš kaut kādus kompozīcijas uzdevumus prasīja, bet mēs nebijām atsaucīgi un tā vēlāk pierunājāmies tikai ar tām klusām dabām un puķes kādas gleznojām. Viņš (U. Skulme. — A. I.) mums sataisīja kādas trīs četras kompozīcijas un tad mēs laidām vaļā.

Pirmā gadā viņš nāca bieži, bet beidzamo gadu, tad viņam bija tā ģimenes traģēdija — nogalinājās pirmā sieva un

Irbīte bija beidzamais saules brālis. Viņš nekas nebija.

Bet viņš bija mākslinieks. Es pie Irbīša šad un tad aizgāju.

Viņš dzīvoja tik nožēlojami, ka to nevar iedomāties, tas paltraks, un mūžīgi nemazgājies, smaka nāca. Ilgi viņa sabiedrībā nevarēja turēt. Divas lielas istabas, vairāk kā apmetums tur nekā nebija, vienā

stūrī bija samestas panckas, tur laikam viņš gulēja, tad galds un viens krēsls, un tur viņš strādāja. Viņš rādīja zīmējumus, saku, tas, tur, ir par daudz spožs, tas par tumšu, un viņš — pazemīgi klāt un tūlīt to laboja. Tā neviens nedarīja, tikai Irbīte.

Viņš jau laikam saprata, ka pareiza kritika bija. Un šaubījās. Es pa draugam biju. Es par desmit latiem varēju nopirkt to slaveno «Krievu baznīcas», tas tiešām bija skaists. Bet es domāju, ka tā būtu viņa apcelšana. Viņš izstādē dabūja divsimt lati. Tas arī to vērts bija.

Es Irbīti redzēju pie Madernieka 191-4. gadā, es vienu mēnesi pie Madernieka pastrādāju, tad uznāca karš un es nevarēju vairs ilgāk pie viņa palikt. Irbīte toreiz tur bija iemīļotais skolnieks, un Madernieks arvien atnāca un apstājās pie viņa.

Viņi pūķus zīmēja krāsu fabrikantam Rozītēm, tas ir viņa darbs.

Tad Irbīte bija prīmā skaists jaunietis. Brūniem matiem, brūnām acīm, un tad viņš bija apģērbies ar kā nākas, nu īsts mākslinieks.

Pār viņa pārvēršanos nezinu nekā un nevaru pateikt. Toreiz viņš bija brīnišķīgs puisis, nu labāk nevar būt — lieliem, gariem matiem, un profils, un smuks kā itālietis, bet, kas bija vēlāk, to es nevaru saprast. Viņš izdeva tādu brošūriņu pie vecā Sterna,—tur bija murgošana. (V. Irbe sarakstīja un izdeva vairākas reliģiska rakstura brošūras —

A. I.) Kur viņš kaut kādos iespaidos nāca, es nekā nezinu.

Bet viņš bija pilnīgi nekas. Tajā mūku uzvalkā, es atminos, viņš skrēja pa Brīvības ielu. Pļekš, pļekš, pļekš, salst tak,

15—20 grādu varbūt. Skrien, skrien un tad nometās, notupās uz nosalušām kājām, pasildās un skrien atkal, nožēlojams. Kā viņš nokrita tik zemu? Kā mākslinieks viņš nav bijis nokritis, viņš ir bijis brīnišķīgs vienmēr. Tamdēļ vajag būt tam ārējam, ja viņam būtu šlipse un krāga, tad viņš būtu iekļuvis enciklopēdijā. Viņš bija tāds, ka pie viņa nebija iespējams piedurties, no viņa smaka nāca. Viņš jau bija sevi i no šīs pasaules nošķīris nost. Ko tu tur vari saprast. Tā tie brīnumi rodas. Vajag dot monogrāfiju.

Man bija viens ģimenes skats, trīs lati laikam maksāja. Man dažreiz tāda sajūta uznāk, ka man jāmirst nost. Un tā man sirds bangojās un smadzenēs, reibst galva, un tādā reizē es aizdevu viņu Sudmalim. Un tā nezinu, kur viņš palika.

O.
<

Irbīte jau daudz strādāja. Katru reizi viņu Operā laida— galerijā par brīvu. Un tad viņš kā spičku kastīti, tik mazus darbiņus zīmēja. Tad vēl pa krogiem gāja zīmēdams, no dažiem viņš dabūja pa galvu, bet nopirka jau viņi arī

kaut ko. Par ko ta viņš iemetīs, — nabags viņš bija. Nē, nē. Ko viņš ēda un ko viņš dzēra, nezinu. Viņš *dzīvoja kā viens putnelis.*

Tēvs man kādus trīs gadus pirms braukšanas koklē, — tu brauc te, ko tu tur, Rīgā, nīksti, un tādā garā. Es biju īsts Latvijas patriots, man netīk šo zemi atstāt. Es esmu visus savus spēkus ziedojis un asinis lējis, un tagad to atstāt man bija pretīgi, bet tēvu ļoti cienīju. Visi brāļi un māsas aizbraukuši ... Un tad trīs gadus iepriekš nopirku spāņu valodas mācību, gramatiku un vārdus zināju jau iepriekš. Nekādu skolotāju nebija, es pats mācījos. Spāņu valoda ir vienkāršāka kā latviešu, nav kā pie frančiem, kur neskaitāmas rīkles un deguna skaņas.

Jāsāk domāt, kā es braucu . . .

No Rīgas caur visu Vāciju uz Antverpeni pa dzelzceļu. No turienes ar preču—pasažieru kuģi uz Riodežaneiro. Piestājāmies Montevideo uzņemt banānus, ko vest uz Buenosaire-su. Es paliku Montevideo un divas nedēļas gaidīju kuģi, kas brauktu uz Asunsjonu. Kuģis uz Sunsio (Asunsjona. — A. I.) gāja divreiz mēnesī, un iepriekšējais nupat bija aizgājis. Braucām piecas dienas, tas bija moderns kuģis. Pirms tam bija plūdi, un tad pārmainās gultne. Brauc un zondē, bet pa nakti guļ. Tā

piecas dienas braucām.

Tēvs visu laiku dzīvoja Buenosairesā pie kāda miljonāra par dārznieku. Viņa pārziņā bija 30 ha liels *skaistuma* dārzs. Tikai tad, kad viņš vecs palika un vairs nevarēja strādāt, nopirka indiāņa būdu un aizgāja augšā uz Asunsjo-nu. Bija iedomājies, ka vajadzīgs siltums, viņam no aukstuma bija bail.

Brāļi bija izmācījušies par ceļa tehniķiem un strādāja patstāvīgi.

Braucot pa Paranu, tikko var saredzēt krastu, lielākoties labo, upe plata, tur ir Pampa, Argentīnas stepe. Kreisā krastā ir kaut kāda niecīga industrija, šāda tāda.

Tur augšā satiku tēvu, pēc ilgiem gadiem viņu redzēju. Ak, jā, brīnišķīgi! Pazinu. Tad jau viņš bija vecs, nevarīgs palicis. Nezinu, vai viņš nožēloja, ka atstājis Latviju. Viņš tikai teica, ka labprāt gribētu gulēt Vērgalu kapos zem Vērgalu apsēm. Bet nekas neiznāca. Turpat, karstā zemē bija jāiegulda.

Es tur banāniem raku zemi, tādas lielas bedres, metru rādiusā. Saliek iekšā lapas, gružus un stāda banānus, viņiem patīk ūdens.

Reizi nedēļā, katru sestdienu, nāk pērkona lietus. Pēc lietus, pirmdien, ir visvēsākais laiks, 35 grādi ēnā. Tad temperatūra ceļas katru dienu, sestdien sanāk pie 40°, un indiānis bļauj, — kāds karstums! Un tad no Andiem, no Čīles, Bolīvijas puses nāk mākoņi. Nāk pamazām kā kalni, balti, melni, dzelteni, sarkani mākoņi. Rūgst un ceļas, un rūgst. Un, kad uznāk, tad kā caur sietu. Neparasti, kā lietus strūklas tek. Zibeņi skrien uz augšu no mākoņiem. Trako. Tad ir plūdi, bet to visi gaida. Mitrums jau ātri tur izgaro no zemes. Uz rudens pusi, tad ik pa divām nedēļām līst. Kad nav lijis, tad jau zālīte paliek brūna. Apdeg. Tur nav tāda zāle kā pie mums, tur — kā grīslītis un apakšā sīpoliņš. Tikko uzlīst, tad zaļš ārā.

* * *

Mums jau pietiek — iesēj zemē vai iebaksti, un diezgan!

Bet tur neaug tik lēti. Kukurūza, meži un tādas lielākas lietas vēl šā tā, bet sīkākās sēkliņas — salāti, redīsi, to skudriņas visu aiznesīs prom. Tur bleķa kastītē ir jāizdiedzē un tad jāpārstāda. Tikai tad kaut ko var dabūt. Tur ir dažādas skudras, vienas dzīvo zemē. Ak, kā mans tēvs ar tām cīnījās, katru dienu lēja ūdeni alās. Skudras tur ir lielais kungs.

* * *

Asunsjonā viens bija dabas muzejs, tas bija cieti. Mākslas muzeju nebija. Tur nebija nekādas kultūras.

Montevideo bija muzejs, bet tas ar' bija ciet. Un, rādās, tur neviens nestaigāja — nomaļā vietā.

Buenosairesā — liels muzejs. Daudz vecie spānieši un viens Renuārs. Kaut kāda «Māte ar bērnu», bet tas bija tā, johai-dī, uzgleznots, pavirši, tas man tā neko. Un tad viens mākslinieks, vietējais, māsa teica — slavens, ainavas gleznoja, bet tā kā fotogrāfs, man tāda glezniecisk prieka nebija. Tikai vecais Renuārs un spānieši, baznīcas tēvi, svētie. Es tur arī zīmēju. Viens liels veikals bija Asunsjonā, laikam amerikāņu. Teicu, varbūt varētu izstādīt savas bildes. Viņš saka, jā, jā, to var. Bet tā arī nekas nesanāca. Ne es ierāmējumu varēju atrast, nekā, un tā tas palika. Citādu darbu tur nedabūju.

* * *

Tur pa visu Dienvidameriku bija kaušanās, politika. Un tā turpinās arī tagad. Tādas lietas labprāt patīk, uz tam viņi malači. Jau otrā nedēļa, kad atbraucu, — pluikš, pluikšl — šaudās. Mana tēva mājas ir nomalē, māsa atgriežas no pilsētas un saka — šaudās . . .

Es tur nevienu baltu sievieti neredzēju, jā, tikai vienu baltu, jaunu. Tas izskatās jokaini. Jo tas balts izskatās dzeltens, un tas izskatās slimīgi.

Par indiāņiem.

Nekādu darīšanu man ar viņiem daudz nebija, bet tiku dzirdējis dažādas lietas. Policists — indiānis stāv uz ielas, bet viņš pat neprot spāniski.

Valparaiso bija kādas desmit vācu ģimenes apmetušās un sāk

strādāt, par strādniekiem ņem indiāņus. Tiem visiem ir krūma naži — mačetes, tas ir kā zobens. Kad iet mežā, jāņem līdzi, citādi nevar tikt iekšā. Tas viens bija sakapājis septiņus saimniekus. Vācieši iet sūdzēties uz policiju, bet "5 tie arī indiāņi, viņi noņurd, un nekas, un indiānim nekas. ˆ Kad astoto viņš sakapājis, tad vācieši gāja pie prezidenta. 5 Nu tad viņš savākts. Viņi vēl tagad *neieredz baltos.* u Kaimiņos dzīvoja dakteris, tēvam draudzīgs kungs. Viņam

a bija dārznieks, vecs, sakaltis spānietis, kas visu kopa. Katru dienu viņa kalpone indiāniete gāja pie tēva pēc ūdens. Manam tēvam bija bagātība — artēziskā aka. Ļoti dziļa aka, un, kaut arī pusdienlaikā tur iespīdēja saule, ūdens turējās vēss. Viņa nesa ar spaiņiem, nevis uz galvas krūkā. Viņai bija kavalieris, kas nāca līdz, tas bija kalsns, ka bail paskatīties. Es jau nevarēju uz to meitu paskatīt . . . paskatīt jā, bet ne pasmaidīties. Jo tad jau varēja dabūt — žvikts un beigts! Ne par ko! Ne tā kā mums, kad meklējās. Stingri. Tur vēl laikam tagad tā. Tas ir nekulturāli.

Tēvam bija draugi vācieši. Tad viens itālietis, bodnieks. Katrreiz — kā atnāk, sāk dziedāt, cik te smuki un skaisti, pie mums būtu smieklīgi, bet tur skaisti! Man patika tā sieva, tā likās inteliģenta. Bet viņš — ēzeļa gabals. Viņš ātri lamājās un ātri smējās.

Kad es braucu mājās, tad caur vācu konsulu jādabū vīza, ka brauc caur Vāciju. Viņš prasa, kāpēc es braucu mājās, saku — nevaru to klimatu paciest. Pareizi ir, šī zeme nav eiropiešiem,—tā viņš. Itāļi, spāņi, jā, tie pie karstuma pieraduši. Un nedaudz vācieši. Saimnieciskā dzīve viņu rokās. Politikā viņi ne, vairāk pa saimniecību. Spāņi ir godkārīgi, tie taisa politiku. Tur žīdiņi bija sabraukuši. Tos visus bija savākuši kuģī un nosūtījuši lejā uz Ugunszemi, un tad to kuģi uzspridzinājuši. Es jau tur klāt nebiju, bet tā teica.

Toreiz jau (1931. gadā. —*A.* I.) dzirdēja, ka vietējos kreisos ņem pie rīkles, un tur nav nekas. Tā ir tāda rūgstoša pasaule. Izņemot sauli, gaismu, siltumu, tur nekā nav. Tur kultūra nav. Milzīgs muzejs, bet baudīt nav ko. Viņi dzied, spēlē, dejo. Kad braucu ar kuģīti pa Paranas upi. Mēness spīd un tālumā Pampa. Un divi jaunieši, puisis un meitene. Viens spēlē mandolīnu. Un tie dejo. Un tango dejo. Es tagad vēl priecājos, kā viņi vienkārši skaisti dejo. Lustīgi ļaudis.

Asunsjonā Paranas upes krastā milzīga ostmale. Ieiet ārzemnieks bārdu nodzīt. Šefs noskatās, ka turīgs vīrs, nospiež podziņu, un tas noiet pagrabā, dibenā. Tur pa rīkli. Kas vajadzīgs, paņem, un viņš izpeld Paranas upē. Ja tur ieraudzīs līķi, tur nav kā pie mums—tur nepētīs, kas un kā, mironis peld, un lai peld Dieva mierā!

Aiz Asunsjonas vēl bija viena piestātne — Korumba, tas jau skaitījās Brazīlijā. Tur katram džentelmenim, kārtīgam pilsonim, ir šaujamais un vesela svīta iztapoņu klāt. Un, ja ir kaut kāda lieta, tad šauj.

Es apkārt neklaiņoju, ko tur! Brālis teica: aizbrauksim uz vienu pilsētiņu, — bet tā arī palika.

* * *

Tur bija tikai viens izglītots kungs, bet viņš bija kaut kādā amatā, un es nezinu viņu.

Buenosairesa. No šejienes es braucu atpakaļ. Uz Hambur-gu, ar labāku kuģi, pasažieru, otrajā klasē.

Toreiz, kad braucu turp, bija beļģu virtuve, rūgta, skāba un neparasta, es samaitāju vēderu. Atpakaļbraucot vācu virtuve, daudz salda. Priekš mūsu vēderiem tuvāk.

Kad atbraucu Latvijā, aizgāju dzīvot pie māsas Vērgalē. Visi šķībi skatījās — amerikānis atkal mājās. Tad man gāja grūti. Uznāca kāju sāpes un bija jāiet slimnīcā. Smaga liel-kaula operācija, pēc tam gandrīz gadu kā kroplis mitinājos pie māsas.

Sterns par manām mākslas lietām neko daudz neinteresējās, un patiesībā ar visu to tas man pat labu padarīja. Vācu laikā muzeja (Liepājas. **— A. I.)** direktors Sudmalis teica, lai at-

nesot kaut ko izstādei. Zīmējumu man nebija, tikai tie Amerikas gleznojumi — pulka, kādi divdesmit. Es aiznesu, un viņš nolika veselu sienu, un tas bija riktīgs pievilkšanas punkts visam muzejam. Spīdēja it kā saulīte uz tām pelēkām bildēm. Sudmalis teica, ē, nepazīstams cilvēks un, tā sakot, sveša padarīšana. To es teicu vecam Sternam. Sterns nav ļauns, brauc uz Liepāju un pie direktora galda runā, kas par lietām, — viņš ir mākslinieks, atbraucis no Amerikas un nevar parādīt savus darbus, es esmu vecs deputāts (Saeimas. — A. I.) . . . Uz tā pamata mani pieņēma, kad viņš to veco Sudmali notramdīja. Tas bija

pirmais sasniegums, ka kāda sieviete bija uzrakstījusi cildinošu rakstu par mani un manu mākslu.

* * *

Kompozīciju vēl var grozīt, tā citādi izzīmēt, bet smalkāk izzīmēt — tas nav vajadzīgs. Viss ir parādīts, kā ir. Tur nevar ne pieņemt, ne atņemt. Pagājušās dienas.

Ienāca krievi 1945. gadā. Un tad jau zemnieki strīpām brauca uz Liepāju. Tad nodokļi bija milzīgi. Vajadzēja kaut ko pārdot. Brauc pretī matroži kravas mašīnā, viens izrauj pātagu zemniekam un tik slānī tiem braucējiem no vietas, kam tu sūdzēsies. Tas ir barbarisms. Un tad ir pierakstīts: «Ах, ты деревенская дура, покажу, что такая культура. . .», tā krievelis māca savu fidu. Tas pats bija ar latviešu tautu. «Покажу, что такая культура» — ar pātagu. Tā pātagas kultūra bija līdz šim laikam. Zemniecību viņi iznīcināja, simt-tūkstošus padzina no zemes, padarīja par kolhozu vergiem, un — žviuks, žviuks . . . Barons tā nedarīja, varbūt tikai vergu laikos, bet barons pieredzēja arī brīvos laikus. Barons bija pieklājīgs cilvēks. Viņš, barons un vācietis, katrā ziņā runāja latviski. Bet tagad — vai kāds krievs papūlas runāt latviski?... Viņš piecdesmit gadus nodzīvo šeit, Latvijā, un nepapū-las runāt latviski.

Un tā es to parādīju. Lai nepazustu tas, kas to laiku parāda, kas par laiku bija, kad kolhozi bija, to nožēlojamo dzīvīti, to NOŽĒLOJAMO dzīvīti. Vai ir kāds zīmējums, kāds vārds, kas to parāda? Taču nav. Bet tauta desmitiem gadu dzīvoja šinī atmosfērā. Tauta dzīvoja, viņai nebija citas izejas, kā dzīvot. Un es arī tur dzīvoju. Es *tikai parādu* savu *un tautas dzīvošanu, vairāk nekā.* Un paņem tikai, un viss, neviens nesaka paldies.

* ♦ *

Sis zīmējums — atkal vēsture. Tas ir, kad veco saimnieku Sternu apcietināja un veda uz Sibīriju. Viņš bija mazinieks, sociāldemokrāts, bet beigās bija sīkzemnieku partijā, viņš mainīja tās ādas. Viņš bija Saeimas deputāts. Sterns bija Piektā gada revolucionārs, toreiz viņš tika Sibīrijā pirmo reizi.

Tur stāv vecais Sterns, tas ir kolhoza priekšsēdētājs, robežsargu priekšnieks un viens komunists. Un es stāvu kā putnu-

biedēklis. «А этот будет у тебя батраком.» Kad Sternu aizveda, mani «pāradresēja» pie cita saimnieka.

* * *

Man bija kādi 120 vai 130 aktu zīmējumi, pulka labas grāmatas, Dostojevskis, Cogolis, krievu un padomju izdevumi. Kad ienāca vācieši, tie mani izdzina un man bija jādzīvo uz staļļaugšas. Savācu savas mantiņas, saliku pažobelē, viņi tad dzīvoja un neaiztika itin nekā. Ienāca krieviņi, virsnieki okupēja visas telpas un man atkal jādzīvo staļļaugšā. Kad «zemļaki» aizgāja projām, atnāku — viss

saplēsts . . . pat tie krievu klasiķi bija saplēsti smalkos papīrīšos . . . kur brīnums, tur jēliem pirkstiem vajadzēja palikt, lai visas tās grāmatas un zīmējumus saplēstu. Nolādētie! Vēlāk nesu klēpjiem lejā, lai varētu govij pakaisīt.

Mākslinieka vajag savu māju un vajag savu iedzīvi.

* * *

Kā es pārvērtos par komunistu.

Man pašam tas ir interesanti. Pirmo gadu nē, bet tūlīt jau otrajā kolhoza gadā mani kā vairāk «грамотный» ieceļ par revīzijas komisijas priekšsēdētāju un tā visus kolhoza gadus — revīzijas komisijas priekšsēdētājs, un beigts! Bišķi grāmatvedība bija jāzin, te jau bija kursi. Uz kursiem, un apmācīja! Tur jau nekā sevišķa nav, nekāda bībeles gudrība, un es biju centīgs. Es nevienu cietumā neesmu iebāzis un nevienam nepatīkamu neesmu darījis. Es tā — uz vietas ar cilvēkiem, ja tur kaut kas sāk iet ne tā kā vajag, parunājos.

Nu tā, un tad atnāk tāds Rozenblats vai Rozenblūms par priekšsēdētāju, viņš bija rajona izpildkomitejā lauksaimniecības daļas vadītājs. Teica, ka žīds, un pēc žīda arī izskatījās. Viņš nāca par priekšsēdētāju, melns, tievs. Viņš ērmoti runāja: «Tu Jānc, es tev akte neklausēs, ja tu nenāks partijā.» Viņš bija tas, kas mani ievilka. Mūžīgi: «Stājies partijā, stājies partijā!» Tas man tā nepatika. Un tad vēl tāds draugs, krievs, tāds latgalis, viņš bija mīlīgs cilvēks, ar prieku atminos. Tad viņš mani paņem kā brūti un vazā pa dabu. Te pa to birzi, es atceros. Un stāsta par komunismu, ka tas ir vienīgais ceļš, pa ko tikt uz augšu, bet tādā mīlīgā vīzē. Beigās man apnika, ka gadu tā grauž. Līdz beigās saka: «Nu raksti, Jānele, raksti iesniegumu.» Un es rakstu ar. Es jau biju tos baušļus iemācījies, tā kā, — interesanti.

Tad vēl bija Staļins.

Iesauc mani Liepājā partijas komitejā. Gara zāle, garš galds ar sarkanu drēbi apvilkts, un apkārt sēž, un gar malām vēl sēž, kādi piecdesmit vīri. Es tai galda galā atnāku. Mani sāk eksaminēt. Vai zinot partijas statūtus, tos es noberu kā zirņus, un tad viens otrs šādu tādu jautājumu. Necik tālu sēž viens, laikam čekas virsnieks, tāds zilimelns, tāds, ka viņš ar zobiem varētu apēst cilvēku. «Ты в церковь тоже ходишь?» Jārunā taisnību. Ja tu kaut vienu vārdu samelosi, tad tu nekas neesi, tad tev spļauj virsū. Saku, ka paretam aizeju ar. «Этого не будем брать.» Tas bija viss, vari iet. Tad vēl pirmais sekretārs norunā, ka tas nav nopietni ņemami, viņš jau nav nekāds ticīgais, bet tam bija galavārds un cauri.

Veselu gadu man lika mieru. Rozenblats vai Rozenblūms prasa: «Tu esi partijā, Jānc?» Es viņam izstāstīju, kā bija. Viņš saka: «Sūti lūgumu!» Un es atkal esmu partijā, tur, Liepājā. Tagad tur sēž trīs vīri, pirmais sekretārs un vēl kādi ievērojami vīreļi. Un tad — statūtus zin? Es atkal sāku spert, nu, labi, labi, ejiet pie Soņas, lai viņa izraksta

partijas biļeti. Un es tā, šurpu turpu, un partijā iekšā!

Uzreiz jau amatos nelika, tikai pēc gadiem. Te bija tāda Peka, veca komuniste, kas teica, lai mani ievēl par to sekretāru. «Viņš to var darīt un izpildīt.» Un tā kā parasti — visi paceļ rociņas, un tu esi savā vietā! Un tā mani mācīja. Es no sākuma nepratu rīkoties. Galvenais — biedru naudas. Lai Dievs pasarg! Piecu vai trīs dienu laikā vajadzēja samaksāt, ja nē, tad uguns un zēvele. Kolhozniekiem bija ļoti mazi ienākumi, ko tur daudz varēja maksāt. Visādi bija. Man bija 26 kapeikas jāmaksā virsū. Bija arī, kas vairāk nopelnīja. Ja partijas sapulce sagadās, tad visi sanāk, un es varu iekasēt, bet, ja viņi neatnāk . . . Bet Kārkliņš pasaules otrā galā, trīs kilometrus skrej pie viņa, lai dabūtu parakstu. Galvenais — tā paraksta dēļ! Šausmas! *Vēlāk* es iemācījos *tā tos parakstus darināt, ka skunstīgi sanāca.* Un tikai parakstos, katru viltojot. Trakums vienkārši! Man bija mazāk vaļas nekā Gorbačovam. Piena vešana, zaļbarība jāved govīm. Ar rokām to sievas izdarīja, bet man tās starpas jāizgrūž. Un tad vēl slapjš lauks, un zāle aug kā traks, un jēls, un nepadodas. Vella būšana! Nodarbība no agra rīta līdz vēlam vakaram, ejot miegs uznāca. Es nevarēju izgulēties. Briesmīgi laiki . . . Bet tomēr es visu izpildīju gods godam.

Āboliņu sēja uz Jāņiem, tad, kad bija lieli rudzi. Es biju revīzijas komisijas priekšsēdētājs visu laiku, es eju skatīties. Rudzi lieli, pasēts āboliņš. Tas ir izdīdzis, bet liels sausums, izkaltis un beigts. Pēc tam ir tukši lauki, nav ko ēst. Govis sprāgst nost. Un cik tūkstoši govis nenosprāga . . . Tepat bija liela ferma, saimnieks moderns, turēja uz cementa sasietas strangās divdesmit govis, tā kā nekāda šmuce nav pakaļā. Uz urrā! Bet govīm silītē nav pat ne papirosa gals, nekas nav. Nekustina ne astes, ne ausis, tik glāžainām acīm skatās un mirst. Un tas nav tur vien. Tā ir visur. Man ir tāds zīmējums, kur badā mirstošu govi ceļ kolhoznieki. Tas *ir* piemineklis tām tūkstošām govīm, ko *viņi nosprādzināja. Nolādētie!* Es no sākuma biju kolhoza revidents, visur gāju un no sākuma to redzēju. Teicu, jāsēj āboliņš, tikko sniegs noiet. Viņi — ko tu zini, tu tikai mānies! Kolhoza priekšsēdētāji bija tādi muļķi, tikai politiski droši, muļķi viņi bija un neko no saimniecības nesaprata. Tad atnāca Rozenblats vai Rozenblūms, tas ko saprata un sāk sēt āboliņu. Tad mums bija visaugstākā izstrādes dienu samaksa visā rajonā — 5 rub-' ļi 30 kapeikas.

Kad biju partorgs, it nekā nevarēju grozīt, lai lietas grieztu uz labo pusi. Partijas sapulcēs sēdi un turi grožus, un it nekā. Nāca instruktori un noteica. Un it nekā nevarēja darīt. Vienīgais, ko varēja darīt, tas ir kā revidents. Kad es biju partorgs, tad man bija lielāks svars kā revidentam. Tā. Bet atkal kā partorgs nekā pa īstam nevarēju darīt! Varbūt tādam arī neko nevajadzēja darīt? Tikai partijas disciplīna un vairāk nekas. Tā dzīve ir tik briesmīga bijusi . . . Nevar saprast un iztēloties, cik briesmīgi bijis. *Tautas iznīcināšana bija.*

Tagad var cīnīties, jūs, jaunie, tagad cīnieties. Laiks ir pagājis.

Bija arī tādi uzdevumi un norādījumi, no kuriem visādā veidā centos izvairīties. Kad pārnāca tie, kurus atlaida no nometnēm, es atminos, rajona sapulcē pārmeta, ka mēs neko neuzstājamies pret viņiem, bezpartejiskie uzstājoties daudz vairāk. Dažu nelaida mājās, vajadzēja iet kaut kur citur dzīvot. Sternu ielaida. Pirmais sekretārs pārmeta komunistiem, ka mēs esam neaktīvi un necīnoties, tā sakot — «par tām lietām». Nu ko tu, smiekli — runā, runā un iztirzā, kaut viens mellumiņš dzīvē paliktu, viss ir skaidri redzams, pieņem lēmumu, un tad visi kā pie grēku atlaišanas pacilāti iet mājās, it kā viss nokārtots. Bet nekā — paliek. Un nākošo reizi sākas atkal no jauna. Nu, čortu!

Bija mums labs Tautas nama vadītājs, Mākslas akadēmiju beidzis. No kolhoza zirgu staļļiem viņš iztaisīja Tautas namu. Viņš bija labs aktieris, organizēja trupu un labas izrādes iestudēja, bet tad ieskatījās, ka viņš ir bijis lielsaimnieks Ezerē, tātad baigi šaubīga persona un tad viņu — prom! Tad ienāca tāda fida no vietējiem, kas prata tikai ballītes taisīt, nāca Liepājas puiši un kāvās ar kolhoza puišiem. Man bija viens zīmējums ar kaušanos, bet tas ir kaut kur palicis.

■ Tagad eīmu pensijā. Miermīlīgs cijvēciņš, kluss. Pirmo laiku man deva 10 rubļus, tas jau neskaitījās. Kad nodibinājās sovhozi, tad es dabūju 50 rubļu pensiju. Tad man nevajadzēja būt par revīzijas komisijas priekšsēdētāju. Partijas vadība man pārcēlās uz Kapsēdi. Tad ļcādreiz aizgāju vai neaizgāju uz sapulci, un tad man bija miers. Ja esot komunists, tad tev jāredz, kas saimniecībā notiek, lai var teikt savu vārduˆ bet ko tad es — ne es zinu, ne redzu. Es saimniecisko dzīw nepazīstu un nezinu, kaF notiek. Tagad pulka sievas no vietas sanākušas. Norunā priekšsēdētājs. Un tad ceļ tos brigadierus, lai saka kādu vārdu, bet tas pieceļas — burr, burr! — kādus neizteiksmīgus vārdus, un neko nepasaka. Svins dibenā. Un labi ir, projekta lēmums ir sastādīts, un par to tad miermīlīgi nobalso un iet mājās. Sovhoza direktors norunā savu runu, un, ja kāBs ko ir kritizējis, tam sadod pa degunu. Tas, *kas agrāk bija barons, tagad sovhoza*jļļirektors un *partijas sekretārs.*

t feļi _

A. Ikstens. Julns tik daudz dažādi darbi bija jāstrādā. Vai jūs nenožēlojat, ka tik maz laika palika gleznošanai?

J. Tamužs. Jā, nožēloju. Tas ir mans lāsts. Kaut es mazliet būtu dabūjis brīva laika

No frančiem man patīk tas . . . to grūti pateikt, tas ir filozofisks jautājums . . . materiālās dzīves izpratne un prieks par materiālo un reālo dzīvi. Maz jau es esmu redzējis tos franču gleznotājus. Pats Koro un vēl tur daudzi, viņi pieķērās, viņi mīl dzīvi. Pikaso, tas jau spāņu žīdiņš, tā jau ir sveša padarīšana. Bet vajag mīlēt to savu ābolu, to savu fidu, nevis tikai tā trakot vien. Tā ir dzīve, tā ir mūsu dzīve, un to

mīlīgi parādīt — tā ir franču īstā māksla. Delakruā gan runā par varonības garu, bet viņš saka — neskaties apkārt, skaties savā sirdī. Bet vai mums kāds mākslinieks to ir teicis?

Es biju slimnīcā, un mūs pārlaida uz vieglāku slimnīcu, tur aiz Devičje poļe, tad es varēju staigāt pa Maskavu. Es aizkliboju uz Tretjakova galeriju. Tur es redzēju Repina «Aizkrāciešus». Kas ta' es biju — sūdabambālis, nekas es nebiju, bet jau tad man tomēr nepatika. Tik briesmīgi naturāli! Un es domāju, tas ir zirga darbs — tā visu izdomāt un attēlot, un man nepatika. Man patika daži portreti — kā ar slotu gleznotie. Tā kā man jau bija kaut kāda jēga par gleznieciību . . .

Tas ir patīkami, ja par tevi pie deviņdesmit gadiem brīnās, jā, jā, tas ir uzlicis kaut ko. Tas ir *smieklīgi, tas, kungi, ir* smieklīgi! Ko es tagad varu uzvilkt? Bet tā ir mana dzīve, es labāk nevarēju. Tie mūsu mākslinieki tagad tā — sīki, sīki . . . bet kad es sīki, sīki izzīmētu, tad nebūs tas. Tā tas ir. Ko es varu vairs šinīs dienās spēt parādīt. Ja man kāda ideja ienāktu galvā, tad es to ņemtu! Bet visa pagātne ir parādīta. Jaunībā, tad es kārtīgi strādāju. Pirmais — koncentrēties, ko tu gribi pateikt. Noklāt plānu pirmo kārtiņu, kārtīgi noklāt visu to, ļaut viņam nožūt divas nedēļas. Sākt no jauna un atkal pacietīgi tos pašus toņus vai nu papildināt, vai palēnināt un atkal noklāt citu kārtiņu, tas ir tas, ko franči sauc par NOURR/, tas ir piesātināti uzlikts. Tā ir franču skola. Un — klauks, klauks, klauks! — tepat slavenības, es nezinu, aizmirsu to vārdu, kleķerē un kleķerē. Gleznieciība — tā ir formas un *telpas izpratne.* Telpai arī ir sava poēzija. Mēs tik domājam, kā to triept, kaut ko tādu uz jutekliskām sfērām, uz krāsu iedarbību. Tas nav tas, mākslai ir dziļāka iedarbība, tas nav tas, māksla ir dziļāka. Gleznieciība būtībā ir telpas izpratne. Telpai arī sava poēzija, savi brīnumi, ko nevar citādi izteikt kā tikai ar gleznieciību. Nu ja, ko tu, vecais čamal, te runā, ko jēdz! Tagadējie man ir sveši, un es nezinu, kā viņi rīkojas, kā darbojas un kādi ideāli viņiem, to es nezinu. Tagad gleznieciība ir politikas rokās. Vienā žurnālā tagad redzu — kolhoznieki, atnākuši talcinieki, tā kā kādā operetē. Kā operetē viņi, nu ķēmi, nu ķēmi, vairāk nekas, kāds sakars viņiem ar dzīvi. No dzīves nevar izmukt, tā tomēr tev beigu beigās dod pa rīkli, un tu esi apkārt, ja neesi gājis viņas pēdās. Tie *mani nopelni ir tādi, ka es esmu gājis ar vienkāršo dzīvīti, ar to dzīvīti, ar kosmisko dzīvīti.* Kā mēs te esam dzīvojuši — kolhozā nabagi, visa tauta! Visa tauta ir bijusi — kur skatos — ir tikai viņas dzīvībiņa un viņas darbs. Lūdzu. Es nevaru izteikt, es neesmu dzejnieks, bet tā viņš ir, patiesā ikdienas dzīve. Tā lielā Majestāte ir patiesā ikdienas dzīve. Politiķi var grozīt šā vai tā, taču pēc desmitiem gadu jāatgriežas atpakaļ pie dzīves likuma.

Kas man patika no sava laika meistariem?

Man bija liela aizrautība ar meistaru Skulmi (Ugu Skul-mi. — A.

I.). Vēlāk viņš piegriezās kubismam, tas man nepatika. Viņš vēl teica, kad jūs sāksiet kubistiski gleznot? Bet tas man nepatika, tas tiešām man nepatika.

Tad man patika Miesnieks, viņš tiešām labi gleznoja. Viņam bija divas brūtes. Viena bija blonda, otra tieva, melna. Un tās viņš brīnišķīgi uzgleznoja. Un tad viņš vēl šo to ir uzgleznojis. Tā kā labs gleznotājs viņš bija. Bet patiesībā viņš bija muļķis. Viņš bija krievu skolas apstāts, tālāk viņš nevarēja it neko.

Viņš bija īsts zemnieks, īsts mužiks.

Tā ja, cik viņš kā cilvēks bija, tik viņš strādāja. Rozentāls man patika, no veciem meistariem. Jā, Džonis Liepiņš, bet viņš gribēja pašpuiku spēlēt. Viņš bija labs gleznotājs.

J. Skuime. Kas jums no latviešu rakstniekiem ir tie tuvākie? **J. Tamužs.** Mani ir audzinājis Rainis ar «Gals un sākums». Tas man ir tikpat kā katolim lūgšanu grāmata. Ir daudzi bijuši . . . Veidenbaums, Elīna Zālīte, to lasu.

Raksti par mani avīzēs, žurnālā? Tas jau labi, bet ciemā tas viņiem ir pilnīgi vienalga. Ja par to mākslu interesējas, tad tā, bet viņiem kaut vai pie dibena ... Pa retam kāds no kaimiņiem paskatās, ko es te daru.

Māksla ir *jāredz,* ne *jau katrs spēj redzēt un saprast.* Tas tāpat kā ar pliku sievieti, kad stāv priekšā, — visiem jau skaidra darīšana, ko tur vajag. Bet priecāties par viņas skaistumu, par līnijas vai formas skaistumu, to var tikai retais. Tās ir tādas lietas. *Māksla priekš tautas*? Tās ir *demagogu runas, tā ir tautai pie* pakaļas. *Māksla ir priekš izredzētajiem, kas spēj* saprast. Ir arī vienkārši cilvēki, kas viņu spēj saprast un priecāties, bet lielākā daļa taču nē. Velti pūlā-ties! Arī daudzi tie nevienkāršie ne vella nesaprot, ar tiem nevienkāršajiem es saprotu tos, kas ir baudījuši izglītošanu, bet daudz kas viņiem pagājis pāri un nav aizķēries.

Jums jāņem vērā, ka es esmu uz dzīves un nāves robežas. Es nezinu, es cīnos, es masierējos, katru rītu ar aukstu ūdeni noberzējos, kā tas vecais prātnieks saka — savu ēzelīti vajag kopt, savu miesu. Es viņu kopju, cik var. Bet tur augšā?

Es klausos, klausos radio. Man interesē, kas tagad notiks. Pagrieziena laiki ir. No vienas puses tie melnsimtnieki krievi mācās virsū, un nevar saprast, vai nenožņaugs to mūsu Atdzimšanu. Un labi, ka mums ir kultūras ministrs Pauls. Lai Dievs viņam palīdz, ka viņš cīnās. Nekā nevar teikt, mans laiks ir pagājis. Lai Dievs viņiem palīdz! Grūti laiki, grūti laiki. Tagad *tikai vienotība, tautas vienotība un* vairāk *nekā. Tagad tās ir vairāk, jo tauta saķerta pie rīkles.* Bet tomēr kangari arī atradās. Armijā tāda lieta nepastāvēja. Ka latviešu strēlnieki bija, tas bija brīnums vienkārši, ka es jums saku. Toreiz kaujā krieviņi aizgāja prom, visa fronte sabruka, visam bija beigas, un strēlnieki,

neskatoties uz nāvīgo vācu uguni, un bez jebkādas aizsardzības, un tomēr viņi turējās līdz beidzamam ierindā. Vīrs pie vīra. Tas ir pasakaini, neviens dzejnieks to nav spējīgs izteikt. Tas ir latviešu gars. Kaut tagad tāds būtu! Tas ir neizteicams.

Pēc pirmā kara Latvija arī bija izpostīta un vajadzēja celt no jauna. Var teikt tā—tam latvietim bija palicis tikai viņš un viņa zemīte. Latvietim nekā nebija, kur skatīties, vienīgais politiskais ģēnijs bija Kārlis Ulmanis, kas saprata nacionālo būtību. Patiesībā — kas viņš bija un ko viņš deva tautai? Labi, saimniekiem viņš deva aizdevumus, ko mājas celt, bet līdz ar to deva norādījumus, lai savam laukstrādniekam uzceļ ģimenes māju. Bija noteikums — strādniekam algu nevar aizturēt, jāmaksā, ja nē — govi ārā no kūts. Sociāldemokrāti, ko viņi darīja strādnieku labā? Bet Ulamanis rīkoja — nesamaksā, — govi ārā! Samaksā tūlīt! Citi visi — pļur, pļur . . . Pat Menders, sociāldemokrātu vadonis un ķeizariņš, bet viņš citu neko nezināja, kā graut šito valsti. Un tā lieta ar visiem tiem muļķīšiem, kā tas dzejnieks, kuru nobendēja nožēlojami (L. Laicens. — A. I.).

Vienīgais Ulmanis bija, kas saprata nacionālās vajadzības. Materiālais pamats ir tas galvenais. Un tas ir tauta, un jādomā par tautisko eksistenci un būtību. Tevi *nevar glābt ne krievs, ne* leitis, tev *jābūt pašam sev, pašam par sevi, un tad tu vari iet ar citiem.*

Es esmu tēlojis tikai tos nabagus, tikai to pašu tumšo tautiņu. Tā redziet, mīļie draugi. Ak, vai . . . Galu galā cilvēki visu sajēdz.

P. S. Jānis Tamužs atkal ir Mākslinieku savienības biedrs. Visvecākais Latvijā. Stipru veselību!

Materiālu publicēšanai sagatavoja Ainārs Ikstens

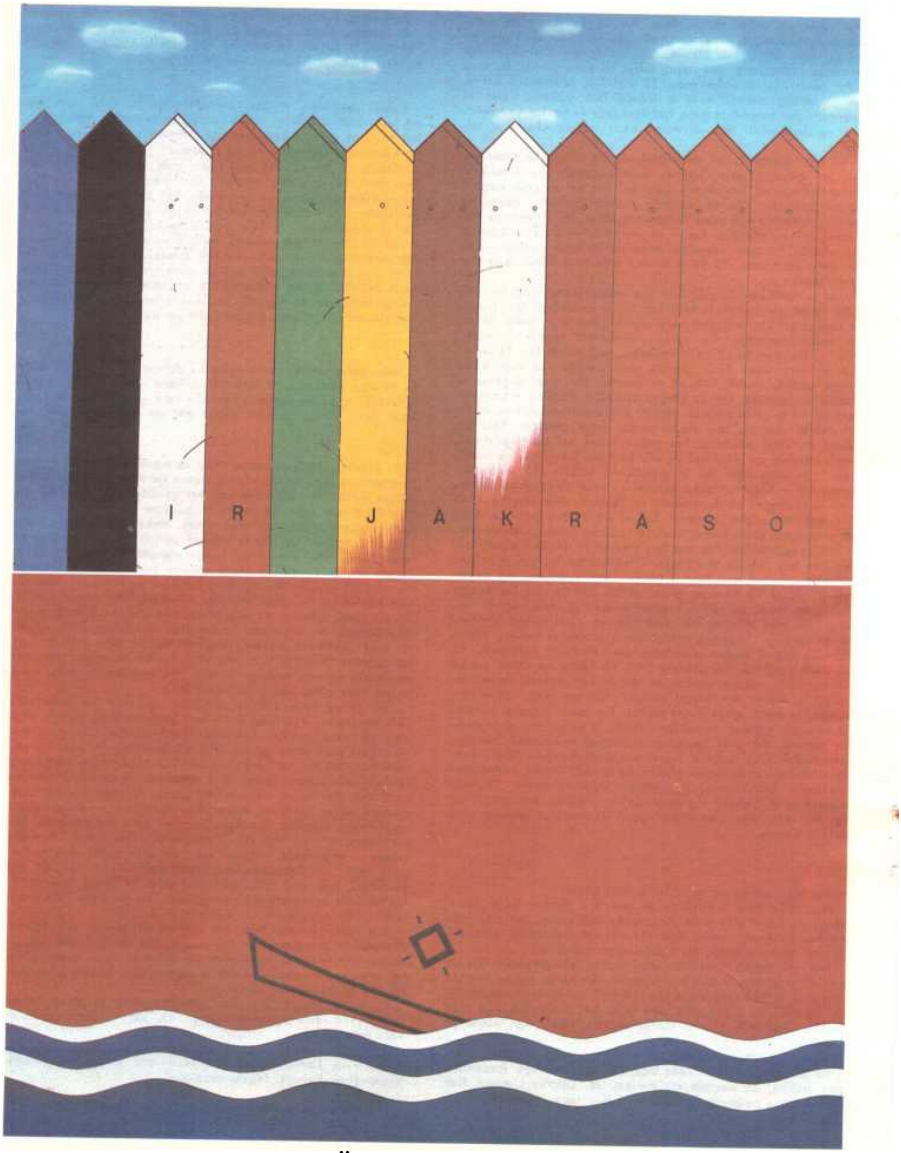

VMA studentes INGRĀDAS ZABERES plakāti

LAIMOŅA STIPNIEKA fotoreprodukcijas

PIETURAS VIETAS-IZSŪTĪŠANAS STĀSTI

Kanādā dzīvojošais latvietis **VIDVUDS** INGELE-V1CS nolēmis atrast savas dzimtas pēdas pasaulē. Viņš ir fotogrāfs, tādēļ var «tikai» dokumentālismu un fakta tehnisko iemūžināšanu, ko sniedz fotogrāfija, savienot ar visu citu, kas dzimst Vidvuda aizrautīgajā fantāzijā — viņš tikai tagad sāk pētīt Latvijas likteņus XX gadsimtā. Vidvuda prātu un iztēli nesaista vēstures zinātnes tradicionālās dogmas un emigrācijā, trimdā eksistējošās un palaikam dzīvīgās aizspriedumu čaulas «Latvijas jautājumā». Var teikt — Vidvuds ir brīvs. Var teikt arī — viņš ir Pazudušais dēls, kurš nolēmis atgriezties. Tā vai citādi raugoties uz topošās izstādes darbiem, jākonstatē, ka šī ATGRIEŠANĀS ir pietiekami distancēta un neitrāla, lai nesāktu birdināt sentimentālas asaras. Vidvuda fotokolāžas, apvienotas (jeb instalētas) telpā ar citiem sadzīves un mākslas atribūtiem, parāda fakta deko-rativitāti, ja tas nav cilvēciski apdzīvots, pārdzīvots. Bez personiskās pieredzes viss, ko redzam, ir tikai PRIEKŠMETI, LIETAS. Vidvudam svarīgi tajās ielikt subjektīvo pārdzīvojumu. īpaši interesanti tas ir situācijā ar Vidvudu pašu — izstāde, kas domāta ne tik daudz «latvietības uzturēšanai» (jo tiks iekārtota nevis Latviešu centrā, bet gan neatkarīgā Toronto foto galerijā), vienlaikus būs mēģinājums informēt kanādiešus par «sapņu zemi Latviju» un pašam izstaigāt savu senču sāpju ceļu prom no dzimtenes. Vidvuds to dara šī vārda tiešā un pārnestā nozīmē — viņš šogad veica ceļu: Kanāda—

Latvija—Vācija—Kanāda. Viņš tur bija pilns neziņas un drosmes. Atrast sevi kā latvieti. Lūk, Vidvuds pats:

«Vienmēr ir grūti runāt par mākslas darbu, kad to vēl tikai rada. Tomēr es gribu mēģināt šo to izskaidrot AVOTA lasītājiem, un man jārunā par

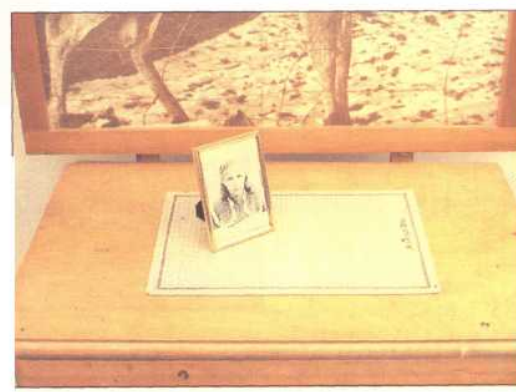

divām galvenajām lietām — VIENA ir mana vēsture un kā atmiņa to iespaido. Dzimis Kanādā no vecākiem — latviešiem, bijis iesviests, skolojies angliski runājošā vidē un kultūrā — tas veidoja mani zināmu šizofrēnisku sajūtu. Es neesmu latvietis, bet es reizē neesmu arī kanādietis.

Un, tikai ejot cauri manas mātes stāstītajam, «dokumentālai vēsturei», fotogrāfijām, manas mātes divu māsu dzīvesstāstiem pēc II pasaules kara, es esmu mēģinājis atgūt sev manas dzimtas, manas asins vēsturi. Tādējādi es gribēju uzcelt tiltu pāri okeānam — starp Kanādu un Latviju, starp mani un maniem senčiem. Tas man bija ļoti vajadzīgs.

OTRĀ lieta pēc nozīmes ir — kā mēs vispār stāstām, kā mēs fiksējam to, kas ir noticis. Kā mēs radām jēgas struktūru.

Piemēram, es šoreiz lietošu fotokolāžu, diaprojek-ciju un trīsdimensiju objektus (solus, šūplādes, skapjus). Ar to es vēlos panākt, lai manu darbu skatītāji

THE ONLY SAD PART FOR ME
LEAVE WAS MY LITTLE DEER
FRIEND. ONCE UPON A TIME MY
DAD CAME HOME FROM THE WOODS
WITH A BABY DEER AND THE
DEER RAN AWAY THAT MORNING
BECAUSE OF
AND THE GERMANS AND RAN DOWN
IN SOME LITTLE BIRCH FOREST.

iegutu līdzīgu pieredzi kā es, kad es šos darbus radīju un — kāpēc es tos radīju. Tā ir liela problēma, jo mēs bieži tagad mākslā paļaujamies uz «brīvo interpretāciju» — ko katrs grib, to saprot. Caur manām «vizuālajām struktūrām» es gribu, lai saprot mātes un manu tantu stāstus, bet es gribu, lai saprot arī mani — jo tas ir arī mans stāsts par to, kas ar mani nemaz nav noticis. Tas ir svarīgi man, jo es ticu, ka vēsture kā tāda ir visnotaļ relatīva — no katra skatu punkta raugoties, tā allaž var mainīties. To mēs, latvieši, protams, labi zinām — kā var eksistēt dažādas vēstures un pieredzes. Un tieši šī pieredze reizēm nosaka, no kādām sociālajām pozīcijām mēs runājam. Tāpēc nav iemesla noliegt vēstures dažādību, unificēt tik dažādās patiesības, kas pieder cilvēkiem un tautām.»

Sarunājās NORMUNDS NAUMANIS

LT № 002321
AND I REMEMBER MOTHER SAYING SHE WAS NOT GOING TO COME WITH US. SHE WAS GOING TO LEAVE. GO BACK TO THE FARM. SHE HAD TO FEED THE ANIMALS OR WHATEVER. I JUST REFLECTED TO SEE HER AGAIN, YOU KNOW.

WELL, I REMEMBER ALL OF US PILING INTO THIS ONE WAGON AND MY DAD AND OSVALDS. THEY LEFT ON THEIR BICYCLES. IT ALMOST SEEMED LIKE A FUN TRIP, LIKE WE WERE GOING ON AN EXCURSION OR SOMEWHERE. WHAT DOES A WAR MEAN TO A LITTLE KID? NOTHING REALLY. YOU JUST FOLLOW YOU KNOW, THE CROWD HERE, WHEREVER WITH THEM. WHAT

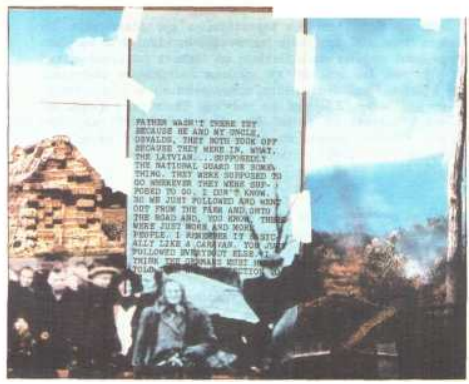
FATHER WASN'T THERE YET BECAUSE HE AND MY UNCLE, OSVALDS, THEY BOTH TOOK OFF BECAUSE THEY WERE IN, WHAT, THE LATVIAN...SUPPOSEDLY THE NATIONAL GUARD OR SOMETHING. THEY WERE SUPPOSED TO GO WHEREVER THEY WERE SUPPOSED TO GO. I DON'T KNOW. SO WE JUST FOLLOWED AND WENT OUT FROM THE FARM AND ONTO THE ROAD AND, YOU KNOW, THERE WERE JUST MORE AND MORE PEOPLE. I REMEMBER IT BASICALLY LIKE A CARNIVAL. YOU JUST FOLLOWED EVERYBODY ELSE AND THINK THE GERMANS MUST HAVE TOLD

VILTUS

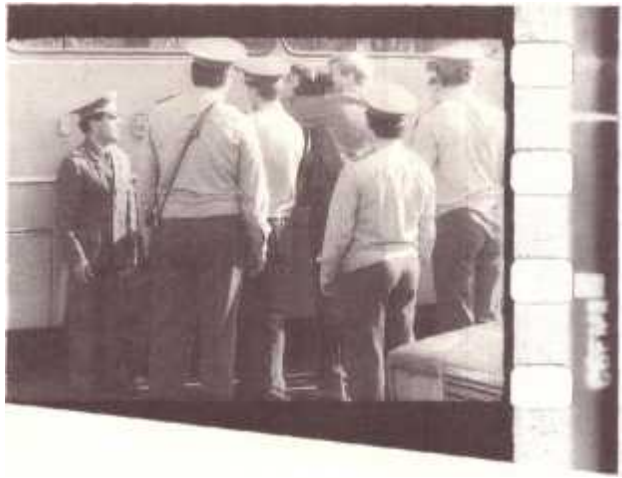

LOZUNGA PAVADĀ

< 0
c
TI -§ tj **~*Z***
ai [55]

Rīgas šoferi, kas pieraduši pie nevainojamas kārtības ielās, vakar bija ārkārtīgi sašutuši. Pašā pilsētas centrā pie Brīvības pieminekļa mašīnas bija spiestas palēnināt gaitu. Šeit, pie monumenta, kurā iecirsti vienkārši un katram cilvēkam tuvi vārdi «Tēvzemei un Brīvībai», pulcējās grupa cilvēku, kas centās izkropļot šos svētos jēdzienus. Paklausīdami ASV kongresa locekļiem un Rietumu radiobalsīm un par sava saieta dienu izvēlēdamies 23. augustu — PSRS un Vācijas neuzbrukšanas līguma parakstīšanas gadadienu —,viņi sagrozīja šī vēsturiskā fakta īsto saturu un nozīmi. Novērtēdami to nevis kā PSRS rūpes par savas tautas un Baltijas republiku drošību fašisma draudu apstākļos, bet gan kā latviešu «paverdzināšanas» sākuma aktu, šī saieta organizētāji centās uzstāties ar nacionālistiskiem lozungiem.

*

Jau iepriekš šīs akcijas organizētāji vervēja statistus — tieši uz ielas gāja pie jauniešu grupām un aģitēja tās noteiktā laikā ierasties pie pieminekļa «patrokšņot».

Daži no tiem, kas bija sapulcējušies pie pieminekļa, izturējās izaicinoši, mēģināja izprovocēt incidentus ar kārtības sargāšanas orgānu darbiniekiem un izsauca provokatoriskus aicinājumus. Tur bija arī ne mazums huligānisku elementu, kas bija paņēmuši līdzi nažus, rokassprādzes ar asiem dzelkšņiem un nūjas. Atbildot uz milicijas likumīgo prasību atbrīvot brauktuvi un netraucēt satiksmi, huligāni

rupji apvainoja kārtības sargus un uzbruka tiem. Tāpēc nācās lietot piespiedu līdzekli — dažas personas aizturēt.

*

Ziedus nolika tie, kas visu mūžu cīnījušies pret padomju varu, un viņu piederīgie, kas attiecīgi audzināti.

*

23. augustā dažs pie Brīvības pieminekļa gāja ar ziediem rokās, bet cits — ar nazi kabatā.

*

Tas viss lielākajā daļā pilsoņu izraisīja pamatotu sašutumu. Partijas un ideoloģiskais aktīvs notikumu vietā veica izskaidrošanas darbu. Tiesību aizsardzības orgānu darbinieki aizturēja personas, kas pārkāpa sabiedrisko kārtību. Veiktie pasākumi ļāva lokalizēt pretsabiedriskās parādības.

Notikumiem, kas šā gada 23. augustā risinājās pie Brīvības pieminekļa, ir acīm redzami negatīvs, politiski bīstams raksturs.

*

Vēsture kopš tiem laikiem tālu pavirzījusies uz priekšu, Ulmaņa režīms sen padzīts, latviešu tauta iet pašas izvēlēto ceļu kopā ar citām brālīgajām padomju tautām. Un Brīvības piemineklis mums tagad arīdzan atgādina, ka kādreiz Latvijā ar brīvības vārdu segta neaprobežota buržuāzijas diktatūra un visi tās «labumi» — darbaļaužu ekspluatācija, strādnieku šķiras policejiska apspiestība un beztiesība, bezdarbs un nabadzība. Vienīgi reakcionārajai latviešu emigrācijai, kas jau kopš «aukstā kara» laikiem uzcītīgi piedalās visādās pretpadomju kampaņās, nedod mieru atmiņas par Brīvības pieminekli.

Tūliņ pēc kara, četrdesmito gadu nogalē un pat vēl piecdesmitajos gados, šie «brīvības cīnītāji» klaigāja par boļševiku vandālismu. Tagad viņi turpina sēt indīgo pretpadomju naida sēklu tautā, izmantodami atsevišķu sabiedrības slāņu neizpratni par otrā pasaules kara priekšvakara notikumiem.

Par nožēlošanu tomēr atradās cilvēki, kas uzķērušies uz šīs pretpadomju makšķeres, paklausīdami Rietumu radiobalsu aicinājumam. Bet lielā ģimenē jau gadās visādi, arī lētticīgie.

*

No okeāna viņas puses organizētajā un diriģētajā pretpadomju balagānā kā statisti, tā galvenie varoņi, visi ir vienādi sejā, tāpat kā vienādi ir arī viņu mērķi provokācijā pie grandiozā tautas vēstures pieminekļa. Viņi kļuvuši par ieroci to 20 Savienoto Valstu senatoru musinošajā akcijā, kuri uzņēmušies Baltijas tautu skolotāju un aizgādņu lomu, tiem galīgi nepiemērotu lomu. Tā ir iejaukšanās PSRS iekšējās lietās.

«Aizvāciet provokatorus no ielas!» — pie Brīvības pieminekļa skanēja latviešu strādnieku, studentu un inteliģences pārstāvju balsis.

*

Notikumi pie Brīvības pieminekļa nejauj būt vienaldzīgai arī Tatjanai Beļevičai, eksporta iecirkņa atslēdzniecei montētājai. Tāpēc ar pamatotu sašutumu viņa, tāpat kā daudzi viņas biedri, runāja par to, ka tie, kas uzķērās uz rietumvalstu āķa, ir aizskāruši rīdzinieku jūtas, kuri ciena un mīl savu pilsētu un savu dzimteni. Sajās dienās Padomju Latvija PSRS Tautas saimniecības sasniegumu izstādē demonstrēja panākumus, ko tā guvusi pagājušajos 47 gados. Sie panākumi bija iespējami tikai kopīgā darbā un pateicoties visu mūsu daudznacionālās Dzimtenes tautu brālīgai savstarpējai palīdzībai.

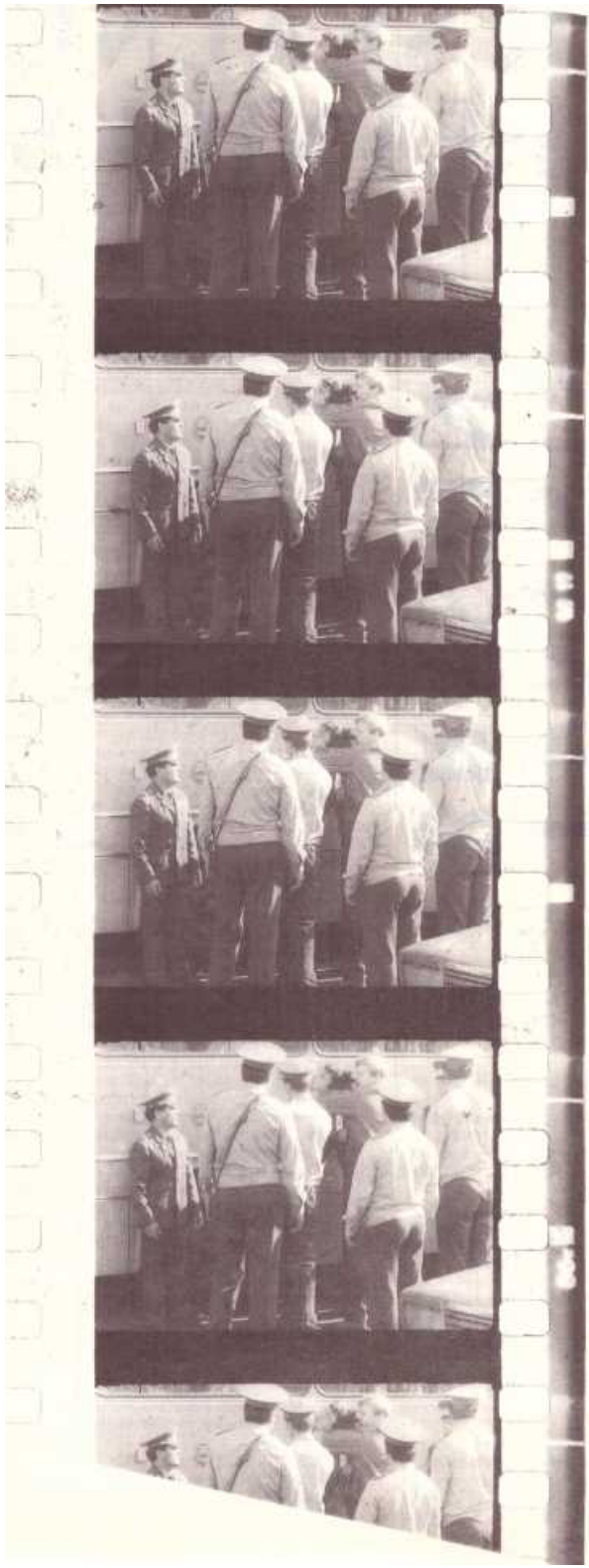

Urālu metāls, Doņeckas ogles un Uzbekijas kokvilna devuši dzīvību daudzām Latvijas rūpniecības nozarēm, ar kuru izstrādājumiem mēs tagad lepojamies.

*

Vai gan var aizmirst bezdarbu un ganu gaitas! Bet to visu cenšas atdzīvināt nacionālisti un dažādu «balsu» līdzskrējēji. Jābūt aklam, lai neredzētu visu, kas saistīts ar mūsu republikas izaugsmi.

Taču provokatoriem tas nerūp. Avantūristi vienmēr paliek avantūristi.

*

Kas devis tiesības šim pūlim pie Brīvības pieminekļa uzņemties atbildību par veselas tautas likteni!

*

Esmu pārliecināts: tagadējiem jauniešiem paveras apskaužamas perspektīvas. Un nespēju saprast, kāpēc vienam otram no jaunajiem rodas vēlēšanās pagriezt vēstures ratu atpakaļ!

Tēvu un vectēvu, to cilvēku piemiņa, kas aizstāvēja tautas varu Ventspilī, neļaus viņu mazdēliem kļūt par viņu sāktās labākās dzīves veidošanas nodevējiem. Par to, labāko dzīvi, liecina labiekārtotie dzīvojamo namu masīvi vienā no mūsu republikas lielākajiem rūpniecības centriem, par kādu pārvērtusies Ventspils — kādreizējā zvejnieku pilsētiņa.

*

23. augusta notikumi pie Brīvības pieminekļa uzskatāmi parādīja, kas katrs ir. Arī to, ka aklais dundurs, pats būdams neredzīgs, tomēr karstā vasaras dienā prot atrast vietu, kui iekost. Bet tautā mēdz teikt, ka aklā dundura mūžs esot gaužām īss — to vai nu vienkārši nosit ar asti, vai arī pats nomirst dabīgā nāvē.*

1987. gada augusta un septembra Padomju Latvijas centrālo presi lasīja **LAILA PAKALNIŅA**

* Bet cits latviešu tautas sakāmvards atgādina — nespļauj bļoda, no kuras ēd! To arī šīgada augustā gribējās atgādināt šiem centīgajiem pavāriem.

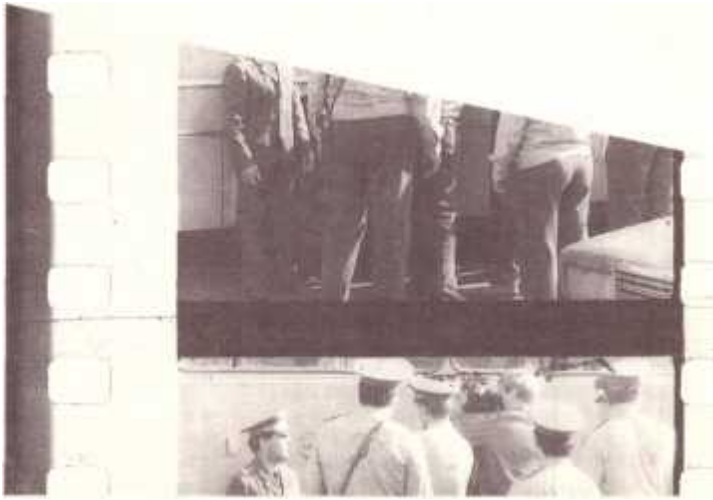

Lai labāk saprastu tā darba lielo nozīmi, ko mūsu gadsimta divdesmitajos gados Latvijas pilskalnu pētniecībā paveica Ernests Brastiņš, jāatskatās tālākā pagātnē. Pirmie nopietnākie atsevišķu Latvijas pilskalnu apraksti un uzmērījumi parādījās jau 18. gadsimta beigās. Te butu atzīmējams J. L. Ber-gera 1778. gadā publicētais Skaņkalnes pilskalna plāns un grāfa L. A. Mellina 1794. gada Cērteties pilskalna apraksts un uzmērījums. 19. gadsimta pirmaja pusē rakstos parādījās vel dažu ciiu Latvijas pilskalnu apraksti, tomēr nopietnāks to apzinašanas un pētniecības darbs sākās 19. gadsimta ot rajā pusē un saistījās ar baltvācu mācītāja A. Bilenšteina vārdu. 19. gadsimta beigās pilskalnu pētīšanā un apzināšanā iesaistījās jauna baltvācu pētnieku paaudze, no kuriem redzamākais pārstāvis bija K. Lēviss of Me-nārs. 1922. gadā viņš publicēja Livonijas pilskalnu reģistru, kur summēja savu ilgga dējo pilskalnu pētniecības darbu. Šaja gra-rnatā bija sakopotas ziņas par visiem līdz tain laikam zināmajiem Livonijas, tajā skaita ari Latvijas, pilskalniem. Tomēr jāatzīmē, ka K. Lēviss of Menārs katra pilskalna aprakstam veltīja tikai vienu vai dažas rindiņas. Daudzus pilskalnus viņš pats nebija redzējis un uzdeva tos pēc nepārbaudītām dažādu informatoru sniegtajām ziņām. Arī pats pilskalna jēdziens K. Lēvisam of Me-riāram bija nenoteikts.

JURIS URTĀNS
PILSKALNU PĒTNIEKS

E. Brastiņš, uzmērot pilskalnu I km rietumos Krāslavai 1925. gada 14. jūlijā. Foto: M. Sams (no LPSR Vēstures muzeja fondiem). Pēc 11 pasaules kara pilskalns iznīcināts, tā vietā ierīkota automašīnu stāvvieta.

Šādā situācijā Latvijas republikas pirmajos pastāvēšanas gados atsākās senatnes pieminekļu, to skaitā arī pilskalnu, apzināšana un pētīšana. Sākumā šo darbu uzņēmās Latvijas senatnes pētītāju biedrība un Kara muzejs. Tas bija sadalīts četrās nodaļās, no kurām viena bija veltīta pilskalniem un aptvēra Latvijas senatni līdz vācu ienākšanai.

1921. gada novembrī par Kara muzeja pārzini tika iecelts virsleitnants Ernests Brastiņš. kas šajā amatā sabija divus gadus — līdz 1923. gada novembrim, kad no dienesta armijā izstājās.

E, Brastiņš dzimis 1892. gada 19. martā Lielstraupes Lapaiņos lauku amatnieka ģimenē. Pēc tam viņa vecāki kopā ar bērniem pārcēlās uz dzīvi Rīgā, tad atpakaļ uz laukiem Dikļos. No 1911. līdz 1916. gadam

E. Brastiņš mācījās Štiglica mākslas skolā Pēterburgā, pēc tam dienēja armijā latviešu strēlnieku pulkos un piedalījās brīvības cīņās.

1922. gadā no 1. jūnija līdz 15. septembrim E. Brastiņš vadīja pilskalnu apzināšanas pirmo ekspedīciju Kurzemē: Trijos ar pusi mēnešos, kājām ejot aiz pajūga, guļot teltī un pārvarot dažādas pēckara grūtības, tika noiets ap 1500 kilometru un apmeklētas ap 100 senvietas. E. Brastiņš savāca baltvācu literatūru par Kurzemes pilskalniem un konsekventi un metodiski šīs ziņas pārbaudīja. Katrs pilskalns tika fotografēts un pusinstrumentāli uzmērīts pēc paša E. Brastiņa izstrādātās metodes. Ekspedīcijas sastāvā pamatā bija četri cilvēki: ekspedīcijas vadītājs E. Brastiņš, viņa palīgs pie mērniecības darbiem, fotogrāfs un braucējs. Pēdējais bija armijas piekomandēts karavīrs ar zirgu un ratiem; viņa pienākums bija rūpēties par ekspedīcijas saimniecību. E. Bras-tiņa vadītajai ekspedīcijai ilgāku vai īsāku laiku pievienojās arī citi interesenti. To vidū bija arī Liepājas muzeja dibinātājs, mākslinieks un etnogrāfs J. Sudmalis, kas par saviem iespaidiem uzrakstīja plašu reportāžu avīzēs «Kurzemes Vārds» un «Kurzemes Vēstnesis», Savu pirmo iespaidu par ekspedīciju J. Sudmalis aprakstīja tā: «Sekodams Kara muzeja pārziņa laipnajam uzaicinājumam, ar rīta vilcienu ierados Grobiņā. Tur bruņinieku pilsdrupās atradu ekspedīcijas nometni. Kā stalta piramīda jau notālēm redzama balta telts. Blakus kvēlo ugunskurs, pār kuru uzkārts tējas katliņš. Turpat novietoti transporta rati un drusku tālāk treknajā zālē ganās zirdziņš. Telts ēnā, pie ieejas spraugas, nopietns, saulē un vējos norūdīts, sēd, nolicis pār kartēm, ekspedīcijas galva. Pārējie darbinieki — muzeja glabātājs Jansons ar kundzi, Etnogrāfiskā muzeja priekšstāvis Krieviņš un vecais braucējs sēd ap ugunskuru un dzer tēju. Teltī un tās priekšā redzami dažādi ceļojumā nepieciešami piederumi, ka aparāti, binokļi, karšu ruļļi, produktu kastes, saiņi utt. Vēl tikai jāizdara daži fotogrāfiski uzņēmumi tad varēs mantas kraut vezumā un doties tālāk.»

H z'

СЛ Г

Z <

UJ co

Ziemā pēc ekspedīcijas nobeiguma E. Brastiņš sagatavoja publicēšanai un 1923. gadā izdeva grāmatu «Latvijas pilskalni. Kuršu zeme», jau toreiz paredzot, ka sekos arī citas grāmatas. Šajā grāmatā izsmeļoši aprakstīti 59 Kurzemes pilskalni. Paradīti arī autora spriedumi par šo pilskalnu piederību un datējumu. Katra pilskalna

aprakstu papildināja tā uzmērījums, griezumi, fotoattēls un izgriezums no topogrāfiskās kartes, kur bija tuvāk norādīta pilskalna atrašanās vieta. E. Brastiņš pieminēja arī, viņaprāt, par īslaicīgām paslēptuvēm izmantotus pilskalnus, kuriem nebija īpašu ārējo pārveidojumu. Šādus kalnus E. Brastiņš nosauca par pilenēm un šāds apzīmējums tādiem kalniem ir saglabājies līdz mūsdienām.

Kritika E. Brastiņa grāmatu novērtēja visai atzinīgi, lai gan bija ari piezīmes par iespiedkļūdām un karšu slikto kvalitāti.

Tā 1922. gadā sākās E. Brastiņa vadītās

PIEMINEKĻU VALDES
MATERIALU KRĀJUMI
* * *
E. BRASTIŅŠ
LATVIJAS PILSKALNI
ZEMGALE UN AUGŠZEME
IZDA. MCMXXVI
PIEMINEKĻU VALDES IZDEVUMS

PIEMINEKĻU VALDES
MATERIALU KRĀJUMI
* * *
E. BRASTIŅŠ
LATVIJAS PILSKALNI
LATGALE
IZDA. MCMXXVIII
PIEMINEKĻU VALDES IZDEVUMS

Ūdrāju pilskalna (Krāslavas raj. Ezernieku ciemā) uzmērojums, apraksts, situācija un fotogrāfija E. Brastiņa Latgales pilskalnu grāmatā. ... un tā — par katru pilskalnu.

«/kumpis. parkiat» tm'l«« mitu« kārtu. Mītņu fcart«« *bUnmm* **ap tt.5 nu'tri »» ta satur »avi fraaku la«« ka*. «igP's, «lauzt tu» akme** *\\m.* **Kndi citi alra'luiut šiai pitskatttft nav aumiH K»h*s apa«*l/lš bleau'm kr*t»(ia«v jpa-Aaivk» t«>*** *№\m* **aa taisīt» »rfik«»! sa*'ln/*'m<- sava sakou <Jar»a. {,«1 pailnoaitta Na ka!«» autiņi, viņš i»'Fi-kojis plaknam aaˆuuaaaata itaž.as Karttipc}« «P-aˆs. Mal# >Plam# Naolt»*».)a pilskfttm» »aktu t»att.** tat? Aita i)fPMtn a*gt«b#i|te« **ka vakartaistt* šai v«>pJa l«s vērtīgs nr« {mHoģiskPnn patiJiatsH>ni, ctto* itdxlgi Purināto» pilnRahatK ?»Hyu kftrta jau Pojftt», No** *M* **pINkain» aolm atvara» krftAps <t»l>as «kaU. Tšiuaui jv<f*a?a» satam hag«tais -N'ˆa**

Apbirta«?* pļi

Marikas Vanagas reprodukcijas

P»i' „»ubituku" laiiiH» pilskalnu v]*«|>k*rt. HrmS l<sra«<-, «t#v *9* m.

apr Hu* muiža* pa# iˆraJa t-k-am plakatnaf», bet otra 2 *m,* **atamiik par pirmo**

#»>*m&.* Si* <-}<>{»« atrada» *'** **km.** *%tem* **ri? au#tr, «SomalU ptrroži** *term** **Snura** »0

Bukm«t?.ai. »kaistajam *Avm** **aizmil»«»!, totia» rt»<i»atn&ka nira** *ivmm.*

t<»ara«i. t «ik»«** *hļļhji** **un Makam* ma**, it'gafuni apaļ* Ja atskaita**

..nufcauka" h'iiaPta JPxupa Barkavā* ipa n<>»t J *m* **augat« uitbatlntnu ZN'mt'ļgala, t»*i**

sum& Nal amsmajai &p H> h kalttainas *tv* **vt#«** *garam«* **tikai >'t5** *m,* **un pialu«»* i» m**

ma# aa pil#kat«u apdraud arkls vltiit pilskalna piakiuaa \ *2 m.*

J>ubaukai“ *%&? mnirn mtem* Iet Ih'ku'ļA «<> *Uit*k muiža» *uz* KaamuU'tn «a kalti« «trūda* *a IP? }<>*?{«* kraia& puaa.

Biatutnpusi* kalsaa» ;>(ruda# nHIH* *vtiņk* **««akts jialtal» asara,“ (lit'ti vidu» part talajai augat« kalu# ..Rut>Jn>ik«"**

JHibaukas' pj&kalaant trijaR pase* pdi krauja« un augtas. VI»augstākais stias jsim kainaut au>drut»pu»(\ jo t*> tam jakrtt, kamēr «» snlod/ pļava sava ļtp'kaja 80 *m.* **Bietumpuae kalna «&na kraujais kritām» tarpta&ja# tikai 1?»** *0. par ka ai iv/. ('ai al*diļ?st Zi«*a» rMua*o« JPi haukai" pavisam }*'*«> ni s&ttl aa tiafinšii »p<(* <-igl Pēdu uti «ala rad*aroi -t labi veidoti a*tM?*l»»il ua tikpat grāvju šfo rakuad paliet div»a trra.M's, ka» apjož pilskalna «anu»**

pilskalnu apzināšanas ekspedīcijas. Vēlāk ekspedīciju organizēšanu uzņēmās 1923. gadā dibinātā Pieminekļu valde. Starp Pieminekļu valdi un Kara muzeju pat radās nesaskaņas par ekspedīcijas materiālo nodrošināšanu un iegūtā materiāla izmantošanu.

1923. gada vasarā E. Brastiņš devās uzmērīt Zemgales pilskalnus, 1924. gada vasarā viņa vadītā ekspedīcija strādāja Augšzemē un Latgalē. Kopumā Zemgalē un Augšzemē uzmērīti 43 pilskalni, kas, tāpat ka Kurzemes pilskalni, apkopoti un izdoti atsevišķā grāmatā 1926. gadā. Galvenokārt Latgales un Vidzemes pilskalniem tiek veltītas 1925., 1926. un 1927. gadu vasaras. Ekspedīcijas sastāvs un darba stils gadu gaitā jau bija nostabilizējies. Tā, piemēram, 1925. gadā Latgalē ekspedīcijā piedalījas

Pilskalna «Gorelaja gora» pusinstrumentālā uzmērīšana Ludzas apriņķa Rundānu pagasta Gorodokas ciemā 1925. gada 25. jūlijā. E. Brastiņš (kreisajā pusē) ar pailgu. Foto: M. Sams (no LPSR Vēstures muzeja fondiem). Mūsdienās pilskalns apaudzis kokiem.

E. Brastiņš, viņa palīgs, vēlāk pazīstams senvēstures pētnieks H. Riekstiņš un fotogrāfs Mārtiņš Sams. Braucējs ka parasti bija armijas

komandēts karavīrs. 1926. gada 19. maijā Pieminekļu valde braucējam izsniedza šada satura apliecību:

«šīs apliecības uzrādītājs Andrejs Gurec-kis ir Pieminekļu valdes pilskalnu uzmērīšanas ekspedīcijas važonis un viņa rīcībā ir Pieminekļu valdes zirgs un pajūgs.»

Lai novērtētu ekspedīcijas inventāru, ieskatam Pieminekļu valdes 1924. gada

3. jūnija kvitējums Kara muzejam par saņemtajam mantām:

«Kara muzejam. Pieminekļu valde paziņo, ka saņēmuse lietošanā sarīkojamai pilskalnu uzmērīšanas ekspedīcijai sekošus Kara muzeja rīkus un priekšmetus:

1. 1 brezenta telti ar piederumiem: 4 gab.

sturu mietiem, 40 gab. sasprau. mietiņiem, 1 gab. vidus kārts, 1 gab. kārts cepurīte, 2 gab. striķi A. 40 pēdu gari,

4 gab. mezglu aizsargi,

2. I maza kareivja lāpstiņa ar kātu,

3. 1 liela lāpstiņā ar katu,

4. 1 mazs cirvītis,

5. 1 dzelzs zirgu pineklis ar 2 atslēgam,

6. 1 dzelzs zirgu ķede 6 metri gara,

7. I emaljēta tējas kanna,

8. 1 panna (tālāk uzskaititi merāmie instrumenti, A. Bilenšteina grāmata un Latvijas kartes).

Atzīmējams, ka ekspedīcijai bija ari sava izkārtne un ekspedīcijas dalībnieki nodarbojās arī ar pieminekļu aizsardzības propagandu. Par to liecina 1924. gada 6. jūnija vēstule:

«Pieminekļu valdes Pilskalnu ekspedīcijas vadītajam E. Brastiņa kgm.

Lidz ar šo rakstu Pieminekļu valde Jums nosūta:

1) 1800 eks. uzsaukumu «Saudziet senatni!»

2) izkārtni «I. M. (Izglītības ministrijas — J. U.) Pieminekļu valdes pilskalnu uzmērošanas ekspedīcija»

3) Ls. 100 archeoloģisko, etnogrāfisko

u. c. priekšmetu atpirkšanai (gadījumos, kad dāvināšanas ceļā nav iegūstamas).»

Ekspedīcijas darba ritms bija sekojošs: pilskalna uzmērīšanai, fotografēšanai un aprakstīšanai parasti tika veltīta puse dienas. Tai pašā laika tika aptaujāti apkartnes iedzīvotāji, vakti nostāsti un teikas par pilskalnu, taujāts par citiem apkārtnes pilskalniem un citiem pieminekļiem. Dienas otra puse, dažreiz pat visa diena tika veltīta pārbraueienam un nākošā pilskalna uzmeklēšanai. Ceļa gadījās dažādi pārsteigumi un piedzīvojumi. Par to liecina ka dokumenti, ta ekspedīcijas dalībnieku atmiņas un publikācijās tā laika prese. Piemēram, neapšaubāmi nepatīkams bija notikums, par kuru E.

Brastiņš Pieminekļu valdei rakstīja 1925. gada 16. jūnija:

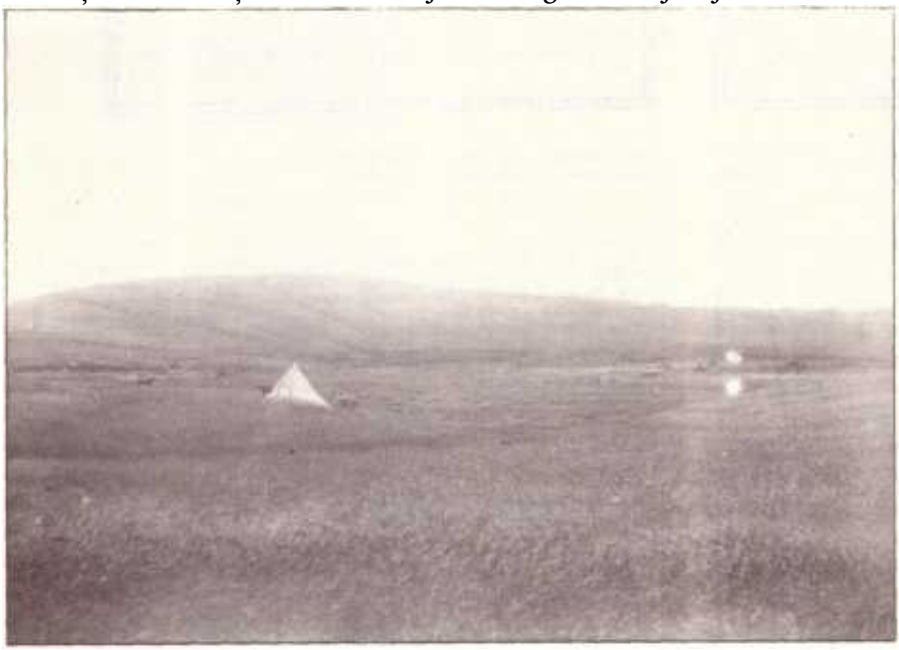

Pilskalnu uzmērīšanas ekspedīcijas nometne pie Balteņu pilskalna Rēzeknes apriņķa Kaunatas pagastā 1925. gadā. Foto: M. Sams (no LPSR Vēstures muzeja fondiem).

«Ziņoju, ka cefā esmu pazaudējis svārkus, kuros atradās man izdotā ekspedīcijas vadīšanas apliecība un instrukcijas. Par zudumu ziņots policijai. Gadījumā, ja pazaudētie dokumenti nebutu atgriezušies, piem., valdē, lūdzu man izsniegt jaunus. Ekspedīciju turpinu vadit ar pērnajām beztermiņa apliecībām.»

Vairākkārt ekspedīcijas dalībnieki tika noturēti par laupītājiem. 1927. gadā, publicējot Kurzemes ekspedīcijas dienasgrāma-, tas izvilkumus, E. Brastiņš rakstīja: «Ir gan jukuši šejienes (Vormsātes — J. U.) policisti. Šonakt samobilizejuši visa pagasta aizsargus un pl. 1 nakti atnākuši dokumentus kontrolēt. Labi, ka nenotika apšaudīšanas, jo Jansons jau bija pakampis savu naganu, domādams, ka uzbrūk laupītāji. Teltij apkārt aizsargu ķēde. Mes esot noturēti par laupītājiem, kas pārbēguši no Lietuvas un slapstoties pa mežiem. Grūti bija aizmigt pec iztraucētās nakts.»

Līdzīgi piedzīvojumi gadījās ari Latgalē, kur vienunakt kartības sargi pat pa kluso «laupītājiem», respektīvi — ekspedīcijai, «rekvizēja» zirgu.

Gadijās ari citi kuriozi piedzīvojumi. Piemēram, 1922. gada 29. jūlijā Durbē, kur ekspedīcija uzslēja savu telti pilsdrupas, ieradās, ka rakstīja J. Sudmalis, «ļoti ikdienišķa izskata cilvēks», kas izrādījās Durbes pilsētas galva, un paziņoja, ka, «lai ierīkotu šeit bufeti, jums

jādabon attiecīga atļauja no pilsētas valdes». Pilsētas galvam bija labu bridi jaieskaidro, ka te nav darīšana ar «kroģeri un zaļumballes bufeti, bet ar armijas virsnieku un zinātnisku ekspedīciju». Savukārt 20. augusta notikumus

Piltenē J. Sudmalis aprakstīja šādi: «Tikko telti esam uzcēluši, salasās ap mums liels pūlis ziņkārīgo pilteniešu, daži pat visā nopietnība pieņem mūs par kumēdiņu radītājiem un apjautājas, kad sākšoties izrāde. Vakarā teltī mūs apciemo pilsētas galva ar savu ģimeni.»

Uzmērot Ludzas apriņķa Pildās pagasta Parka|u pilskalnu, kas atrodas padziļi mežā, ekspedīcija nejauši izrādījās starp pagasta organizētajiem vilku dzinējiem un medniekiem. Vilku dzinēji uzskatīja par interesantāku pavērot, kā svešie kungi mēra «go-rodoku», neka trenkāt vilkus, un tāpēc medības pilnīgi izjuka.

Sirmais mākslinieks un senatnes pētnieks A. Gusārs, kam 1924. gadā bija pirmā ekspedīcija kopa ar E. Brastiņu, atcerejās, ka vakaros pie ugunskura bieži diskutējuši par dažādām senatnes problēmām. E. Brastiņam bija stipra loģika, taču savos oponentos, kas pie tam parasti bija par E. Brastiņu jaunāki, viņš ne vienmēr pienācīgi ieklausij ies. Ekspe-dlcijas vadītājs necieta iebildumus, un viņa rīcībā iezīmējās virsnieka gribas kategoris-kums. Kādreiz ekspedīciju pavadījušas ari kādas jaunas skolotājas vai studentes, kurām tad E. Brastiņš veltījis lielu uzmanību. Vakarā guļas vieta telti vienmēr tika ierīkota tā, ka cienījamā jaunkundze dusēja telts iekšmalā, tad bija E. Brastiņa vieta un tad gulēja visi pārējie ekspedīcijas dalībnieki. Vienam otram ekspedīcijas loceklim šāds guļas vietu sadales variants neizlikās taisnīgs.

E. Brastiņš bija ļoti darbīgs. Vakaros mīlējis, satinies mēteli, sēdēt pie ugunskura un filozofēt vai ari studēt vecos latiņu tekstus Indriķa Livonijas hronikā. Ari vēlākos gados, cik A. Gusāram bija izdevība tikties ar E. Brastiņu, vienmēr tam bijis manuskriptu un grāmatu apkrauts galds un ikreiz kaut kas tika pētīts un gatavots.

Latgales pilskalniem veltītā grāmata nāca klajā 1928. gadā, bet Vidzemes pilskalnu grāmata, kur apkopotas ziņas par 98 senajiem nocietinājumiem — 1930. gadā. Latgalē E. Brastiņš uzmērīja 82 pilskalnus; iepriekš K. Lēviss of Menārs šajā Latvijas novadā bija uzdevis tikai 20 pilskalnus, no kuriem 7 pēc pārbaudes par īstiem pilskalniem netika atzīti.

Pēdējās pilskalnu grāmatas, kā atceras A. Gusārs, tika sagatavotas publicēšanai tagad vairs neesošajā zemajā koka namā mazajā Lazaretes ielā pie Dzirnavu ielas, kur atradās Neatkarīgo mākslinieku vienības mītne. Tagad šajā vietā ierīkots skvērs.

1937. gadā, vērtējot pilskalnu ekspedīcijas darbu, E. Brastiņš rakstīja: «Šodien, pēc 15 g., var teikt, ka pilskalnu pārbaudīšanas

ekspedīcija, kas pārstaigāja Latviju sešas vasaras pēc kārtas un beidza darbu 1927. gadā, gan laikam bija visprimitīvākā zinātniskā ekspedīcija pasaulē. Tai nebija ne automobiļa, ne aeroplānu, ne citu kādu modernu satiksmes līdzekļu. Ekspedīcijas dalībnieki visu laiku gāja kājām no viena pilskalna uz otru, nostaigādami vairāk nekā 10 000 kilometru garu ceļa gabalu sešās vasarās un pārbaudīdami vairāk kā 1000 aizdomīgu vietu. Gājējiem sekoja zirgs ar vezumu, kurā atradās uzturs, instrumenti un telts. Tas notikās Latvijas pirmajos trūcīgajos gados, kad sajūsmas bija vairāk nekā līdzekļu. Visas grūtības pārspēdama, šī pilskalnu pārbaudīšanas ekspedīcija pilnā mērā veica savu uzdevumu un pārvērta pilskalnu romantiku noteiktos zinātniskos datos. 1927. gada rudeni, kad no Vidzemes atgriezās pēdējā pilskalnu pārbaudīšanas ekspedīcija, noskaidrojās galīgi Latvijas pilskalnu daudzums, lielums, veids, vecums un stāvoklis. Bija iegūtas visas tās ziņas, kas bija nepieciešamas vēsturiskai ģeogrāfijai, tipoloģijai, aizsardzībai pret postījumiem un archaioloģiskai pētīšanai.» Šiem E. Brastiņa vērtējumiem pilnība var pievienoties.

Latvijas valsts lidz ar E. Brastiņa darbību senatnes pieminekļu apzināšana bija spērusi plašu soli uz priekšu. Pilskalnu grāmatas kā Pieminekļu valdes izdevumi apmaiņas kārtībā nonāca lielākajās Eiropas bibliotēkās un tur tika speciālistu pienācīgi novērtētas. Pilskalnu totālā apzināšana ļava izdarit dažādus apkopojumus un secinājumus. Piemēram, pamatojoties uz

E. Brastiņa Latgales pilskalnu kartografēšanas materiāliem, profesors E. Balodis izvirzīja vēlāk daudzkārt apstrīdēto teoriju par divkāršo pilskalnu rindu, kas kā aizsardzības valnis vērsta pret austrumiem.

E. Brastiņš bija kļuvis par vienīgo cilvēku Latvijā, kas redzējis tik daudzus pilskalnus (domāju, ka arī mūsdienās Latvijā nav tāda cilvēka, kas būtu redzējis tik daudzus pilskalnus, kā savā laikā E. Brastiņš). Viņš izstrādāja arī savu pilskalnu klasifikācijas sistēmu, kas gan vēlākos gados tika pārvērtēta.

Pamatojoties uz savām zināšanām par pilskalnu ģeogrāfisko novietojumu, E. Brastiņš izvirzīja hipotēzi par teiksmainās un vēsturnieku vairāku paaudžu meklētās Beverīnas pils vietu, kuru tas lokalizē'.'i Paunas Tanisa kalnā. ŠI hipotēze izsauca profesora

F. Baloža kritiku, un 1928. gadā starp E. Brastiņu un F. Balodi rakstos tika izcīnīta sīva polemika. F. Balodis aizstāvēja hipotēzi par Beverīnas lokalizēšanu Kau-guru Pekas kalnā. Zīmīgi ir rakstu un pretrakstu, kas sekoja viens pēc otra, nosaukumi. Uz E. Brastiņa rakstu, kas vēlāk tika izdots atsevišķā grāmatā «Beverinas pilsvieta», F. Balodis atbildēja ar pretrakstu «Raunas Tanisa kalns». Savukārt E. Brastiņa atbildes raksta virsraksts skanēja «Pekas kalns vai Tanisa kalns?»,, uz ko F. Balodis atbildēja ar rakstu «Ne Tanīsa kalns, bet

Pekas kalns!».

E. Brastiņš rakstīja arī par zemgaļu pils Sidrabes atrašanās vietu un Tērvetes pilskalnu kā zemgaļu galvaspilsētu. Presē publicēti vēl daži citi sīkāki raksti par Latvijas pilskalniem.

Lai ari E. Brastiņš savas darbības rezultātā bija apguvis ļoti plašu materiālu par Latvijas senatni, tomēr pēc izglītības viņš nebija vesturnieks. Liekas, ka tāpēc vietām viņa darbos ieskanas kāda mākslinieciska vai romantiska stiga, kāds domas uzplaiksnījums bez vēsturniekam obligātā cēloņsakarību ķēdes uzrādījuma. Tas gan padarīja E. Brastiņa darbus par senatni vairāk kolorītus, tomēr objektīvs un zinošs kritiķis ne vienu vien E. Brastiņa domu varēja apšaubīt.

E. Brastiņa veikums Latvijas pilskalnu apzināšanā ari mūsdienās nav kardināli uzlabots. Tiesa, šobrid Latvijā zināmi jau pāri par 460 pilskalni, tomēr lielākā daļa jaunatklāto pilskalnu aprakstu un uzmērījumu glabājas arhivos un plašākam interesentu lokam nav pieejami. Ari kaimiņu republikās pilskalni gan ir uzmērīti un aprakstīti, tomēr mūsdienu publicēšanas iespējas nebija ļāvušas parādīt pilskalnu precīzus uzmērījumus un ģeogrāfisko novietojumu. Tas viss ceļ E. Brastiņa darba vērtību un nozīmību ari mūsdienās.

Ernests Brastiņš bija sarežģīta un daudzpusīga, neapšaubāmi talantīga personība. Divdesmitajos gados, aizrāvies ar latviešu ornamentiku, folkloru un senatni, E. Brastiņš paralēli mākslinieka, skolotāja un pilskalnu pētnieka darbam sarakstīja vēl veselu virkni grāmatu par ornamentiku, folkloru un mākslu («Glezniecības pastardiena» (1922.); «Latviešu ornamentika» (1923.); «Latvju raksta kompozīcija» (1925.); «Latviešu dievturibas atjaunojums» (1925.); «Daiļa sēta» (1926.); «Beverīnas pilsvieta» (1927.) u. c.). Viņš dibināja uz dainām un folkloras balstītu reliģisku kustību — diev-turibu. Trīsdesmitajos gados, īpaši pēc K. Ulmaņa apvērsuma, E. Brastiņš kļuva par vienu no vadošajiem nacionālisma ideologiem Latvijā. Šķiet, ka tas bija par iemeslu, lai jau 1940. gada 8. augustā E. Brastiņu apcietinātu. Kā liecina Valeriana Viļčuka atmiņas, tad E. Brastiņš no Rīgas Centrālcietuma izvests uz austrumiem ar pēdējo ieslodzīto ešelonu 1941. gada 20. jūnijā. Egila Jurisona pierakstītajās atmiņās par pazīstamo sportistu Jāni Dimzu V. Viļčuks stāstīja (publicēts laikrakstā «Sports» 1989. g. 25. martā): «Pēc sprieduma pasludināšanas mani aizveda no Rīgas. Ešelons bija garš, ap pussimta vagonu, braucām ilgi. Kādu vakaru, bija jau tumšs, apstājāmies, un atskanēja komanda kāpt ārā. Bija ļoti augsts uzbērums, un mēs kā ar savam pauniņām no vagona laukā, tā veļamies kūleņiem varbūt metrus desmit lejā pa to uzbērumu, dažs cepuri pazaudēja, dažs pauniņu . . . Kādi 20 vagoni palika, pārējos lokomotīve aizvilka tālāk. Redzējām pamalē blāzmu, tātad tur jābūt lielai pilsētai. Vēlāk

uzzinājām — Kuibiševa.

Mūs dzina pa lauku ceļu — skriešus, kilometrus desmit vai pat vairāk. Sānceliņos redzējām jātniekus ar suņiem, visu laiku — bistrei, bistrei, — un šāva pāri mūsu galvām, lodes vien spindza un suņi rēja. Man tolaik bija tikai 30 gadi, un es, gluži kā agrāk pavasara krosā, izskrēju cauri visai kolonnai līdz pašam pirmajam galam, tad sāku atpalikt, sāku atpalikt un vēroju -kas ir taja kolonnā.

Ieraudzīju Juliju Lāci, Aleksandru Grīnu, Ernestu Brastiņu, Leonīdu Breikšu, Leo Iciksonu — Feldhūna znotu, pulkvedi Ādamsonu, kurš bija Arsenāla direktors . . . Daudzus ieraudzīju. (. .) Mus ieslodzīja cietumā, kas, kā stāstīja, bija pārbūvēts no veciem staļļiem, no grāfa Orlova zirgu staļļiem.»

Domājams, ka E. Brastiņš nobendēts jau 1941. gada vasarā vai rudeni. Ari Latvijas pilskalnu fotogrāfu un žurnālistu 'Mārtiņu Samu sagaidīja tāds pats mocekļa liktenis.

E. Brastiņa darbības vispusīgs izvērtējums izgaismos vēl daudzas šķautnes viņa personībā, tomēr jau tagad ar pilnu pārliecību var teikt, ka E. Brastiņa nopelni Latvijas senatnes pieminekļu, īpaši pilskalnu, pētniecībā ir lieli un nenoliedzami.

E. Brastiņa Latvijas pilskalnu grāmatas:

E. Brastiņš. Latvijas pilskalni. Kuršu zeme. — R.: Latvijas senatnes pētītāju biedrība; «Vālodze». — 1923. — 138 lpp.

E. Brastiņš. Latvijas pilskalni. Zemgale un Augšzeme. — R.: Pieminekļu valdes izdevums, 1926. 104 lpp.

E. Brastiņš. Latvijas pilskalni. Latgale. — R.: Pieminekļu valdes izdevums, 1928. — 166 lpp.

E. Brastiņš. Latvijas pilskalni. Vidzeme. — R.: Pieminekļu valdes izdevums, 1930. — 210 lpp.

Raksta sagatavošanai izmantotas Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Zinātniskās dokumentācijas un informācijas 10042

centra arhiva lietas Nr. - I

1595—80

materiāli par Latvijas pilskalnu apzināšanu, ekspedīcijas dalībnieka A. Gusāra un citu atmiņu stāstījumi, paša E. Brastiņa publikācijas un J. Sudma|a un M. Sama publikācijas par pilskalnu apzinašanas gaitu ta laika prese. Izsaku pateicību muzeju darbiniekam J. Ķirškal-nam par laipno atjauju iepazīties ar viņa savāktajiem materiāliem par E. Brastiņu.

Kad runā par iesācēja mākslu, runā par sākumu. Ko nozīmē ***būt sākumā***? Vai tas nozīmē meklēt vēsturiskās saknes, to, kas kādreiz ir bijis? Vai var jautāt — kā sākas teātris, kā tas attīstās? Var, bet es domāju ko citu. Būt sākumā nozīmē — būt kaut kam par darbības cēloni. Kad mēs runājam par kaut ko tādu, bieži iedomājamies bērnus.

Bet — iedomājamies sentimentāli. No tā jātiek va|ā. Jāaizmirst arī bērna cietsirdība un egoisms. Tas viss eksistē. Bet ir arī cits aspekts, neparasts, īpaši noteiktā periodā. Tas, kas pastāv no paša sākuma, iedīglī. Tas, ka viņam viss ir pirmoreiz. Mežs, kurā viņš ieiet, ir pirmais mežs. Un tāda nekur citur nav. Bet mēs jau esam tā apmācīti, tā izdresēti, tā ieprogrammēti, ka mums katrs mežs, pat tas, ko redzam pirmo reizi, ir tas pats mežs, un mēs sev sakām: «Tas ir tikai mežs.» Neskatoties uz to, ka šis mežs katru dienu ir citāds. Tātad būt sākumā nozīmē patiesi pieņemt visu, kas notiek, un piedalīties visā.

JEŽI GROTOVSKIS

TUVĀK PIRMAVOTU TEĀTRIM

Būt sākumā — tas nozīmē hic et nunc, vai labāk hic stans un nunc stans.

Vienmēr, kad mēs ko darām, domājam par kaut ko jau bijušu. Par katru ceļā ieraudzītu koku mēs domājam formulās par «koku tēmu». Jeb atmiņās. Mums prātā ir kaut kādi sapņi un nemiers par nākotni. Tāpēc mēs vienmēr esam starp pagātni un nākotni. Būt sākumā nozīmē atteikties no neklātbūt-nes. Izvairīšanās notiek, pateicoties mūsu intelektuālajam kompjūteram. Šis kompjūters mūsos ir viena no būtiskākajām dabas dāvanām. Ir iaiks, kad jāstrādā, un ir laiks, kad jāatpūšas. Un vienmēr jābut formā. Un vienmēr jābūt atbildīgam par programmu. Kas ir uztvere? Tā ir pieredze, eksperiments. Tas ir kaut kas taustāms, dabisks, pirmreizējs. Bet mūsu kompjūters ir tā ierīkots, ka mēs esam atrauti no šīs vienkāršās lietas. Un uztveram domas, ne faktus.

Un tieši tāpēc (ka uztveram domas, ne faktus) es gribu runāt par ķermeni, nevis par dvēseli. Kad runā par «dvēseli» jeb «garu», viegli nonākt pseidomisticismā, kas īstenībā ir sentimentalitāte. Viegli kļūt neīsti poētiskam. Tomēr daudzās valodās vārds «gars» kļūdaini asociējas ar «intelek-***(Turpinajums)***

tu», kas nozīmē tikai citu cilvēka dalījuma veidu. Bet, kad es runāju par ķermeni, es runāju par cilvēku.

Kur ir mūsu robežas? Bet kur ir Saules robežas? Paskatīsimies: tā ir vibrējoša lode ar savām protuberancēm un vētrām. Un mēs domājam, ka tās ir robežas. Bet tās ir tikai Saules ķermeņa robežas. Astronomi taču runā par «saules vēju». Kas tas ir? Tās ir Saules matērijas daļiņas, kas ietiecas Saules sistēmas dzīlēs un veido savdabīgu apvalku, kas aizsargā sistēmu no ārējiem kosmiskiem strāvojumiem. Varbūt tās ir Saules robežas? Iespējams. Bet. ja tā, tad tas nozīmē, ka mēs atrodamies Saulei iekšpusē. Tas pats ir ar mūsu ķermeni. Kad es domāju par sevi, vai mana asinsrites sistēma pieder

man? Acīmredzot. Tikpat acīmredzami kā tas, ko mēs saucam par «iekšējo pasauli». Manam ķermenim ir ceturtā dimensija. Bet man ir arī tas, ko sauc par «ārējo pasauli». Lai izzinātu savu ķermeni, man jāizzina tavējais. Bet to es nevaru izdarīt, ja nemīlu tevi tā, kā vienīgi es to spēju. Un, atklājis savu ķermeni, es atklāju koka ķermeni, debess ķermeni, zemes ķermeni, jebkuras lietas ķermeni. Dimensija, kura netiek atvasināta no asinsrites sistēmas . . . tā eksiste kā mūs aptveroša mērvienību sistēma, kad mēs debess veidolā parādāmies astronomiem un uz mums noraugās zvaigznes.

Kad runā par sākuma tehniku, tā nav fiksēta kādā pagātnes brīdī, tā ir tikai nepārtrauktība tās sākotnē. No sākuma—tas ir tagad, tāpēc jebkurš brīdis — tas ir sākums.

Taču lai iegūtu sākuma pieredzi, jāapgūst kaut kas, kas ir vēl pirms grupas jēdziena. Grupa var būt kaut kas svarīgs, kaut kas mūs atbalstošs. Tā ir. Bet, lai tā nebutu tikai patiesību kolekcija, kas izteiktas, atklājot bailes dzīves priekšā, lai tā nebūtu par likumsakarīgu tikšanos, tas ir j āizzina pirms pievienošanās grupai. Tas ir kas individuāls, jēdziens «pastāvēšana — pastāvēšana». Tikai pēc tam grupa var kļūt par radošu vienību.

Es jau minēju, ka ir divas iespējas, kā nonākt sākumā: pirmā tehnika — ar treniņu un pilnīgu atteikšanos no tā, un otrā tehnika — ar atbrīvošanos no dresūras. Es dodu priekšroku otrajai iespējai. Tā ir stratēģija, darbs ilgam laika posmam, skriešana ar pieri sienā, tā ir apzināšanās un aizmiršana, redzes, rīcības, nojausmu asums . . . Tas ir smags darbs, to lūdzu neaizmirst. Liekas, ja nav šīs otrās iespējas, nav vispār nevienas no tām. Kāpēc šodien sākt ar atbrīvošanos no dresūras? Tāpēc, ka mēs dzīvojam tehniskā civilizācijā, kas neapšaubāmi attīstās; tai piemīt savi pašradīti efekti, un mēs pie tiem esam pieraduši. Šai civilizācijā planētas, sevis, dzīves, domu kolonizācija, kas sākas ar mums pašiem, mūsu organismu, ir aizgājusi tik tālu, ka radusies nepieciešamība to līdzsvarot. Var teikt, ka mēs atrodamies paškolonizācijas periodā, sākot vispirms ar mūsu ķermeni. Te varētu izmantot dažādus zinātniskus jēdzienus, piemēram, «ekoloģija» . . . Bet nevar aizmirst, ka pirmsākums visam ir ķermenis, manas jūtas. Tas ir pirmais izziņas avots, kas dots cilvēkam. Bet nākošais avots esi tu. Es un Tu no Lielā Pirmavota viedokļa? Dzīves pasaules viedokļa? Bet, tā kā dzīve «starp» ir pakļauta tam pašam, kam cilvēka ķermenis, pat pārvērsts ģipsī un līmē, tad kaut vai tāpēc ir jāsāk ar otro tehniku, bet ne ar pirmo. Es redzu nepieciešamību pēc jauna līdzsvara. Bet, ja kāds sāk ar pirmo tehniku, es viņu saprotu un cienu. No kuras puses arī nesāktu, vienalga, ir jānonāk ari pie pretējās.

Te mēs pārkāpjam «cilvēku pasaules» robežu: es—tu. Vai es —tu nozīmē es un tu? Vai tas nozīmē —divi? Tā ir neīsta matemātika. Tie ir divi, kas veido vienu? Nē, tas ir viens, kas sastāv no diviem? Nē.

Kad mēs — mūsu civilizācijas ietvaros — par tādām lietām jeb, vēl labāk, par ķermeni, runājam, jebkura pane Duļska redz tikai seksuālās attiecības un dod vaļu savai fantāzijai, kas aptver tikai vienu tēmu. Viņas kompjūters ir tā ieprogrammēts, ka pieņem ķermeņa un jūtu realitāti tikai tā. Es negribu teikt, ka šis kompjūters nepaliek fundamentāls attiecība pret citām lietām—tā nav. Bet ne par to es runāju. ***Es — tu.*** Tas ir kaut kas vairāk nekā es un tu. Te neiznāk: es pārstāju eksistēt, kur esi tu? Šajā jēdzienā ir viss. Ja naktī suņi rej, skan tālas balsis, ir vējš un zeme, kas kustas — tā nav mirusi. Putna kliedziens,

zvaigznes, uguns, milzu jūra. Viss ir.

Bet tagad es pāriešu tieši pie Pirmavotu Teātra.

PIRMAVOTU TEĀTRIS

Pirmavotu Teātris — tā nav mākslinieka mikstūra, sajaukta no domātājiem, jogiem, šamaņiem un burvjiem. Tie nav folkloras svētki, «trešās pasaules» festivāls, tas neattiecas uz sinkrē-tismu, «jauno sintēzi», tās nav Bali salas dejas kopā ar jogu un ainiņām no Kastanedas grāmatām. Tā nav pārbūve. Taču vieglāk ir pateikt, ka ***tas*** nav, nekā definēt ***to.*** Lai vispār spētu par to runāt, es vispirms parunāšu riņķī un apkārt, došu dažus piemērus. Tas ir viss. Tāpēc, ka neprotu tādu valodu, kurā varētu teoretizēt par šo tēmu.

Bet es esmu vienmēr atradis tādu valodu katrā dzīves posmā, kad kaut kas ir bijis padarīts. Reizēm tas notika tad, kad tas viss jau bija priekš manis miris. Te es esmu vēl ceļā, nevaru atrast tādu valodu. Ceru, ka tas viss nezaudēs dzīvotspēju.

Ir viegli kļūdīties un noturēt Pirmavotu Teātri par teātra pirmavotiem jeb identificēt to ar tehniku, kas ir pamatā teātrim. Tad es runātu par sākotnējo tehniku. Var atrast piemērus no dažādām kultūrām: mistēriju tehnika, joga (eksistē jogas muzikāli dramatiskā forma — bauli), parādības japāņu dzen-budismā un No teātra saskarsmes punktos, pārdzimšanas procesi («apsēstība») nēģeru cilšu kultūrās, daži indiešu tehnikas veidi, kurus mūsdienu valodā varētu saukt par «ekoloģisko sirdsapziņu» (pasaule kā cilvēka dzīvā māja, kurā viņš nav radības kronis, bet «būtne un viesis dižajā pasaulē»). Tāpēc varētu runāt par pirmavotu tehnikām. Bet ir kaut kas, tas ir mūsos vienmēr, kas kļūst par mūsu iedabas aizmirsto ainavu. Runa ir par meklējumiem, kuros darbojas tieši sakari starp cilvēkiem un to, bez kā viņi nevar dzīvot. Tāpēc mums svarīgāk nekā pirmavotu tehnikas ir tehnikas pirmavoti. Kas tie ir? Psihologs teiktu, ka tas ir neapzinātais. Bet tas nav gluži tas. Mickevičs, runājot par «pilnvērtīgu cilvēku», ar veidu, kā runājis, ir pietuvojies lietas būtībai.

Paņemsim tālāku piemēru — apsēstības procesi nēģeru cilšu kultūrās. Kas tajos ir no pirmavotu tehnikas, kas no tehnikas pirmavotiem? Jāizanalizē.

Profesors Marss, psihiatrs no Haiti, mūs vakar izaicināja, kad runāja par noteiktu — neeiropocentrisku — dramatisku parādību tradīciju. Bet, liekas, neviens to neņēma vērā. Taču var arī nesaprast, ka tas, ko mēs Eiropā saucam p-ar teātri (dramatiskās mākslas nozīmē), ir svaiga doma, bet vairāk piederīga baroka laikmetam, pat ne apgaismībai. Šo domu piesavinājusies mietpilsoniskā sabiedrība un pielāgojusies saviem spēles noteikumiem, un tie ir tikai maza daļa no tā, kas ir, bija un varētu būt dramatiskās parādības. Viegli ir stāstīt teātra skolu studentiem par «drāmas trīsvienību» senajā Grieķijā,, bet tā pastāv arī pašlaik, pastāv un var pastāvēt. Viegli teikt, ka teātris cilvēkam vajadzīgs. Taču ir vietas, kur eksistē (etnoloģijas valodā runājot) «dramatiskās reliģijas», un tur teātris vienkārši nav vajadzīgs, tāpēc ka tas kļūst par dzīves daļu, atraujoties no ikdienas rutīnas. Par to runāja profesors Marss, kad pieminēja «dramatiskās reliģijas», kas saistītas ar nēģeru cilšu tradīcijām.

Saskarsmē ar dabu iestājas tas, ko es kā psihiatrs nosauktu par dievu «apsētības uzbrukumu», kas nodarbojas ar «laužu iejādi»; tā ir «identifikācija», «transformācija» — tā es to esmu nosaucis.

Viegli teikt, ka «apsēstības uzbrukums» saistīts ar histēriju, tāpēc ka tas tiešām reizēm tā ir. Bet interesanti, ka vienādi tas notiek visos platuma grādos. Taču jāsaka, ka praksē histērijas motivācija nav sevišķi pārliecinoša — tā izskaidro tikai daļu gadījumu. Interesanti arī, ka biežāk tie parādās tādās «dramatisko reliģiju» formās, kas vai nu paredzētas tūristiem (un tāpēc nav īstas), vai ir novērojamas piepilsētu rajonos, kur iespējamas dažādas ietekmes un blakus parādības. Un, kaut arī ērtāk būtu teikt, ka tā vispār ir tikai histērija, tomēr lielākajā daļā gadījumu tas nav tiesa. Tāds ir arī profesora Marsa viedoklis, ja jāatsaucas uz ārstu uzskatiem.

Kas tad tas ir? Simulācija? Tēlu radīšana teatrālā nozīmē? Lomas, tēla atspulgi? Dažreiz jā, piemēram, brazīliešu «makumbē tūristiem». Bet īstā, pilnā makumbē — nē. Pat ja «tēla robežas» saprot pēc Staņislavska — kā pārdzīvojumu. Loti grūti par to teoretizēt. Pietiek to redzēt savām acīm jebkurā pasaules malā, lai saprastu — tās nav tēla robežas. Ir viņš un ir kaut kas — bet ne tēls, ko viņš rada.

Bet, ja tā nav tēla radīšana, kas tad ir viņš un kaut kas? Viņš — tā ir apziņa, «es», apzinātais, kaut kas — tas ir neapzinātais, pareizāk sakot, tēls, ieslēgti noteiktā valodas organiskā formā un tātad arī priekšmeta redzējumā. Kad Haiti mēs runājām ar profesoru Marsu, tad arī nācās izmantot šo Junga terminoloģiju. Dažus cilvēkus «iejāj» daži dievi. Vai var teikt (Junga terminoloģijā), ka tas ir «autonomais komplekss», «psihoīda» paveids, daļiņas, kas atrautas no dotā cilvēka

psihes, kļuvušas autonomas un funkcionē kā alter ego? Droši vien, ka var. Dažos, retākos, gadījumos «arhetips» kļuvis patstāvīgs un uz mirkli izstūmis «es». Tad attiecīgā dieva izpausmes forma liekas identiska, neskatoties uz «apsēstību». Un tas kaut kādā mērā saistās ar pirmavotu tehniku.

Bet tehnikas pirmavoti? Aplūkosim, piemēram, apsēstības procesus.

Liekas, ka — melnās, baltās, dzeltenās, sarkanās un kādās vien gribat kultūrās — apsēstība — tā ir sekošana plūsmai, iekļaušanās mūžīgajā apritē, un mums ir darīšana ar kailu cilvēku, kas ir atradis iietu mēru. Tagad, kad visu to stāstu, domāju par veci, kas līdzīgs Zosimam no «Brāļiem Karamazo-viem», par Antiohas Teofilu, kas dzīvojis mūsu ēras sākumā. Viņš teicis: «Parādi man savu cilvēku, un es parādīšu tev savu Dievu.» Kādam tas varbūt neko nenozīmē, ja to saprot t. s. garīgā nozīmē, kā metaforu. Bet tas jāsaprot burtiski. Parādi man savu cilvēku, un es parādīšu tev savu Dievu. Tas notiek dažos gadījumos, ko profesors Marss sauc par «dramatiskām reliģijām». Bet tas notiek ne tikai tur un ne tikai tā. Tā ir satikšanās.

. Kad tiek doti piemēri, provocējas nesaprašanās. Kad es dodu piemērus no Indijas, man pārmet atkarību no austrumu ietekmēm un nodarbošanos ar jogu vai panteismu. Kad runāju par Ziemeļamerikas indiāņiem, man pārmet spēlēšanos ar šamanismu. Kad izsakos par «vudu» (woodoo) jeb nēģeru cilšu tradīcijām, saka, ka es «apsēstības» tehniku gribot pārnest uz postindustriālu sabiedrību. Nekā tamlīdzīga. Bet padomāsim mūsu civilizācijas kontekstā par atbrīvošanos no apsēstības. Kaut vai veselības labad. Tāpēc, ka mums draud apsēstība — tādu cilvēku apsēstība, kas dzīvē stāv pretrunīgās pozīcijās. Tādus spēkus sauc par Mamona spēkiem. Tie iekļūst pa logiem un durvīm. Un runa nav tikai par naudu. Šiem spēkiem ir sava tehnika, piemēram, karjera un vispār tieksme mērķa vārdā attaisnot līdzekļus. Ir cilvēki, arī šajā zālē, kas ir slikti novecojuši. Viņu sejas ir izmainījušās. Tas ir dīvaini — skatīties uz sejām, kuras novecojot netiek apzīmogotas ar dzīves pilnības zīmogu, bet tikai atspoguļo skumju, neapmierinošu, nepilnīgu, negaršīgu mazu dzīvīti, kas sastāv no nodarbošanās ar ienīstām lietām. Ir teikts: «Nedariet to, ko jūs neieredzat.» Kā es pats tam tieku pāri? Nākas. «Pēc četrdesmit cilvēka seja ir kaut kas tāds, par ko viņš ir atbildīgs.» Cilvēks ir atbildīgs par asarainu grēksūdzi ar glāzi rokā. Mamons mūs sagrābj, šis sabiedriskais dēmons. Un, kad es runāju par atbrīvošanos no dresūras, par sākumiem, par iedzimto stāvokli, es runāju par atbrīvošanos no Mamona spēkiem; tāpēc ka laba ir cita apsēstība — kā Antiohas Teofilam.

Ir dažādi vārdi, kas apzīmē sākumu. Grieķiski arche, zemnieku valodā guine (Āfrika, Gvineja nozīmē «senču zeme»), japāņu valodā izmanto hieroglifus, kas apzīmē sakni, sanskritā — sahadza, t. i.,

«dzimis tur, kur. . .». Tur, kur mēs saskaramies ar sākumu, mēs saskaramies ar tehnikas avotiem. Tas ir veids, kā apieties ar tevi, bet tā nav zinātne.

(Nobeigums sekos žurnāla 10. nr.)

MALDU ENERĢIJA

W

Mans sarunu biedrs — Latvijas Valsts universitātes profesors. *Ja* man būtu jānosauc mūsu pilsētas inteliģenti, es nedomādama pirmo minētu Jāzepa Eidusa vārdu. Kaut sākotnējais iespaids — āriene, runa, manieres — viss it kā ne no mūsu dienām (vienlaikus bez mazākās pretenciozitātes). Domāju, ka neesmu vienīgā, kurai īsta inteliģence asociējas ar kaut ko vecmodīgu, aizgājušu. Saskarsme ar kārtīgu, izglītotu, labi audzinātu cilvēku — piekrītiet, tā šodien ir reta bauda. No šodienas aktuālo publikāciju un runu autoriem gaidu ne tikai progresīvas idejas, bet arī augstākminēto īpašību izpausmi. To izskaušana — pats lielākais zaudējums mūsu kultūrai. Galvenais, ko varam likt pretī tam nekrietnajam un briesmīgajam, ko dzemdinājusi necilvēcīgā iekārta, kurā dzīvojam — tā ir cilvēcība un pašcieņa.

Šodien profesors Eiduss ir pazīstams zinātnieks, nodarbojas ar spektroskopijas organisko savienojumu problēmām, taču par savas dzīves lielāko veikumu uzskata Lukrēcija darba «Par lietu kārtību» tulkojumu no latīņu valodas latviešu valodā.

JEKATERINA BOR5ČOVA

— *Profesor, jūsu neparastajā dzīvē krustojušās, manuprāt, dažādas laikmeta tendences. Šīs pretrunīgās* pasaules attīstības tendences ***sastopas, iegūst miesu un asinis viena atsevišķa cilvēka liktenī.*** *Tad* ***šis*** tapušais nesavienojamā ***savienojums rada apjausmu, ka tas, kas noticis ar cilvēkiem*** — ir ***likumsakarība. Komunistiskā ideja taču iekārdināja ne tikai krievu, Krievijas padomju cilvēku. Kā tas notika ar jums***?

— Visa mūsu ģimene bija «sarkana». Tēvs, sociāldemokrāts, piedalījās 1905. gada revolūcijā, savulaik bija izsūtīts uz Arhange|skas guberņu. Diemžēl par viņa darbību zinu visai maz. Viņš augstu vērtēja Februāra revolūciju un galēji noliedzoši — Oktobra revolūciju. Mans vecākais brālēns Benno, juridiskās fakultātes students, bija komunists. Viņš apgaismoja mūs, jaunākos, daudz stāstīja, deva lasīt grāmatas. Benno divas reizes sēdēja cietumā, tika nāvējoši ievainots bēgšanas mēģinājumā un cietumā nomira. Pagrīdē bija arī mana māsa Tamāra un māsīcas: Ļuba Futļika — viņa šobrīd strādā žurnālā «Skola un Ģimene», Aīda Eiduse, patlaban dzīvo Izraēlā, brālēni: Zālamans,

vēlāk pazīstams žurnālists, nu jau miris, un Aleksandrs, kurš gāja bojā partizānu vienībā. Un visi mēs, izņemot Tamāru, sēdējām cietumā. Senebreju valodas pasniedzējs, arī komunists, savas stundas lieliski izmantoja propagandai.

Es pabeidzu vienu no labākajām, senākajām skolām Latvijā, tās pirmsākumi meklējami vecajā Doma skolā, kas 1528. gadā tika pārveidota humanitārajā skolā. Tā bija vācu klasiskā ģimnāzija, Skolas ielā 11. Tajā mācījās galvenokārt vācieši, bet cittautiešus — ebrejus, krievus, latviešus — uzņēma homeopātiskās devās, pa 2—3 cilvēkiem klasē. Mūsu direktors uzskatīja, ka cittautieši piešķir skolai pikantumu, ce| klases intelektuālo līmeni.

— Vai skolā jutāties svešs?

— Es pārdzīvoju, ka esmu ebrejs, ziniet, tās tolaik bija diezgan izplatītas sajūtas. Man likās, ka tiem, kas nav ebreji, dzīvē ir krietni lielākas iespējas. Kaut arT līdz Ulmaņa apvērsumam darbs valsts aparātā ebrejiem principā netika liegts, bija pat ministrs — ebrejs, taču situācija mainījās, un 1934. gadā valsts dienestā ebreju praktiski vairs nebija, kaut palika citas nozares — medicīna, mūzika u. tml. Ģimnāzijā man lika saprast, ka esmu viesis, bija pat sīki incidenti. Bet kopumā — izturēšanās bija antidiskriminējoša. Ebrejiem, kuri to vēlējās, rabīns pasniedza ticības mācTbu. (Es apmeklēju dažas nodarbības, taču pēc tam uz visiem laikiem kļuvu par bezdievi, kaut pret reliģiju vienmēr attiecos ar pietāti.) Kad sākās nacionālsociālisma laiks, vācu jaunatne ar to stipri vien aizrāvās, bet mūsu skolotāji šos ekstrēmistiskos gājieni-ņus nepavisam neatzina. Mūsu mācību iestāde bija |oti stingra, konservatīvi demokrātiska. Neatkarīgi no tā, vai esi barona, grāfa vai strādnieka dēls, tika aizliegts labi ģērbties, nest uz skolu lepnas brokastis utt. Turklāt ģimnāzija garantēja lielisku izglītību. Mēs mācījāmies latiņu, grieķu valodas, gluži kā vecā režīma skolās. Tagad, pēc tik daudziem gadiem, izrādījās, ka esmu spējīgs pārtulkot latviski Luk-rēciju. Pasniedzēju sastāvs bija |oti spēcīgs, tie bija cilvēki ar zinātniskiem grādiem, viņu vārdus var atrast enciklopēdijās. Kā personība es izveidojos ģimnāzijā un esmu tai daudz pateicības parādā.

To es saprotu tagad, bet tolaik uzskatīju, ka mana skola ir šausmīgi novecojusi un neko nedod. (Diemžēl, tieši protestējot pret klasisko IzglītTbu, es iestājos universitātes Ķīmijas fakultātē, jo mana attieksme pret visu bija dziji utilitāra: jaunās sabiedrības celšanai nepieciešami tehnokrāti.) Es biju revolucionāru ideju pārpilns un sajūsmināJos par visu, kas notiek Padomju Savienībā. Bet tur notika dažādi eksperimenti apmācību sfērā: brigādes metode, Daltona plāns (turklāt angļu izcelsmes). Un 1931. gadā, kad man bija 15 gadu, es iestājos pagrīdes komjaunatnē. No sākuma tie bija Mācību centra mācību pulciņi, tos vadīja pagrīdnieki, pieauguši cilvēki, viņu īstos

vārdus mēs toreiz nezinājām, tikai iesaukas. Latvijā iesūtīja daudzus sagatavotus cilvēkus no Savienības, viņus sauca par «nelegālistiem». Vēlāk Mācību centru izformēja un pievienoja komjaunatnei. Un tā es biju augsti idejisks. Visu, ko rakstīja padomju propaganda, es pieņēmu par «tīru zeltu». Padomju grāmatas, avīzes, radio — tas viss mums bija svēts. Turpretim antisovetisko propagandu, visu, ko rakstīja tai laikā populārā Rīgas avīze «Segodņa», arī latviešu, vācu prese — to mēs uzskatījām par meliem. Pārliecināt par pretējo mūs nebija iespējams. Mēs rīšus aprijām Ogņeva grāmatu «Kostjas Rjabceva dienasgrāmata». Vai esat dzirdējusi par tādu grāmatu? Vēl «Kostja Rjab-cevs augstskolā», kur stāstīts par jaunajām padomju apmācības metodēm. Avdejenko «Es mīlu», slavenā l|jina grāmata par piecgadēm «Stāsti par Lielo plānu».

— ***Tātad jūs lasījāt to pašu, ko jūsu vienaudži*** Padomju ***Savienībā***?

— Un visi tur bija tādi labi, un viss bija tik labsi

— Ar ko vēl barojās jūsu ticība?

— Bija kā reiz smagais 1931. gads, ekonomiskā krīze. Bezdarbnieku demonstrācijas, komunistu bēres, kuras izklīdināja policija. Vispār mēs uz visu skatījāmies no komunistiskās propagandas viedokļa.

— ***Bet represijas***?

— Pirmās ziņas par represijām mēs saņēmām no buržuāziskās preses: pilnīga kolektivizācija, bads. Tam visam mēs neticējām. Cietumā atļāva izrakstīt avīzes, tā ka mēs bijām lietas kursā par 1937. gada tiesas procesiem Padomju Savienībā. Šejienes avīzes diezgan sīki tos aprakstīja, publicēja Višinska uzstāšanās un apsūdzēto atzīšanās runas. Mums viņu vaina bija acīm redzama. Kategoriski noraidījām iespēju, ka varētu tikt arestēti nevainīgi |audis. Kaut arī jāsaka, daudz kas man šķita nesaprotams, dīvains. Es griezos pēc padoma pie pieredzes bagātiem biedriem, komunistiem, viņi centās visu paskaidrot. Starp citu, bija garas sarunas ar Kārli Ozoliņu. Blakus viennīcā sēdēja nelegālists Dūms. Viņš palaida cietumā vēstuli, kuru visi parakstīja. Atceros šīs vēstules sākumu: «Slava tērauda Staļinam ... Lai viņš ar dzelzs roku izrēķinās ar tautas ienaidniekiem . . .» Tādā garā. Pats traģiskākais slēpās tai apstāklī, ka Dūmam Padomju Savienībā bija palikusi sieva un bērni, viņi bija arestēti un gājuši bojā. Viņš to, protams, nezināja, tikai ļoti pārdzīvoja, ka vairs nesaņem vēstules un paciņas. 1937. gadā beidzās viņa soda termiņš. Pēc toreizējiem likumiem nelegālistus izsūtīja no valsts, parasti uz Padomju Savienību. Bet padomju konsulāts atteicās izsniegt Dūmam vīzu, un viņš turpināja sēdēt cietumā, uz tā saucamā Kerenska likuma pamata, kurš noteica, ka politisku pretinieku var turēt cietumā bez tiesas, ja viņš neatsakās no politiskās darbības vai neemigrē. Atteikties

no politiskās darbības partija atļāva tikai tajos gadījumos, kad ieslodzījums apdraudēja cilvēka dzīvību. Bija tādi, kas parakstīja atteikšanos bez šīs atļaujas, viņus izslēdza no partijas, uzskatīja par atkritējiem. Dūms, dabiski, neatteicās, bet viņš pilnīgi nesaprata, kas par lietu. Kad Dūmu 1940. gadā izlaida un viņš visu uzzināja, viņš sajuka prātā. Cietumā nelegālistu bija ļoti daudz, viņus visus atbrīvoja tikai četrdesmitais gads. Daudzi pēc tam spēlēja ievērojamas lomas Latvijā.

— Ar ***ko*** jūs pagrīdē nodarbojāties?

— Līdz savam arestam 1934. gadā es biju ļoti aktīvs, kādā skolā vadīju komjauniešu pulciņu. Bet, kad iestājos universitātē, vadīju vācu studentu grupu. Biju arī pagrīdes propagandistiskajā kolēģijā. Mēs staigājām pa šūniņām un lasījām referātus; izkārām sarkanos karogus; rakstījām uz žogiem tā saucamos trafaretus; «Nostl . . . Nostl . . .»,

1. Ģimnāzijas emblēma.
2. Ģimnāzijas ēka Skolas (tagad. A. UpTša) ielā 11.
3. 1933. gada izlaiduma klase. Pirmais no kreisās J. Eiduss, sestais — A. Feldhūns, nākamais antīkās literatūras tulkotājs.
4. Lēģerī.
5. Lēģerī.
6. Ģimnāzijas absolventu tikšanās 1988. gadā, VFR.

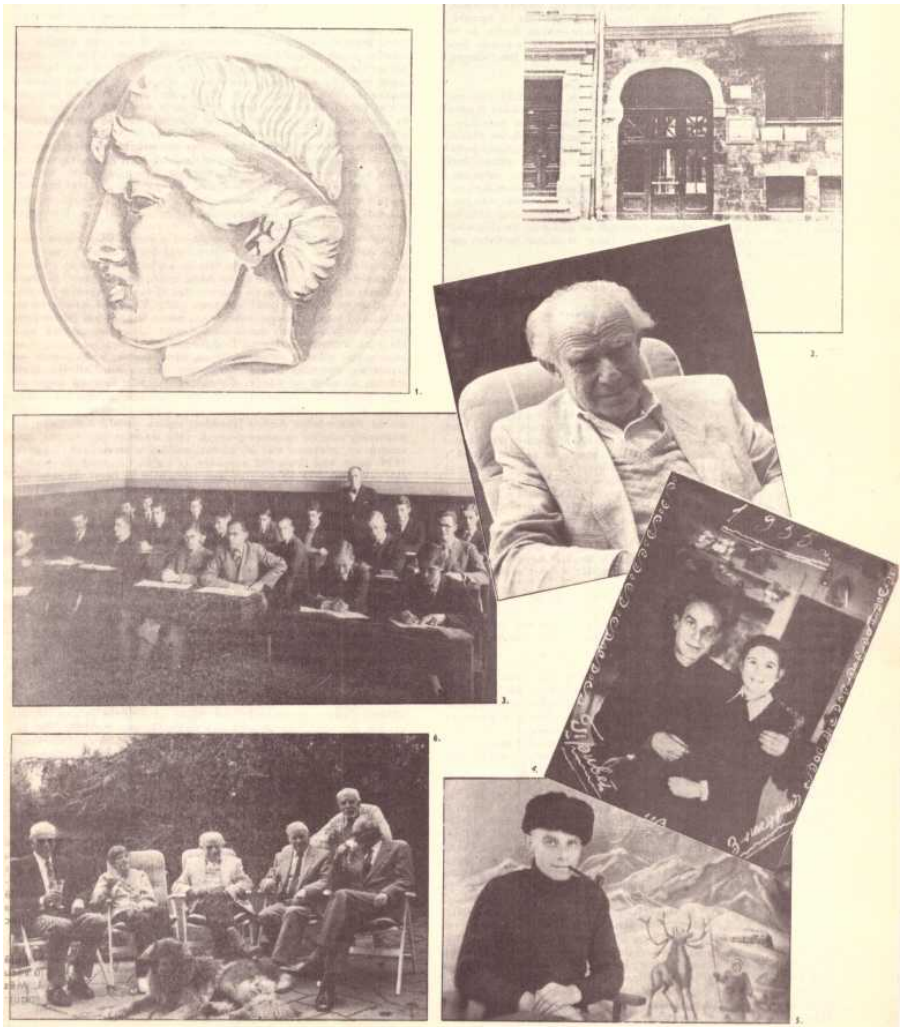

oe

izplatījām nelegālo literatūru; metām pastkastītēs lapiņas. Rūpnīcās pēc darba beigām pēkšņi uzradās daži lozungi, proklamācijas, skrejošais mītiņš. Tā visa bija «praktiskā darbība», bet «ideoloģiskā» notika pagrīdes šūniņu sapulcēs. Viss bija, kā pienākas: iesaukas, «jav-kas», konspiratīvie dzīvokļi. Tās ir zināmas pagrīdes darba sastāvdaļas, kas droši vien pastāvējušas visur un visos laikos. Ar tipogrāfijām man sakaru nebija. Viena no tām atradās kafejnīcas «Flora» pagrabā, pašā pilsētas centrā, Vatera cimdu darbnīcā. Materiālus no tipogrāfijas iznēsāja rajona tehniķis — tas bija visbīstamākais darbs. Ar to nodarbojās Taņa, vēl skolniece, turīgu vecāku meita, vienmēr elegantos tērpos, bezbailīga. Vispār konspirācija bija ļoti stingra, un to visu es uzzināju tikai pēc kara.

— ***Vai jūs skaidri zinājāt, par kādu valsti cīnāties***?

— Ļoti primitīvi: visu rūpnīcu nacionalizācija, nacionālās

diskriminācijas likvidēšana, taisnīgums! Es nedomāju, ka man nāksies ieņemt kaut kādu posteni valdībā, mēs vienkārši cīnījāmies par revolūciju.

Pēc Ulmaņa apvērsuma mani arestēja, bija tiesa, spriedums. Maksimālais sods par politisko darbību bija 8 gadi katorgā. Likums paredzēja dažāda veida ieslodzījumu: cietoksnis, cietums, pārmācības nams un katorga. Visi tie atšķīrās ar režīmu: tikšanās, sarakstes, pienesumu biežums, personiskā apģērba nēsāšana. Pats skarbākais bija katorgas režīms. Katordznieki pārsvarā sēdēja viennīcās. Man piesprieda 4 gadus katorgā. Manu māsu Tamāru attaisnoja pierādījumu trūkuma dēļ. Viss bija pēc likuma. Saprotiet, es uzskatīju, ka sēžu «par lietu», ka viņu vietā būtu rīkojies tieši tāpat. Maskavas forštates pa-grīdniekiem bija tāda dziesmiņa:

«Быть может в это время У нас будет провал,
А быть может в то же время Провалится капитал.
Быть может в это время Попадаем мы все в тюрьму,
А может в это время У нас будет Гэпэу.»

Vecāki manas idejas nosodīja kā radikālas. Tēvs palika sociāldemokrāts līdz savas dzīves beigām. Nezinu gan, vai līdz pašām beigām. Es aizbraucu 1938. gadā, bet vecāki kara laikā gāja bojā geto . . . Bet par mūsu darbību viņi neko nezināja un ļoti smagi pārdzīvoja manu un Taņas arestu. Kad māte atrakstīja uz cietumu, ķa es esot sabojājis sev dzīvi un tml., es aizgāju tiktāl, ka atbildēju viņai: «Ja tu neattaisno manu darbību, vari nenākt uz tikšanos.» Nepieņēmu pienesumus, atteicos iet uz tikšanos. Es taču biju fanātiķis. Bet vecākie biedri sacīja, ka ar māti tā nevar. Viņa ļoti pārdzīvoja, un es «apžēlojos».

— Vai cietumā ***nepārvērtējāt savus uzskatus***?

— Ko jūs! Cietumā mums bija ļoti draudzīgs politieslodzīto kolektīvs, mēs mācījāmies marksisma-ļeņinisma teoriju. Grāmatas saņēmām kaut kādu romānu apvākos. Kamēr sēdēju kopējās kamerās, mācības bija sistemātiskas, disciplīna ļoti stingra. Uz Angliju aizbraucu kā liesmains komunists.

— Jūs grasījāties uzsākt politisko darbību Anglijā?

— Nē. Ārzemniekiem tas bija aizliegts. Es aizbraucu uz ārzemēm, lai turpinātu mācības. Tas bija mans partijas uzdevums. Uzņēmu to visā nopietnībā, nolēmu ātri pabeigt mācības un pēc iespējas drīzāk atgriezties dzimtenē, lai turpinātu politisko darbību.

— ***Dot savu ieguldījumu . . .***

— Nezinu. Apšaubāmi. Kāpēc Anglija? Vispirms, mans tēvs bija pārstāvis angļu firmām, kas Latvijā realizēja siļķes. Bet galvenais iemesls bija cits. Mūsu pagrīdes organizācijā strādāja Taņas brālēns. (Viņa tēvs, starp citu, bija Rīgas stikla fabrikas «Emolips» galvenais inženieris.) Kad mani arestēja, izdevās uz laiku novērst no viņa

aizdomas. Tēvs paguva aizsūtīt dēlu uz Angliju, un tur viņš iestājās universitātē. Manā pēdējā ieslodzījuma gadā viņš rakstīja: «Brauc šurp. Te tu varēsi iekārtoties. Anglija ir tāda zeme, kur cilvēks nepazūd.» Un mana māsa Tamāra jau bija tur.

Mani neizlaida uzreiz, viņi pat nedaudz patielējās, jo es atrados policijas uzraudzībā. Kuka aģentūrā, kas atradās līdzās viesnīcai «Roma» (tagad tai vietā viesnīca «Rīga»), tēvs man nopirka trešās klases dzelzceļa biļeti «Rīga—Londona», ar pārsēšanos Berlīnē, Ostendē. Un, lūk, — Viktorijas stacija. Mans draugs šajā dienā devās atvaļinājumā, tāpēc tikai sagaidīja mani un iekārtoja pie sava laboranta mātes, kura izdeva istabas — bed and ***breakfast*** (gultasvieta un brokastis). Samaksāju par nedēļu uz priekšu. Draugs atstāja dažādas adreses. Bija ļoti daudz organizāciju, kas palīdzēja emigrantiem: International Students' Service (Starptautiskais studentu dienests), kvakeri, angļu arodbiedrības, daži parlamenta deputāti palīdzēja no saviem līdzekļiem. Sāku skraidīt pa šīm adresēm kā uz darbu. Visur uzņēma labi, sacīja, ka tas ir ļoti interesanti, bet vai šeit ir kaut viena dzīva dvēsele, kas var apstiprināt, ka es patiešām esmu politiskais emigrants. (Tamāras šai laikā Londonā nebija, viņa ceļoja pa Velsu.) Nedēļa, tāpat nauda, gāja uz beigām. (Tēvs man varēja iedot tikai vienu funtu un pateikt «uz neko vairāk neceri», bet mamma savāca ceļam pārtiku.) Es biju izmisumā. Protams, es varēju iet uz Latvijas sūtniecību un uz tās rēķina atgriezties dzimtenē, vēlāk atmaksājot parādu. To sauca «aizsūtīt pa etapu». Palika pēdējā iespēja. Mans biedrs bija izkārtojis tikšanos ar savu draudzeni Trūdu, aspiranti fiziķi, kura bija emigrējusi no Vācijas. Sī tikšanās bija ļoti dramatiska, jo Trūda aizveda mani uz kafejnīcu, bet es nevarēju samaksāt. Jutu, ka drīz nokjūšu nepatīkamā situācijā, kā Zoščenko pazīstamā stāsta varonis. Trūda brīnījās, kāpēc es neko nepasūtu. Viņa mani pamatīgi izprašņāja, palūdza manu adresi. Es pat kjuvu mazliet rupjš pasakot: «Es saprotu, ka jūs gribat man palīdzēt, bet ko jūs varat? Kam jums mana adrese?» Trūda mani nomierināja, un tā kā pasts Anglijā, kā zināms, strādā zibens ātrumā, nākamajā rītā saņēmu atklātnīti: «Dear ***Mister Eidusl*** My ***friend Trūda Scharff has told me*** about you. ***I understand that you are rather lonely here.*** Would you ***care to spend a weekend with an English family. I'll you pick up tomorrow.»*** (Dārgais mister Eidusl Mana draudzeme Trūda Sarfa man pastāstīja par Jums. Es saprotu, ka Jūs šeit esat diezgan vientuļš. Vai nevēlaties pavadīt vīkendu angļu ģimenē? Iebraukšu pēc Jums rīt.) No rīta pie mājas stāvēja lepns fords un pie stūres sēdēja sieviete, kas likās izkāpusi no kinoekrāna. Augsta, slaida, angliete, sirma, skaista, ar caururbjoši zilām acīm, seja iedegusi un vēja appūsta. Viss bija kā kino. ***«Mister Eidus, are you*** ready?» (Mister Eidus, vai esat gatavs?) Mēs braucām pa fantastiskām Dienvidaustrumanglijas vietām, Surrejas

grāfisti. Viņa aizveda mani uz savu trīsstāvu māju, iepazīstināja ar vīru, bioloģijas profesoru, viņiem bija četri bērni.

Man ierādīja guļamistabu. Mēs daudz pastaigājāmies, вели светские разговоры, klausījāmies mūziku, dzērām konjaku. Pēc tam viņa vaicāja: «Un kādi ir jūsu plāni?» Pateicu, ka, lai mācītos, man vispirms jāatrod darbs, bet nepieciešams kāda ieteikums. īsi sakot, šī dāma uzņēmās aizbildnes lomu un iegrūda man 50 funtus. Dzīvojot ļoti pieticīgi, ar tiem varēja iztikt apmēram gadu. Viņa palīdzēja man arī vēlāk, kad iestājos universitātē. Viņas bērni mācījās ļoti interesantā, progresīvā Tomlinsona privātskolā (vēlāk leiboristu valdībā viņš kļuva par izglītības ministru). Sī skola balstījās uz īpašiem apmācības principiem: pilnīga pašpārvalde no bērnu puses, priekšmetus var izvēlēties, obligātas sporta nodarbības, grupās 5—7 cilvēki. Skolā mācījās arī bēgļi no Vācijas, Cehoslovakijas, kuri nezināja angļu valodu. Savukārt es pilnībā pārvaldīju vācu valodu un pasniedzu viņiem fiziku, ķīmiju, matemātiku. Tur arī mani ēdināja, maksāja kaut kādu naudu. Pats mācījos Fizikas fakultātes vakara nodaļā. Kara laikā, lai paātrinātu mācību apguves procesu, sāku mācīties gan no rīta, gan vakarā, un, pieķerot klāt arī kursus, pabeidzu universitāti 3 gados. 1939. gadā, kad skola tika evakuēta, es paliku Londonā un strādāju par naktssargu. Tā kā mācījos labi, pēdējā kursā mani pieņēma koledžā par subasistentu — es vadīju praktiskās nodarbības pirmkursniekiem.

— Kāpēc šī angliete tik ***enerģiski ietekmēja jūsu*** likteni?

— Tā ir Anglija. Angļi vienmēr ir tā pusē, kuru sit, underdog. Mans liktenis nebija unikāls, viņi palīdzēja visiem vajātajiem. Bija daudz bēgļu ne tikai no Vācijas un Cehoslovakijas, bet vēlāk arī no Francijas, Norvēģijas, un neviens nepazuda. Tā bija nacionāla mēroga ***charity*** (labdabība, žēlsirdība). (Tagad runā, ka tur viss mainījies, esot bezpajumtnieki.) Salīdzinot ar Latviju, kurā bija diktatorisks režīms, dzīvot Anglijā bija daudz patīkamāk. Un vispār angļi man bija ļoti pie sirds. Vēl jāpasaka par viņu iecietību, kas sākumā man bija pilnīgi nesaprotama. Piemēram, es biju maksimālists, fundamentālists, kā tagad saka. Viņi nosodīja manus uzskatus, bet tas netraucēja mums uzturēt labas, draudzīgas attiecības. Mūsu ***students' Union*** (Studentu savienības) sapulcē tika spriests, cik attaisnojams Anglijas karš pret Vāciju. Tas bija vēl pirms PSRS iesaistīšanās karā. Es uzskatīju: ja reiz Padomju Savienība kari nepiedalās, tas ir netaisnīgs un imperiālistisks, nevis atbrīvošanās karj. Tāpēc gandrīz vai vēlama Vācijas uzvara. 5im viedoklim atradās gan oponenti, gan piekritēji. Bet sapulce noritēja kā nākas, pēc rituāla: ***«This House holds . . . This House*** holds . . kā angļu parlamentā. Pieņēma angļu sapulcei raksturīgu rezolūciju. Vairums atbalstīja karu pret Vāciju, taču neviens neapvainoja mani par pretēju uzskatu paušanu.

— ***Bet Padomju Savienība joprojām bija jūsu ideālsi***

— Jā, es taču biju komunists.

— ***Jūs gribējāt,*** lai ***Anglijā būtu tāda pati sabiedriskā iekārta kā*** Padomju Savienībā?

— Jā, es uzskatīju, ka Anglijā pastāv visi kapitālistiskās sabiedrības netikumi.

— Vai ***jūs aizdomājāties, kas notiks ar Angliju, ja tajā*** nodibināsies komunistisks režīms?

— Tāda doma man neienāca prātā. Kā tas varētu būt, pirmoreiz sapratu, pirms gadiem divdesmit izlasot Orvela «1984. gads».

— Kā ***jūsos sadzīvoja Anglija un jūsu uzskati***? ***Valdzinošā angliete*** taču neizsauca jūsos šķirisku protestu, kaut viņa ***piederēja*** valdošajām ***aprindām.***

— Viņa nebija ekspluatatore. Kā lorda meita, viņa dzīvoja no procentiem, ko ienesa vecāku atstātais kapitāls. Viņai piemita tas, ko sauc par income. Viņa lieliski brauca ar mašīnu un visu kara laiku, jau diezgan cienījamos gados, strādāja uz ***first aid*** (ātrās palīdzības), vadāja ievainotos.

Mēs daudz strīdējāmies. Viņa pierādīja, ka komunisms ir neiespējams, jo tas ir pretrunā ar cilvēka dabu, kas nekad nemainīsies. Es savukārt pierādīju, ka Padomju Savienībā izaudzis jauns cilvēks, kolek-tīvists. Cilvēcisko attiecību paraugs man bija politieslodzīto savstarpējās attiecības cietumā.

— Ja ***jūs tagad satiktos ar to liesmaino jaunekli, kāds toreiz bijāt, ar kādiem*** argumentiem ***jūs*** mēģinātu ***viņu pārliecināt par pretējo***?

— Es necenstos viņu pārliecināt. Es viņam pastāstītu šo to no tā, kas bija patiesībā, bet secinājumus lai izdara pats.

— ***Bet vēlēšanās pasargāt! Tik daudz sakropļotu likteņu.***

— Es neko neuztieptu, lai izvēlas pats. Agrāk taču tā bija ideālistiski noskaņota, tīru uzskatu cilvēka normāla pārliecība. Pati ideja bija no pirksta izzīsta, sadomāta. Pirms atbrīvošanās man cietumā bija saruna ar Rīgas rajona politiskās pārvaldes priekšnieku Aprānu. Toreiz tā bija pieņemts. Saruna bija interesanta, gara. Viņš man piedāvāja visādus labumus, aicinot uz sadarbību, es samērā diplomātiski atsacījos. Viņš teica: «Tu, protams, vari rīkoties, kā gribi, taču neaizmirsti, ka atnāks tavējie un tevi pirmo pieliks pie sienas.» Parādīja man «Pravdu», kur bija rakstīts par procesiem. Es augstprātīgi atgaiņājos. Atcerējos šo epizodi krietni vēlāk ... Es tikos ar milzum daudziem komunisma pretiniekiem, bet biju absolūti nelokāms.

Man taču bija daudz domubiedru. Biedrs, kurš mani ataicināja uz Angliju, bija pārliecināts, stingrs komunists. (Vēlāk Rīgā viņš kļuva par Ķīmijas fakultātes partorgu, frontē — par rotas politisko vadītāju un varonīgi gāja bojā pie Maskavas. Vispār puse no Latviešu divīzijas

pirmā iesaukuma gandrīz visi palika pie Maskavas, jo gāja uzbrukumā visā augumā, neliecoties vācu priekšā. Viņus taču lāgā pat neapmācīja kaujām.) Man nekad nav bijusi vēlēšanās kādu vainot tajā, kas ar mani noticis. Un arī tagad nav.

Bet toreiz biju pašaizliedzīgs komunisti, sajūsmināts par Pāvelu Korčaginu, un propagandēju komunismu. Rīgā mūsu organizācijā ievilku pat vienu grāfu, vācieti, pēcāk viņš kļuva pazīstams zinātnieks. Pēc kara cilvēka genotips izmainījās, palika pilnīgi citāds. Ja es savos astoņpadsmit būtu nokļuvis šodienas vidē, es tajā nespētu iekļauties. Tāpēc tagad runāt to ideālu terminos — tas ir nevienlīdzīgi. Komunistiskā ideja tālaika veidolā aizgājusi pagātnē, atkāpusies realitātes priekšā.

— ***Kā pareizi ievērojis*** S. ***L. Franks, «tās (sociālistiskās ticības) īstenošana*** dzīvē ***pati par sevi nozīmē ticības valdzinājuma izzušanu». Bet jums iepazīšanās ar*** šo ***praktisko pusi vēl*** bija ***priekšā.***

— Tagad mēs visu uztveram caur pagājušo gadu desmitu prizmu, bet toreiz es biju laimīgs, ka Latvija kļuva par padomju republiku. Uzzināju par to tā. Avīžu zēni nēsāja uz krūtīm plakātus ar svarīgākajiem virsrakstiem. Un vienā lieliskā vasaras rītā es izlasīju: ***«Stalin grābs Baltie.»*** (Staļins sagrābj Baltiju.) Es biju sajūsmā, ka tagad komunisti izies no pagrīdes, ieņems valstiskus amatus un iemiesos dzīvē savas idejas. Nekavējoties devos uz padomju sūtniecību un pieprasīju, lai mani nosūta uz PSRS, es biju gatavs pamest visu. Bet toreiz bija konflikta situācija, un es varēju tikai piereģistrēties. Toties ar pavalstniecību mani apmānīja visrupjākā veidā. Paņēma manu Latvijas pasi, kura pasaulē tiek atzīta joprojām, un izdeva grāmatiņu, sakot, ka tā ir padomju pase. Biju pārliecināts, ka man ir «серпастый, молоткас-тый . . . читайте, завидуйте . . .». Bet tā bija atļauja dzīvošanai, papīriņš, kuru izdod bēgļiem, tas atļauj uzturēties PSRS, bet pilsonību nedod.

Par laimi, frontē mani dokumenti pazuda, pēc hospitāļa saņēmu sarkanarmieša grāmatiņu un vēlāk uz tās pamata — pasi. Par apmānu uzzināju tikai pēc kara, kad no Anglijas atgriezās Tamāra. Viņa gribēja Rīgā pierakstīties, bet milicijā viņai pateica: «Apžēlojieties, šis papīrs taču nav nekāda pase. Tas vispār nav dokuments, un jūs neesat PSRS pilsone.» Nācās lūgt palīdzību draugiem.

Četrdesmit pirmā gada vasarā es pabeidzu universitāti un, kad sākās Lielais Tēvijas karš, gandrīz vairs neizgāju no padomju sūtniecības. Beidzot man izdeva Anglijas kara ministra vēstuli, adresētu PSRS sūtniecībai: «Pēc Jūsu lūguma mēs piešķīrām vietu uz kuģa Jūsu pilsonim Eidusa kungam.» Tas bija sūtņa Maiska nopelns. Vēlāk viņam tādēļ bija nepatikšanas. Kad 1953. gadā mani apcietināja, savā lietā es izlasīju Maiska pratināšanas protokolu. Viņš bija pratināts par to, kā un kāpēc viņš palīdzēja man atgriezties PSRS. Cik man

zināms, biju vienīgais, kurš no Anglijas devās karot Sarkanās Armijas rindās. Privātai personai toreiz tas bija praktiski neiespējami. Transporta grafiks — stingrā slepenībā no vācu izlūkdienesta. Ar milzu grūtībām, dziļas konspirācijas apstākļos es aizkļuvu līdz kuģim, uz kura atradās angļu misija. Viss bija kā spiegu romānā. Kuģis devās uz Islandi, tur savācās karavāna un kara eskorts, galvenokārt amerikāņu. Ce|ojums ilga apmēram mēnesi, gājām aiz Polārā loka. Bija oktobris, vētras. Ap 40% no kuģiem gāja bojā.

Tuvojoties Arhangeļskai, es satiku pirmo padomju cilvēku uz padomju zemes. Tas bija locmanis. Entuziasma pilns, uzsāku sarunu un ļoti brīnījos, ka viņš tik negribīgi atbild, nestāsta par padomju dzīvi. Vienīgais, ko uzzināju — ka viņš atpūties Krimā. Nokāpām krastā, dokumentus mums nepārbaudīja, tikai pavaicāja, vai ir šaujamie ieroči. Pilsētā jutos pilnīgi neatkarīgi, brīvi, kā jau cilvēks ar tīru sirdsapziņu. Izkraut kuģi ieradās komjaunieši un zaldāti. Arī ar viņiem neizdevās parunāties. Kāds angļu matrozis no mūsu kuģa palūdza zaldātam zvaigznīti, zaldāts devās pie sava komandiera: «Prasa zvaigznīti.» — «Nē, nē, nekādā gadījumāl». Es pakoķetēju ar ļoti simpātisku komjaunieti, piedāvāju viņai šokolādi: «Es vienkārši gribu jūs iepriecināt, tagad taču tāds laiks.» — «Oi, nē, nedrīkst, mēs neko nedrīkstam ņemt.» Tas arī man likās dīvaini. Bet ar angļiem paguvu sadraudzēties. Starp viņiem bija interesants cilvēks — Edvards Krenkšo, atašejs Maskavā, vēlāk — laikraksta «Observer» komentētājs. Vēl majors Bers, viņš līdz revolūcijai bija dzīvojis Pēterburgā, strādājis kādā tirdzniecības firmā. Ļoti izglītots cilvēks, brīvi runāja krieviski. Kā man vēlāk paskaidroja Lubjankā, viņi bijuši S***ecret Intelli***gence Service aģenti. Sī pazīšanās 1953. gadā kļuva par vienu no apsūdzības punktiem. Ar duglasu mēs aizlidojām uz Maskavu. Angļi bija atveduši, šķiet, radara iekārtas un aicināja mani strādāt sūtniecībā: «Tu esi fiziķis, zini valodas, noderēsi mums.» Ievērojot savus uzskatus, es, dabiski, atteicos. Es domāju, ka tieši mani šeit tikai gaida. Mēs šķīrāmies vasarīgā pļavā bijušajā Hodinkā. Ar diviem čemodāniem un velosipēdu, angļu paziņas dāvanu, es aizminos līdz būdiņai ar uzrakstu «Komandantūra». Tas bija 16. oktobrī, vācu daļas atradās Him-kos, 25 km no Kremļa. Maskavieši bēga. Atceros visur izkārta paziņojuma tekstu: «Maskavas iedzīvotājil Vācu fašistiskie uzbrucēji pārrāvuši fronti pie Vjazmas. Galvaspilsētai radies draudīgs stāvoklis. Aicinām visus ievērot maksimālu modrību, aukstasinību, disciplinētību!» Komandantūrā sēdēja kāds leitnantiņš. Noliku čemodānus uz grīdas: «Sveiki, esmu atbraucis no ārzemēm.» Drudžaini domāju, kur man vispār braukt, noburkšķēju: «Aizvediet mani uz partijas Centrālkomitejul» Un, lai cik dīvaini nebūtu, viņš pat nepaprasīja manus dokumentus. Es biju tik pašpārliecināts, ka pat tādā momentā viņš man noticēja, iedomājieties?! Pašapzinīgi piebildu: «Čemodānus

atstāju šeit, rīt pēc tiem iebraukšu.» Viņš aizveda mani uz CK. Es metos pirmajās durvīs, kas gadījās pa ceļam, bet mani apstādināja zaldāts ar šauteni: «Uz kurieni? Caurlaidi!» Es vispār pat nezināju tāda vārda. Caurlaižu birojā stādījos priekšā: «Esmu komunists no Latvijas, man vajag atrast latviešus.» «A, no Baltijas, tad jums jāiet uz Vorovska ielu 24.» Tur izrādījās Lietuvas pārstāvniecība, kā vienmēr padomju ļaudis jauc lietuviešus ar latviešiem un otrādi. Uz ielas jau bija tumšs, un milicis mani nosūtīja uz viesnīcu «Moskva». Tur milzīgs vestibils, pilnīgs tukšums, klusums un aukstums, bet stūrī sēž večiņa. Palūdzu atļauju pārnakšņot, sniedzu desmit funtu banknoti. Man atbild: «Valūtu maina bankā. Meklējiet citu viesnīcu.» Tas pats atkārtojās «Grand-Hotelī», «Metropolē», «National». Nolēmu rīkoties kā Anglijā. Tur nedrīkst klaiņot un, ja tu naktī esi palicis uz ielas un viesnīcā nevari iekļūt, pieej pie policista, un viņš tevi aizvedīs uz policijas iecirkni, kur tevi ieslēdz speciālā tīrā kamerā un no rīta atlaiž. Palūdzu milicim: «Aizvediet mani uz iecirkni.» Viņš uzreiz pārgāja uz «tu»: «Par ko tevi vest uz nodaļu?» Paskaidroju situāciju un man atkal noticēja! De-žūrmilicis aizveda mani uz «Savu» (tur tagad viesnīca «Berlīne»), pačukstējās ar meitenēm, viņi paņēma manu «филькину грамоту» un ielaida uz kredīta. Bet galvenais, izdeva kvīti par dzīvošanu viesnīcā, tā izglāba man dzīvību. Šajā viesnīcā apmetās augsta ranga militārpersonas, un kvīts liecināja, ka es neesmu vienkāršs cilvēciņš. No rīta devos meklēt Vorovska ielu. Maskava bija ļoti tukša, atgādināja mirušu pilsētu, kā Bergmaņa filmā «Zemeņu lauks». Tikpat fantasmago-riski bija mani gājieni pa ielām. Es nepārtraukti uzrāvos uz modriem ļaudīm. Ikviens, kuram prasīju ceļu, uzskatīja par savu pienākumu aizvest mani uz miliciju, jo es šeit acīm redzami biju svešinieks. Staigāju dienas trīs, pabiju visās centra milicijas nodaļās, divas reizes Lubjankā. Es uzrādīju kvīti, viņi zvanīja uz viesnīcu un atlaida mani. Beidzot atradu lietuviešus un viņi aizsūtīja mani uz Armjanskij pereu-lok, kur atradās Latvijas pārstāvniecība. Tur satiku pazīstamos no pagrīdes un cietuma laikiem, un jūs nevarat iedomāties, cik labi man kļuva ap sirdi. Man iedeva 300 rubļus, lai es apmaksātu viesnīcu, un nākamajā rītā ar smago mašīnu izbraucām uz Gorohovecas nometni, kur formējās Latviešu divīzija. Tā sākās mana armijas dzīve.

Mani kā fiziķi norīkoja strādāt sakarnieku rotā pie rācijas. Es biju ļoti centīgs zaldāts, fiziski spēcīgs un centos uzņemties to smagāko daļu, lai kļūtu vēl stiprāks. Nedaudz sarūgtināja tas, ka uz mani greizi skatās. Vēlāk notika kauju un politiskās gatavības .teicamnieku apbalvošana, un apbalvoja vienu zaldātu, šausmīgu viduvējību. Viņš bija, kā saka, «vienkāršs padomju cilvēks». Toreiz vēl nesapratu, ka tas ir pats galvenais. Reiz 50. gados universitātē partijā uzņēma dāmu bez mazākās gudrības pazīmēm, un toreizējais partijas organizācijas

sekretārs par labāko viņas īpašību izvirzīja to, ka viņa ne ar ko neatšķiras no citiem: «Tas ir parasts padomju cilvēks, tādi partijai vajadzīgi.»

5. decembrī, kad sākās uzbrukums pie Maskavas, mūs nosūtīja uz fronti. Tas bija smags maršs. Mēs gājām pa dziļu sniegu, trīs dienās — 160 km, visapkārt mīnēti lauki, puiši uzrāvās uz mīnām. Pa ceļam — neviena kociņa, pilnīga postaža. Es nesu uz muguras ievainoto, kuram bija norautas pēdas un visu laiku tecēja asinis. Viņš nepārtraukti kliedza: «Vai — vai, manas kājiņas!» Pirmās Latviešu divīzijas kaujas bija dienvidaustrumu virzienā — Narofominska, Borovska. Tur krita ļoti daudzi, bet man paveicās, man vispār veicās. Londonā biju zem visādām bombardēšanām. Vienreiz mēs ar draugu devāmies mazliet uzdzīvot, bet, kad atgriezāmies, māja, kurā dzīvoju, bija pilnībā sagrauta. Vanna, aizķērusies ar kāju pie griestiem, lēni šūpojās . . . Pēc kaujām es ar dizentēriju nokļuvu hospitālī. Pēc atgriešanās daļā vēl biju aktīvists, bet vairs ne tik centīgs. Divos mēnešos biju pieredzējis daudz muļķību, nekrietnību. Oficieri staigāja piedzērušies. Bezatbildības dēļ zaudējām daudz cilvēku. Piemēram, vezums ar va| eņkiem pastāvīgi nevarēja mūs panākt, un ļoti daudzi apsaldēja kājas. Mērķtiecīgas cietsirdības nebija, bet viens komandieris, pusizglītots cilvēks, šausmīgi nīda inteliģentus, runāja, ka viņi ir bailuļi, neceļas uzbrukumam, un sūtīja viņus pašos netīrākajos, bīstamākajos uzdevumos.

Sajā laikā mani sāka mocīt doma, ka ar savu kvalifikāciju es gan varētu būt karā daudz noderīgāks. Un pēkšņi atbrauca Latvijas KP CK sekretārs Ameriks, ar kuru mēs kādreiz kopā sēdējām cietumā. Dalījos savās pārdomās ar viņu. «Vai gribi partizānos?» — «Protams, gribu kalpot lietail» Un mani nosūtīja uz Maskavu, uz partizānu skolu. Pavisam bija trīs tāda veida skolas — politdarbinieku, spridzinātāju, sakarnieku. Mūsu, sakarnieku, skola atradās tagadējās sabiedrisko zinātņu akadēmijas ēkā, iepretim Cehova un Berijas mājām. Pēc kursu beigšanas, līdz brīdim, kad par mani atnāks pavēle, paliku skolā par instruktoru. Vienībā mani jau gaidīja. Un te notika kārtējais likteņa pagrieziens. Mani izsauca uz komjaunatnes CK dot interviju ārzemju korespondentiem. Interesants objekts: Londonas universitātes absolvents, karojis pie Maskavas. Mani attiecīgi apstrādāja: ko var runāt, ko ne. Pēc uzstāšanās pienāca viena amerikāniete, Dženeta Uvīveke: «Te no tevis nekā nevar uzzināt, kas tā par drēbil» «We ***cannot properly talk hare. Don't be afraid. I'm OK. My husband is in the Comintern. I'm*** a ***Correspondent of the «Daily Worker». » (Ar*** mani viss kārtībā. Mans vīrs strādā Kominternē, bet es esmu «Deili Vorker» korespondente. Atnāc pie manis ciemos.) Viņa dzīvoja uz Sivcev vražek. Dženeta bija no bagātas Džordžijas aristokrātu ģimenes, ideālistisku uzskatu rezultātā k|uvusi par komunisti. Pēc kara viņa

izstājās no kompartijas, izšķīrās ar vīru, kas ar viņu notika tālāk, nezinu. Sī sieviete arī nospēlēja lielu lomu manā dzīvē. No brīža, kad iebraucu Padomju Savienībā, nebiju bijis nevienā normālā mājā, nebiju normāli ēdis no šķīvja, nebiju gulējis normālā gultā, nezināju normālas cilvēciskas attiecības. Visu laiku redzēju tikai dzīves atbaidošo pusi: karš, asinis, bads, oficieru nievājošā izturēšanās un nogut-umsl bezgalīgs nogurums. Biju izmocīts, izbadējies, kā Dieva nepieņemts, kā pamests kaķēns. Bet te bija viss: māja ar kalponi, brīnišķīgs ēdiens un gudra, pievilcīga sieviete. Ārzemju korespondentiem bija interesanta dzīve. Viņiem bija atvērtas visas durvis, viņi brauca pa kauju vietām, intervēja aculieciniekus, redzēja krietni vairāk nekā jebkurš zaldāts. Turklāt viņi dzīvoja bagāti, izklaidējās, tikumi bija brīvi. Trakulīga dzīve. Ļoti precīzi tas aprakstīts grāmatā ***«Meeting with Mars»*** (Tikšanās ar Marsu). Autora vārdu neatceros.

Reiz mani palūdza uzstāties pa radio Anglijai. Tamāra tad strādāja TASS aģentūrā Londonā, pieņēma ziņas, raidījumus un pārdeva tos dažādām aģentūrām. Un šī kā reiz bija viņas dežūra. Kas tas viņai bija par pārdzīvojumu! Viņa taču neko nezināja par mani kopš brīža, kad aizbraucu no Anglijas.

Negaidīti mani izsauca uz Latvijas KP CK un piedāvāja strādāt latviešu redakcijā radio. Es uzsprāgu. «Es atbraucu no Anglijas karot, nevis sēdēt aizmugurē.» Pelše mani apsauca: «Jūs esat komjaunietis vai neesat? Un jūs zināt, ja partija pavēl . . .» Protams, standart-frāze. Mani demobilizēja, tā ka armijā nodienēju tikai pusotra gada. Radio strādāja pilna internacionāle, pārsvarā ārzemju komunisti. Mūsu politpulciņu, piemēram, vadīja Palmiro Toljatti, kurš Kominternē bija pazīstams kā Erkols. Ļoti izglītoti, solīdi ļaudis, pārliecināti komunisti. Tiesa, viņi dzīvoja mazliet priviliģētos apstākļos, bet vēlāk daudziem no viņiem neklājās viegli. Iepazinos ar radiožurnālistikas «virtuvi». Dzīve bija noslogota: sešas pārraides dienā, pirmā — sešos no rīta, pēdējā — vienpadsmitos vakarā, bez brīvdienām. Lielisks laiks! Maskavā saradās daudz pazīstamu. Starp viņiem — Kadegs, pirmais universitātes rektors pēc kara. Ļoti kārtīgs cilvēks. Kara beigās sāka organizēt tā saucamās operatīvās grupas, lai uzreiz pēc Latvijas atbrīvošanas varētu funkcionēt padomju vara. Es biju universitātes operatīvajā grupā, strādāt tajā mani uzaicināja Kadegs. 14. decembrī es atbraucu uz Rīgu un tajā pašā dienā mani ieskaitīja universitātē.

Biju laimīgs, ka esmu atgriezies. Rīga atstāja uz mani ļoti spēcīgu iespaidu. Ja neskaita īso periodu pēc iznākšanas no cietuma līdz aizbraukšanai uz Angliju, izrādījās, ka gandrīz 10 gadus, sākot ar 1934. gadu, esmu bijis šķirts no Rīgas. Pirmajās dienās daudz staigāju pa aptumšoto pilsētu, bija patīkami redzēt vecās ielas, pūlējos sameklēt pazīstamos. Rīga bija aizlaista, kaut no postījumiem

galvenokārt bija cietusi pilsētas vecākā daļa, uz to bija sāpīgi skatīties. Pārsteidza dīvainā atmosfēra. Ļaudis no visa baidījās, runāja viens ar otru ļoti piesardzīgi. Pret tiem, kas atbraukuši no Krievijas, Latviešu divīzijas karavīriem izturējās ļoti aizdomīgi un ļoti silti atsaucās par leģionāriem. Vispār radās sajūta, ka atrodos svešā pilsētā. Joprojām bija daudz vārdu un reāliju, kas liecināja par vācu okupācijas perioda iddzīvi: pārtikas kartītes, veikali, grāmatas, runas par Tautas palīdzību. Staigāja erzacapģērbā, nēsāja apavus uz koka zolēm, it visur bija sastopami daudzi vācu militārās formas elementi. Cilvēku bija maz, daudzi dzīvokļi stāvēja tukši.

— Kā atcerējās vāciešus?

— Dažādi, tomēr no vāciešiem baidījās mazāk nekā no padomēm. Tauta bija iebiedēta, ļoti baidījās no represijām, jo visiem svaigā atmiņā vēl bija 1941. gada deportācijas. Kaut kā pat nejutās, ka vācu laikā te bijušas nometnes, geto. To droši vien no iedzīvotājiem prasmīgi slēpa vai arī ļaudis uzskatīja, ka tas uz viņiem neattiecas.

Arī universitātē negāja sevišķi jautri. Daudzi pasniedzēji atradās Kurzemē, «Kurzemes katlā». Viņi bija aizgājuši ar vāciešiem un tur iestrēguši. Viņu dzīvokļi arī stāvēja tukši. Manīgākie iebraucēji sagrāba labākos dzīvokļus ar visām mēbelēm, traukiem, apģērbu. Ļaudis iekārtojās. Tas man nedaudz atgādināja kapitāla sākotnējo uzkrāšanu. Diemžēl es paliku zaudētājos — sākumā nācās dzīvot pie svešiem un tikai pēc 8 mēnešiem saņēmu no universitātes ***2*** istabas. Bija kartīšu sistēma, stingri limitēta elektroenerģija. Parādījās daudzas privātas bodītes, cenas tajās bija augstas. Diezgan ātri pasliktinājās pārtikas stāvoklis. Nostrādāja savienoto trauku likums, un drīz vien dzīves līmenis tuvojās padomju dzīves līmenim, kaut bija arī atšķirības. Ļoti ātri nostiprinājās uzskats, ka Pri***baltika*** ir labāka, kulturālāka, tīrāka, un ļaudis no citiem PSRS apgabaliem centās nokļūt šeit. Vienādošanas tendence bija, bet tā strādāja ar zināmu inerci, turklāt vēl nebija notikusi kolektivizācija, bija privātās saimniecības, bagāts tirgus. Ar visu stingro caurlaižu sistēmu cilvēki tomēr pamanījās izbraukt uz laukiem pēc produktiem. Protams, ka, salīdzinot ar kara laika Krieviju, te bija labāk.

Mēs uzreiz ķērāmies pie universitātes atjaunošanas, strādājām pašaizliedzīgi, izdevās ātri atjaunot laboratorijas, izremontēt telpas, kas bija cietušas bombardēšanās. 1944. gada beigās atsākās mācības visos piecos kursos. Studenti, apmēram 30 cilvēku, bija no tiem, kas palikuši un gribēja turpināt mācības, daļai no viņiem nebija iespēju mācīties vācu okupācijas laikā, citi atgriezās no evakuācijas.

— Vai ***jums pastāvēja jautājums, kāda būs Latvija — padomju vai buržuāziska?***

— Nē, bet riņķoja nemitīgas baumas, ka ļoti drīz amerikāņi atbrīvošot Baltiju no boļševikiem.

— Un jūs uzskatījāt, ka tas ir dabiski un likumīgi, ja Latvija būs padomju republika.

— Jā, nešaubīgi.

— Jūs nemulsināja pat dzīves līmeņa salīdzinājums Latvijā un Padomju Savienībā?

— Man tad likās, ka zināma specifika, īpatnība Baltijā paliks un ka dzīve šeit vienmēr būs labāka.

— Bet jūs neaizdomājāties, kāpēc Padomju Savienībā tik slikti!

— Nē, pat neaizdomājos. Es taču tur nokļuvu 1941. gadā un uzskatīju, ka viss redzamais ir kara sekas, zemo dzīves līmeni es nekādā veidā nesaistīju ar kolhozu iekārtu un ar padomju iekārtu vispār. Par represijām zināju diezgan maz un nenoteikti, tāpat kā agrāk uzskatīju, ka represētie pelnījuši tādu likteni.

Kļuvu ļoti aktīvs komjaunietis, 1948. gadā mani uzņēma partijā. Ļoti ortodoksāli aizstāvēju komunistiskos ideālus. Mūs aizsūtīja uz laukiem aģitēt par pārtikas nodokli, runāju, kā mums lika, ka Baltijā kolhozu nebūs. Tā bija oficiālā nostādne. Es tai ticēju līdz momentam, kad noorganizējās pirmais kolhozs, šķiet, «Nākotne», un arī vēlāk. Šaubīties sāku tikai pēc 1949. gada deportācijām. Sīm akcijām mobilizēja daudzus partijas biedrus. Nezinu, kā es būtu rīkojies šajā situācijā, bet tie biedri, kuri piedalījās, redzētā rezultātā bija smagi nospiesti. Katrā grupā, kurai bija uzdots izvest vienu ģimeni, bez VDK un iekšējā karaspēka pārstāvjiem bija viens partijas biedrs. Mani biedri bija centušies dot cilvēkiem ilgāku laiku savākties ceļam, bet ne ar ko palīdzēt, protams, nevarēja. Pilsētā valdīja nospiests klusums, arī universitātē iztrūka daudz cilvēku. Vietējie iedzīvotāji tolaik krieviski runāja ļoti slikti vai vispār nezināja krievu valodu. Mežos bija daudz mežabrāļu. Kad mūs sūtīja uz laukiem pēc pārtikas, klāt pielika cilvēkus no pašaizsardzības grupas, pat izdeva ieročus. Nu, sajūta patiešām bija šausmīga. Daži no mūsu cilvēkiem, īpaši pasniedzēji, cieta. Pastāvēja antikomunistiskā folklora.

«Kad būs visi zemē sisti,
Tie, kas stāv uz melno listi,
Paliks čisti komunisti.»

Jā, nevar teikt, ka iedzīvotāju attieksme bija ļoti draudzīga. Katrā ziņā tie latvieši, ar kuriem man nācās satikties, norādīja uz daudzām bezjēdzībām, uz atsūtīto priekšnieku nepiedienīgo uzvedību — viņi šeit iedzīvojās, apzaga pamestos dzīvokļus. Ar to diemžēl nodarbojās arī komunisti, un ne mazums. Attiecīgi arī melnajā tirgū parādījās daudz labu lietu. ' •"6i

— Vai ***neizjutāt ko*** līdzīgu ***kaunam par padomju*** varu?

— Es izjutu nevis kaunu, bet garīgu diskomfortu, kad man norādīja 9 uz acīm redzamiem ētikas likumu pārkāpumiem, bezsaimnieciskumtt, ■! citiem trūkumiem. Nevarēju tam nepiekrist,

bet tajā pašā laikā marti'd pienākums bija kaut kā aizstāvēt padomju varu.

— ***Tomēr tā nebija jūsu pārliecība, tikai pienākums***? [1] ur-eib

— Nē, tā bija pārliecība. Es uzskatīju, ka tās visas ir detaļas,'>v'wspv tiks labots, visam jābūt citādi.

— ***Novirzīšanās no ģenerālās līnijas.***

— Es neapšaubāmi vēl atrados savu jaunības ideju ietekmē.

— ***Taču Pa domju Savienība arī neizrādījās tāda, kā jūs iedomājāties. To*** visu jūs ***norakstījāt uz kara rēķina?***

— Jā, šo to centos neredzēt. Saka, ka ērtāk ir neredzēt, bet dzīvot ar dubultapziņu arī nav visai viegli. Privātās sarunās komunistu vidē sāka ieskanēties kritiski motīvi, kaut diezgan neskanīgi. Parādījās skepticisms. Kopumā es biju ļoti taisnprātīgs, bet sīkumos izlauzās tas, ko tad sauca par ļodzīšanos, slīgšanu sīkburžuāzismā, mietpilsonībā. Tolaik pastāvēja tāda terminoloģija.

— ***Turklāt tā*** bija ***ļoti veiksmīgi izdomāta un strādāja vienkārši teicami. Termins «pretpadomju» tika pietaupīts galējiem gadījumiem, kad vajadzēja*** «sēdināt». ***Lai nokauninātu vien, darbā laida vienkāršākus vārdus. Mietpilsonisks, sīkpilsonisks*** — tas ***neskanēja šausmīgi, bet apvainojoši, pazemojoši. It kā vēlēšanās*** dzīvot ***normālos cilvēciskos apstākļos būtu apkaunojoša. Tomēr jūs arestēja par krietni nopietnākiem*** grēkiem.

— Jā, kā angļu spiegu, 1953. gadā. Par mani uzrakstīja ziņojumu viens mans kolēģis, izglītots cilvēks, spīdošs lektors, kurš zināja vairākas valodas. Uz viņa sirdsapziņas ir desmitiem Rīgas inteliģentu aresti 40. gadu beigās un 50. gadu sākumā. Taču pats interesantākais manā lietā bija nevis noziegumi, kurus man inkriminēja, bet izmeklētāja loģika, viņa motivācija manas vainas pierādīšanai. Viņa domu gaita bija apmēram šāda: «Tev bija laba dzīve Anglijā. Un tomēr tu atbrauci uz PSRS, turklāt vēl uz Maskavu, un vēl tajā momentā, kad ikviens normāls cilvēks centās aizbēgt no turienes. Uz tādu rīcību spējīgs tikai vai nu spiegs, vai pilnīgs idiots, pēc kura tu neizskaties.» Uz manu jautājumu, vai manu rīcību nevarēja diktēt patriotisma jūtas, sekoja ciniska atbilde: «Kādas muļķības! Tā nevar būt.»

— Cietums, lēģeris — ***tas vispirms nozīmē ciešanas, taču arī jaunu pieredzi, jaunas*** zināšanas. Ko ***jums deva lēģeris***?

— Dzīves pazīšanu, par kuru es agrāk pat neiedomājos. Tā taču ir vesela īpaša pasaule. Mūsu lēģerī pārsvarā bija zagļi. Zagļu pasaule — tā bija pavisam cita Krievija. Cits garīguma līmenis, absolūts kultūras trūkums, pilnīgi izkropļoti priekšstati par cilvēcisko attiecību elementārajiem pamatprincipiem. Tas, ko es redzēju, izjutu, atstāja milzīgu iespaidu, uzlika zīmogu manai attieksmei pret dzīvi, pret padomju īstenību. Kā kas tāds varēja rasties uz PSRS komunistiskās ideoloģijas, humānisma fona, par kuru mums tā iegalvoja? Kaut kas

tik šausmīgs, manuprāt, nekad un nekur pasaulē nav eksistējis. Es nevarēju savienot šo ideoloģiju un GULAGa īstenību, visa Krievija taču bija noklāta lēģeriem.

Un tomēr arī lēģerī ne mazākā vērtē bija augsta garīguma, cilvēciski ļaudis. Viņus cienīja pat blatņiku varza, ja viņi nejaucās tās lietās. Vispār biatņiki ļoti cienīja izglītību, viņiem bija vajadzīgi cilvēki, kas uzrakstītu vēstuli, sūdzību. Caurām naktīm viņi, mutes atplētuši, klausījās interesantas grāmatas pārstāstu. Tas saucās «тискать романы». Mani cienīja par to, ka es spēlēju uz garmoškas. Un man gribējās palīdzēt ar skološanos vairākiem puišiem, īpaši jaunajiem.

— ***Jūs viņiem jutāt*** līdzi?

— Vieni bija tā saucamie biatņiki, otri — mužiki, kuri nepiederēja pirmo «klasei»: kabatas zaglēni, aizbēguši bērnu namu audzēkņi, bezpajumtnieki, gadījuma cilvēki. Šie mūs ar patiku klausījās, iztaujāja: «Paskaidro: kāpēc tas, kāpēc šitas?» Mūsu biedrošanās ieguva noteiktu mērķtiecību, kad (pie Hruščova, 1954. gadā) ieviesa politvadītāja amatu un pie mums atsūtīja militārpersonu, artilēristu, ar valsts drošību viņam nebija nekāda sakara. Tas bija godīgs komunists, labprāt nosaucu viņa vārdu: Nikolajs Konstantinovičs Beļiks. Es arī tagad uzturu ar viņu draudzīgas attiecības. Viņš ātri un nopietni ķērās pie darba, izskatīja personīgās lietas un izvēlējās inteliģentus cilvēkus. Tad es griezos pie viņa: «Vai nevar organizēt mācību grupu?» Beļiks uzreiz bija ar mieru, atbrīvoja zonā veselu baraku, reģistrēja skolu rajona tautas izglītības nodaļā. Sāku strādāt par markšeideru, bet vakaros — par pasniedzēju. Vēlāk man piebiedrojās mans tuvs draugs ģeologs Martjanovs, Tomskas universitātes pasniedzējs, arī mākslinieks un inženieris. Mūsu auditorija bija ļoti pateicīga, darbojās ar lielu aizrautību. Redzēju, ka ar saviem spēkiem mums galā netikt, ierosināju Beļikam uzaicināt skolotājas no ciema skolas. No sākuma viņš bija pret: «Ko jūs, ko jūs, mums ir tāds kontingents — viņas saplosīs!» Es parunāju ar puišiem: «Jūs atbildat par skolotājām, viss atkarīgs no jums.» Viņi uzreiz bija ar mieru. Un, lūk, pie sardzes skolotājas vienmēr sagaidīja un pavadīja līdz skolas barakai, kas atradās lēģera galā. Viņas vienmēr ļoti gaidīja, posās pirms viņu atnākšanas. Biatņiki netraucēja, tikai pasmējās. Bija nopietnas mācības, tika izsniegtas gatavības apliecības. Skola strādāja arī pēc manas aizbraukšanas. Beļiks mums joti palīdzēja, pret visiem izturējās cilvēciski, mēs esam viņa parādnieki, jo viņš atviegloja mūsu dzīvi. Viņš ļoti ātri aizgāja no šīs sistēmas, vēlāk Kijevā strādāja par inženieri. Arī pati lēģeru sistēma sāka šķobīties. Mēs tad dzīvojām aiz zonas, gājām brīvsolī, es braucu uz Vorkutu pēc grāmatām. Pēc lēģera mans liktenis iegrozījās normāli. Es biju reabilitēts un jau ar atbraukšanas dienu Rīgā tiku ieskaitīts universitātē. Tiesa, pirmo«

m#nelui dzīvoju laboratorijā.

— ***Kad*** tad nāca ***apskaidrībai***

— Vēl lēģerī iepazinos ar ļoti interesantiem cilvēkiem. Viņiem esmu pateicību parādā par apgaismību. īpaši atceros bijušo Gruzijas KP CK otro sekretāru. Viņš labi pazina gan Staļinu, gan Beriju. Kolimā bija pavadījis 18 gadus un, šķiet, Berijas lietā bija izsaukts uz Maskavu. Viņš bija daudz redzējis, daudz zināja, vēl vairāk domāja un pārvērtēja. Viņa un citu kameras biedru nostāsti, paša pārdzīvojumi un pārdomas — tas viss pamazām sakārtojās noteiktā sistēmā un palīdzēja man kaut daļēji saprast šo vēstures periodu, zem kura riteņa es biju pakļuvis.

Bet galīgi mani vērtējumi nobrieda 1956. gada februārī pēc Hruščova referāta XX kongresā, par ko man atrakstīja mana draudzene Ļubaša Mervarte, juriste. Man piešķīra 13 diennakšu ilgu atvaļinājumu bez tiesībām ierasties Maskavā un Ļeņingradā. Tomēr nolēmu braukt uz Maskavu, lai pakarotu par sevi. Mēs ar Ļubašu devāmies uz kara prokuratūru. Jūs nevarat iedomāties, kas tur darījās! Bija sākusies masveida reabilitācija, un prokuratūrā bija īsts sajukums. Tā kā Maskavā biju nelikumīgi, pie prokurora sūtīju Ļubašu. Un te notika tāda scēna. Pieņemamā istaba ļaužu pārpildīta, atveras durvis, iznāk prokurors un saka: «Kurš šeit ir Eiduss?» «Es,» atbildu ļoti bikli. «Ko jūs baidāties? Tā taču tagad kārtīga cilvēka pazīme. Ienāciet!»

— Profesor, ***man palikuši daži jautājumi. Raksturojot cilvēkus, jūs bieži sakāt: godīgs komunists, pārliecināts komunists. Kādu*** domu ***jūs ieliekat šajā*** formulējumā? Vai ***šeit*** nav ***pretrunas terminos***?

— šodien man šie termini nozīmē sekojošo: noteiktas kārtīguma, kopdzīves, kolektīvisma normas, reizēm arī pašuzupurēšanās. Faktiski tās ir vispārcilvēciskas vērtības. Daudz mazāk tās saistītas ar komunisma, marksisma, demokrātijas vai kāda cita «isma» jēdzienu. Katrā ziņā, tās ir spēcīgi depolitizētas.

— Viens no ***komunistiskā pasaules uzskata sākumiem, jūsuprāt, ir ideālistiski nolūki. Te droši vien*** domāta jēdziena ***«ideālistisks» lietošana sadzīviskā nozīmē. Ja*** atļaujat, ***es izteikšu savu viedokli, protams, nepretendējot uz oriģinalitāti,*** šis ***ideālisms būtībā ir ticība, ka cilvēks var un*** viņam ***jābūt*** labam un laimīgam. ***Atcerieties,*** jūsu angliete runāja par cilvēka nemainīgo dabu. Tas nav skepticisms, ***drīzāk ticība cilvēkam, pieņemot viņu tādu, kāds viņš ir. Cilvēks ir spējīgs*** uz visu, taču ***viņam dāvāta izvēles brīvība starp*** labo un (auno. ***Komunistiskā ideoloģija to pašu ideālistisko nolūku*** dē| ***pretendē uz valsts tiesībām iejaukties pašā trauslākajā,*** kas ***ir cilvēkā*** — viņa ***dvēselē,*** tādējādi liedzot viņam ***personisko,*** brīvo ***izvēli. Pati*** ideja ***jau ir briesmīga, jo tas ir*** mēģinājums ***stihiju, kas ir dzīvību radoša, iespīlēt stingros ietvaros.*** Tomēr stihija ***paliek stihija un*** jaunums ***vienkārši*** pieņem citas formas. Paliek arī pati izvēle, tikai briesmīgā

un necilvēcīgā ***formā:*** k/ūt par ***nelieti vai par upuri. Tiem, kurus dzīve pasargājusi no*** šīs ***dilemmas, laimējies.***

— Atcerieties labsirdīgo politvadītāju Beļiku, kuru es nosaucu par kārtīgu, pārliecinātu komunistu. Viņš uzskatīja, ka komunista galvenā īpašība ir cilvēcība, un viņa mērķis — pāraudzināt noziedzniekus un uzvest viņus uz patiesības ceļa. Un, lūk, es atgriezos no nometnes Rīgā, kad izvirzīja deputātu kandidātus. Nejauši atrados auditorijā, kur notika izvirzīšana. Saraksts jau bija apstiprināts, kad pēkšņi sekretārs pateica: «Es piedāvāju Eidusu,» un mani ievēlēja, pat uz diviem termiņiem. Kad uzrakstīju par to Be|ikam, viņš bija ļoti lepns: «Lūk, redziet, kā mēs strādājam ar cilvēkiem. Atsēdēja cilvēks nometnē — un kjuva par deputātu.»

— Laimīgs, kam dota ticība ... Es ne mazākā ***mērā negribētu apvainot labu,*** godīgu cilvēku, kurš ***tik*** daudz ***darījis jūsu un*** ne ***tikai jūsu labā.*** Taču ***ticību vajag barot, šo ideālismu varēja barot tikai ilūzijas, bet tik ilgi*** un ***veiksmīgi uzdot ilūzijas par realitāti — tas ir upuru vērts, kā rāda mūsu vēsturiskā pieredze, lielu upuru vērts. Ne velti*** Staļins ***tik plānveidīgi iznīdēja*** «citādo domāšanu», ***mazāko tās pazīmi un katram gadījumam*** vispār jebkuru domāšanu un cēla šo ***mūri, lai nošķirtu PSRS*** no ***pārējās pasaules. Jūs runājat par*** padomju propagandas lomu ***jūsu uzskatu*** veidošanā. Vispār ***pati Sta/ ina personības problēma, tiekšanās pēc varas, viltība, cietsirdība, paranoja man*** nešķiet ***tik būtiska. Viņš vienkārši turpināja komunistiskās*** idejas, šīs ***abstrakcijas realizāciju. Kad strīdas par šo tēmu, es*** vienmēr atceros ***rietumvācu*** dzejnieka ***Hansa Encesbergera dzejoli:***

«Воистину великолепны великие замыслы: всеобщее братство . . .

Все это было бы вполне достижимо, если бы не люди.
Люди только мешают:
Путаются под ногами . . .
Если бы не они,
если бы не люди,
какая настала бы жизнь!»

Bet ***tas, ka arī padomju dzīvē*** bijusi ***kārtība un vīrišķība, un pašuzupurēšanās, nav*** ideoloģijas ***nopelns. Pasaulē ir arī citas*** vērtības.

— Jā, patiešām, galu galā visu izšķir tas pats cilvēciskais faktors, par ko pēdējā laikā runā aizvien vairāk. 2ēl tikai, ka cilvēces vēsturē dziļākas pēdas parasti atstāj nevis labais, bet ļaunais.

tīg~ fecfbuV jUmS' Pr°feSOr' paΓ jŪSU stās,J¡umu_ ***Par***

«TAGAD, KAD PATIESĪBA NOSKAIDROTA..»

«Tagad, kad patiesība noskaidrota pilnīgi un neatspēkojami, kad savākti pārliecinoši fakti un lietiskie pierādījumi par

atkritēju saujiņas pretvalstisko darbību, pienācis laiks par viņiem runāt publiski. 1983. gada rudenī Latvijas PSR Augstākā tiesa sodīja ar brīvības atņemšanu uz laiku no trim līdz sešiem gadiem Jāni Rožkalnu, Jāni Vāveri un Intu Cālīti, bet īsi pirms tam — Lidiju Doroņinu (dzimušu Lasmani). Viņi tika atmaskoti mūsu valsts iekšpolitiku un ārpolitiku apmelojošu materiālu vākšanā un izplatīšanā, tika pierādīts, ka viņi musinājuši gāzt sociālistisko iekārtu, kas nodibināta saskaņā ar latviešu tautas gribu.

Tai pašā laikā ar visiem pierādījumiem un liecībām to kopumā vēlreiz tika atmaskota un morāli nosodīta «Gaismas akcija», kuras viltotajā pasē rakstīts, ka tā ir kristiešu baptistu organizācija, bet kuras īstā nodarbošanās ir antikomunis-ma, antisovetisma un galēja nacionālisma izplatīšana.

(■ ■)

Turpretim «Daugavas vanagu», citu dažādo emigrantu «apvienību», «asambleju», «fondu» un «akciju» fašistiskā publika, atsegdama savas pronacistis-kās saknes, gluži kā pēc komandas pagrieza muguru pasaules sabiedriskajai domai. (Klausa Barbjē lietas sakarā. — R. K. Tā apgalvo šī raksta autors.) To rupori savos ziņojumos deva priekšroku «faktiem» par latviešu nācijas un tās kultūras «traģēdiju». Tas tika darīts, lai aiz dūmu aizsega paslēptu realitāti, proti, republikas nepieredzēti dinamisko vispusīgo uzplaukumu, vai arī nopulgotu tās dzīvi. Kad vien varēja, tie sacēla briesmīgu troksni it kā par cilvēka tiesību mīdīšanu kājām vai sirdsapziņas brīvības ierobežošanu «aiz dzelzs priekškara».

(■ •)

Bez tam tika ievestas klišejas izplatīšanai paredzētu pretpadomju lapiņu pavairošanai, apmelojoša literatūra, slepenraksta līdzekļi, fotoaparāti, magnetofoni, musinošas kinofilmas un nauda.

«Korespondentiem» dotajiem uzdevumiem bija divējāds mērķis. No vienas puses, viņiem vajadzēja kultivēt nacionālistiskus aizspriedumus un sanaidot latviešus ar citām brālīgajām tautām. Tika laisti darbā galīgi nodeldēti ideoloģiski šabloni — latviešu tautai esot atņemta nacionālā savdabība, cilvēkus vajājot pēc nacionālā un reliģiskā principa. Netrūka atklātu aicinājumu atjaunot buržuāzisku režīmu. No otras puses, vajadzēja vākt ziņas, kas celtu neslavu padomju varai, piemēram, «faktus» par «nevainīgajiem cilvēka tiesību pārkāp-

šanas upuriem», par kādiem tika mēģināts iztēlot, teiksim, Rietumu speciālo dienestu spiegus Skudru, Niedri, Bū-meistaru

un Lismani.

(••)

Neviens cits kā «Gaismas akcija» un tās domubiedri, arī no pazīstamās Min-steres latviešu ģimnāzijas Vācijas Federatīvajā Republikā, sevišķi cītīgi mēģinājuši un joprojām mēģina saindēt politiskā un tikumiskā ziņā nenobriedušās jaunatnes daļas apzinu.

(■ .)

«Gaismas akcija» atklāja pasaulei šaušalīgus «faktus». Bet kur ir informācija, kas tos apstiprina? Tādas nav.

(■•)

Jau labu laiku vairāku emigrantu izdevumu slejās parādās tendenciozi izraudzīti fakti un padomju iekārtai klaji naidīgas publikācijas. Piemēram, nofotografēta māja, ko paredzēts nojaukt. Taču teksts vēstī: lūk, kādā nabadzībā dzīvo latvieši.

(• ■)

Bonna izdotajā lapiņā ar pretenciozu uzrunu «Kristieti, kur ir tavs brālis?» Kļaviņa kungs tos dēvē par «morāli nevainojamiem cilvēkiem». Viņš tik sīki apraksta ciešanas ieslodzījumā, ka sirds vai sastingst. Tos mērdējot badā, tiem liekot ciest aukstumu un slāpes. Nekādus pierādījumus, kas apstiprinātu viņa nekrietnos melīgos apgalvojumus, viņš nemin, un tādu arī nevar būt.

(■ •)

. . lai ar nepatiesu ziņojumu palīdzību pierādītu nepierādāmo — ka Padomju Savienībā, Padomju Latvijā pastāv kaut kāda organizēta pretošanās. Tam nopietni ticēt var vienīgi tie, kas slimo ar nedziedināmu nostalģiju pēc zaudētajām privilēģijām un ienākumiem, bezcerīgi sapņo par sen pagājušo laiku atgriešanos.»

Sie ir izvilkumi no LATINFORM korespondenta V. Šiliņa raksta ««Gaismas akcijas» tumšie darbi», kas 1984. gada 17. janvārī publicēts laikrakstā «Cīņa».

Atcerēsimies, ka nolikt ziedus pie Brīvības pieminekļa šodien **nav tas pats, kas** vakar. **(Jeb tomēr?) Nevienam no mums nav nekādu garantiju. Joprojām.**

— Esmu dzimis 1954. gadā Rīgā. Patiesību par to, kas 1940. gadā noticis Latvijā, uzzināju no saviem vecākiem. Man laimējās, daudzi vecāki, lai pasargātu bērnus no nepatikšanām, nestāstīja neko vai meloja. To tālāko — kas ir Latvija, kāda tā bija, apguvu pats. Un skolā jutos ļoti pārsteigts, ka nebūt ne visi latvieši domā tāpat kā es.

Vidusskolas gados īpaši interesējos par vēsturi un ģeogrāfiju. Skolojos no oficiālajiem izdevumiem, jo Latvijas laika grāmatas man tikpat kā nebija pieejamas, par trimdā izdotajām nemaz

nerunājot. Ar lielu uzmanību lasīju par «buržuāziskās Latvijas» saimniecību, politiku, kultūru. Pārsvarā lamas, no kurām izlobīju visu sev derīgo, esmu pateicīgs par ikvienu grāmatu, kas vērsta pret Latviju, pret latviešu tautu, jo tas bija vienīgais avots, no kura smelties ziņas savu nojausmu apstiprināšanai. Esmu pateicīgs gan dzintariem, gan drīzuļiem — jo vairāk lasīju, jo pārliecinātāks Latvijas neatkarības piekritējs kļuvu.

Tolaik nesatiku nevienu cilvēku, kas atzinīgi vērtētu notiekošo, domubiedru bija diezgan daudz. Tiesa, mūsu uzskati par cīņas līdzekļu izvēli gluži nesaskanēja. Pārliecība, ka vienīgais iespējamais ceļš ir — stāties vienīgajā partijā un izmantot to mūsu tautas interesēs, bija visai populāra. Man tā nebija pieņemama.

Dabiski, kāri tvēru informāciju arī par pretdarbību, kas sākusies Latvijā 1940. gada 17. jūnijā, par mežabrāļiem, par cilvēkiem, kuri pa vienam tiek arestēti, apmeloti. Jurģis Skulme, studenti Maskavā, Gunārs Astra. 70. gadu vidū es pirmo reizi sastapos ar cilvēkiem — apzinātu spēku, kuriem bija tādi paši uzskati kā man. Tas, protams, nenotika nejauši. 70. gadu vidū pasaules sabiedrībai tika nosūtīts «45 baltiešu memorands», to parakstīja igauņi, latvieši, lietuvieši, un pirmo reizi pēckara periodā no paverdzināto tautu puses atskanēja atgādinājums par Molotova—Riben-tropa paktu. Cilvēkus, kas parakstīja šo memorandu, vēlāk, protams, represēja.

— *Kā šī pretdarbība izpaudās salīdzinoši nesenā pagātnē*?

— 80. gadu sākumā izplatījām vairākus simtus skrejlapu. Pavisam 3 veida: vienā bija aicinājums svinēt 18. novembri; otrajā — aicinājums nepiedalīties falsificētās vēlēšanās, nepiedalīties melos; trešajā bija citēts kāds Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas pants, kuram gribējās pievērst cilvēku uzmanību.

Bieži pavairoju literatūru — manās rokās nonāca filmiņas, no kurām taisīju fotogrāfijas — trimdas avīze «Laiks», «Londonas Avīze», atsevišķas brošūras, krievu Samizdata literatūra u. c. Vācām dažāda rakstura informāciju. Bet, tā kā šeit tā nevienam nebija vajadzīga, devām to trimdas presei, radio. Kā vēlāk paskaidroja izmeklētājs, viņi to vairāk neesot varējuši paciest.

Šur tur bija uzvilkti sarkanbaltsarkanie karogi. Daudzos gadījumos to darīja cilvēki, kas nemaz nebija saistīti ar mums. Karogi parādījās uz lauku ceļiem, šosejām, kokos, torņos, gandrīz kā piektajā gadā sarkanie karogi. Varas orgānus tas tracināja. Divi varonīgi puiši, Jānis Paucītis un Ojārs Vītiņš, piemēram, uzvilka to virs Limbažu izpildkomitejas. Simbolisks atgādinājums, ka tauta nav aizmirsusi šo karogu.

— 1983. gada ***6. janvārī jūs apcietina . . .***

— Jā, tai rītā atgriezos no dežūras darbavietā. Bija mazliet pāri astoņiem, visi dzīvokļa logi gaiši — tas izbrīnīja. Pie mājas volga, vēl nodomāju, ka agrāk tādu te neesmu manījis. Attaisījis dzīvokļa durvis, koridorā ieraudzīju svešus cilvēkus. Tādu brīžu nav mazums, dzīvoju kopā ar māsu un tēvu, pie viņiem nāk cilvēki, kurus nepazīstu. Bet šoreiz, tiklīdz pavēru durvis, vienā mirklī visu sapratu. Man tūlīt pielēca klāt, bija jāpaceļ rokas gaisā, gluži kā filmā, braši zēni paņēma portfeli un izčamdīja mani. Brīdī, kad gāju iekšā dzīvoklī, pazibēja doma — nu, Jāni, nu tev būs jāsēž. Jo mājās bija filmiņa un jau gatavas fotogrāfijas,

Protams, civilizētās zemēs to vienkārši sauc par informācijas izplatīšanu, tikai ne tik primitīviem līdzekļiem, un nekādā gadījumā nav noziegums. Taču es dzīvoju šeit un man nebija ilūziju. Šādam brīdim apzināti biju gatavs.

Kratītāju pavisam bija trīs. Apakšpulkvedis Upenieks, vecā kaluma vīrs, kurš lielījās, ka manos gados tādus kā es spundējis cietumā un sūtījis uz Sibīriju. Arnis Jumītis — jaunās paaudzes cilvēks, kurš visu ļoti labi saprot, taču karjeras, komfortablas dzīves dēļ gatavs uz visu. Latvija, brīvība, tēvzeme — novecojuši jēdzieni. Vēl bija kāds krievu tautības darbinieks, uzvārdu neatceros, viņš jau tad prata dažus vārdus latviski. Viņš arī atrada skapī noliktās filmiņas un, ar triumfu izvilcis, prasīja: kas tas ir? Un vēl liecinieki, kas drīzāk atgādināja līdzstrādniekus.

Viesistabā sekcijā bija ielikta uzlīme ar Latvijas Republikas ģerboni. To ieraudzījis, Upenieks iebrēcās, un pirmais, ko viņi manā klātbūtnē darīja — knibināja ārā no stikliem uzlīmi. Kā liecību pievienoja protokolam. Tāpat ar sarkanbaltsarkanām lentēm, relikvijām, kuras bija lietojis kāds Vispārējo dziesmu svētku diriģents neatkarības laikā. To sakarā bija daudz jautājumu. Starp tiem arī — ko šīs krāsas nozīmē? Atbildēju, ka tās ir Latvijas valsts karoga krāsas. Upenieks sāka kliegt, ka tādas valsts nav un galu galā piedraudēja izārdīt dzīvokli, viņiem tādas tiesības esot. Lai sakot paldies, ka viņi neizmanto savas tiesības. Saprotams, ka visu, kas vien bija sarkanbaltsarkanās krāsās, pievienoja pārējiem ieguvumiem.

Liels atradums bija 30. gadu avīzes, brošūras, bet tās atstāja. Toties paņēma šai periodā izdotās grāmatas, kuras biju pārpircis pēdējo gadu laikā. Vēlāk uzzināju, ka citur grāmatas atstātas, bet paņemta periodika. Loģiku laikam velti meklēt.

Kad piebraucām Engelsa ielas ēkai, bija jau vēla pēcpusdiena. Visa iela pieblīvēta ar mašīnām. No automašīnām nesa dažādas mantas, veda cilvēkus. Zināmā mērā pat

nopriecājos, ka viņi atkal parāda pasaulei, kas ir kas. Tik liela mēroga kratīšanas Rīgā laikam nebija piedzīvotas kopš pēdējām deportācijām. Iespaids tiešām grandiozs.

Vispirms mani ieveda kādā kabinetā, tur atradās kāds jauns cilvēks. Viņa uzdevums laikam bija pakavēt man laiku. Viņš stāstīja, ka saprotot mani, latviešu tauta esot šķaidīta un mocīta, taču jāņem vērā realitātes, ja pirms 1940. gada Latvija nebūtu iekļauta Savienībā, tad pēc kara tai būtu Polijas vai Cehoslovakijas statuss, bet nu vairs nekas nav maināms un lai neviens ne uz ko necer.

Par tālāko ilūziju nebija. Jumītis un Upenieks manam tēvam gan sacīja, ka «droši vien būs atpakaļ, nakti jau nebūs pie mums jāpavada», taču pirms tam viņi saskatījās, un tas izteica vairāk nekā šie vārdi.

Tad mani ieveda pie izmeklētāja Rē-valda, vēlāk daudz nācās dzirdēt šo uzvārdu. Uzzināju, ka tieku arestēts it kā Ģederta Melngaiļa sakarā. Taču es nepazinu šo cilvēku. Protams, neizpalika jautājumi par grāmatām — kāpēc tās ir pie manis, no kurienes? Tā bija pirmā ātrā pratināšana. Pēc tam atņēma pulksteni, personiskās lietas un Rēvalds veda mani lejup. Tur mūs sagaidīja vīrs ar tumši ziliem uzplečiem, un tad jau atskanēja krievu valoda. Metāla sienas kā lopkautuvē, pamatīgas durvis, руки за спиной un пошел, sarunāties čukstus, klausīt pavēlēm!

Kamerā lika izģērbties, rūpīgi apskatīja apģērba gabalus, atņēma jostu, šņores. Tad bija jāizģērbjas pilnīgi kailam. Biju lasījis Solžeņicinu, aptuveni zināju, kā notiek apskate, un tā arī bija. Sekoja procedūra, par kuru izbrīnījos, bet no lasītā atcerējos, ka arī tāda ir, lai pamatīgāk pazemotu un nezinošam cilvēkam dotu pirmo psiholoģisko triecienu.

Ar prātu visu sapratu un notiekošajā pat saskatīju zināmu komismu, tomēr bija vajadzīgs laiks, lai saņemtos, nostabilizētos un iekšēji sakoptos. Man paveicās, mani arestēja piektdienā un izejamās dienās pratināšanas nenotika. Ja pirmajā dienā kāds pateiktu, ka šai iestādē pavadīšu vairāk nekā gadu, laikam gan būtu sajucis prātā.

Vēlāk varēja pasūtīt grāmatas no bibliotēkas, izvēle diezgan niecīga, visjaunākie — 1970. gada izdevumi. Taču kaut kā laiku vilkt varēja. Nekas cits vienkārši neatlika.

Ikdienas ritms, saprotams, nebija pārāk daudzveidīgs. Celšanās diezgan agri, sešos, seko gājiens uz tualeti. Arī tualete zināmā mērā ir kamera, kurā īslaicīgi iesloga. Durvīs lodziņš un vēl viens caurums, pa kuru ieslodzīto novēro, jo tualete ieslodzītajiem joprojām kalpo par informācijas apmaiņas punktu.

Tādas 20. gadsimta greznumlietas kā poda, tur, dabiski, nav, stacijas variants. Pēc tam ved atpakaļ. Gaidu brokastis.

Pirmās brokastis — putras bļodiņa — mani ļoti izbrīnīja. Vēl maize un tūtiņa ar cukuru. Izrādījās, ka cukura deva paredzēta vairākām dienām. Vēlāk miežu putriņa iegaršojās un tagad es to ēdu labprāt, bet toreiz tā likās šausmīga.

Avīzes — «Советская Латвия», «Cīņa», «Известия». Citas kamerās nedeva. Tā kā informāciju varēja iegūt tikai no šiem laikrakstiem, izlasīju tos no pirmās līdz pēdējai rindiņai. Un joprojām netieku vaļā no šī ieraduma, turklāt tagad presi vispār nevar pagūt izlasīt.

Galvenokārt mani pratināja majors Mārtiņš Neilands. Gudrs, inteliģents, viltīgs cilvēks. Oficiālā propaganda džentlmeņu sarunu līmenī.

Daļēji izlikos, ka man galvā sajukums, jo sapratu — ja viņi apjautīs, ka es no savas pārliecības nekad neatteikšos un ka mana rīcība bijusi un būs mērķtiecīga, dabūšu garākus gadus, likšos viņiem bīstamāks. Tāpēc centos radīt iespaidu, ka esmu gadījuma pēc nokļuvis viņu redzeslokā kā cilvēks, kurš it kā ieredz vai neieredz «krievus» (bet kurš to nav analizējis?), interese par politiku ir, bet noteiktas gribas pretoties — nav, ir vēlēšanās lasīt it kā aizliegtas grāmatas un galvenokārt tikai tas.

Pratināja arī Andris Strautmanis, jauns supermens. Neilands — maigs intelektuālis, Strautmanis — asāks, niknāks. Varbūt katram sava loma. Reiz izmeklēšanas kabinetā iedrāzās arī kāds labi barots pusmūža vīrs, viņš auroja krieviski un sita dūri galdā — ja tu, Vēver, domā mūs muļķot un vazāt aiz deguna, tādus kā tevi esmu redzējis simtiem, no tevis paša atkarīgs, vai tu tiksi cauri ar vieglu izbīli vai arī būs jāsit galva pret galdu, kamēr tu nāksi pie prāta!

— Vai *izmeklēšanas* laikā bija arī *citi* draudi?

— Jau no sākuma tiku informēts, ka netiks pielietotas vardarbīgas metodes. Tomēr uzskatu, ka man tika piedraudēts ar fizisku spīdzināšanu. Otrajā vai trešajā mēnesī Neilands sacīja, ka, ja reiz sarunas nevedas, nav jēgas turēt mani VDK, kur ir labi apstākļi, ka laiku līdz tiesai es varot pavadīt Centrālcietumā. Tobrīd kamerā kopā ar mani atradās kāds restorānu «izsitējs», valūtas spekulants, kurš sīki un smalki stāstīja, kas notiek Centrālcietuma kamerās. Visneiedomājamākās sišanas un pazemošanas. To zina visi izmeklētāji, advokāti, Tieslietu ministrijas darbinieki, un tomēr nekas netiek darīts. Es to zināju jau agrāk, taču uzņēmu kā likumsakarīgas sistēmas sekas. Rīgas Centrālcietuma ir viens no šausmīgākajiem PSRS. Nometnēs, etapos cilvēkus sit par to vien, ka viņi nāk no Rīgas

Centrālcietuma, un sit tie, kas savulaik paši tur cietuši. Taču tā ir cita tēma.

Tā kā Neilands zināja, ko stāsta mans kameras biedrs, tad uzskatu, ka tie bija klaji draudi. Kas, paldies Dievam, tā arī palika tikai draudi.

— Vai *izmeklēšanas laikā tikāties ar pārējiem* iespējamajiem *likteņa* biedriem?

— Ar citiem cilvēkiem satikos tikai tad, kad sāka vest uz tiesas sēdēm. No sākuma to gribēja pasniegt kā vienu lietu — «sapīt» kopā Gunāru Astru, Lidiju Doroņinu-Lasmani, Intu Cālīti, Jāni Rožkalnu, Gunāru Freimani, mani. Bet laikam apjauta, ka tas būtu šūts pārāk baltiem diegiem un ka galu galā nav arī izdevīgi. Tiesājot tik lielu grupu, var rasties priekšstats par lielu pagrīdes kustību, spēcīgu organizāciju. Tolaik no nosauktajiem cilvēkiem pazinu tikai Jāni Rožkalnu.

Mūs arī tiesāja kopā — mani, Jāni Rožkalnu un Alfrēdu Lēvaldu. Vispār bija mēģinājums «vilkt» Rožkalna un Lēvalda «materiālus» uz spiegošanas pusi, jo Lēvaldam bija aparāts, kas konstatē paaugstinātu radioaktivitāti. Un vairākās uz Rietumiem sūtītās vēstulēs dažas rindiņas bija slepenrakstā. Spiegošana — tas ir pavisam cits pants, augstākais soda mērs, ar to varētu šantažēt cilvēkus. Taču laikam tika nolemts, ka «spiegošana» šoreiz nav vajadzīga. Līdzīgi acīmredzot tiek «taisītas» arī citas spiegošanas lietas, jo nometnē nevienu īstu spiegu nesatiku. Līdz pat tiesas sēdei mēs nezinājām, ka Alfrēds Lēvalds 1983. gada 6. janvāra rītā, sākoties kratīšanai, savā mājā no sirdslēkmes miris.

Mašīnā, kas cilvēkus no dažādām ieslodzījuma vietām veda uz tiesu, iepazinos ar Raimondu Bitenieku, kas vēlāk bija viens no grupas «Helsinki-86» dibinātājiem. Viņš bija mēģinājis pārbraukt pāri jūrai uz Zviedriju, tomēr neveiksmīgi. Citreiz mašīnā sagadījos kopā ar Gunāru Astru. Jau pirmajā reizē Astra atstāja satriecošu iespaidu. Lietišķs, dzīvs, ieinteresēts, ļoti konkrēts. Bez liekām ceremonijām iepazināmies. Viņa enerģija ļoti labvēlīgi ietekmēja arī mani.

— *Kā* noritēja *liesas* sēde?

— Latvijā padomju laikā šādas tiesas vienmēr bijušas slēgtas. Un izmeklēšanas laikā man tā arī tika teikts. Taču, iegājis tiesas zālē, pārsteigts konstatēju, ka tā ir atklāta tiesas sēde. Pašas politiskās prāvas uztvēru kā izrādes, kurās man jāspēlē sava loma. Apsūdzību uzturēja prokurors Jānis Batarags, kurš specializējies uz šādām lietām. Viņš bieži piedalījās pratināšanās. Prokuroram jārealizē uzraudzība pār izmeklēšanu, taču Batarags faktiski bija tāds pats pratinātājs. Abi ar Neilandu viens pret otru izturējās kā veci draugi.

Mana aizstāve bija advokāte Rauda, kuru, gan pret manu gribu, bija sameklējusi mana māte. Advokātes Raudas galvenās rūpes bija — lai es tiesā necenstos tēlot varoni. Protams, mums ar viņu bija dažādas pārrunas, viņa pārdzīvojusi daudzas mūsu gadsimta kolīzijas. Un mēģināja mani pārliecināt, ka vairs nav jāiet pie Brīvības pieminekļa, ka viss *ir* mainījies, kādreiz bijusi viena taisnība, tagad cita. Es domāju, no vienas puses, viņai un daudziem citiem neko nevar pārmest, apstākļi parasti ir spēcīgāki par cilvēkiem, taču te ir arī jautājums par nācijas principialitāti.

Sēdi vadīja tiesnesis Krastiņš. Apmēram pēc gada nometnē uzzināju, ka viņš apcietināts sakarā ar Rogoļeva lietu un uz gadu notiesāts, kaut prokurors prasījis vairāk.

Galvenos apvainojumus var formulēt diezgan īsi — ka mēs sistemātiski un neatlaidīgi esam izplatījuši pretpa-domju materiālus. Tātad pretpadomju aģitācija un propaganda. Avīzes «Laiks», «Londonas Avīze», brošūra «Kā uzvesties nopratināšanā?», to sarakstījis kāds maskavietis, bijušais advokāts, «Хроника защиты прав человека в СССР» un 3 grāmatas. Protokolā bija rakstīts, ka divas nodotas Valsts bibliotēkai, un tās vēl ceru saņemt atpakaļ: Jāņa Lapiņa «Sapņi un īstenība» — domas par Latvijas valsti, runas, kas teiktas 1915. gadā. Otra — Kristapa Bah-maņa «Latvieši Ukrainā 1919. gadā». Trešā — Jēkaba Kalniņa grāmata «Ko čekas mocekļi runā» — pazuda momentā.

Par lielu noziegumu tika uzskatīta skrejlapu izplatīšana. Jo to pamatdoma — cīņa, aģitācija par neatkarīgu Latviju. Arī karogs — pats par sevi nebūtu nekas, bet izmantots kā pretpadomju aģitācijas simbols, tāpēc jāsaņem sods.

Vēl izmeklēšanas laikā Neilands izdarīja manā dzīvoklī otru kratīšanu. Paņemtie mūzikas ieraksti, plates, arī trimdas latviešu izdotās, tika atdotas radiniekiem. Teicu, ka tas ir solis uz priekšu un ka varbūt pēc dažiem gadiem arī grāmatas un periodiku cilvēki varēs brīvi lasīt un izplatīt. Neilands atbildēja apmēram šādiem vārdiem: «Nu, Vēver, uz to neceriet, tā nekad nebūs. Kamēr pastāvēs divas antagonistiskas sistēmas, divas nometnes, to negaidiet. Vai nu — vai nui»

Tie, kas mani labi pazina, zināja, ka es neko nenožēloju, savus uzskatus nekad nemainīšu un ka arī turpmāk savu iespēju robežās darīšu visu mērķa labā. Un ka izlīdzos ar meliem tāpēc, lai neizpelnītos lielāku soda termiņu. Es izdarīju kļūdu, tiesā uzvedos tāpat kā bija pieņemts tālaika sabiedrībā — domāt vienu, darīt citu. Pietrūka vīrišķības. Vēlāk uzzināju, ka vienīgais, kurš simtprocentīgi izmantojis šo situāciju — atklāto

tiesas sēdi — bijis Gunārs Astra. Viņš apzinājās mirkļa svarīgumu un pateica visu, kas uz sirds un ko mēs visi gribam. Turpmākajā ceļā satikāmies, un Astra man pārmeta, vai es esot padomājis, kādu iespaidu uz zālē sēdošajiem atstājis mans teikums par «nožēlošanu», ka es nedrīkstēju tā darīt. Arī igauņi nometnē teica to pašu.

Man piesprieda trīs gadus stingrā režīma nometnē, Rožkalnam — piecus gadus stingrā režīma nometnē un trīs nometinājumā.

Pēc tiesas vēl kādu nedēļu pavadīju VDK. Tad aizveda uz Centrālcietumu, ievietoja īslaicīgā ieslodzījuma kamerā, vietējā leksikā to sauc par vo*kza/čiku.* Tur jau bija Gunārs Freimanis. Drīz izsauca koridorā, kur ierindā kārtojās nākamā etapa dalībnieki. Iespaids satriecošs, jo tur visi kopā — slepkavas, zagļi, spekulanti, mahinatori, arī mēs. Uzraugu kliegšana, rupjas lamas krievu valodā, sievietēm līdzīgi radījumi formās. Izveda pagalmā. Ar lielu prieku ieraudzīju — nāk Gunārs Astra, kā vienmēr možs. Viņa skatiens vien jau iedvesa paļāvību.

Neziņa par gaidāmo, acu priekšā fantastisks skats: tumsa, prožektori, milzīgi vārti, cietuma pagalms, apsargi, automāti, suņi, pufaikas, skūtās galvas, visi izskatās cits par citu šausmīgāki, lūr kā zvēri, acis spīd. Vārti rībēdami atveras, seko pavēle вперед! Uzraugu kliedzieni neatšķiras no suņu rejām. Dodamies pa eju, kurai abās pusēs dēļu žogs, vējā šūpojas pusizsistas lampas, sals, sniegs, skrejoši suņi. Galā laukums, tad vilciens.

— *Pastāstiet par pašu etapu,* sabiedrība par to zina *visai maz.*

— Pats vagons iekārtots līdzīgi plac-karšu vagoniem, tikai līdz pusei restots, tādējādi izveidojas kaut kas līdzīgs res-totiem krātiņiem, tur ir cilvēks pie cilvēka, kad ej garām, drausmīgs skats, pie restēm sejas, no augšas līdz apakšai pilns ar rokām un kājām, atsevišķos nodalījumos sievietes visdažādākajās pozās, liekas, ka bruks tev virsū, visi rēc, bļauj, lamājas. Gaiss, protams, nepanesams. Otrajā daļā ir kupejas, kur dzīvo apsardze.

Dabiski, atkal visi juku jukām. Gan tādi, kas brauc uz atbrīvošanos, gan tādi, kam samazināts termiņš, kas brauc uz nometinājumā vietu, kas ceļā uz soda izciešanas vietu. Rūdīti bandīti, zaļi iesācēji, kantora apzadzējs — visi kopā. Arī mūsu nodalījumā notika gan atņemšanas, gan piekaušanas. Pārtika — sausa maize un ūdens. Iztiec kā gribi. Freimanis, Astra un es saspiedāmies vienā stūrī un bijām paši par sevi. Pamazām mūsu nodalījums tukšojās.

Pirmā pietura — Pleskavas cietums. Tā pati procedūra — suņi, lamas, kliedzieni. Tad sadzina kravas automašīnās, tā ka

cits citam uz galvas. Pleskavas cietumā, un tas arī bija vienīgais gadījums, satiku cietuma ierēdni, kurš nekliedza, bet mierīgā balsī pildīja savu pienākumu. Biju pat šokā no cilvēciskā, mierīgā toņa.

Mūs ar Freimani noveda pagrabā, kamerā. Tiklīdz iegājām, pretī priecīgs metās Rožkalns. Kamerā bija vēl kādi desmit cilvēki, diezgan mierīga sabiedrība. Kādu dienu no citām kamerām atskanēja aurošana, durvju dauzīšana. Atnesa avīzes, ieraudzījām melno rāmi un Andropova vārdu. Drīz trakošana sākās arī mūsu kamerā. Mēs, politiskie, sēdējām klusi un maziņi, noraudzījāmies vispārējā līksmē, šķita, tūlīt vērsies cietuma vārti un mēs iesim brīvībā.

Kamerā bija noplūdis ūdens un vismaz pāris dienas skalojās gar potītēm. Pa kārtai to smēlām un lējām podā, kas;L atradās kameras vidū uz tāda kā paaugstinājuma. Logs izsists, ārā sals un sniegs. Ūdenī mita dēles un kukaiņi. Vairākas reizes sūdzējāmies un cietuma priekšniecība nāca apskatīt, bet rokas vien noplātīja — saprotiet, grūtības ar

telpām, nav, kur jūs izmitināt, var taču to ūdeni pasmelt ārā.

Kad Rožkalnu paņēma uz etapu, mūs ar Freimani pārvietoja uz citu kameru. Tā it kā bija labāka, taču arī tur logs bija izsists. Dienas un naktis pavadījām, saģērbuši virsū visu, kas vien bija. Tāds sīkums kā izsists logs nevienu neinteresēja.

Nākamajā etapa posmā bijām kopā ar sevišķā režīma apcietinātajiem strīpainos arestantu tērpos. 5ajā režīmā ieslodzītie visu laiku pavada kamerās. Turpat tiek strādāts, ēsts, gulēts. īsas pastaigas. Šis režīms bija piespriests arī Gunāram Astram. Uz brīdi nokļuvām kopā. Vagonā notika īsa un ātra izrēķināšanās — tiem, kas brauca uz nometinā-juma vietu, atņēma visu, kas no zonas bija sadots līdzi. Klusumā un mierā. Cietuma ierēdņi ļoti labi zina, ka nevar laist visus kopā, bet rīkojas pilnīgi bezatbildīgi. Gunāru Astru cienīja un neaiztika. Redzot, ka esam kopā ar viņu, arī mūs lika mierā. Astras milzīgais augums vien jau iedvesa cieņu. Kad viņu veda, no visām pusēm atskanēja: «Ох, вот это да!»

Jaroslavļas cietumā notika tas, no kā visvairāk baidījos, mani ievietoja kopējā kamerā, kur bija ap piecdesmit cilvēku, varbūt vairāk. Kamera sporta zāles lielumā. Atkal drausmīga netīrība, vienā stūrī caurums dabisko vajadzību izdarīšanai, gar sienām lāvas divos stāvos, citi gulēja uz grīdas, neatstāstāma smirdoņa. Tur man gandrīz izgāja pavisam bēdīgi, taču galu galā noskaidrojās, par ko esmu notiesāts, un tas paglāba no dažāda veida pazemojumiem.

Permas cietumā atkal bijām trijatā — Astra, Freimanis un es. Arī Rožkalns. Šajā cietumā sava kārtība. Katru dienu jāmazgā kamera. Katru dienu dzina ārā koridorā un tur bija jānotupstas pie sienas uz

ceļiem. Uzraugi tikmēr kamerā ar milzīgu koka āmuru dauzīja pa sienām, gultām, krēsliem. Psiholoģiski ļoti nospiedoši, no vienas puses — gribas smieties, no otras — neatstāj sajūta, ka atrodies trako namā. Klaudzieni skan ilgi, kamēr izstaigā visas kameras. Un tā katru dienu.

Atkal vilciens. Freimani un Astru izsēdināja ātrāk. Mūs ar Rožkainu, pašiem un pārējiem par izbrīnu, no vilciena iesēdināja parastā autobusiņā. Ar mums vēl šoferis, trīs automātisti un suns. Rožkalnu aizveda līdz viņa nometnei, mēs atvadījāmies, redzēju, kā viņu ieved pa vārtiem. Tā šķīrāmies uz trim gadiem, iekams Rīgas stacijā atkal satikāmies.

Mēs bieži pārrunājām, vai nāksies «nolauzt» visus piespriestos gadus. Rožkalns bija pārliecināts, ka nē, viņam balss no augšas bija sacījusi, un viņš pats juta, ka nāks lielas pārmaiņas. Es tādai iespējamībai vienkārši neticēju un domāju, ka nosēdēšu «no zvana līdz zvanam». Ar mani tā arī notika, bet arī Rožkalnam izrādījās taisnība.

Mūsu etaps ilga apmēram mēnesi.

— Nometne, cilvēki, *kurus tur satikāt: vai pieredzētais nemudināja domāt,* ka galu *galā šis upuris* bijis *veltīgs?*

— Nē, jau ieslodzījumā es apzinājos, ka tas ir to vērts. Šis pārbaudījums lika izšķirties un saprast pašam sevi, noskaidrot, vai palieku pie savas pārliecības vai ne. Iepazinos ar lieliskiem cilvēkiem, kuri bija sodīti par saviem uzskatiem. Labāk izpratu VDK darba mehānismu. Turklāt ieslodzījuma laikā cilvēks spēj fantastiski koncentrēties domāšanai. Man tas bija nepieciešams.

Nometne atrodas Permas apgabala dienviddaļā, Čusovajas rajonā. Ziemās sals daždien sasniedza —40°. Daudz sniega. Klimats kontinentāls, gadalaiku maiņa ļoti strauja.

Mani norīkoja strādāt par pavāru, tur ir pierasts, ka baltieši tie tīrākie un labāk gatavo. Manam darbam vismaz bija jēga, es baroju visu nometni. Biju sevi noskaņojis zināmai vienaldzībai, veselīgai apātijai un noderēja arī armijas rūdījums, tālab nometnes režīmu pacietu vieglāk nekā citi.

Pavisam nometnē bija ap 70—100 cilvēku, šis skaitlis svārstījās. Turklāt tas ir ļoti maz, blakus nometnēs bija tūkstoši. Pārsvarā —tā saucamie Dzimtenes nodevēji —tie, kas dienējuši vācu policijā, armijā. Šie cilvēki jau sirmgalvju gados bija apcietināti 70. gadu sākumā. Latvieši — absolūti nevainīgi.

Kara beigās, lai izvairītos no iesaukšanas krievu armijā, iebēguši mežā. To ieteicis ikviens saprātīgs cilvēks. Latviešiem domas un cerības saistījās tikai ar Latvijas valsti, un okupāciju periodi tika uzskatīti par pārejošiem. Sauc vienā armijā, sauc otrā. Gan atnāks angļi un amerikāņi, pasaule visu nokārtos, un atkal būs Latvija. Mežā puiši, dabiski, piemetušies pie cīnītājiem. Izpildījuši nenozīmīgus uzdevumus. PSRS valdība pasludinājusi

amnestiju, lai nāk no mežiem ārā, ka tiem, kas nav bijuši vācu formās, nekas nebūs. Puiši paklausījuši, arī cīnītāji viņus mierīgi atlaiduši. Daļa no iznākušajiem nodienējuši armijā, citi atdevuši savu jaunību kolhozu pirmsākumiem, vīra gadus smagā darbā par pusvelti. Pārsvarā šie vecie vīri bija no Latgales. Viens no viņiem, Roberts Pelšs, par ievērojamiem sasniegumiem lauksaimniecībā apbalvots ar Tautas sasniegumu izstādes medaļu. Kad es ierados nometnē, viņš jau bija miris. Pārējie joprojām tur. Septiņdesmito gadu sākumā viņi bija saņēmuši pavēstes ierasties VDK. Turpat uz vietas arestēti. Viņiem paskaidrots, ka amnestija ir amnestija, bet noziegums izdarīts, un Padomju valsts neko neatstāj nesodītu. Draudēts ar nāvessodu. Tādos apstākļos, dabiski, cilvēki ātri paraksta visu, ko liek. L. Brežņevs bija pateicis «никто не забыт, ничто не забыто», un tie, kam rūpēja jaunas zvaigznītes uz uzplečiem, iztulkoja šo teikumu pa savam un metās kara noziedznieku meklējumos. 1984. gadā milzīgie soda termiņi jau nāca uz beigām. Nometnē šie vīri strādāja dažādus darbus, spriedelēšana par politiku viņiem bija sveša lieta, viņi bija vienkārši lauku cilvēki un uz tādiem kā es raudzījās diezgan skeptiski.

Šai pašai dzimtenes nodevēju grupai tika pieskaitīti tie jaunie puiši, kas, nevarēdami armijā izturēt visus pazemojumus, bija pārbēguši pāri PSRS robežai. Bet bailēs no mežonīgajiem Rietumiem nākuši atpakaļ, cerējuši, ka Dzimtene novērtēs viņu pēdējo soli un piedos. Dzimtene viņus apdāvināja ar 10 gadiem nometnē.

Viens no šiem cilvēkiem bija pat ticis līdz Amerikai, viņam piešķirta ASV pilsonība. Strādājis dažādus gadījuma darbus. Taču diezgan nespējīgs un netalantīgs cilvēks, vairījies arī no krievu emigrācijas sabiedrības. Māte, VDK darbinieku saskubināta, rakstījusi sirdi plosošas vēstules, ka Dzimtene piedos, lai brauc uz mājām, uz Krieviju. Maskavā, turpat pie lidmašīnas, viņu saņēmuši ciet. Izturējušies laipni un solījušies ilgi neaizkavēt. Tikai — lai atsakoties no ASV pavalstniecības. Kā PSRS pilsonim viņam piespriesti desmit gadi pārdomām. Nometnē viņš vaimanāja, ka piekrāpts, vairākas reizes mēģināja izdarīt pašnāvību, ar viņu auklējās kā ar mazu bērnu. Būdams tiešs cilvēks, viņš VDK darbiniekiem teica acīs, ka gaida, lai šis noziegums pret viņu tiktu pārtraukts. Galu galā viņš darbavietā pakārās.

Nākamajā grupā — tā saucamie spiegi. To vidū arī daži bijušie čekisti, kas it kā pieķerti sakaros ar CIP. Viņi varbūt vienīgie patiešām bija uzņēmuši nopietnākus kontaktus. Bet par pārējo «spiegošanu» varēja tikai pasmieties. Blakus nometnē

viens no tādiem «spiegiem» bija Būmeistars. Latvijas patriots. Zinu, ka viņš gribējis Latvijā dibināt sociāldemokrātu organizāciju.

— *Spriežot pēc visa,* nu *jau to drīkst darīt.*

— Biju vienā nometnē ar Zani Skudru. Notiesāts it kā par spiegošanu. Ko šis cilvēks bija noziedzies? Vācis ziņas par bijušajiem pagastiem, apsekojis iznīkstošos pieminekļus, fotografējis sagrautās baznīcas, kolekcionējis avīžu izgriezumus par kultūras jautājumiem. Viņš nometnēs pavadīja vismaz astoņus gadus. Skaitījās spiegs.

Bet visjūtamāk politiskās zonas seju noteica cilvēki, kas notiesāti par pret-padomju aģitāciju un propagandu, nolūkā graut un vājināt padomju varu. Daudzi no viņiem bija ar augstāko izglītību, visdažādāko profesiju, radošās inteliģences pārstāvji.

— *Cik bieži un kādi* sakari ar *tuviniekiem?*

— Vēstules uz mājām var rakstīt vienu reizi mēnesī. Taču tās pakļautas cenzūrai, nav nekāds prieks, ka tevi pārlasa, studē tavas emocijas. Saņemt, vēstules varēja bez ierobežojumiem, tikai no ārzemēm nekas nepienāca.

Vienreiz gadā iespējama garā tikšanās — līdz trīs diennaktīm. īsajai nav jēgas. Kurš dzīsies tūkstošiem kilometru, lai dažas stundas caur restēm uzraugu klātbūtnē parunātos? Garās tikšanās atņemšana ir ļoti liels sods, nometņu administrācijas bieži manipulē it kā ar savām tiesībām, tā kārtojot rēķinus ar nepatīkamiem, nepaklausīgiem ieslodzītajiem. Dažreiz cilvēki, zinot, ka tikšanās liegta, tomēr brauc ar visiem bērniem to ceļa gabalu. Un viņus nelaiž. Var izstaigāt visādu priekšnieku kabinetus — bez rezultātiem. Aiz žoga ir vīrs, nereti viņam dara zināmu, ka tuvinieki tepat blakus, taču panākt neko nevar. Tas ir briesmīgi.

Visus, kas atbrauc uz tikšanos, arī sievietes, pakļauj tādai pašai fizioloģiskai apskatei kā ieslodzītos. Cilvēkiem, kuri nav sodīti, jāļaujas šādam pazemojumam, jāizcieš.

Nesamierināmus «taisnības meklētājus» sodīja, atņemot iespēju iepirkties veikalā. Par mazo, nopelnīto naudiņu varēja nopirkt šo to no pārtikas, rakstāmpiederumus, dažu apģērba gabalu. Dzīves vienmuļībā veikals tomēr ir notikums. Nemaz nerunājot par pakām un bandrolēm. Divas reizes gadā atļautas bandroles svarā līdz 1 kg un vienreiz gadā paka svarā līdz 5 kg. Ja atņem šo pašu vienīgo reizi . . . Gadās, nav gluži ērti sodīt cilvēku par to, ka viņš pacēlis balsi. Atrod citus ieganstus. Poga ne tā piešūta, apkakle nav aizpogāta. Dienas laikā nedrīkst sēdēt gultā, tikai uz ķeblīša. Cilvēks aizmirsies un uz brītiņu atsēdies

gultā. Ja uzraugs redz, seko ziņojums — un var atņemt gan veikalu, gan paku.

— Tātad — sodu sistēma nometnē . . .

— Pats šausmīgākais ir karceris. Esmu redzējis, ka vecākiem vīriem no šī vārda vien sāk trīcēt rokas. Ja karcerī uzliek pašu stingrāko režīmu, izdzīvot nav iespējams. Kameras dēļu būdiņā. Apkures caurules it kā pienāk, taču kaut cik silta ir tikai viena kamera. Gulēt tādā aukstumā nav iespējams. Jāvingro, līdz cilvēks pārguris aizmieg, pēc minūtēm desmit atkal pamostas no šausmīga aukstuma un bada. Atkal jāvingro. Termiņi visdažādākie: 3—5—15 diennaktis. Silts ēdiens ik pēc dienas, taču, kamēr no virtuves pa salu aiznes, no siltuma ne vēsts.

Parastā norma bija 50—60 g graudu uz litru ūdens. Ēdienam, ko gatavoja karcerim — 20 g graudu, praktiski ūdens, nekādu taukvielu, pēc paredzētās normas — viens eļļas piliens.

Mēs to ignorējām, un arī administrācija skatījās caur pirkstiem. Kaut zināja, ka karcerim ēdiens atsevišķi netika vārīts. Reizēm iznāca dažādi pārpratumi, tad pāris dienas uzraugi stāvēja blakus un kontrolēja, līdz viss atkal aizgāja vecajās sliedēs. Tas laikam ir tā saucamais krievu bardaks, kad pēc likumiem un pantiem — gals klāt, taču nekonsekvence šo likumu ievērošanā dod iespēju izdzīvot. Tomēr karceris ir ļoti smags, necilvēcisks «pārmācīšanas mērs» un, pat ja laimējas, uz visu atlikušo mūžu dziļi iedragā cilvēka veselību.

— ***1985.*** gada ziemā soda izciešanas termiņš ***tuvojās*** beigām . . .

— Kad pie varas nāca Gorbačovs un sāka runāt par atklātību, demokratizāciju, ieslodzīto vairums smīnēja vien. Mēs lasījām avīzes, skatījāmies programmu «Laiks» — gaisā varēja just ķādas pozitīvas vēsmas, kaut tā varēja būt arī kārtējā kampaņa.

Kādu dienu mani izsauca uzraugs un veda uz dežūrbūdiņu, esot gaidāmas sīkas nepatikšanas vai kas tamlīdzīgs. Sēdos brīžos nojauta piemeklē ikvienu cilvēku. Sapratu, ka mani ved noformēt atbrīvošanas dokumentus, un skumu, ka neesmu atvadījies no likteņbiedriem. Atpakaļ mani vairs nelaida, nometņu administrācijas negrib pieļaut informācijas izvešanu.

Cusovajas stacijā pa pārpildītu peronu mani veda speciālais konvojs — pa priekšu virsnieks, abās pusēs pa karavīram ar ieroci. Neviens necentās mani slēpt no apkārtējiem, iespējams, ka Cusovajas stacijā tas ir ikdienišķs skats. Arī turpmākajā ceļā no apsardzes puses man tika veltīta grandioza uzmanība, tā ka brīžiem pat šaubījos, vai tiešām ved uz atbrīvošanu.

Rīgas stacijā iebraucām 25. decembrī. Jutos sevišķi saviļņots, ka beidzot esmu Rīgā, aiz loga brīvi staigā cilvēki, uz Jūrmalu iet elektrovilcieni. Drošības komitejā nokļuvām vēlā vakarā. Tiku

sagaidīts kā pazudušais dēls. Runas — mierīgas, draudzīgas. Smaržo pēc odekolona, visapkārt tīrība, mājīgums. Bar-roja dūšīgi, Vecgada vakarā pat tika izsniegts pīrāgs, to deva visiem ieslodzītajiem.

1986. gada 6. janvārī mani bija jāatbrīvo. Atbrīvošanas mirklis, protams, ir neaizmirstams. Pa parādes durvīm mani izveda kāds augstāks virsnieks. Piesteidzās māsa, brīdi runājāmies, līdz jau minētais virsnieks, tramīgi skatīdamies apkārt, mudināja mūs ātrāk iet prom. Tas bija diezgan komiski, kaut saprotami — droši vien viņš bažījās, ka kāds mani varētu fotografēt. Tad arī nekavējāmies. Ar mašīnu pavizinājāmies pa pilsētu un braucām uz mājām. Jutos kā pēc gara, nogurdinoša sapņa. Ikdienas ritmā iejutos pamazām.

Biju nolēmis turpināt iesākto — strādāt un iespēju robežās darboties tālāk, pieļaujot iespēju, ka agri vai vēlu tomēr atkal varu nokļūt nometnē.

Režīms liberalizējās. Pēc nodibināšanās tika apcietināta grupa «Helsinki-86», taču palaista vaļā. Bija ziņas, ka šur tur atlaisti politieslodzītie. Piemēram, ebreju aktīvistu Anatoliju Sčaranski atbrīvoja priekšlaicīgi, gan vēl vecajā stilā — «izmeta» ārpus Savienības, pat neinformējot tuviniekus. Taču šis fakts jau liecināja par situācijas maiņu.

1986. gada beigās pēkšņi tika atbrīvots bīstamais noziedznieks Rožkalns. Kļuva skaidrs, ka pārmaiņas ir reālas. Atbrīvoja Janu Kirbu, Borisu Grezinu, Rolandu Silaraupu, Gunāru Freimani. Tiesa, viņu statuss bija visai divdomīgs — it kā apžēloti, it kā ne: nekādas vainas apziņas no valsts puses, tomēr atbrīvoti.

Pirmos grupas «Helsinki-86» dokumentus uzņēmām ar sajūsmu, varbūt tie nebija gluži pilnīgi, taču neapšaubāmi pauda visas mūsu tautas sāpes un uzskatus. Cik atceros, Silaraups aizbrauca uz Liepāju, lai stātos tiešā kontaktā, un uzreiz iestājās grupā. Grupas toreizējā struktūra (tagad arī Rīgas nodaļas struktūra) bija ļoti pārdomāta: viens ir šie redzamie sabiedriskie pārstāvji, bet otrs — ka šajā grupā var iestāties daudzi, publiski neuzrādot savu piederību tai.

— ***Kādi jums pēc*** šiem ***frim gadiem likās cilvēki, sabiedrība*** kopumā?

— Neteikšu, ka būtu jutis kādas nopietnas pārmaiņas. Vairums joprojām domāja vienu, darīja otru, visi gribēja izdzīvot. Bet pasaulē straujos tempos turpinājās tehnoloģiskais progress, kuram šis režīms vienkārši nespēj turēt līdzi. Informācijas ieguves veidus nākas kontrolēt aizvien grūtāk, turklāt tas pats video skar cilvēka intereses, izklaidēšanos, tā ir brīvu cilvēku

informācija, ko neviena vara un organizācija nav tiesīga aizliegt. Nospriedām, ka šeit varam noraudzīties pilnīgā mierā, šo darbu mūsu vietā paveiks komerciālās aprindas.

— ***Jūs*** šobrīd ***esat «Helsinki-86»*** Rīgas nodaļas pārstāvis, LNNK dalībnieks. Manuprāt, ***tieši 1987.*** gada ***vasaras «kalendāra nemieri»*** — 14. jūnijs un ***23.*** augusts — kalpoja par ***katalizatoru visdažādāko sociālo slāņu turpmākajām*** aktivitātēm, ietekmēja nākamo sabiedriski ***politisko*** organizāciju veidošanos, iezvanīja jaunu laiku Latvijā.

— Ierosinājums 14. **jūnijā pieminēt deportāciju upurus nāca no Linarda Grantiņa. Bet tas bija kaut kas vairāk. Mēs gribējām pārliecināties, vai tauta mums sekos vai nē, vai tautā vēl saglabājusies kaut minimāla pašapziņa, brīvības ilgas, drosme. Tā bija kā pārbaude, vai tauta vēl ir dzīva.**

Linards Grantiņš, Mārtiņš Bariss un Raimonds Bitenieks neilgi pirms tam tika izolēti, taču, pateicoties grupas uzbūvei, sagatavošanās darbs no tā necieta.

Mēs nezinājām, kā viss beigsies, bijām gatavi arī arestiem. Lēciens tumsā — tā var apzīmēt mūsu toreizējās sajūtas. Tāpēc dažas dienas pirms 14. **jūnija visi kopā aizgājām uz Brāļu kapiem nofotografēties,**

Pienāca 14. **jūnija pēcpusdiena. Biju domājis, ka atnāks kādi** 50 **cilvēki, un arī tas būs daudz. Es apzinājos — pat ja neviena nebūs, tieši es esmu tas, kuram jāiet. Taču, ieradies Bastejkainā, jutos vienieuēji pārsteigts.**

Ir muļķīgi skandināt, ka šī «akcija» bijusi «Rietumu raidstaciju inspirēta». Vai mums 1987. **gadā bija iespēja to izziņot vietējos masu informācijas līdzekļos?**

Arī VDK nebija tā īsti gatava šim notikumam. Viņi neticēja, ka mums izdosies realizēt iecerēto, paļāvās, ka tauta ir sastindzināta bailēs. Tomēr katram gadījumam pie Brīvības pieminekļa tika sarīkotas sporta sacīkstes, lai rastu izskaidrojumu, gadījumā, ja tur parādītos cilvēki.

— Un ***kur vēl paša Brīvības*** pieminekļa «reabilitācijas» kampaņa burtiski dažas dienas ***pirms 14. jūnija! Pieminekļa attēls pēc*** daudziem gadiem avīzēs un pirmoreiz televīzijā. Valsts ***puķes,*** riteņbraukšanas svētki .. .

Ukraiņu filologa, dzejnieka, PEN kluba biedra Vasila Stusa kaps. Nomocīts līdz nāvei vieninieku kamerā. Iestādē 81 385/36 Kučino. 05.09.85. Ieslodzīto kapsēta Borisovo ciemā, Čusovajas upes malā. Marta Niklusa foto.

1987. gada 14. jūnijs, riteņbraukšanas svētki.

Jānis Vēveris 1988. gada 23. augustā mītiņa laikā Rīgā.

Pie Brīvības pieminekļa.

1987. gada 14. jūnijā, Dastejkalnā. Līdz Brīvības pieminekļim vēl jāaiziet. No kreisās: Edmunds Cīrulis, Heinz Lama, Eva Bilenieca, Rolands Silarajs, Artis Tomsons.

1988. gada 14. jūnijā, Rīgā.
1987. gada 23. augusts Rīgā.

— Tomēr šaubījos, vai tie daudzie cilvēki nav atnākuši uz riteņbraukšanas svētkiem. Bet, kad redzēju, kā viņi stāv un raugās apkārt, un it kā kaut ko gaida, ka šie cilvēki nākuši tikai ar vienu domu — atbalstīt mūs, tas bija liels saviļņojuma un gandarījuma brīdis.

«Helsinki-86» pārstāvji stāvēja ar ziediem rokās, un uz lentēm pirmo reizi pēckara Latvijā bija rakstīts «Dievs, svētī Latviju» un «Tēvzemei un Brīvībai». Kad bija jāiet pie pieminekļa,

cilvēki sakļāvās blīvā masā aiz «Helsinki-86» pārstāvjiem. Priekšā bija daudz paceltu roku ar sarkanbaltsarkaniem ziediem. Pirmo reizi jutos kā savā pilsētā savu domubiedru vidū.

Atcerējos dažas vecas fotogrāfijas. 1941. gadā, kad sarkanarmija jau bija projām un vācieši vēl tā īsti nebija ienākuši, cilvēki spontāni devās pie Brīvības pieminekļa, lūdza Dievu, apraudāja aizvestos, noslepkavotos, pašu Latvijas valsti. Sie abi brīži bija savienojami, salīdzināmi. Arī vecas sieviņas teica — tagad var mirt, nu ir pieredzēts tas, ko sirds ilgojās visus šos gadus.

Sai gājienā izzuda paaudžu atšķirības. Tām vairs nebija nozīmes. Tauta nodemonstrēja savu spītu un uzskatus, parādīja pasaulei un vispirms sev, ka nav salauzta un netic meliem.

Pirms 23. augusta presē bija neganta kampaņa pret «Helsinki-86». Vienlaikus arī spiediens uz bijušajiem politieslodzītajiem, lai viņi pēc iespējas ātrāk atstātu Latviju. Daži to iepriekš paši bija gribējuši. Kā vēlāk teica Gunārs Astra — viņš nevēlas atstāt Latviju, bet, ja viņam liktu izvēlēties: vai nu cietums, kas nozīmē lēnu un pūstošu fizisku bojāeju, vai trimda, tad viņš, protams, dotos trimdā. Tā arī šie aizbraucēji uzskatīja, ka šeit savu ir padarījuši. Jo mēs domājām, ka pēc dažiem mēnešiem bijušos politieslodzītos atkal ņems ciet. Turklāt nepārprotami tika pateikts, ka viņu drošību te neviens vairs negarantē.

Par 23. augustu domas dalījās. Daļa uzskatīja, ka nevajag izaicināt likteni, ka iesāktais jāturpina ārēji mazāk redzamās formās, ka atkārtojums nav vajadzīgs. Taču 14. jūnijs bija pārsteidzis igauņus un lietuviešus. Dabiski, ka atbalstījām kaimiņus.

Sajā dienā «Helsinki-86» aktīvākie pārstāvji faktiski tika izolēti. Grupa bija paziņojusi, ka ziedus ies nolikt pēcpusdienā. Taču rīta pusē nezinājām, ko darīt, bijām stingri brīdināti, ka tiksim aizturēti. Daži gribēja likt ziedus tūlīt, kamēr varas iestādes vēl atļauj. Galu galā visi nolēmām iet paredzētajā laikā. Turpat Padomju bulvāra mājā dzīvoja Gin-teru ģimene, tur arī cilvēki nogaidīja. Māja tika ielenkta, kāpnēs sabruka VDK darbinieki un milicijas formās tērptas personas, nevienu nelaida ne iekšā, ne ārā, dzīvokli nobloķēja. Lai paziņotu par notiekošo, cilvēki uz palaga uzrakstīja «Seit ieslodzīta Helsinku grupa» un izkāra pa logu. Uzraudzītājus tas satracināja tik lielā mērā, ka dzīvokļa durvis tika mežonīgi dauzītas, spārdītas, līdz uzlauztas. Apiešanās bija ļoti rupja, uz Rožkalna jautājumu, vai viņi apzinās, ko viņi dara, ka viņi pārkāpj Konstitūcijas normas, sekoja atbilde: да, мы знаем, ну и что? Pilnīga visatļautība.

Cilvēkus sabāza mašīnās un aizveda uz Galveno milicijas pārvaldi.

Pa to laiku uz pieminekli plūda aizvien vairāk un vairāk cilvēku. Tālāko visi zina, sekoja brutāla izrēķināšanās.

Dažas detaļas par tēmu «vara un cilvēks». Biedināšanai bija izsauktas ugunsdzēsēju mašīnas. Ugunsdzēsēji virzīja šļūtenes uz autobusiem, kas laida izplūdes gāzes, jo bija iespaids, ka tie deg. Un, gods kam gods, kad sekoja pavēle laist putas virsū cilvēkiem, nevis autobusiem, ugunsdzēsēji atteicās to darīt. Zināmi pārdzīvojumi, es pieļauju, bija arī vienam otram autobusu šoferim.

— Kādi bija un ir jūsu uzskati par *Latvijas* oficiālo inteliģenci?

— Pašreizējai latviešu inteliģencei nav tādas īstas ģenētiskas saiknes ar iepriekšējo inteliģences paaudzi, kuras lielākā daļa 1944. gadā devās svešumā, bet atlikusī gāja bojā Sibīrijā. Inteliģences stāvoklis — dzīve laikmeta diktētā situācijā — ir sevišķi neapskaužams. Un tomēr . . .

Bijušo lielā mērā varētu raksturot diezgan īsi — klusēšana, piekrišana, «nodevas cariem» — izdzīvošana. Tomēr mēs sekojām katrai rindiņai, medījām zemtekstus, līdzības, lai gūtu apliecinājumu, ka vismaz sevī šis cilvēks ir patiess. Atceros, 14. jūnijā redzēju dažus aktierus. Bija arī Mavriks Vulfsons, tiesa, tad vēl oponenta lomā. Tautā pazīstamu cilvēku klātbūtne iepriecināja. Milzīgs uzmundrinājums pirms 23. augusta bija «Literatūras un Mākslas» numurs ar pilnu Brīvības pieminekļa attēlu uz vāka, arī satura ziņā nepārprotams. Tad es sapratu, — jā, arī viņi ir pieslēgušies. 23. augustā pie pieminekļa bija mūziķi, aktieri, žurnālisti. Cilvēki, to, protams, ievēroja, un tas spēcināja, radīja kopības sajūtu.

— Kāds, *jūsuprāt, ir vai kādam* jābūt *Latvijas pašreizējam statusam*? Vai iespējams atgūt *Latvijas valstiskumu «garīgās atbrīvošanās* cīņās», *kādi* ceļi *ejami un vai jums liekas, ka brīva un neatkarīga Latvija* (šī *jēdziena* neaptraipītā *nozīmē) iespējama* kā drīza realitāte?

— Vēl pirms 5—6 gadiem es domāju, ka gluži vienalga, kādā ceļā mēs atgūstam Latvijas valstiskumu. Tagad esmu iepazinies ar starptautisko tiesību normām un likumiem, tāpēc uzskatu, ka kliegšana par Latvijas neatkarību vairs nav tik svarīga, drīzāk jāizstrādā tiesisks tās realizācijas plāns.

Cilvēki, kas aģitē par Latvijas izstāšanos no PSRS, stipri kļūdās. Latvija nekad nav iestājusies PSRS, un ja mēs prasām izstāšanos, tad iestāšanos PSRS automātiski atzīstam par likumīgu. Ja vienā brīdī mēs runājam par okupāciju, bet otrā to noklusējam, tad jauno Latviju atkal mēģinām celt uz meliem.

Jābūt stingrai un nelokāmai pārliecībai: Latvija 1940. gadā ir

okupēta: Krievijas tagadējai valdībai, kas, protams, nav tieši vainojama notikušajā, tomēr jāatzīst izdarītais noziegums. Ja tā patiešām grib kļūt par civilizētās pasaules sastāvdaļu, tai jālabo izdarītās kļūdas. Vispirms šai varai sevi jānosauc par okupācijas varu un Latvijai, Lietuvai, Igaunijai jāpiešķir okupētu teritoriju statuss. Stāvoklis, protams, ir sarežģīts, mūsu ekonomikas ir cieši saistītas, pareizāk, mākslīgi atkarīgas viena no otras, te ir PSRS pilsoņi, dažos mēnešos nav iespējams visu mainīt. Tas jādara pakāpeniski, mierīgi, sadarbībā ar okupācijas varu. Pat esošais stāvoklis var saglabāties diezgan ilgi, tikai tad iluzorie apzīmējumi Latvijas PSR (tāpat IPSR un LPSR) jānomaina ar faktiskajiem — okupācijas pārvaldi, kura mums var atļaut maksimālu pašpārvaldi. Un pēc tam, pilnīgā saskaņā ar ANO, starptautisko novērotāju klātbūtnē pakāpeniskā ceļā, neaizvainojot PSRS pilsoņus, mēs varam veikt okupācijas pārvaldes demontāžu, nomainot to ar neatkarīgās Latvijas valsts orgāniem. Līdzīgs process notika Ro-dēzijā, tagadējā Zimbabvē un Namībi-jā, tas iespējams arī šeit. Tas ir vienīgais ceļš, kā izvairīties no meliem. PSRS valdība ar vienu rāvienu atrisinātu diplomātiskās neērtības, kas nemitīgi rodas, pastāvot divām Latvijām.

Gorbačovs aicina nosaukt lietas to īstajos vārdos. Bet vai visa patiesība ir vajadzīga? Ja kāda patiesības daļa tiks slēpta, agri vai vēlu tā atsauksies mums par sliktu. Mēs jau neprasām neko vairāk par to, kas mums pienākas. Turklāt *■ ekonomiskā ziņā patiesi suverēnas Baltijas valstis Krievijai būtu daudz izdevīgākas nekā noslauktas republikas. Mēs strādāsim labi tikai tad, kad būsim savstarpēji brīvi, tad uzplauks nāciju talanti. Somijas piemērs. Vai tiešām nav neviena ekonomista, kas izdarītu reālus aprēķinus, uz kuriem zināmā mērā varētu balstīt Krievijas ārpolitiku? Arī pašu Krieviju taču vajadzētu pakļaut civilizācijai.

Pienācis laiks taktisku apsvērumu dēļ vairs neielaisties arī sīkos melos, jāsaka tas, ko patiešām gribam. Citādi pasaulei par mums var rasties dīvains priekšstats.

«Veselīgie spēki», mazākā ļaunuma principa piekritēji, kas sabiedrībā nereti ieņem redzamu stāvokli, parasti norāda uz otru ceļu — t. i., Savienības līguma pilnveidošana, neizvirzot okupācijas faktu kā izejas punktu problēmu atrisināšanai. Lai viņi rīkojas atbilstoši saviem uzskatiem, tikai tādā gadījumā nevajadzētu aizmirst piebilst vienu teikumu: tā jādara tikai tāpēc, ka PSRS valdība nepiekrīt Baltijas valstu patiesai neatkarībai, un šis kompromiss ir vienīgais reālais solis, ko pašreizējā situācijā iespējams izdarīt. Bez šī paskaidrojuma atkal top jauni meli, turklāt pašu spēkiem, un tā ir uzspiesta savienība,

kurā mēs neapšaubāmi nospēlējam visas savu interešu kārtis.

Intervēja RUDĪTE KALPIŅA

1989. gada aprīlis—maijs

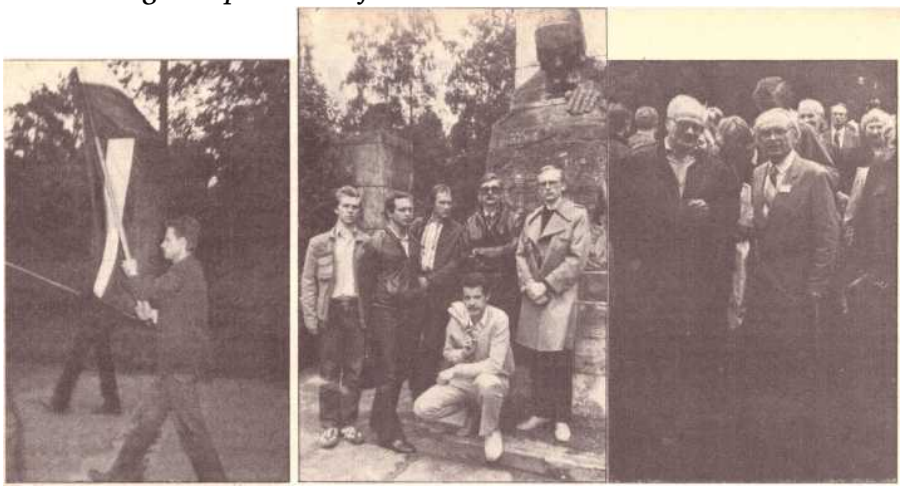

1987. gada 14. jūnijā, Bastejkalnā. Mavriks Vulfsons un grupas «Helsinki-86» pārstāvis Heinis Lāma.

1988. gada 14. jūnijs. Pēc ilgiem gadiem cauri Rīgai plīvo sarkanbaltsarkanais karogs. To nes Konstantīns Pupurs, tolaik LVU students.

1987. gada jūnijā, Brā|u kapos. Lēciens tumsā vēl priekšā. No kreisās: Rolands Silaraups, Boriss Grezins, Jānis Vēveris, Linards Grantiņš, Jans Kirba, Jānis Rožkalns.

1988. gada 23. augusts, Rīga. «Helsinki-86» Rīgas nodaļa un ciemiņi no Armēnijas.

1987. gada jūlijs, Rīgas stacija. Rolands Silaraups atstāj PSRS

teritoriju.

im i:- o
■***č Л,*** <i> a>

'Ici » " ■-»■g 5 0 . =• Iш Zt E «*
.«•O Q.
й S ш = >
-S я- г
< 0 < 0 - гс
> £ C
< **Üj S** ^ “ E "O
— C 0 c
— - I— лз

No labās — Jānis Rožkalns pēc atbrīvošanas Rīgas stacijā 1987. gada sākumā.

"O ’J2 »- I ui
0[1] '»O 1ГС ■ ^ c -*
г» N л

— I® C -* m
ïï*E
<йо!»

AR LATVIJAS PSR VALSTS DROŠĪBAS KOMITEJAS PRIEKŠSĒDĒTAJU STAŅISLAVU ZUKULI

— Iesākuma varbūt pastāstiet nedaudz par sevi.

F.sniu dzimis Rīgā, strādnieka ģimene. Līdz kara sākumam pabeidzu četras klases. No 1941. līdz 1946. gadam atrados evakuācijā Novosibirskas un Tomskas apgabalos, kur turpināju mācībās pamatskolā. Pēc atgriešanas pabeidzu vidusskolu un 1954. gada LVU Juridisko fakultāti. Jau strādājot Valsts drošības komitejā, gadu mācījos Ļe-ņingradā speciālajā skola un vēlāk vēl divus gadus Maskava. Pēc skolas beigšanas biju ilgstošā komandējumā ārzemēs. Republika atgriezos tikai 60. gadu beigas. Turpināju dienestu LPSR VDK ka noda|as un daļas priekšnieks. 1984. gada maijā tiku nozīmēts par priekšsēdētāju. Tādējādi mana darbība šajā amatā sakrita ar pārbūves procesa sakumu valstī.

— Kādi pašlaik ir Valsts drošības komitejas uzdevumi — gan stratēģiskie, gan taktiskie? Ja nav noslēpums, apmēram cik cilvēku strādā komitejā, ar ko nodarbojas?

— VDK galvenie uzdevumi, aptverot gan stratēģiskos, gan taktiskos, īsi formulējami

šadi:

— atmaskot kapitālistisko valstu izlūkdienestu graujošo darbību, ka ari pretpa-domju garā ekstremistiski noskaņoto pilsoņu naidīgās akcijas, kas vērstas uz pastāvošas iekārtās graušanu un likvidēšanu,

nodrošināt militāro un valsts noslēpumu, tai skaitā zinātnes un tehnikas jomā, saglabāšanu,

— kopīgi ar robežapsardzības karaspēka vienībām nodrošināt musu valsts robežu neaizskaramību,

cīnīties pret terorismu, diversijām, kontrabandu un citiem noziegumiem atbilstoši VDK kompetencei,

- savlaicīgi atklāt un novērst cēloņus, kas var izsaukt ārkārtējus notikumus dzelzceļa, aviācijas, jūras transportā (katastrofas, avarijas, kuģu nolaupīšanas, kam var būt smagas sekas, tai skaitā cilvēku upuri).

Piemēram. Dažus gadus atpakaļ VDK saņēma informāciju par to, ka Rīgas lidostā viena no pasažieru lidmašīnam atrodas spridzeklis. Tobrīd pasažieri jau atradās lidmašīnā un gatavojās izlidot. Steidzami nācās atcelt reisu, evakuēt cilvēkus, rūpīgi pārbaudīt lidmašīnu un taja iekrauto bagāžu. Tika veikti ari operatīvās meklēšanas pasākumi. Ta ka informāciju saņēmām pa telefonu un zvanītājs, spriežot pēc balss, — bija jauns cilvēks, radās versija, ka viņa nodoms ir izjokot kādu paziņu no pasažieriem. Vēlāk versija apstiprinājās. Varu tikai piezīmēt, ka tādu «joku» rezultātā tiek nodarīti materiālie zaudējumi un psihiski traumēti cilvēki. Tajā pašā laikā iepriekš nevar paredzēt, cik atbilstoša patiesībai var būt šāda informācija, tāpēc mūsu

pienākums katrā gadījumā rūpīgi faktus pārbaudīt. Sakarā ar nodarītajiem materiālajiem zaudējumiem un lidojuma dezorganizāciju minēto «jokdari» sauca pie kriminālatbildības par ļaunprātīgu huligānismu. Soda mers — brīvības atņemšana uz trim gadiem, tomēr, ņemot vērā vainīgā Aleksandra Bruka (dz. 1970. g., PTS audzēkņa) vecumu, ta izpilde tika atlikta uz diviem gadiem. Cik zināms, vēlāk šis jaunietis saukts pie atbildības par citu noziegumu izdarīšanu.

1987. gadā VDK, vēl nozieguma sagatavošanas stadijā, novērsa mēģinājumu ar bruņotu spēku sagrābt «Komētas» tipa ātrgaitas jūras kuģi, ar kuru cilvēku grupa gribēja bēgt uz ārzemēm. Tika apdraudēta pasažieru veselība un dzīvība, varēja iet bojā kuģis.

Kopīgi a.r muitas darbiniekiem tranzīta kravā tika atklata kontrabanda — 1200 kg hašiša 22 miljonu dolāru vērtībā. Materiālus nodevām Interpolam, lai ārzemēs atmaskotu starptautiskos narkotiku tirgotājus.

Pašreizējos apstākļos aktuāls kļūst tāds valsts nozieguma veids kā starpnacionālā naida kurināšana. Neatrisinātie starpnacionālo attiecību jautājumi atsevišķu ekstrē-mistiski noskaņotu personu organizatoriskas darbības rezultātā izsauca sabiedriskās kārtības traucējumus, nevēlamas sadursmes dažādos PSRS reģionos un izraisīja smagas sekas. Aktuāls VDK uzdevums ir savlaicīgi atklāt un informēt valdību, partijas un sabiedriskās organizācijas par briestošajiem konfliktiem, lai cēloņus varētu novērst politiskiem līdzekļiem.

Plašākai sabiedrībai maz zināms, ka jau kopš PSKP XX kongresa VDK veic lielu darbu agrāk nepamatoti sodītu pilsoņu reabilitācijā. Sevišķi aktivizējies šis darbs pēdējos gados, tomēr jāatzlst, ka virzās uz priekšu lēni, kaut ari ne mūsu vainas dēļ. Gribētos atgādinat. ka pilsoņiem jautājumos par viņu vai radinieku reabilitāciju sakarā ar nepamatotu sodāmību nepieciešams griezties ar iesniegumu Latvijas PSR Prokuratūrā, kura šos iesniegumus izskata, un gadīj umos, kad nepieciešama rūpīgāka pārbaude, nosūta materiālus uz VDK. Pēc tam tie tiek pārsūtīti uz tiesu, kur jautājumu izšķir pēc būtības.

Gribu uzsvērt, ka VDK mērķis ir nevis sodīt cilvēku, bet nepieļaut valsts noziegumu izdarīšanu, novērst tos stadijā, kad persona vēl tikai gatavojas to izdarīt. Jau minēju par savlaicīgi novērsto kuģa «Komēta» bruņotās sagrābšanas gatavošanu. Tā kā šis noziegums tika novērsts jau gatavošanas stadija, personas, kas to izdarīja, netika sauktas pie kriminālatbildības, bet stingri brīdinātas.

Runājot par VDK darbinieku skaitlisko sastāvu un ņemot vērā mūsu iestādes specifiku, varu pateikt, ka par to tiks informēta attiecīga Latvijas PSR Augstākas Padomes komiteja vai komisija, kura saskaņā ar republikas Konstitūciju acīmredzot tiks izveidota. Protams, ja komisija to uzskatīs par nepieciešamu.

Vairakārt esmu dzirdējis radio un televīzijas pārraidēs, it kā

Latvijā 40. un 41. gada arī esot darbojušās bēdīgi slavenas «ārkārtējās troikas», kas lēma cilvēku likteņus tiesas vietā. Apgalvoju, ka pie mums tādas nav darbojušās, kaut ari atsevišķu Latvijas iedzīvotāju likteni līdz 53. gadam izlēma tā saucamās «sevišķās apspriedes»,

— Ar ko «sevišķās apspriedes» atšķiras no «troikām»?

— «Sevišķās apspriedes» pieņēma lēmumu. «Troikām» nekada lēmuma nebija. Pirmajās darbojās juristi, otrajās parasti piedalījās pārstāvis no apgabala partijas komitejas (pirmais sekretārs), prokurors un čekas priekšnieks.

— Jūsu domas par Latvijas suverenitāti un ari par daudzajām neformālajām organizācijām? — Tautas fronti, Interfronti, Vides klubu, LNNK.

— Uzskatu, ka pēc pastāvošās PSRS un Latvijas PSR konstitūcijas republikas suverenitāte praktiski ir tikai deklarācija, kas reāli un vispusīgi vēl nav nodrošināta. Pilnībā atbalstu Anatolija Gorbunova PSRS Tautas deputātu kongresā izteiktos priekšlikumus par izmaiņām konstitūcijā, lai paplašinātu republiku suverenitāti. Tas nozīmē atgriešanos pie ļeņiniskajiem federāUsma principiem. Savienībai jābūt suverēnu sociālistisko republiku brīvprātīgai federācijai, kura varētu balstīties uz Savienības līguma pamata. Ceru, ka lēmumi šajā jautājumā tiks pieņemti jau tuvākajā LPSR Augstākās Padomes sesijā.

Par attieksmi pret sabiedriskajām organizācijām. Atbalstu visus tos spēkus, kas veicina pārkārtošanos, demokrātijas un atklātuma paplašināšanu. Mums ir daudz neatrisinātu problēmu. Sabiedriskās organizācijas pamatoti pievērš uzmanību ekonomikai un ekoloģijai, sasāpējušiem starpnacionālo attiecību, valodu, kultūras un citiem jautājumiem, nepieciešamībai pilnveidot likumdošanu, lai izveidotu tiešām tiesisku valsti. Diemžēl vairākās sabiedriskajās organizācijās ir ari pārāk radikāli noskaņoti elementi, kuru darbība reizēm izsauc nepamatotu un nevajadzīgu politiskās situācijas saasināšanos, var izprovocēt sadursmes ar smagām sekām. Par LNNK . . . Uzskatu, ka šī kustība ir realitāte, ar kuru jārēķinās. Jāņem vērā, ka šīs kustības 2. kongress daļēji pārskatīja programmas, statūtu un atsevišķu rezolūciju formulējumus atbilstoši republikas Konstitūcijai un starptautiskajiem Ilgumiem. Kad šajā kongresā pieņemtie dokumenti tiks oficiāli nodoti atklātībai, republikas AP izlems jautājumu par LNNK turpmāko darbību. Ceru, ka augustā, kad iznāks žurnāls, arī šis jautājums jau būs atrisināts.

— Kā pārkārtošanās attiecas uz VDK? Ko tas nozīmē, kā to saprast un kā tā realizējas praksē?

— Kā visās mūsu dzīves sfērās, arī VDK norit pārkārtošanās. Mums ir jauna pieeja un novērtējums visā valsti un republikā notiekošajiem masu politizācijas procesiem demokratizācijas un atklātuma attīstības rezultātā. Pārkārtošanās izvirza VDK jaunu,

svarīgu uzdevumu — aizstāvēt šo procesu. Viens no svarīgākajiem jautājumiem pašlaik ir prasību paaugstināšana pret komitejas kadriem. Es te domāju mūsu darbinieku māku strādāt jaunos apstākļos, jaunā politiskā, tikumiska gaisotnē, kas veidojas sabiedrībā. Cenšamies panākt, lai darbinieki iemācītos atteikties no stereotipiem domāšanā. Sevišķi svarīgi ir pastāvīgi celt profesionālismu, kompetences un tiesiskās kultūras līmeni, kategoriski ievērot likuma prasības. Pēdējos gados paplašinās VDK sadarbība ar darba kolektīviem, sabiedriskajām organizācijām un masu informācijas līdzekļiem. Aktīvi veicinām atklātumu mūsu darba jautājumos un to atspoguļojumu presē, radio, televīzijā. Diemžēl dažkārt presē parādās nepārbaudīti materiāli. Svarīgi, lai tauta zinātu un saprastu, pret ko un kāpēc cīnās VDK darbinieki, nepieciešamības gadījumos pat riskējot ar savu dzīvību. Šajā sakarībā varu pateikt, ka komitejā ir izveidota speciāla grupa sadarbībai ar masu informācijas līdzekļiem.

— Vai jūsu rīcībā ir informācija par reāliem mēģinājumiem apdraudēt pārbūvi un demokratizāciju Latvijā? Ko dara vai, iespējams, jau darījusi VDK, lai nekas tamlīdzīgs nenotiktu?

— Pārkārtošanās process ir neatgriezenisks un vēsturiski objektīvs. Tomēr mēs nedrīkstam aizmirst, ka ir cilvēki, kuri cenšas šo procesu traucēt.

Lūk, piemērs. Pagājušā gada jūnijā pēc radošo savienību plēnuma un 14. jūnija mītiņa vairāku republikas laikrakstu redakcijas saņēma krievu valodā mašīnrakstā rakstītas lapiņas ar atklātiem aicinājumiem uz bruņotu cīņu pret padomju varu. Tās bija parakstījuši anonīmi «Rīgas patrioti». Svarīgi atzīmēt, ka šie dokumenti parādījās LKP CK plēnuma priekšvakarā un to mērķis acīmredzot bija ietekmēt plēnuma gaitu un lēmumus. Nedaudz vēlāk šādi dokumenti tika izplatīti jau Interfrontes vārdā. Par minētā anonīmā dokumenta, kurš musināja uz nacionālo naidu un sēja nesaticību starp Latvijā dzīvojošajām tautām, izplatīšanu LPSR Prokuratūra ierosināja krimināllietu. Apzinoties tā bīstamību un politisko rezonansi, VDK darbinieki aktīvi veica operatīvo meklēšanu. Liela apjoma darba rezultātā noskaidrojās, ka minēto dokumentu autors un izpildītājs, pēc visām pazīmēm, ir laikraksta «Učite|skaja gazeta» korespondents Baltijas republikās V. Kur-majevs. Rūpīgi pārbaudījām, vai viņam nav domubiedru un vai šo darbību nav veikusi organizēta personu grupa. Kad bijām pārliecinājušies, ka V. Kurmajevs to veicis viens pats, VDK savāktos materiālus šī gada janvārī nodeva republikas Prokuratūrai, kura veica tālāko krimināllietas izmeklēšanu. Kā man zināms, šī gada 8. jūnijā pilsonim V. Kurmajevam celta apsūdzība nozieguma izdarīšanā, kas paredzēta Latvijas PSR Krimināl kodeksa 69. pantā. Par musināšanu uz nacionālu naidu.

— Astra, Doroņina-Lasmane, Cālītis, Ziemelis, Freimanis, Vēveris,

Rožkalns, Grantiņš, Silaraups. Vēl nesen šie un citi cilvēki lika tiesāti kā disidenti un spiegi. Kā jūs to vērtējat no šodienas pozīcijām?

— Minētās personas, kas tika sauktas pie krimināllatbildības sodīja nevis kā disidentus, t. i., «citādi domājošus», bet gan sakarā ar konkrētiem faktiem viņu darbībā, ievērojot tai laikā pastāvošo likumdošanu. Šīs lietas tika izskatītas atklātās republikas Augstākās tiesas sēdēs. Tiesa arī noteica soda mēru.

Kā jau iepriekš minēju, VDK un tas darbinieku attieksme pret šīm lietām mainās atbilstoši izmaiņām sabiedrības vērtējumā, kura rezultātā patlaban tiek pārskatīta krimināla likumdošana. Apspriešanai jau publicēts krimināla likumdošanas pamatu projekts. Gatavo likumu arī par valsts drošību, kurš noteiks VDK statusu un vietu mūsu sabiedrībā. Tomēr, lai runātu konkrēti par minētajiem cilvēkiem, jāizskata katra lieta atsevišķi. Te nevar tā . . . visus kopā . . . Šie cilvēki vai viņu piederīgie var vienīgi likumā paredzētajā kārtībā griezties Prokuratūrā, lai tur tiktu izskatīts jautājums par viņu reabilitāciju.

■*u- Vēl pirms dažiem gadiem gan sarkanbaltsarkanais karogs, kas tagad pilnībā reabilitēts, gan daudzi literārie darbi, kas tagad publicēti, gan tādas sarunas kuluāros, kuras tagad publiski atkaujas pat vis-augstākstāvošie partijas darbinieki, varēja novest un noveda cilvēkus uz apsūdzēto sola. Kā jūs vērtējat šo kraso situācijas maiņu? Kā to vērtē jūsu darbinieki, kas tajā laikā centīgi pildīja savus pienākumus? Viņi vairs nestrādā VDK?*

— Saskaņā ar līdz šim pastāvošo likumdošanu tiešām tika sodīti atsevišķi pilsoņi, kuri veica arī tādas darbības kā sarkanbaltsarkano karogu izkāršana sabiedriskās vietās, rzgatavoja, glabāja izplatīšanas nolūkos un izplatīja Padomju valsti un sabiedrisko iekārtu apmelojošu literatūru. Tādu personu darbību vērtēja un sodu noteica tiesas orgāni, pamatojoties uz Latvijas PSR Kriminālkodeksa 65. pantu (pretpadomju aģitācija un propaganda). Sakarā ar demokratizācijas un atklātības procesu mūsu valstī, tiesiskas valsts celtniecību, tiek pārskatīta krimināla likumdošana, par ko es jau minēju. Tai skaitā tiek pārskatīta arī likumdošana par valsts noziegumiem. Saskaņā ar PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1989. gada 8. aprīļa dekrētu ir veiktas izmaiņas likumā par krimināllatbildību par valsts noziegumiem un līdz ar to arī minētā Latvijas PSR Kriminālkodeksa 65. pants ir atcelts. Jāpiezīmē, ka pēdējos gados mūsu republikā neviena persona pēc šī panta nav saukta pie krimināla atbildības.

— Jūs teicāt — apmelojoša literatūra. Kas bija tie, kas spēja atšķirt apmelojošu literatūru no neapmelojošas?

— Izmeklētāji, eksperti, un galīgi noteica tiesa.

— Bet tagad izrādās, ka tolaik par apmelojošiem sauktie darbi nevienu vairs ne-apmelo, VDK darbinieku attieksme mainās atbilstoši

izmaiņām sabiedrībā, tomēr likumdošanā kopumā (atskaitot jūsu minētos piemērus) pēc būtības nekas nav mainījies. Pamatā tā pati likumdošana ir spēkā ari šodien. Vai tas, maigi izsakoties, nenostāda VDK kutelīgā situācijā?

— Jā, tā tas ir. Likumi jau nav atcelti, bet ja runājam konkrēti, tad, piemēram, LPSR Krimināl kodeksa 183.[1] pants (apzināti nepatiesu izdomājumu izplatīšana, kuri diskreditē padomju valsti un sabiedrisko iekārtu) praksē netiek pielietots. Gaidām jaunu likumdošanu, tāpēc atsevišķu likumu darbība, varētu teikt, pagaidām ir apturēta.

•— *Daži «sadzīves sīkumi», kas tomēr interesē sabiedrību. Piemēram, vai noklausās telefona sarunas, vai tiek kontrolēts pasts, vai mēs varam justies droši savos dzīvokļos un vai patiešām no trim cilvēkiem viens ir ziņotājs, kas sadarbojas ar jūsu vadīto komiteju? Kādas ir jūsu domas par tiem, kurus tautā sauc par stukaiiem, informatoriem vai ziņotājiem?*

— Visa VDK darbība norit stingri konstitūcijas ietvaros. Balstoties uz LPSR Krimināl procesa kodeksu, sakarā ar krimināllietas izmeklēšanu, izmeklētājam ir tiesības ar prokurora sankciju uzlikt arestu konkrētas personas pasta, telegrāfa korespondencei, ja tai ir sakars ar izmeklējamo lietu. Tāpat ar prokurora' sankciju izmeklētājs var izdarīt kratīšanu attiecīgās personas dzīvoklī un darbavietā. No prakses varu teikt, ka kapitālistisko valstu izlūkdienesti savā darbībā pret mūsu valsti izmanto jaunākos zinātnes un tehnikas sasniegumus. Tādē| arī VDK, aizstāvot valsts intereses, pielieto savus profesionālos līdzekļus, tai skaitā arī speciālo tehniku. Bet pie mums nevalda «spiegu mānija» un mūsdienu apstāk|os, kad cilvēki brīvi var izteikt savas domas, nav nekāda pamata pilsoņu totālai izsekošanai, kā to viens otrs diemžēl iedomājas.

VDK nebūtu spējīga darboties un veikt tai izvirzītos uzdevumus bez tautas atbalsta, bez pastāvīgiem sakariem ar darbaļaudīm. Komitejā dažādos jautājumos gadā griežas tūkstošiem cilvēku. Visus pilsoņus uzmanīgi uzklausa atbildīgi darbinieki. Pilsoņu paziņoto informāciju par konkrētiem faktiem un nozieguma pazīmēm rūpīgi pārbauda. Gribu piezīmēt, ka nav pareizi apvainot tos padomju pilsoņus, kuri sniedz konkrētu palīdzību komitejai tās kompetencei noteikto valsts noziegumu atklāšanā un izmeklēšanā. Jūsu termins «ziņotājs» skan kā tāds denuncētājs, t. i., apmelotājs. Tās acīmredzot cilvēku apziņā ir atraugas no drūmajiem staļinisma gadiem, kad pietika ar šādu melīgu ziņojumu, lai cilvēks nonāktu cietumā vai vēl | aunāk. Es gribētu minēt citu piemēru. Visiem zināms par noziegumu, kuru Ordžonikidzē izdarīja noziedznieku grupa Jakšijanca vadībā, kad par ķīlniekiem bandītu rokās nokļuva bērni. Kā vēlāk noskaidrojās, par šo noziegumu jau tā gatavošanas stadijā zināja vairāki pieauguši, saprātīgi cilvēki. Taču neviens neuzskatīja par vajadzīgu to savlaicīgi paziņot. Domāju — šāda rīcība pelna sabiedrības nopēlumu.

VDK sargā valsts intereses, valsts drošību. Tā dēļ tai savlaicīgi jāgūst informācija par ārvalstu izlūkdienestu nodomu pret mūsu zemi. Būtu naivi apgalvot, ka tikai profesionāli VDK darbinieki veic savus pienākumus. Arī citi padomju patrioti sarežģītos, nereti ekstremālos apstāk|os izpilda VDK uzdevumus valsts drošības interesēs.

— Jūs pieminējāt pastu. Kā izskaidrot to, ka no ārzemēm pienākošās bandroles žurnāla «Avots» redakcija sistemātiski saņem atplēstā iesaiņojumā? Vai ari tur vainojams pasts?

— Tikai pasta darbinieki. Ar tādu totālu sistemātisku kontroli mēs nemaz nebutu spējīgi nodarboties, un tas mums nav vajadzīgs.

— Kam pakļauta VDK? No kādiem līdzekļiem tā tiek finansēta? Kas to vada un kas kontrolē tās darbību? Kam tā atskaitās?

— Pēc sava statusa LPSR VDK kā Savienības republikāniskā valsts komiteja ir pak|auta republikas Ministru Padomei, Augstākajai Padomei, kā arī PSRS VDK. Mēs strādājam partijas vadībā, un partija kontrolē mūsu darbu. Par savu darbību atskaitāmies augstāk minētajām instancēm. Tā tas ir līdz šim. Kā PSRS militārā resora sastāvdaļa VDK tiek finansēta no Vissavienības budžeta līdzek|iem. Mūsu darbs skar pilsoņu intereses, tāpēc VDK darbība atrodas pastāvīgā Prokuratūras uzraudzībā. Stingri ievērojam pastāvošos likumus. Katra pielaistā kļūda likumības pārkāpšanā ir ārkārtējs gadījums, par ko tiek bargi sodīti jebkura ranga darbinieki. Varu apgalvot, ka pie mums jau vairākus gadus nav bijuši sociālistiskās likumības pārkāpumi.

— Nekādi nepieļauju domu, ka progresīvie spēki PSRS varētu zaudēt. Bet, ja nu tomēr... Kādu pozīciju, jūsuprāt, šādā situācijā ieņems VDK? Vai darbinieki, kas ir tās ierindā ne vienu gadu vien, atkal, tikai vēl centīgāk, nepildīs pavēles no augšas, kā tas bija pirms desmit, trīsdesmit vai piecdesmit gadiem?

— VDK atbalsta un aizstāv valstī notiekošo pārbūves procesu, kura priekšgalā ir PSKP CK ģenerālsekretārs un PSRS AP priekšsēdētājs Mihails Gorbačovs. Uzskatu, ka demokratizācijas process mūsu valstī ir neatgriezenisks. Ņemot vērā strauji augošo tautas masu politisko aktivitāti, varu tikai piebilst, ka vēstures rats atpakaļ nav pagriežams. Tādē| jūsu izteiktajām bažām un minējumiem nav nekāda pamata,

Jautājumus uzdeva AIVARS KĻĀVIS

ALDAS KRAUZES foto

KAS ESAM
UN
rgint
črnu[
fiļBb
fiŽOb
KURP EJAM?
! i> 1 61: >tq u

INTERVIJA AR FILOZOFU VILNI ZARIŅU. ŽURNĀLU «AVOTS» PĀRSTĀV TINA GRĪNBERGA.

■■■■■■

Avots. ***Ķā jūs raksturotu pašreizējo periodu mūsu dzivē?*** V. Z. Ja tas jāizsaka dažos vārdos, tad jārunā par laiku, kad sabiedrības apakšslāņi vairs negrib dzīvot pa vecam, bet augšslāņi vairs nevar valdīt pa vecam. Tas sasniegts daudzmiljonu masu ilgstošu, pašaizliedzīgu pūļu rezultātā izcilu valstsvīru tālredzīgā vadībā.

Avots. ***Vai esat pārliecināts par savu vērtējumu objektivitāti?***

V. Z. Sabiedriskās dzīves notikumu vērtējumā nav iespējams būt vienlīdz uzmanīgam un iejūtīgam pret visu un visiem. Var censties būt patiesīgs pret sevi, bet nevar pilnīgi izslēgt savas simpātijas un intereses. Sevišķi grūti spriest par notikumiem, kuru liecinieki un dalībnieki esam. Tomēr, ja visi kāda laikmeta cilvēki, baidīdamies būt neobjektīvi, tikai klusēs, tad citu zemju un citu laikmetu ļaudis nekad

nesapratīs, kas īsti noticis un kādēļ. Dažādu atšķirīgu spriedumu par mūsu laikmetu jau ir tik daudz, ka vēl viens konstatējums, ja ari tas nav gluži brīvs no subjektīvisma, neko būtiski negrozīs.

Avots. ***Kādēļ, jūsuprāt, Latvijā izveidojās Tautas fronte un citas neformālās organizācijas?***

V. Z. Pēc 1988. gada jūnija sākumā notikušā Radošo savienību plēnuma, demokratizācijas jeb, kā to sauc citi, liberalizācijas process Latvijā notiek galvenokārt pēc iniciatīvas «no apakšas» ar samērā plašu sabiedrības aprindu līdzdalību. Šajā laikā izveidojies nozīmīgs demokratizāciju veicinošs'sabiedrisks spēks — Tautas fronte. Nedaudz vēlāk izveidojies dažādu neviendabīgu konservatīvu slāņu veidots konglomerāts, tā saucamā «darbaļaužu interfronte», kas kļuvusi par ārēji vislabāk pamanāmo reakcijas spēku mūsdienu Latvijā. Daži maz informēti vai apzināti neobjektīvi cilvēki šīs «frontes» nereti min līdzās vai arī pretstata vienu otrai. Pat centrālajās avīzēs man nācies lasīt, ka Tautas fronte organizējot galvenokārt latviešus, bet Interfronte — citu tautību Latvijas iedzīvotājus. Šāds apgalvojums ir pilnīgi aplams.

Tautas fronte ir tas spēks, kas veicina ne tikai latviešu, bet ari visu citu Latvijā dzīvojošo tautību piederīgo sabiedrisko atmodu, kultūras attīstību un augšupeju, kamēr interfronte daudzās nozarēs, bet īpaši nacionālajā jautājumā, galvenokārt atgremo staļiniskā šovinisma standartrecep-tes. Interfronte vēršas arī pret visaugstāk kvalificētākajiem un demokrātiski noskaņotajiem krievu kultūras veidotājiem Latvijā, bet pret citu tautu kultūras centieniem izturas atklāti naidīgi. Tādēļ šai organizācijai nav nekā kopīga ne ar darbaļaužu interesēm, ne ar internacionālismu.

Mazliet tuvāks ir atzinums, ka Tautas frontē, neatkarīgi no nacionālās piederības, organizējušies galvenokārt Latvijas pastāvīgie iedzīvotāji, bet Interfrontē — galvenokārt migranti. Tomēr arī šādam atzinumam vajadzīgs precizējums, jo kulturālākā un morāli augstvērtīgākā migrantu daļa jau atradusi ceļu uz Tautas fronti vai arī ieņem nogaidošu pozīciju, taču ar Interfronti nestājas nekādās darīšanās.

Tautas fronte Latvijā ir nepieciešama tādēļ, ka tradicionālās sabiedriskās struktūras ir zaudējušas autoritāti savu rupjo kļūdu, kā arī daudzu darbinieku egoisma un neobjek-tivitātes dēļ. Ja nebūtu Tautas frontes un citu demokrātisko tautas organizāciju, tad sabiedriskās pretrunas Baltijā izpaustos tādās pašās formās kā Kaukāzā, pat vēl asāk, jo

Baltijā migrācija un citāda rakstura mehāniska cilvēku jaukšana noritējusi intensīvāk.

Avots. ***Dažkārt izteiktas domas, ka vārds «migrants» esot aizskarošs. Tas pazemojot cilvēku cieņu. Ieceļotājus labāk vajagot saukt par iebraucējiem, viesiem, kolonistiem vai vēl kā citādi. Kādas***

ir jūsu domas?

V. Z. Ar vārdu «migrants» es izprotu cilvēku, kas mainījis savu dzīves vietu, kas pametis savu dzimteni un ieceļojis citā zemē. Tas nav nekāds goda nosaukums, bet nav arī nopēlums, tikai ieceļošanas fakta konstatējums. Daudzās zemēs, tajā skaitā ĀSV, izšķir pat vairākas migrantu paaudzes.

Pirmās paaudzes migranti, it īpaši savas uzturēšanās sākumā, jaunajā dzīves vietā jūtas kā svešumā. Viņi nezina jaunās dzimtenes paražas un dzīvesveidu, nereti nepietiekami prot arī jaunās dzimtenes valodu, tādēļ nevar pilnvērtīgi iekļauties tās dzīvē. Garīgā diskomforta situācijā pirmās pakāpes migranti biedrojas galvenokārt ar saviem novadniekiem, dažkārt kļūst ķildīgi, pat agresīvi, viegli demoralizējas. Bet ir arī tādi, kas garīgo diskomfortu kompensē ar lieliem veikumiem darbā, zinātnē, mākslā, mantas raušanu un citām nodarbībām, kas prasa ilgstošu sasprin-dzinātību.

Otrās paaudzes migrantiem un arī tiem, kuri jaunajā vietā nokļuvuši bērnībā, ir it kā divas dzimtenes. Viņi nereti brīvi runā gan vecās, gan jaunās dzimtenes valodā, bet kultūrā parasti paveic mazāk nekā viņu vecāki vai viņu bērni tādēļ, ka viņu vecākiem, cīnoties par eksistenci svešos apstākļos, nav bijis iespējams veltīt daudz rūpju viņu audzināšanai. Protams, šajā ziņā netrūkst izņēmumu.

Trešās paaudzes migranti sevi jau identificē ar jauno dzimteni, bet no tās pamatiedzīvotāju vairuma atšķiras ar to, ka vairāk vai mazāk pilnīgi prot savu vectēvu valodu un spēj just «no iekšpuses» senču dzimtenes kultūru. No šo ļaužu vidus nāk vislabākie sarežģītu literatūras un arī filozofijas sacerējumu tulkotāji jaunās dzimtenes valodā. Dažkārt to labi spēj arī otrās paaudzes migranti.

Avots. ***Bet, ja dažiem migranta vārds nepatik, vai nevar izdomāt citu?***

V. Z. Četrdesmitajos gados, tūlīt pēc kara, migrantus Latvijā sauca par «angļiem», jo tolaik avīzēs daudz rakstīja par angļu bezpajumtniekiem, kas klīstot apkārt, labāku dzīvi meklēdami. Arī tas skaitījās netaktiskums. Nevis pret angļiem, kas dzīvo Anglijā, bet pret šiem ieceļotājiem, kam salīdzinājums ar Rietumu imperiālistiem varētu likties apvainojošs. Manis dēļ migrantus varētu dēvēt kaut par zelta cīrulīšiem vai par karsti mīļotajiem draugiem, bet skaistu frāžu virknēšana nespēj mainīt realitāti, tādēļ tā būtu vēl aizskarošāka nekā lietu saukšana īstajos vārdos.

Daļu izceļotāju no šī nepatīkamā vārda tomēr var atbrīvot, precizējot viņu statusu. Migrācija ir cilvēku pārvietošanās starp līdztiesiskām zemēm, teritorijām utt. Migranti cenšas iespējami ātri un optimāli iekļauties jaunajos apstākļos un neiet, tēlaini runājot, svešā klosterī ar saviem statūtiem. Ja runājam par ieceļošanu nelīdztiesiskā, pakļautā zemē, tad iebraucēji necenšas apgūt vietējo valodu,

dzīvesveidu utt., bet gan tīko vietējiem iedzīvotājiem uzspiest savējo. Tādā gadījumā nav pamata runāt par migrāciju, bet gan par kolonizāciju. Tipisks kolonizācijas piemērs bija franču apmetnes Alžīrijā 19. gadsimta otrajā pusē un 20. gadsimtā līdz sešdesmitajiem gadiem. Ieceļotājiem no Francijas un arī pārfrančotiem izceļotājiem no Spānijas, Maltas salas un citām Vidusjūras baseina zemēm, ja vien viņi sevi atzina par franciski runājošiem, ierādīja auglīgākos zemes gabalus laukos un ērtākos kvartālus pilsētās, kur celt mājas, iepriekš padzenot no šīm vietām pamatiedzīvotājus. Viņus labprāt pieņēma darbā administratīvajās iestādēs, kas darbojās franču valodā. Arī saimniecisko uzņēmumu lietvedība bija jākārto franciski, lai franču inspektori, kas vietējās — arābu un berberu valodas nevēlējās mācīties, viegli varētu visu pārbaudīt. Šādas kārtības rezultātā pat tie nedaudzie arābu izcelsmes inženieri un citu nozaru speciālisti, kas bija ieguvuši augstāko izglītību franču augstskolās, jo citu nebija, nespēja dzimtajā valodā saviem tautasbrāļiem neko jēdzīgi paskaidrot, jo arābu valoda pakļautajā Alžīrijā bija izspiesta no lietošanas gan militārajā jomā, gan fundamentālajās zinātnēs, gan valsts iestādēs, gan vidējās un augstākās izglītības iestādēs utt. Arī lielākie laikraksti, kas saturēja plašu informāciju, iznāca vienīgi franču valodā. Kad Alžīrija ieguva reālu suverenitāti, situācija būtiski mainījās un vairums franču kolonistu, kas tur bija nodzīvojuši četras līdz piecas paaudzes, taču nebija spējuši vai nebija gribējuši iekļauties vietējā dzīvē, bet tikai diktēt savus noteikumus, atgriezās savu reālo vai iztēloto senču dzimtenē Francijā, kuras valodai viņi bija palikuši uzticīgi.

Es nezinu, cik Latvijā ir tādu ieceļotāju, kas negribētu mācīties latviešu valodu, negribētu apgūt Latvijas kultūru, bet gan tīkotu diktēt savus noteikumus. Man šķiet, ka tādu ļaužu, kas līdz ar to varētu pretendēt uz kolonista nosaukumu, nav visai daudz, tādēļ vairumam būs jāpaliek pie migrantu vārda, kamēr nav izdomāts skaistāks.

Jāatceras, ka arī vārds «pamatiedzīvotājs» automātiski negarantē cieņu. Tiklab migrantu, kā arī pamatiedzīvotāju vidū visur sastopami gan krietni, gan arī visai šaubīgi ļaudis. Turklāt dzimšanas vieta pati par sevi vēl negarantē tā vai cita cilvēka politiskās simpātijas. Runājot par abām «frontēm», jāpiebilst, ka ir arī zināms skaits Latvijas pastāvīgo iedzīvotāju, kurus demoralizējusi strauja karjera birokrātiski administratīvā aparāta ietvaros un ar šo karjeru saistītie labumi, vai arī cerība šādu karjeru taisīt un gūt labumus, ja vien birokrātiskais aparāts un tā tikumi saglabātos. Minētie varas vai varas izredžu apreibinātie Latvijas pastāvīgie iedzīvotāji, kurus vispareizāk būtu saukt par kompradoriem, arī diezgan prāvā skaitā atraduši ceļu pie Interfrontes, kaut gan viņu īpatsvars šajā kustībā ir niecīgs, jo Interfronte tomēr pamatos ir migrantu apvienība, tāpat kā vairākas Rīgas pilsētas organizācijas.

Avots. ***Lūdzu, pasakiet, kas ir kompradori un ko jūs uzskatāt par Interfrontes galveno sociālo bāzi?***

V. Z. Kompradori portugāļu valodā nozīmē starpnieki. Par kompradoriem sauca galvenokārt tos Āzijas un arī citu kontinentu atkarīgo vai pusneatkarīgo zemju un teritoriju mantīgos slāņus, kas veidoja savu labklājību, darbodamies kā starpnieki starp savu tautu un eiropiešiem vai citiem svešzemniekiem. Viņiem parasti bija slikta slava, jo viņi bieži vien personīga labuma dēļ nodeva savas tautas intereses. Taču šāda reputācija no nosaukuma neizriet un to nevar mehāniski attiecināt uz mūsdienu Latviju. Domāju, ka Latvijā ikvienam sabiedriskajam un administratīvajam darbiniekam ir tāda reputācija, kādu viņš pats personīgi nopelnījis, vait pat drusku labāka. Mūsu dienās grūti kādu autoritāti nodibināt vai sagraut ar runāšanu no malas.

«Darbaļaužu Internacionālā fronte», cik man iespējams spriest par to no ārpuses, sociālā ziņā sastāv galvenokārt no trim neviendabīgiem slāņiem: 1) no neveiksmīgiem un neprasmīgiem birokrātiem, kas baiļojas par saviem amatiem, 2) no ieceļojušiem pensionētiem virsniekiem jeb, precīzāk, no šo virsnieku mazāk kulturālās daļas, jo arī demobilizēto virsnieku vidū ir gaiši cilvēki, kas izturas lojāli pret latviešu tautu, tās valodu un kultūru, 3) no pēdējos gadu desmitos neproporcionālās saimniecības attīstības gaitā Latvijā iepludinātiem strādniekiem, sevišķi to mazāk kvalificētās daļas.

šiem strādniekiem bieži trūkst vispārīgās izglītības, bet dažos gadījumos arī profesionālās prasmes. Daudzi no viņiem sevi gan uzskata par krieviski runājošiem, tomēr krietna daļa nav krievi, bet pārkrievoti ukraiņi, baltkrievi, Pievolgas, Urālu un citu reģionu tautu piederīgie, kas dzimto valodu un senču tradīcijas gan paguvuši aizmirst, bet pilsētas kultūru un arī to pašu krievu valodu, kuras vārdā viņi it kā uzstājas, apguvuši vēl ļoti virspusīgi. Šai migrantu grupai aicinājums drīzumā iemācīties arī vēl latviešu valodu šķiet briesmīgs un neiespējams. Augšminētajam slānim jāpieskaita vēl arī zināms daudzums klaidoņu un citu dekla-sētu elementu, kas Latvijā ieklīduši nejauši vai arī nonākuši plānveidīgas citu republiku kriminālnoziedznieku nometināšanas rezultātā. No šīm aprindām Interfrontei ir vislielākās izredzes savervēt «šturmovikus», ja tā centīsies ar jaunu provokāciju palīdzību traucēt sabiedrības mierīgu attīstību Latvijā. Interfrontē ir arī zināms daudzums kvalificēto strādnieku un inženieru, kas tur nonākuši šovinistiskās audzināšanas un impēriskās domāšanas tradīciju dēļ. Šīm aprindām atrašanās Interfrontē drīzāk ir pārpratums, jo tās savu eksistenci spēj nodrošināt arī ar godīgu darbu. Taču pasaulē daudz kas notiek neloģiski un latviešu tautai, iespējams, vēl ilgi nāksies ciest par to, ka daudzās tehniskajās augstskolās tiklab Latvijā, kā Krievijā iegūstamās

humanitārās kultūras slānītis ir tik plāns.

Interfrontes spēku krietni mazina tas, ka abi pirmie minētie sociālie grupējumi trešo sirds dziļumos nicina, bet pretī saņem ne mazāk sirsnīgu naidu, jo birokrātu «neredzamie ienākumi» un arī bijušo varasvīru relatīvi stabilā labklājība nepaliek apslēpta kopmītnēs dzīvojošo melnstrādnieku modrajām acīm.

Interfronte pamazām polarizējas mērenajā spārnā, kas cenšas darboties galvenokārt ar sabiedriskas un ideoloģiskas cīņas līdzekļiem un arī izmantot faktu, ka daudzās partijas organizācijās, sevišķi Rīgā, demobilizēto virsnieku un citu ieceļojušo pensionāru ir vairāk par pusi no visa biedru skaita. Šo aprindu piederīgie ir pārliecināti, ka, pieņemot lēmumus partijas organizācijās, tajā skaitā pat Rīgas partijas komitejā, viņi varēs pilnīgi ignorēt latviešu tautas vajadzības un intereses, bet savukārt latviešu tauta aiz cieņas pret viņu dižajiem veikumiem personības kulta un stagnācijas gados, sīkumaini un bez ierunām ņems vērā visus viņu vadošos norādījumus. Ja paturam vērā, ka Rīgas organizācijā ir tikai apmēram ceturtā daļa latviešu, ieskaitot stipri pārkrievotos un demoralizētos, tad jāatzīst, ka gluži bez pamata tamlīdzīgi aprēķini nav. Līdzās mērenajam spārnam Interfrontes ietvaros pamazām konsolidējas ekstrēmis-kais, kurš ar ultimātu, ekonomikas šantāžas un dažādu provokāciju palīdzību cenšas Latvijā izraisīt sabiedrisku un padziļinātu ekonomisko krīzi, kas attiecīgām iestādēm sagādātu ieganstu te izsludināt ārkārtēju stāvokli un ievest karaspēku, lai tādējādi aizkavētu sabiedrības demokratizāciju.

Interfrontes nākotnes izredzes Latvijā, kā man šķiet, nav spožas. Ikvienas sabiedriskas kustības panākumus lielā mērā nosaka tās dalībnieku informētība, personīgais krietnums, godīgums, nesavtība, intelektuālās spējas utt. Taču Interfrontes vadītāji, kuri tur tiek uzskatīti par pašiem gudrākajiem, ar patiesīgumu un principialitāti sevišķi neizceļas. Savukārt daudziem Interfrontes ierindas darbiniekiem, kuru godīgumu nav pamata apšaubīt, trūkst zināšanu par reālo stāvokli Latvijā. Pagaidām viņiem bieži trūkst arī iemaņu un prasmes par sabiedriskajiem jautājumiem spriest pašiem ar savu galvu. Tādēļ dažkārt viņi dāvā uzticību arī tādiem līderiem, kas to nav pelnījuši. Var sagaidīt, ka laika gaitā daudzi Interfrontes biedri sāks domāt patstāvīgāk un tad, iespējams, sabiedriskajām problēmām viņi meklēs krietna cilvēka cieņai atbilstošākus risinājumus.

Tikai nevajadzētu aizmirst, ka tā saucamā Latvijas Darbaļaužu interfronte ir tikai viens posms daudz plašākā reakcionāru veidojumu ķēdē. Galvenās nostādnes un, iespējams, arī sīkākas instrukcijas tā, visticamāk, saņem no ciurienes. Tikai ar šādas hipotēzes palīdzību iespējams izskaidrot šķietami dīvaino sakritību, kādēj Interfronte tik saskaņoti darbojas visas Baltijas mērogā un kādēj varas iestāžu represijām pret tautas kustībām Viļņā un Minskā ir tik līdzīgs

Interfrontes rokraksts. Tikai Tbilisi asiņainajā svētdienā jūtami spēcīgāki uzspiedieni ar tālāk ejošiem mērķiem. Ir pamats uzskatīt Latvijas Interfronti par vienu no redzamajām virsotnēm daudz masīvākam reakcijas aisbergam, kura smaguma centrs mūsu acīm ir slēpts.

Latvijas Interfrontes galvenais spēks ir pieredzējušu organizatoru un administratoru pārbagātība, kā arī dažādu konservatīvu sabiedrisku grupējumu simpātijas. Tomēr šis spēks tajā pašā laikā ir arī tās vājuma avots. Pieredzējušie, bet pie šabloniskas domāšanas un administratīvas subordi-nācijas pieradušie organizatori nav vingrinājušies domāt radoši, nespēj adaptēties mainīgajā situācijā, kas kļūst citāda ne tikai Latvijā, bet arī PSRS un visas pasaules mērogā. Viņi nespēj ilgstoši valdzināt tādus ļaudis, kas nav viņiem pakļauti administratīvā kārtā un, negribēdami samierināties ar savu pozīciju novājināšanos, papildus izstrādā dažādas muļķības, kas vēl paātrina viņu norietu.

Reakcijas spēku intelektuālā aprobežotība Latvijā uzskatāmi bija redzama šī gada pavasarī. Kulminācijas punkts šo aprindu ofensīvai bija aprīļa beigas, kad Interfronte tīkoja izraisīt streiku, kas dezorganizētu Latvijas saimniecisko dzīvi, bet LKP Rīgas komiteja — rīkot uzbrukumu Latvijas PSR Augstākajai Padomei un masu informācijas līdzekļiem. Abas šīs kampaņas izgāzās tādēļ, ka plašāka mēroga reakcijas spēki pēc saviem asins darbiem Gruzijā 9. aprīlī izrādījās nonākuši izolācijā, jo viņu rīcība nebija izraisījusi sabiedrībā šovinisma uzplūdus, ko varētu vērst pret sabiedrības demokratizāciju, bet izsauca vienīgi šausmas un riebumu. Tādēļ Latvijas reakcionārie grupējumi nespēja saņemt atbalstu no ciurienes un bija spiesti pieklust. Bet arī Latvijas mēroga pretpārbūves spēki ir šāvuši bukus. Reakcijas uzbrukums te sākās jau martā un tā lielākais varoņdarbs bija daudzu tautas iemīļotu aktieru iesēdināšana aiz restēm. Taču šis veikums tiklab republikā, kā arī ārpus tās nevairoja tā īstenotāju slavu. Plānoto un ievadīto uzbrukumu televīzijai un citiem informācijas līdzekļiem nācās uz laiku atlikt un tas jaunajā situācijā izčākstēja.

Vai tas nozīmē, ka Interfronte pēc minētajām reakcijas neveiksmēm kļuvusi mazāk agresīva un mazāk bīstama? Nē. Sāds secinājums būtu bezatbildīga vieglprātība. Daudzus Interfrontes vadošos darbiniekus un līdzjutējus, kā arī aizbildņus ārpus Latvijas, neveiksmes var noskaņot tikai vēl neaprēķināmākam avantūrismam. Viņi apzinās, ka viņu «armijas» pamatmasa ir spējīga sarīkot lielu skandālu, taču nav noskaņota ilgstoši pakļauties disciplīnai. Tādēļ viņiem tālākā perspektīvā draud briesmas kļūt par pulkvežiem bez armijas, kuriem atliek vienīgi doties pelnītā atpūtā. Līdz ar to no Interfrontes puses nav izslēgti jauni mēģinājumi saasināt sabiedrisko situāciju.

Avots. ***Kļūdas, pārrēķināšanās un iekšējas domstarpības iespējamas visās sabiedriskajās organizācijās. Vai tad Tautas fronte no tām pasargāta?***

V. Z. Tautas frontes galvenā priekšrocība ir, ka tā izveidojusies Latvijas pastāvīgo iedzīvotāju visplašāko aprindu pašdarbības rezultātā. Te apvienojušies visi vai gandrīz visi konstruktivie sabiedrības slāņi. Darbodamās savā tēvutēvu zemē, tā kopumā ir labāk informēta gan pati par sevi, gan arī par apkārt notiekošo. Arī tai bijušas kļūdas, tikai ne tik rupjas. Daži darbības novadi Tautas frontē kvalificētu darbinieku trūkuma dēļ palikuši novārtā. Arī daudzas rajonu un vietējās organizācijas darbojas bez iniciatīvas. Vairāk uzmanības varētu veltīt skolu jaunatnei un daudzbērnu ģimenēm, kā arī cīņai pret demokrātijas pārkāpumiem rajonu un vietējā līmenī. Tomēr Tautas fronte cīnās par demokrātijas attīstību un par tautu līdztiesību, un arī tādēļ tās iekšienē visumā valda labs morālais klimats.

Tautas frontes lielākais spēks ir ierindas biedru augstais apzinīgums, disciplinētība un gatavība daudz ko upurēt tautas interešu labā. Man šķiet, ka tik ilgi, kamēr Tautas fronte sagļabās savu rindu vienību un saliedētību, to allaž pavadīs panākumi. Vai šie panākumi būs lielāki vai mazāki, tas atkarīgs no daudziem citiem faktoriem, kas nav Tautas frontes varā, bet bez vienības tie var kļūt ļoti problemātiski.

Vienība ir pats svarīgākais, bet nebūt ne vienīgais priekšnoteikums Tautas frontes panākumiem. Daudz kas ir atkarīgs arī no tā, cik prasmīgi darbosies tās vadība, un vai visa kustība vai arī kāda tās daļa nenonāks maldinošu ilūziju varā. Atšķirībā no Interfrontes, kur čum un mudž no piere-dzejušiem organizatoriem, Tautas frontē pagaidām ir ass augstākās kvalifikācijas politiķu deficīts. Citādi arī nevarēja būt. Kopš 1940. gada un dažā ziņā jau kopš 1934. gada pašiniciatīvas bagātu politisku darbinieku izaugsme Latvijā nekādi netika veicināta. Kavēta gan. Kopš 1940. gada līdz pat 1988. gadam Latvija tika pārvaldīta galvenokārt ar iesūtītu vietvalžu palīdzību. Tikai 1988. gadā trīs augstākajos amatos nonāca Latvijā dzimuši un auguši cilvēki, bet no tā vēl neizriet, ka viņiem būtu arī liela teikšana.

Plašas sabiedriskās aprindas Latvijā šodien ir ar ļoti niecīgu politiskās darbības pieredzi, jo daudzos vadošos amatos pēckara periodā, ja šie amati bija paredzēti latviešiem, tika iecelti Krievijas latvieši no tām aprindām, kurām latviešu tautas vairums pamatoti neuzticas un kuras Tautas frontes mērķiem parasti nesimpatizē. Tādēļ Tautas frontei vadošie politiķi jāaudzina ļoti straujos tempos, lai jau pēc pāris gadiem latviešu politiķu profesionālā prasme būtu daudz augstākā līmenī nekā šodien. Ja Tautas frontes vadītājiem pirmie

panākumi nesakāps galvā, kā gailim San-teklēram (Skaņdziedim) franču pasakā, kurš iedomājās, ka saule lec viņa dziedāšanas rezultātā, domāju, ka ar igauņu un lietuviešu atbalstu viņi kārtējos uzdevumus spēs risināt gluži labi.

Aizskriet priekšā laikam nevar. Labam kurpniekam amats jāmācās piecus gadus. Kuģa kapteiņa vai divīzijas komandiera amats prasa jau vismaz desmit gadu pūļu. Arī ķirurga prasmi triecientempā apgūt nevar. Ir svarīgi izveidot pietiekami plašu augstas kvalifikācijas politiķu slāni, no kuriem viena daļa vienmēr atrastos rezervē. Kamēr tas vēl nav panākts, iespējamās nepilnības vadības darbā tuvākajos pāris gados jākompensē ar ierindas darbinieku lielāku iniciatīvu no apakšas.

Avots. ***Kā jūs iedomājaties Tautas frontes sadarbību ar citiem demokrātiskiem spēkiem Latvijā un citām neformālajām kustībām?***

V. Z. Sabiedrisko cīņu dažkārt mēdz salīdzināt ar šaha spēli. Šāda salīdzinājuma ietvaros gribētos pasvītrot, ka Tautas frontes panākumu atslēga tuvākajos gados visdrīzāk var būt nevis dažu izcilu figūru meistargājieni, bet gan slēgta bandinieku ierinda, kas aptuveni vienādā tempā saskaņoti virzās uz priekšu. Kreisajā spārnā ar savu pašaizliedzību un dedzību ļoti noderīgi var būt Neatkarības kustības (LNNK) cīnītāji un ar savu neizsmeļamo iniciatīvu un izdomu — Vides aizsardzības kluba grupas. Svarīgi, lai šīs avangarda vienības neatrautos no cīnītāju pamatspēkiem, jo pārāk bravūrīgs vienas grupas solo viegli var izvērsties gulbja dziesmā. Tautas frontes labajā flangā ar savu pieredzi un profesionālo sagatavotību ļoti noderīgi var būt tradicionālo sabiedrisko organizāciju liberālie un demokrātiskie darbinieki, ja vien tādi tur ir. Šo darbinieku līdzdalībai sevišķi liela nozīme var būt tuvākajos gados, kamēr Tautas frontes līderi profesionālā ziņā vēl nav sasnieguši lielu meistarību, bet varbūtība, ka Interfronte atkal mēģinās izstrādāt kādu provokāciju, joprojām vēl ir ļoti liela.

Tradicionālo organizāciju liberālajiem darbiniekiem ir dažas vājības. Dažiem no viņiem ļoti patīk spēle: «Pērc ko gribi, nesaki ne jā, ne nē, ne melns, ne balts.» Saskaņā ar šīs spēles noteikumiem, tam, kurš vislabāk prot runāt riņķī un apkārt, skaidri nepasakot neko noteiktu, pienākas zelta dālderis.

Šodien tauta vairs nav noskaņota dāvāt savas uzticēšanās zeltu tikai par runāšanu vien, tā, kā to dara ar kredīta rubļiem dažas finansu iestādes nerentabliem uzņēmumiem. Tādēļ tautas uzticībai var būt stingrāks segums nekā papīra rublim. Līdz ar to pamazām veidojas apstākļi, lai lietas varētu saukt īstajos vārdos, lai arī lieli priekšnieki kaķi varētu saukt par kaķi un okupāciju — par okupāciju.

Avots. ***Jās minējāt, ka Tautas fronti var apdraudēt maldinošas ilūzijas.***

V. Z. Pēc manām domām, bīstamākās ilūzijas, kas apdraud ne tikai Tautas frontes, bet arī citu neformālo grupu dalībniekus, ir divas. Pirmā ilūzija ir cerība, ka demokratizācijas kustība soļos vienīgi no uzvaras uz uzvaru urr ka Tautas frontes mērķi drīz būs sasniegti. Otrā ilūzija ir pieņēmums, kas laimīgā kārtā gan nav plaši izplatīts, ka visi, kas Tautas frontei un citam neformālajām organizācijām rāda laipnas sejas, ir patiesi norūpējušies par Latvijas labklājību un latviešu tautas nākotni.

Abas šīs ilūzijas ir kaitīgas, bet specifiskos apstākļos, piemēram, ja demokratizācijas kustība uz ilgāku laiku apstātos vai nonāktu grūtībās, tās varētu būt ļoti bīstamas. Jāapzi-nas,.ka Padomju Savienībā tiklab staļiniskā, tā brežņeviskā tipa reakcionāri vēl joprojām ir ļoti stipri. Viņiem ir spēcīgas pozīcijas daudzās centrālajās iestādēs. Pati spēcīgākā reakcijas rezerve ir daudzu padomju ļaužu domāšanas un rīcības inerce. Visi veļas vairāk saņemt, labāk dzīvot. Daudz mazāk ir to, kas vēlētos rūpīgāk un kvalitatīvāk strādāt, bet pavisam maz ir to, kas demokratizācijas labā gribētu saprātīgi pārkārtot sabiedriskās attīstības un paciest šādas pārkārtošanās gaitā radušās neērtības. Pasīvi piekritēji reakcijai ir gandrīz vai katrā mājā, bet demokratizācijai netrūkst arī aktīvu ienaidnieku. Tie ir gandrīz visi, kam sabiedrības progresīvā attīstība draud atņemt lielās algas, priekšrocības dzīvokļu ziņā, vasarnīcas, luksus kūrortus, slēgtos peldbaseinus un mednieku namiņus, specslimnīcas un specveika-lus, kokosriekstus, kaviāru un visu citu, kas šiem ļaudīm, kuru rokās joprojām ir svarīgas varas sviras, apliecina izcilību viņu pašu acīs. Spējīgākie un izveicīgākie vadītāji pie šiem labumiem tiktu arī kā prasmīgi menedžeri brīvas konkurences apstākļos, turpretim pastulbajiem un slinkajiem priekšnieku kastas piederīgajiem demokratizācija nekādas vilinošas perspektīvas nepaver. Šo aprobežoto un slinko priekšnieku dēļ sabiedrību, iespējams, gaida ne viens vien nopietns sarežģījums nākotnē.

Šādos apstākļos sevis un savu biedru orientēšana uz sprinta distanci sabiedrības demokratizācijā apstākļos, kad, ļoti iespējams, priekšā stāv maratona barjerskrējiens, man šķiet nenopietna pieeja svarīgam jautājumam un nav simpātiska. Labāk lai aprēķina kļūdas rezultātā mērķis tiek sasniegts negaidīti ātri, nekā jāpieredz situācija, kad jāveic vēl prāvs ceļa gabals, bet visi spēki jau iztērēti.

Otrā ilūzija, proti, ka visi, kas Latvijā, Padomju Savienībā un arī ārzemēs izsaka simpātijas Tautas frontei un latviešu tautas centieniem pēc reālas suverenitātes, ir latviešu tautas patiesi draugi un no sirds vēl tai uzplaukumu un laimīgu nākotni, ir delikātāka par pirmo. Es nešaubos, ka draugu latviešu tautai ir daudz. Taču noticēt visiem laipnajiem smaidiem ir naivi. Pašreizējā periodā tāda ilūzija nav tik kaitīga kā pirmā, bet ilgākā laika sprīdī arī tā var izraisīt sarežģījumus.

Visbīstamāk būtu paklausīt kādu laipnu, bet neaicinātu iekšzemes «draugu» sirsnīgos padomus atdot viņiem saplo-sīšanai to vai citu neformālo grupu, vienalga ar kādiem ieganstiem. Tikpat muļķīgi būtu sabojāt attiecības ar tiem oficiālo iestāžu darbiniekiem, kuri korekti izturas pret Tautas fronti, kaut arī dažos jautājumos viņiem ir citādi uzskati un arī citādi mērķi un viņi ļoti nepatīk kādai neformālai grupai vai dažiem ārzemju «draugiem». Daļēja sadarbība, ja tā nekavē cīņu par Tautas frontes mērķiem, ir daudz labāka nekā totāla naidošanās. Kārtīga zemnieka mājās bija vieta gan sunim, gan kaķim, kaut arī savā starpā viņi ne vienmēr labi satika.

Vēl sarežģītāk ar šādu ilūziju ir starptautiskajā mērogā. Pašlaik visas spēcīgākās pasaules valstis simpatizē pārbūves kustībai Padomju Savienībā un visumā cenšas veidot labas vai vismaz korektas attiecības gan ar PSRS valdību, gan arī ar dažādiem sabiedriskiem strāvojumiem valstī. Ja esam droši pārliecināti, ka šāda situācija turpināsies mūžīgi vai vismaz ļoti ilgi, tad bažām nav pamata. Bet, ja teorētiski pieļaujam iespēju, ka lielvalstu attiecības var arī pasliktināties, tad tikpat teorētiski jāparedz varbūtība, ka tādā situācijā dažas aprindas centīsies radīt sarežģījumus konkurējošu lielvalstu sabiedriskajā dzīvē, izspēlējot vienu sociālu vai nacionālu grupējumu pret citu.

Vēsture māca, ka 18. gadsimtā, kad Īriju bija okupējusi Anglija, kas centās tur uz īru tautas rēķina uzturēt gan savus birokrātus, gan savus klaidoņus, īru tauta izmisīgi pretojās šai paverdzināšanai, kas tika veikta «pareizākas» ideoloģijas, proti, anglikāņu konfesijas vārdā, kamēr īri bija katoļi. Iru brīvības cīnītājiem palaikam ievērojamu palīdzību sniedzaˆ Francijas un Spānijas valdošās aprindas, it īpaši tajos gados, kad šīm valstīm ar Lielbritāniju bija sliktas attiecības. Šo rīcību diktēja nevis rūpes par īru tautas brīvību, bet gan centieni kaitēt konkurējošai lielvalstij. Iru tautai šāda «draudzīga gādība» laimi neatnesa. Es nedomāju, ka latviešu tautai pastāv liela varbūtība nonākt līdzīgā situācijā, taču labāk, ja bīstamākos sarežģījumus, kur tas iespējams, prognozējam iepriekš. Tad no tiem var vieglāk izvairīties. Gan jau pietiks arī iepriekš neplānojamu un neparedzētu sarežģījumu.

Avots. ***Vai jums nešķiet, ka tik atklāta runāšana par Tautas frontes stiprajām un vājajām pusēm varētu kaitēt tās reputācijai?***

V. Z. Esmu pārliecināts, ka Tautas frontes ienaidnieki par tās spēku un vājajām vietām ir informēti desmitkārt labāk nekā tās draugi. Ja arī šādos apstākļos kustība sekmīgi attīstās, tad vislielākā nozīme ir laikmetam, kurā, Raiņa vārdiem runājot:

«Pat visvecie līkie bērzi tērpjas uzkrītot zaļi,

Ķērkstoši, bet toties skaļi maigas jūtas izteic kraukļi.» Šādā situācijā nekāda informācija Interfrontei lielu labumu nedos, ja vien Tautas fronte pati pratīs izvairīties no rupjām kļūdām.

Avots. ***Kā vērtējat Tautas frontes vadibas nevēlēšanos veidot kontaktus ar Interfrontes vadibu?***

V. Z. Uzskatu, ka pašreizējā situācijā tā ir pareiza. Kaut gan vispār šis jautājums ir maznozīmīgs. Par ko gan varētu runāt Tautas frontes un Interfrontes līderi, ja šādi sakari būtu? Par latviešu tautas likvidāciju, ko Interfronte vēlas panākt, vai par latviešu tautas reālu līdztiesību citu tautu vidū, ko Interfronte cenšas nepieļaut? Es personīgi arī nevēlos sniegt roku cilvēkiem, kuri tīko nožņaugt manu tautu. Turklāt kāda jēga runāt ar sulaiņiem un par kaut ko vienoties, ja viņu saimniekiem tas neuzliek nekādas saistības? Tad jau pienākas runāt ar saimniekiem pašiem. Bet to labāk darīt ar oficiāli ievēlēto deputātu starpniecību. Ar Interfrontes vidējā ranga darbiniekiem, domāju, Tautas frontes attiecīgā līmeņa darbinieki varētu uzturēt lietišķus kontaktus un pie gadījuma pat sadarboties konkrētu jautājumu, piemēram, ekoloģisku problēmu risināšanā. Jo ne jau visi, kas šajā organizācijā darbojas, ir nelieši. Tur ir daudz subjektīvi godīgu cilvēku, kas Latvijā vienkārši ir apmaldījušies tiklab tiešā, kā pārnestā nozīmē un valodas barjeras, baiļu vai Interfrontes propagandas dēļ nav vēl atraduši ceļu uz Tautas fronti. Tādēļ domāju, ka arī ar Interfrontes ierindas biedriem Tautas frontes biedriem vajadzētu censties uzturēt labas vai vismaz korektas attiecības. Esmu pārliecināts, ka laika gaitā daudzi no viņiem spēs labāk orientēties Latvijas problēmās un sapratīs, ka latviešu tautas ienaidnieku vidū nav viņu īstā vieta.

Avots. ***Kā jūs vērtējat faktu, ka plašas latviešu sabiedrības aprindas pēdējā laikā daudz runā par neatkarīgas Latvijas periodu, riko izstādes par tā laika sasniegumiem, aizrautīgi dzied tā laika komponistu dziesmas?***

V. Z. Sabiedriskas krīzes apstākļos bieži vērojams, ka ļaudis, kuri jūt riebumu pret savu laikmetu, pastiprināti pievēršas kādam periodam pagātnē. Viduslaiku beigās daudziem cilvēkiem Rietumeiropā bija milzīga interese par senās Grieķijas un senās Romas vēsturi un kultūru. Šāda aizraušanās ar pagātni palīdz labāk saglabāt garīgo līdzsvaru. Kad Vācijā katastrofu bija cietis hitlerisms un pilnīgi bankrotu piedzīvoja līdz tam uzbāzīgi sludinātā nacionālsociālisma ideoloģija, vācu sabiedrība drudžaini meklēja vēsturē tādu posmu, kas tai liktos mazāk pretīgs, lai ar šo periodu varētu identificēt savu pašapziņu. Par tādu periodu lāgā nevarēja derēt Veimāras republikas laiks, jo, neraugoties uz to, ka šajā laikā vācu kultūra pieredzēja spožu uzplaukumu, plašas tautas aprindas tad cieta smagu saimniecisku postu. Visplašākajām aprindām pats piemērotākais idealizētas atceres posms vēsturē izrādījās ķeizariskā Vācija pirms I pasaules kara, jo tad sabiedrībā pastāvēja stabilitāte un relatīva labklājība. Tādēļ, neraugoties uz sirmo vecumu, no savām izklaidēšanās un paša prieka

dēļ koptajām rožu dobēm tika atrauts Konrāds Adenauers, viens no tiem ķeizariskās Vācijas laika politiskajiem darbiniekiem, kas nebija sakompromitējies hitlerisma periodā un bija saglabājis arī labas darbaspējas. Viņu tad izvirzīja par jaunās Federatīvās Republikas kancleru. Šodien, kad Vācijas Federatīvajā Republikā saimnieciskā un sabiedriskā dzīve ir relatīvi stabila un vairums tās pilsoņu ar dzīvi ir puslīdz mierā, nekādas saasinātas intereses par ķeizara laikiem tur vairs nav.

Tad, kad Padomju Savienībā pirmo reizi tika atmaskoti staļiniešu noziegumi, plaši atskanēja balsis, ka jāatgriežas pie ļeņinisma tradīcijām. Ļeņina cīņubiedrus vairs neizdevās atrast nevienā šīspasaules rožu dārzā, taču, pēc pašu pārliecības, uzticamu ļeņiniešu, kuri, kā viņi paši atzina, gāja un citus veda ļeņiniskā kursā, bija pietiekami daudz. Līdzīgu piemēru vēsturē netrūkst. Auseklis un A. Pumpurs, cīnīdamies pret sociālo un nacionālo apspiestību Latvijā 19. gadsimta beigās, apdziedāja Latvijas pagātni pirms vācu iebrukuma 13. gadsimtā. Vispār jāsaka, ka laikmeti, kad latvieši paši bijuši noteicēji savā zemē, daudziem citu paaudžu latviešiem šķituši pievilcīgāki nekā pārējie. Domāju, ka tad, kad Latvija atgūs reālu suverenitāti un tautas materiālās labklājības līmenis tuvosies neatkarīgās Latvijas līmenim vai pat pārsniegs to, ļaužu vairums ar lielāku prieku skatīsies uz priekšu, nekā atpakaļ.

Avots. ***Kādas, jūsuprāt, ir latviešu tautas nākotnes perspektīvas?***

V. Z. Tas ir smags jautājums. Latviešu tautu jau agrākajos gadsimtos bendējuši visi, kam nav bijis slinkums — gan vācu, gan krievu karapulki, gan poļu, gan zviedru kundzības veidotāji Latvijā. Ļoti sarežģīts periods Latvijas vēsturē iestājās tad, kad Latvija gabalu pēc gabala tika iekļauta tautu cietumā — Krievijas caru impērijā. Vidzeme te nonāca pēc pilnīgas izpostīšanas Ziemeļu karā, Latgale pēc pirmās Polijas dalīšanas un Kurzeme pēc trešās Polijas dalīšanas. Cariskajā impērijā latviešu tautai bija jānes divkāršs nacionālais jūgs. Vidzemē un Kurzemē tai bija krievu un vācu priekšnieki, bet Latgalē — krievu un poļu. Iekļaušana saimnieciski un politiski atpalikušā valstī nesekmēja Latvijas attīstību, taču samērā ilgais miera periods, sevišķi 19. gadsimtā, veicināja saimnieciskās dzīves stabilitāti un radīja arī zināmas attīstības iespējas. Visa šī attīstība, no kuras galveno labumu guva vācu un krievu «kungi», notika uz latviešu tautas pārcilvēcīga darba rēķina.

Izmantojot faktu, ka Baltijā kā Krievijas robežprovincē allaž bija daudz karaspēka, vācu muižnieki varēja nebaidīties no zemnieku nemieriem, jo katras nepaklausības gadījumā tajā vai citā muižā dažu stundu laikā no tuvākās apriņķa pilsētas ieradās vismaz rota krievu zaldātu un nežēlīgi izrēķinājās ar visiem, kas muižniekam bija aizdevuši dusmas. Tādēļ ekspluatācija Latvijā un arī Igaunijā tika

sakāpināta līdz tādam līmenim, kāds nepastāvēja laikam nevienā citā Eiropas zemē, varbūt vienīgi Īrijā. Šādos apstākļos ievērojamai latviešu tautas daļai reāli bija liegta pat iespēja veidot ģimenes un audzināt bērnus.

Senators Manaseins, kas 1882. gadā Krievijas valdības uzdevumā revidēja Vidzemes un Kurzemes guberņas, par demogrāfisko stāvokli Latvijā 1883. gadā rakstīja: «Kas attiecas uz bezzemniekiem, kas Baltijas guberņās ir lauku iedzīvotāju milzīgais vairākums, tad viņu stāvoklis ir sevišķi grūts un gandrīz bezcerīgs . . Vidējās darba algas apmēru, ko saņēma lauku strādnieks manis revidētajās guberņās, nevar gluži precīzi noteikt. . Tomēr nav šaubu, ka ģimenes strādnieku darbs tiek apmaksāts zemāk, nekā neprecēto darbs .. Ar katra jauna locekļa ierašanos strādnieka ģimenē viņa stāvoklis parasti kļūst ļaunāks, bet slimības gadījumā vai uz laiku zaudējot darbaspējas, viņa stāvoklis kļūst kritisks . . Tādos apstākļos vienīgais līdzeklis kalpam paturēt zināmu daļu patstāvības un drošas eksistences iespēju ir atteikties no ģimenes dzīves, ko ievērojama daļa kalpu arī dara, bet tāda nenormāla stāvokļa sekas ir, no vienas puses, vājš iedzīvotāju pieaugums bezzemes lauku iedzīvotāju šķirās un, no otras puses, — tautas morāles pagrimšana . .»

(Manaseina revīzija. LVI, Rīga, 1949., 334. un 355. Ipp.)

Gluži likumsakarīgi bija, ka, tādos apstākļos auguši, latvieši gāja 1905. gada revolūcijas cīnītāju pirmajās rindās, pilsoņu kara gados sargāja Ļeņinu Smoļnijā un Kremlī, piedalījās kaujās visās pilsoņu kara frontēs. Visās šajās cīņās bija daudz upuru. Arī latviešu strēlnieku cīņās pasaules karā, arī bēgļu gaitās Krievijā, kur daudzi tūkstoši evakuēto latviešu šajos gados nomira badā un no dažādām slimībām, it īpaši no tīfa. Taču visvairāk latviešu 20. gadsimtā aizgāja bojā staļiniskajā genocīdā laikā no 1937. līdz 1953. g. Krietnu daļu latviešu dzīvību paņēma arī hitleriskais terors otrā pasaules kara gados un latviešu jauniešu nelikumīgā iesaukšana okupantu karapulkos. Visu šo asiņaino zaudējumu rezultātā latviešu pasaulē tagad ir krietni mazāk nekā 20. gadsimta sākumā, kad to skaits I pasaules kara priekšvakarā tuvojās diviem miljoniem

Mūsu dienās galvenās briesmas latviešu tautas nākotnei rada forsētā migrācija, ko organizē centrālo resoru birokrāti, kuri, savu impērisko ambīciju mudināti, noveduši Krievijas nemelnzemes zonas laukus līdz sabrukumam, lai stimulētu to iedzīvotājus pamest Krieviju un kolonizēt Baltiju, Baltkrieviju, Ukrainu un arī citas teritorijas, ko apdzīvo nekrievu tautas. Šāda kolonizācijas un migrācijas politika nodarījusi daudz posta un ciešanu gan krievu tautai, gan arī citām tautām, bet tā joprojām turpinās.

Pēckara gados Latvijā tika sagrautas agrākās saimniekošanas formas. Sevišķi postoša bija 1949. gadā realizētā piespiedu

kolektivizācija, kuras gaitā ievērojama tautas daļa tika aizvesta uz Sibīriju, bet citiem nācās pamest laukus un doties uz pilsētām. Kopš tā laika latvieši lielā mērā ir bezpajumtnieku tauta. Jauncelto dzīvokļu lielākā daļa tiek atdota ieceļotājiem no citām republikām, bet vietējie iedzīvotāji, sevišķi Rīgā, saņem mazāk kā ceturto daļu. Tādēļ jau interfrontieši tik ļoti mīl Rīgas izpildkomitejas priekšsēdētāju A. Rubiku. Šādos apstākļos Latvijas pastāvīgo iedzīvotāju jaunajai paaudzei nav iespējams veidot ģimenes un radīt bērnus, jo daudziem nav vietas, kur nolikt bērna gultiņu. Arī darba alga Latvijā, salīdzinot ar dzīves dārdzību, ir tik zema, ka vīrieši nevar uzturēt ģimeni pat ar diviem vai trim bērniem, kamēr Vidusāzijas republiku vīrieši nereti spēj uzturēt ģimeni ar desmit un vairāk bērniem. Šādos apstākļos Latvijā mātēm jāstrādā ārpus mājas un Latvija ir pirmajā vietā strādājošo sieviešu procenta ziņā Padomju Savienībā, bet pēdējā vietā dzimstības ziņā. Šāda pārmērīga sieviešu nodarbinātība Latvijai nekādu svētību nav atnesusi, jo visi darba rezultāti pazūd resoru kopīgajā katlā, no kura atpakaļ neatnāk gandrīz nekas. Es negribu apgalvot, ka Latvijā visi strādātu ļoti ražīgi, jo daudzi darbi organizēti nemākulīgi un arī tehnika ir primitīva, bet daudz sliktāk kā Uzbekijā jau nestrādā. Un, ja republikā, kura dzimstības ziņā atrodas katastrofālā līmenī jau daudzus gadus, trūkst skolu, kur nedaudzajiem bērniem mācīties, tas arī ir noziegums, ne mazāks kā dzīvokļu nedošana pamatiedzīvotājiem.

Domāju, ka staļiniski asiņainā un brežņeviski klusā genocīda politika pret latviešu tautu ir mūs stipri novājinājusi, taču pilnīgi nožņaugti latvieši vēl nav. Tas arī visvairāk satrauc Interfrontes līderus, bet pašreiz viņi neko daudz te nevar grozīt un latviešu tautas reanimācija turpinās. Ko varam gaidīt no nākotnes? Ja stingri tiks ievērots lēmums par migrācijas ierobežošanu un būs pieņemts likums par Latvijas pilsonību, tad būs iespējams novērst situācijas tālāku **pasliktināšanos.**

Latviešu tautas uzplaukums nākotnē ir pilnīgi iespējams. Taču ar noteikumu, ja tiks izbeigta pret latviešiem un arī pret citām mazajām tautām vērsta centrālo resoru impēriskā politika, ja reāli pastāvēs visu tautu tiesības uz pašnoteikšanos. Tad vietējā mēroga šovinisti un citi latviešu nīdēji drīz apklusīs un nomierināsies. Taču nekāds uzplaukumsnav domājams, ja pašu latviešu vidū netiks pārvarēts alkoholisms un citas smago Pelšes un Vosa valdīšanas laiku izraisītās tautas demoralizācijas izpausmes. Ir loti svarīgi, lai mūsu jaunie (audis veidotu ģimenes un audzinātu daudz bērnu. Tādēļ no tautas nākotnes viedokļa centrālais uzdevums ir panākt, lai viņiem būtu reāla iespēja saņemt pietiekami plašus dzīvokļus un jaunajām mātēm bērnu pirmajos dzīvības gados nevajadzētu strādāt algotu darbu. Ja tas netiks panākts, latviešu tauta bojā neies, bet gan turpinās nīkuļot.

Jānoregulē un uz savstarpēji pieņemama pamata jāattīsta latviešu nācijas attiecības ar citu Latvijā dzīvojošo tautu piederīgajiem. Latvijas tautu forums un Valodu likums ir labs iesākums šim darbam. Tomēr man ļoti nepatīk vilcināšanās ar igauņu un ebreju kultūras centru atdošanu viņu likumīgajiem īpašniekiem — Rīgas igauņu un ebreju kultūras kopienām. Arī citu tautu kultūras centriem drīz jāsaņem pastāvīgas mītnes. Visu Latvijā dzīvojošo ļaužu laba saticība ir svarīgs ikviena cilvēka labklājības priekšnoteikums. Tāpēc ir svarīgi panākt, lai Latvijā neiebrauktu un pilsoņu tiesības nedabūtu dažādi avantūristi, noziedznieki, huligāni, skandālu un dažādu nekārtību taisītāji un organizētāji, bet tie, kas iebraukuši un jau parādījuši savu nelāgo dabu, tā vai citādi jāaizdabū no republikas prom. Ar godīgiem cilvēkiem turpretim jāmeklē un jārod kopīga valoda. Iespējams, ka daudzi iebraucēji, kas te atvilināti ar krāpšanas palīdzību, vēlēsies atgriezties savā dzimtenē, it īpaši tad, kad tur uzlabosies saimnieciskā situācija un veikalu plaukti kļūs pilnāki. Ne jau visiem patīk Latvijas klimats un ne visiem patīk divvalodība, ja viņiem ir iespēja dzīvot arī vienvalo-dības apstākļos.

Interesantu priekšlikumu šajā ziņā izvirzījusi Interfrontes Jelgavas nodaļa, proti, lai cilvēkiem, kas Latvijā ir nostrādājuši vairākus gadus, bet tagad vēlas pārcelties uz savu dzimto pusi, Latvijas valdība sniegtu tādu kompensāciju par atbrīvoto dzīvokli, kas dotu iespēju šiem cilvēkiem atbilstoši iekārtoties savā dzimtajā pusē vai citur, kur viņi vēlētos doties. Es domāju, ka šāds priekšlikums pelna ievērību. Viena lieta ir ieklīduši slaisti un skandālisti. Ar viņiem nav ko ceremonēties. Bet cilvēki, kas mums līdzās godīgi strādājuši un godīgi dzīvojuši, pelna iejūtību un atsaucību.

Pašreizējā momentā būtu nepareizi organizēt kampaņu, lai imigrējušie citu tautu piederīgie brauc projām no Latvijas. Tad aizbrauktu vissmalkjūtīgākie un krietnākie cilvēki, bet viņu vietā visticamāk iebrauktu sliktākie, kam, tāpat kā visiem jaunatbraucējiem, savukārt būtu daudz radu un draugu, kurus viņi arī censtos pārvilkt uz Latviju. Jo pašreiz Latvija ir kā māja bez logiem un durvīm, kur katrs garāmgājējs, ja viņš vēlas, var ērti apmesties un uzskatīt sevi par tas īsto saimnieku. Taču tad, kad migrācija Latvijas virzienā būs pilnīgi izbeigusies, kad būs precīzi noteikts, kas ir Latvijas pilsonis un kas nav, varēs pievērsties šādiem priekšlikumiem.

Es domāju, ka nākotnē šādiem mērķiem, lai palīdzētu te nejauši nonākušiem cittautiešiem repatriēties un ar godu iekārtoties savā dzimtenē vai citā vietā pēc savas izvēlēs, varētu ziedot krietnu daļu no tās summas, ko Latvija saņem kā kompensāciju par staļiniskā terorisma un brežņeviskās nekompetences nodarīto postu un tādējādi daļēji atlīdzinat latviešu tautai nodarītos zaudējumus Ribentropa—Mototova noziedzīgā darījuma rezultātā. Ebreju tauta daļēju

kompensāciju — Wiedergutmachung — no Federatīvās Republikas saņēma. Vai tad latvieši ir sliktāka tauta? Kamēr nekādu kompensāciju neesam saņēmuši, nezinu, kur šādam mērķim līdzekļi varētu rasties. Taču vajadzīga skaidrība, ka godīgus cilvēkus vest prom no Latvijas restotos vagonos, pret viņu pašu gribu, nav pieļaujams. Staļiniskās metodes nacionālo attiecību kārtošanai neder, bet citas Padomju Savienībā vēl nav pazīstamas. Taču starpnacionālo attiecību kultūra attīstās. Ne tikai Aizkaukāzā. Tādēļ ar interesi sekošu, kā tiks atjaunota Volgas vāciešu un Krimas tatāru nacionālā suverenitāte PSRS ietvaros.

Latviešu tautas nākotne ļoti lielā mērā atkarīga no tā, kā izveidosies attiecības starp Latvijas latviešiem un diasporas latviešiem. Aptuveni desmitā daļa latviešu tautas piederīgo dzīvo ārpus PSRS robežām, galvenokārt Eiropas zemēs, ASV, Kanādā, Austrālijā, bet apmēram divdesmitā daļa dzīvo Sibīrijā, Baškīrijā, Baltkrievijā, ari Maskavā un Ļe-ņingradā — kā arī citur PSRS teritorijā. Daudzi aizrobežu latvieši pēc grūtajiem pirmajiem gadiem svešumā sasprindzinātā darbā radījuši sev stabilu stāvokli dzīvē — augstu kvalifikāciju un materiālu pārticību. Kopīgiem spēkiem viņi saglabājuši un arī tālāk attīstījuši latviešu kultūru. Viņu mītņu zemēs kultūras attīstība bijusi mazāk atkarīga no glavļita atzinumiem, specfondu instrukcijām un citiem Latvijas kultūrvides formējošiem faktoriem, tādēļ dažās nozarēs ārzemju latviešu kultūras darbiniekiem bijis iespējams sasniegt augstāku līmeni nekā viņu kolēģiem Latvijā. Tomēr izkliedētības un nelielā darītāju skaita dēļ šādi panākumi ir mazāk stabili. Tajā pašā laikā ārzemju latvieši asimilācijas briesmām ir pakļauti vēl lielākā mērā nekā Latvijas latvieši, jo pilsētās, kur viņi mīt, latviešu procents ir vēl zemāks nekā Rīgā.

Tagad Latvijas un ārzemju latviešu starpā turpinās atkalredzēšanās «medus gads». Daži Latvijas latvieši jau sāk iejusties «nabadzīgā radinieka» lomā un tiecas uz ārzemju tautasbrāļu rēķina tikt pie papildu ērtībām. Domāju, ka prātīgi dara tie klaida latvieši, kas palīdzību dod tikai «sēklas tiesai» un nesteidzas pildīt katru pastieptu sauju, jo zina, ka palīdzība būs vajadzīga vēl ilgi un laika gaitā tās lietderības koeficients, domājams, pieaugs. Pati vērtīgākā palīdzība, ko ārzemju latvieši var Latvijai sniegt, ir veicināt tās ražojumu iziešanu pasaules tirgū tad, kad sāksim saimniekot patstāvīgi. Te visvairāk var noderēt labs padoms un palīdzība atrast derīgus cilvēkus. Svētīga var būt arī studentu, jaunu zinātnieku, kultūras darbinieku un menedžeru stažēšanās organizēšana labās iestādēs, firmās un augstskolās, turklāt labāk par kāda starptautiska fonda, nevis par mūsu tautiešu līdzekļiem. Pašreizējā situācijā nebūtu saprātīgi ārzemju latviešus skubināt masveidā pārcelties uz Latviju. Jārada apstākļi, laˆ-viņi varētu te ērti dzīvot dažus mēnešus gadā,

neizmantojot Intūrista viesnīcu plēsonīgos pakalpojumus. Skolotāji, kas dažādām Latvijas latviešu aprindām palīdzētu apgūt angļu, vācu un arī citas valodas, gan būtu vēlami uz ilgāku laiku. Vispār abām šīm tautas daļām vajag atkal iepazīt vienai otru, tad jau būs redzams, ko labāk darīt. Skumjāka ir Krievijā un citās PSRS republikās dzīvojošo latviešu situācija. 1937. un 1938. gada tur tika likvidētas visas latviešu skolas un kultūras iestādes. Lielākā daļa aktīvo saimniecisko, sabiedrisko un kultūras darbinieku tad tika fiziski iznīcināti. Izredzes paglābties no pilnīgas asimilācijas tur ir tikai tiem latviešiem, kas drīzā laikā pārcelsies uz Latviju. Bez īpašas palīdzības programmas tas plašākos apmēros nav domājams. Nevaram skubināt daudzus tūkstošus cilvēku pamest ierastās vietas, ja nezinām, kur viņi Latvijā dzīvos un ko darīs. Sākotnēji, iespējams, būtu mērķtiecīgi Latvijā iekārtot speciālas arodskolas šo koloniju jauniešiem, kur viņi līdz ar latviešu valodu varētu apgūt Latvijai derīgas un savai līdzšinējai pieredzei atbilstošas profesijas, piemēram, laukos augušie jaunieši mācītos lauksaimniecības mehanizāciju, celtniecību utt. Pēc tam, kad viņi būtu šādas skolas beiguši un jau iekārtojušies Latvijā, pie viņiem varētu atbraukt pārejie ģimenes locekļi. Viegli tas nebūs. Daudzi Krievijā dzimušie un augušie latvieši Latvijā nodzīvojuši jau vairāk nekā 40 gadu, bet vēl joprojām te jūtas kā svešinieki — drīzāk kā centrālo resoru aģenti, nevis kā latviešu tautas piederīgie. Šādas nenormālas situācijas galvenais cēlonis bija šīs grupas morāla ziņā mazāk noturīgo cilvēku izvirzīšana vadošos amatos Latvijā un nostādīšana privileģētā situācijā, salīdzinot ar Latvijas latviešiem. Tikai pēc Tautas frontes izveidošanās Latvijā šāda politika izbeidzās oficiāli, bet pēc inerces tā joprojām turpinās. Ja Krievijā palikušos latviešus aicināsim uz Latviju ne kā kaklakungus un arī ne kā pelnrušķus, bet kā līdztiesīgus tautasbrāļus, tad varam cerēt, ka tautas konsolidācija notiks vienas paaudzes dzīves laikā.

(3. turpinājums)

ALEKSANDRS GRINS

DVĒSEĻU PUTENIS

*

XIII

Diena ir drēgaina un drūma, kā viss zemliku laiks. Nerādās saule, līst lietus, vējš raud, šaudīdamies ap mītnes stūriem, un atalgojums par vakarējo kauju ir atļauja palikt rotas telpās, — nav jāiet ne uz

apmācībām, nedz apšaudīšanos ar vācu sargposteņiem, kā to patlaban taisās darīt otrais vads.

Tūliņ pēc piecelšanās vēl visiem ir drūmas sirdis un gurdenas sejas, bet pēc nomazgāšanās procedūras, kas norisinās pie akas pagalmā, mums paliek jau gaišākas acis, atplaukst vaigi un pie rīta tējas mēs manām, ka līdz ar ēstgribu ir atgriezusies ari runāšanas alka.

Tikai par vakardienu mēs sākumā vairāmies ieminēties, un kaut gan viņas paņemtos draugus savās sirdis atceras visi, tak vārdos viņus nepiemin neviens, kā baidīdamies nojaukt tikko spraustu robežu starp sevi un citiem, kas nekad vairs neies rindās un mums līdz.

Citi stāsta anekdotes, tīrīdami šautenes. Citi tīra durkļus, lai asinstraipu vietās tos nepārņemtu rūsas sarkanums, un vēl citi lūko dabūt savas drēbes tīras, vismaz no liekajiem māla dubļiem, kas, jau sakaltuši, ir sevišķi smagi un visvairāk duras acīs.

Daudzi velk ārā no mantu maisiņiem zīmuļus un vēstuļ-papīru un taisās uz rakstīšanu.

Man ienāk prātā Mirdzas sejiņa, un, vairidamies no domām par tiem, kas vakar krituši, es grimstu atmiņās kā rožainā dābola laukā, kas pilns medus smaržas un bišu sanēšanas. Atkal skumji dvašo man rokās mirtes zariņš, no kura sīkajām lapām sitas pretim skumjš, sirdi un galvu mulsinošs aromāts. Visu laiku šis zariņš gulēja man uz krūtīm, un kaujas dienās tas gāja kā zaļa dzīvības lūgšana līdz. '

Mirtes zariņu lapas jau sakaltušas, bet, visam vītumam par spīti, es manu viņās vieglu drebēšanu, kad zariņš sāk glāstīt man vaigu, skar acu plakstiņus un beidzot apstājas pie lūpām, kuras sākušas kaist un kvēlot, pilns gaidu un atmiņu.

«Puikas, cik labi tagad būtu pabumbulēt kādu dienu pa Rīgu,» iesaucās Vilnis, un šauteņu un drēbju tīrītāji paceļ galvas un skatās uz runātāja pusi, un daudzi sāk jūsmot viņam līdzi.

«Jauki gan būtu redzēt, kā tagad klājas mūsu meitenēm,» Konrāds nopūšas, noslaucīdams degunu ar plato plaukstu. «Vai domā vēl par mums, vai meklē jau citus,» dundadznieks kļūst sentimentāls, un kaut kas līdzīgi maigumam atplaukst viņa pasarkanajās sivēna acīs.

Mazkalniņam nicīgi noraustas gaišās ūsas, un, uzmetis skatu Konrāda bakurētainajai sejai, viņš pagriež galvu sānis un laiž pār plecu sienā spļāvienu.

«Atradies siržu lauzējs,» norūc niknais fēniksietis, atkal noliekdamies pār šauteni, kas guļ tam uz ceļiem, bet Konrāds neliekas dzirdot un vēl arvien nevar rimties, un beidzot kļūst savā jūsmošanā tik vaļsirdīgs, ka jāiejaucas Spandegam.

«Beidz laizīties,» saka mūsu nodaļnieks, iespraudis zobos papirosu un ar veselo roku lūkodams uzraut sērkociņu, «ja ne, likšu pastāvēt pagalmā zem šautenes, lai lietus tev atvēsina galvu.»

Konrāds apklust, bet Vilnis nemierīgi staigā pa istabu, klusi svilpo

un dungo, un var redzēt, ka tam kaut kas padomā. To mana arī Sala, sākdams vērot Vilni neuzticīgām acīm, un tad ieminas savā rāmajā balsī:

«Zēni, nepiemirstat, ka par patvaļīgu aiziešanu no rotas, kaut arī uz vienu dienu, var nokļūt stobra galā.»

Vilnis apstājas savā soliņā, bet tad nopurina galvu, kā dzīdams projām bažas un viņu grūtumu, un, piegājis pie loga, vēro raudošās debesis un pielijušo ielu, kas tagad izskatās kā gara dubļu palts.

Konrāds klusi pukojas, ka pasaulē vairs nemaz neesot taisnības, tikai apspiešana un varmācība vien. Mīlgrāvī šie nedrīkstējuši iet meitās. Slokā pat liedzot runāt par maigākām lietām. Ja nu valsts gādājot tikai par to, lai kareivim būtu ko ēst, ko šaut un kājās aut, tad tas nozīmējot, ka par mīlestību viņam jārūpējas pašam, un to neaizliedzot ne Dieva, nedz ķeizara likumi, un reglaments arī nē.

«Nebrūķē tik lielu muti, Konrād,» viņu pamāca kaprālis, kasīdams plecu, «ies plāni, ja sākšu tev atprasīt reglamentu,» un dundadznieks, kam grūta galva un «valodniecības» stundās tiešām iet plāni, paliek rāms, sāk šķirstīt savu kabatas kalendāru.

«Artūr,» viņš pēc brītiņa iegrūž man elkoni sānos, «tev vajadzēs uzstāties ar kādu kandžas pusstopu, jo rīt ir 24. oktobris.»

Mīlgrāvja kazarmās mēs izzinājām savu biedru dzimšanas dienas, un dundadznieks ir pamanījies tās pierakstīt.

Tiešām, 24. oktobris ir diena, kurā man mijas gadi, un tātad rītu es būšu septiņpadsmit gadus vecs.

«Ko nu par kandžu,» saka Vilnis, nosēzdamies mums blakus, «kur lai to ņem? Nenodarboties ar izspiešanu,» viņš teic Konrādam, mādams ar galvu uz manu pusi, «bet labāk parunāsim par dzimšanas dienas dāvanām. Man liekas, pati labākā būtu — pāris dienas ilgs atvaļinājums, vai ne, Artūr?» — Viņš prasa, jautri smīnēdams, un sārtums man pārplūdina vaigus, jo tagad es zinu: Vilnis ir redzējis man pirkstos Mirdzas doto mirtes zariņu.

«Nekārdini zēnu ar lietām, no kurām tāpat nekas neiznāks,» atrūc dundadznieks. «Pats dzirdēji, ko kaprālis teica.»

Vilnis tomēr neatlaižas.

«Lielas karošanas pa šejienes purviem arī tik drīz neiznāks,» viņš saka, Konrādam nemanot izvilkdams no tā kabatas cigārmaku. «Paies vismaz trīs četras dienas, kamēr atpūtināsim rokas un apraksim savus miroņus. Es domāju tā: vajadzētu kādam iet pie virsleitnanta un viņa vārdā teikt: jūsu labdzimtība, Artūrs ir lāga puika un rīt viņam septiņpadsmitā dzimšanas diena, kurā tas labprāt šļūktu uz Rīgu savu skuķi apraudzīt.»

«Rotnieks to lūdzēju sūtīs ratā vai noliks zem šautenes,» Konrāds nopūzdamies atsaka, bet Vilnis purina galvu:

«Viens no diviem, — sūtīs to ratā vai atlaidīs Artūru pie brūtes

ciemoties, bet pamēģināt var.»

«Es gan neiešu,» Konrāds sapīcis saka, «tur tāpat nekas neiznāks, un, runājot ar priekšniecību, es svīstu kā zirgs. Liks stāvēt vēl kādu lieku stundu zem plintes par gaisa bojāšanu.»

«Tad iešu es,» Vilnis uzlec kājās un izmetas no istabas.

Mēs paliekam gaidot, un man sāk strauji sisties sirds. Es cenšos sevi nomierināt, saku Konrādam, ka tur nekas neiznāks. un Vilnis tikai dabūs krietnu brāzienu, bet otra balss, kas skan manās sabangotajās asinīs, lūdz likteni, kaut Vilnim veiktos, jo tad es redzēšu savu meiteni un varēšu viņai teikt visus tos mīļos vārdus, ko viņreiz man neļāva dabūt pār lūpām zēna biklums un puicisks kauns.

Tagad es vairs neesmu kautrīgs skolas zēns, bet kareivis, kas bijis cīniņā, un tagad spēšu viņai pateikt visu, ko esmu glabājis un slēpis kā dārgas veltes savos sirds dziļumos. Un krūtīs man sāk kaist mulsinošas, saldas trīsas, kas nāca arī agrāk, tiekoties ar Mirdzu vai redzot viņu sapņos.

Viņas atgriezušās atkal, nelaiž mani vaļā, bet viņu dēļ man vairs nemetas kauns pašam no sevis.

Kāpēc gan nedrīkstētu skārt meiteni līdz galam manas rokas, ja tās drīkstējušas celt ieroci kaujai vai nonāvēt?

«Mēsli vien būs no tās iešanas,» Konrāds rūc, uzmezdams man līdzcietīgu skatu, bet tad viņa mazās acis ieplēšas platas, jo durvis atveras vaļā un Vilnis steigā ieklūp istaba, steidzas uz mūsu pusi, lēkdams uz grīdas sēdošiem strēlniekiem pāri, nelikdamies zinis gar viņu lādēšanas un rūkšanu.

«Artūr, laimes bērns,» viņš aizelsies saka, grābdams mani aiz pleciem un sākdams purināt, «rotnieks ir zelta zēns un atļāva tev laisties uz Rīgu! Varēsi tur gurķoties šodien un rīt un tāpēc tūliņ vāc kopā pekeles, un steigsimies uz staciju!»

«Ko!? Vai tad tu arī?» brīnās Konrāds, kas aiz pārsteiguma tikko var parunāt.

«Nu kā tad citādi? Ko tāds saimniekdēliņš zina no Rigas? Var vēl noklīst uz neceļiem,» Vilnis smejas, un smejos arī es, jo sen man nav bijusi tik līksma sirds.

Konrāds no dusmām paliek bāls un spļaudās, bet Vilnis sāk stāstīt par savu gājienu pie rotas komandiera.

«Eju iekšā, situ kopā papēžus, lai klaudz un skan, un klāju vaļā: jūsu labdzimtība, tā un tā. Rotnieks jau taisās dzīt mani ārā, tad paliek domīgs un saka: labs ir, lai strēlnieks Vanags līdz rītvakaram padzīvojas pa Rīgu, jo viņš ir vecā Vanaga dēls, un feldfēbeļa labā esmu gatavs darīt visu. Es vēl neeju prom un sāku melot, ka mēs esam veci radi un jaunības draugi, kas vienmēr svētījuši kopā savas dzimšanas dienas, ka tu maz pazīsti Rīgu, ka, vienam braucot, var tev gadīties kāda nelaime, un pūšu tik ilgi, līdz rotnieks sūta mani pie

velna. Es sasitu papēžus un saku: klausos, bet vai tomēr nedrīkstētu iet pie tās velna ekselences caur Rīgu? Virsleitnants pasmejas un saka: nu labi, brauc arī tu, bet pēc atgriešanās nostāvēsi par to ekselenci divas stundas zem šautenes.»

XIV

Matīsielas istabiņā mēs apvelkam baltus kreklus, nospodrinām zābakus, un dzīvokļa saimniece iztīra mūsu drēbes no traipiem, kurus atstājuši dubļi, kvēpi un asinis. Tad mēs ejam katrs uz savu pusi, norunājuši vakarā turpat satikties.

Es steidzos uz Tērbatas ielu, un ar katru soli, kas ved tuvāk Mirdzas tēva namam, sāk straujāk sisties man sirds, virs kuras vēl kvēl zariņš no manas līgavas mirtes. Asinis līksmi zvana, un viņu zvanīšanā es dzirdu:

«Tagad tu redzēsi savu meiteni.»

Beidzot es esmu pie arhitekta Kauliņa nama, kāpju augšā, zvanu, un mani ielaiž kalpone, sacīdama, ka jaunkundze nupat ceļoties augšā no gultas un lūdz uzgaidīt.

Ir tepat jau pusdienas laiks, un es gribu apvaicāties, kas Mirdzai vainas, bet kalpone jau aizsteigusies projām, atstādama mani vienu uzgaidāmā istabā.

Es sāku šķirstīt žurnālus un avīžlapas, bet ilustrācijas dejo acu priekšā, un burtu ņirbēšanā nekā nevar saburtot.

Arvienu skanīgāk šķind manu asiņu ķēdes, es manu galvā un locekļos saldu noreibumu, un maiga mulsuma pilna man sirds.

Jautrs iesauciens kaut kur aiz trijām istabām, žigla rīt-kurpīšu dipoņa nāk arvienu tuvāk, aizkari atskrien vaļā, un Mirdza metas man pretim, vij rokas ap kaklu, skūpsta lūpas un vaigus, un no visa viņas mazā, siltā ķermeņa, kas drebēdams spiežas klātu manam kareivja mētelim, nāk savādas, asinis un galvu mulsinošas smaržas un pūdera aromāts.

Viņa nospiež mani krēslā, lec klēpī, atpogā šineli, glauž galviņu pie blūzes, tai vietā, kur smaržo mirtes zariņš un aukainos joņos sitas sirds, — skūpsta strēlnieku nozīmi un smaida, un smejas, — atkal ceļ augšup sejiņu, sniedz lūpas, kas ir asinssarkanas, bet acis, kurās mirdz asaru valgums, apvilktas tumšiem lokiem, — skropstas kļuvušas dīvaini garas, un melnākas un izliektākas palikušas pa neredzēšanās laiku manas meitenes uzacis.

Acu zīlēs tomēr blāzmo tas pats meitenīgais maigums, kas savaldzināja manu sirdi šopavasar, un, manīdams viņās savu atspīdumu, es sāku strauji skūpstīt meitenes pusvērtās lūpas un sīkos plecus, kurus atsedzis vaļā atslīdējušais rīta tērps, — un cieši velku sev klāt mazo augumu, kas dreb un ļaujas, pilns gultas un asiņu siltuma, un jūtu krūtīs, rokās kaislu drebēšanu.

Ašāka kļūst elpa, karstāki mijas skūpsti, no kuriem notrīs sirds un

lūpas maigi sāp. Tad es paceļu Mirdzu uz rokām, — viņa viegla ka taurenītis, — un eju uz aizkaru pusi . . .

Mirdzas istabā logā jau manāms novakara tuvošanās pelēkums, kad slābaniskas kļūst mums rokas, pagurušas no skavām, un ķermeņus pārņem mīlas nogurums.

Es guļu, skatīdamies griestos, kur lido smaidošs amorets, taisīdamies šaut lejup zelta bultu, un klausos, kā beidz bangot un atšalc manas asinis. Aizmirsušies biedri un fronte, mātes nāve un solījums to atriebt neienāk prātā, un tēvu neatceros vairs. Viss slinkas laimes pilns, es vēlos tikai vienu: kaut šai tīksmīgajai labsajūtai nepienāktu gals.

Istaba pilna krēslas un rožaina maiguma, ko staro sarkanu un baltu ziedu vijas, locīdamās gar sienām un vērdamās uz mums no tapetēm. Nedzird ne mazākā trokšņa, valda skanīgs klusums, kurā es manu meitenes sirds pukstēšanu, jūtu, kā sitas mana, un kaisles pilns, mulsinošs un reizē maigs bez gala ir parfimaromāts, ko dvašo siltais istabas gaiss.

Meitene guļ pievērtiem acu plakstiņiem, — un matu cirtas izirušas pa spilvenvirsu, apņemdamas sejiņu ar tumšu vainagu, — un lūpas viņai sarkanas, kā durkļa cirsta brūce. Tumšie loki ap acīm kļuvuši krēslā vēl melnāki, un uz vaidziņiem jau samanāmas savādas vītuma pēdas, un sirdī man smeldz asa sāpe, kļūst bezgala skumji, gribas raudāt, un es nezinu, kāpēc.

Atkal es veros meitenes sejā, noliecies pār viņu un juzdams viņas mutes siltumu un kluso elpošanu.

Meitenīgais acu mirdzums paslēpies zem nogurušiem plakstiņiem un izkrāsotām skropstām, un plakstu grumbiņās un degunkaktos saredzamas pēdas, ko atstājis pūders un krēms. Un ap lūpām, kas kvēl asinssarkanas, es redzu svešus kaislus vaibstus, un man pat liekas, ka viņos pavīdēja izlaidīgs un netikls smaids.

Un tomēr — tā ir mana meitene, kas nesen drebēja vēl manās skavās, — viņu glāstīja nevis zēna, bet kareivja rokas, — tā atļāvās man visa, — elsodama teica, ka gaidījusi tikai mani vienu un domājusi par mani raudošās naktīs, kad vējš vaimanā aiz rūtīm un vientulīgiem gulētājiem nenāk miegs.

Tā ir tā pati mazā meitene, kas pavasara agrumā staigāja ar mani roku rokā zem pumpurpilnām liepām, kas taisījās tāpat plaukt un lapot kā mūsu dvēseles.

«Biju piegurusi,» viņa smejas, likdama siltās rociņas man ap kaklu, un no šī pieskāriena aizskrien nebūtībā visas manas skumjas, gaist savādais nemiers un atkal top viegla sirds. Maigais acu atmirdzums, no kura metas gaišāka visa meitenes seja, izdzēš no viņas svešos vaibstus, ko radījis šķiršanās laiks, apēno vītuma pēdas, no kurām nepaliek ne miņas, un manas aizdomas izklīst kā migla, ko

sākuši kliedēt saulstari.

Karstas apmulsuma trīsas taisās pārņemt mani no jauna, kad Mirdzas lūpas sāk staigāt man pa vaigu, un tad viņa glaužas klāt un lūdz stāstīt par Slokas kauju.

Es paklausu, un, sekojot mūsu rotas gājienam pāri dubļu un miroņu laukiem, tai pusvērtās paliek lūpas, bāl vaigi un lielākas kļūst acis. Aizturējusi elpu, viņa iet man līdz pa cīņas lauku, dzird kaujas klaigas, redz ūdens paltis, kas ir paliku-[1] šas sarkanas no asinīm, — dzird durkļu šķindēšanu, asmenim sitoties pret asmeni, mana ložmetēju balsis, šauteņu nervozo sprakstoņu, un nodreb viss, kad plosīdamas vēderus un krūtis, sprāgst rokas granatas.

Es stāstu, brīžiem man pašam pietrūkst elpas un aizraujas balss, un tad viņa ņem savos siltajos pirkstos manas zēna rokas, kas spalvaskāta un liniāla vietā ņēmušas šauteni, — sāk skūpstīt plaukstas, un man liekas, ka šie skūpsti mazgā viņas tīras un nodzēš asiņu traipus, kas gan palikuši acīm neredzami, bet bija tomēr atnākuši man no kaujas lauka līdz.

Tad viņas pirkstiņi atlaižas no manām plaukstām, sākdami kā sendienās staigāt pa seju. Viņi skar man lūpas, glāsta pieri un kavējas pie acu plakstiņiem, un ir silti un rožaini maigi kā salidojis dūju pulks.

Es apklustu, skatīdamies griestos caur pirkstiņiem, kas paijā manus vaigus, un no griestu rozes vidus uz mums noraugās smaidošs zēns, taisīdamies šaut zelta bultu. Kaisli smaržo rozes, šūpodamās uz sienām, sarkanas un baltas, un gaiss šķiet viņu saldās elpas pilns.

Atkal mums savijas rokas, mulst sirdis un deg lūpas, un Mirdza glauž galviņu pie mana pleca, — sejiņa visa pietvīkusi, — un ap lūpām tai kavējas smaids.

Tad viņa satrūkstas, paskatās rokas pulkstenī un saka:

«Jācelas, papus tūliņ nāks mājās. Šovakar braucam uz Cēsīm mammu apciemot.»

Mirdza piecejas, sākdama pie tualetes spoguļa sakārtot matus, kas tai plūst pāri sīkajiem meitenes pleciem, un sirdī man atkal iezogas skumjas, un paliek kaut kā žēl, ko es nezinu vārdā saukt.

. «Kad tu atkal atnāksi?» viņa vaicā, dzēsdama ar pūdera slotiņu nost no sejas manu skūpstu pēdas, un dungo kādu dzirdētu romances melodiju, neskatīdamās atpakaļ, un krūtīs man deg sāpju smeldze.

«Nezinu,» es saku — balss skan mazliet dobji. «Rītu man jābūt atpakaļ rotā.»

«Žēl,» viņa nopūšas, atgriezdamās pie manis un apsēžas uz gultas malas, bet domas tai aizklīdušas kaut kur projām, uz Tupām pavīd un atkal izgaist savāds tīksmīgs,. sapņains smaids, un sāpes, ko es tagad jūtu krūtīs, nespēj aizdzīt Mirdzas pirksti, atkal sākdami slīdēt man pa seju,jo es redzu, viņas domas kavējas citur.

«Man arī jāceļas,» es' saku, sakodis zobus un cenzdamies izlikties

vēsi mierīgs.

Mirdza ātri noskūpsta man vaigu, un es sāku vilkt plecos mēteli.

«Raksti, kad atkal būsi Rīgā, lai zinu sagaidīt,» viņa teic, arī palikdama skumja, — tīksmīgais smaids tai aizbēdzis no lūpām, un acīm ir tas pats senais, maigi meitenīgais at-mirdzums.

Sirds man sažņaudzas saldās sāpēs, klusāki smeldz krūtis, rokas skaujas apkārt meitenes augumam, un es aizveru acis, lai ciešāki ieelpotu viņas matu smaržu un atcerē to aiznestu uz tranšejām un dubļu laukiem sev līdzi.

«Neaizmirsti mani,» viņa čukst, un es paceļu galvu, — acis vēl reizi skrien pāri istabai, un kāda balss man nedzirdami saka: paliec vēl mazu brītiņu, jo nevar zināt, vai tu te atgriezīsies vairs.

Klīzdamas pāri sarkanām un baltām rozēm, kas aug uz sienu tapetēm, acis man apstājas pie tualetes spoguļa, kurā ir saskatāmi mūsu augumi, — slīd lejup, un tad es palaižu meiteni vaļā, un eju klāt spoguļa galdiņam, lai apskatītu tur pamanītās fotogrāfijas.

No vienas raugās pretim Valda Lejiņa nekaunīgi jautrās acis, kuru dēļ tam skrēja pakaļ daudzas ģimnāzistes. Es ņemu to rokā, atceros nicīgo Lejiņa smīnu un viņa zobošanos, ka kādam tak esot jāuztur mūsu skolas reputācija meiteņu acīs, ja citiem neatliekot priekš tādām lietām vaļas, un galvā man saskrien greizsirdības vilnis. Ar brīvo roku atvairīdams Mirdzu, kas grib man izraut fotogrāfiju, es apgriežu Lejiņa attēlu uz otru pusi un lasu: «Meitenei ar blāzmotām acīm. V. L,»

i.ļdul .

nīSiaķodis zobus, es nosviežu skolas biedra ģīmetni uz gal-tveru citu, un tā man rāda jātnieku pulka virsnieku, rrļeiiļām Ūsiņām un austrumnieka seju, un attēla muguras py,sē uzrakstīts: «Dorogoi Mirdzočke v pamjaķ nezabvennich čašpv sčastja, korņet kņaz Ševašidze.»

, «Nekas, stalts kavalieris,» es saku, cenzdamies runāt ironiski vēsi, bet balss skan piesmakusi.

«Neesi tik ļauns,» Mirdza lūdzas, aplikdama man roku ap kaklu un glauzdamās klāt, «tas jau sen prom, septembrī aizbrauca uz fronti. Tikai pāris reizes tikāmies, — nekā tāda nebija, tici man,» viņa steidzīgi runā, bet vairās skatīties man acīs.

«Bleķis,» es rupji nosaku, pats nemanīdams, ka man pielipis pašpuiku žargons, «nepūt niekus un nemelo; nav jau nekas, un es jūtos paglaimots, ka man bijis dižciltīgs priekštecis. Turpmāk gan ieteicu meklēt pielūdzējus starp vācu baroniem un krievu grāfiem, jo kaukāziešu kņazam tikpat lēta cena kā poļu šļahtičam: pērnruden divi pani klīda apkārt pa mūsu pagastu, kulstīdami linus, un nobučoja manam tēvam abas rokas, dabūjuši virs algas tiesas vēl pa divdesmit kapeikām dzeramnaudas.»

«Neāksties,» Mirdza sapīkusi iesaucas, izraudama kņaza

fotogrāfiju un grūzdama mani prom no galdiņa.

Tad viņa atjēdzas, atkal top maiga, noglāsta man plecu un čukst:

«Neesi tik ļauns, tici man.»

«Es neesmu ļauns, bet gribu zināt, ar ko tu saejies,» izdabūju pār lūpām, valdīdams elsas, bet balss skan cieti un skarbi, un rokas, maldīdamās starp kārbiņām, flakoniem un pudelītēm, satver un ceļ klāt pie acīm trešo seju.

Tā ir jau padzīvojusi, kuplām ūsām un resniem vaigiem, līku ērgļa degunu, un no uzraksta redzams, ka vaigu, līkā deguna un ūsu īpašnieks ir kara inženieris Korsakovs.

Es nosviežu viņu uz grīdas, grūžu Mirdzu prom un metos uz durvju pusi, juzdams, ka man jābēg, ka citādi es tūliņ ļaušu asarām un dūrēm vaļu. Uztraukumā nevaru atrast durvju rokturi, speru viņas ar kāju, — tās dārdēdamas atsprāgst vaļā, — skrienu cauri viesistabai, — tad man zābaks sapinas tepiķī, un es klūpu gandrīz nogāzdamies zemē un tikko paspēdams noturēties pie krēsla, kas pagadījies tuvumā.

«Artūr, Artūr,» izmisusi kaut kur sauc Mirdzas balss, — un man sāk drebēt rokas, un sirdī iesitas asa žēluma vilnis. Rokas krampjaini sažņaudz krēsla atzveltni, es manu ceļgalos gurdu drebēšanu, un tad man no mugurpuses apvijas ap pleciem kailas rokas, pieglaužas mazs meitenes augums, un salda un skumja balss ieskanas pie vaiga:

«Mīļais muļķa zēn,» Mirdza čukst, griezdama plaukstām sev pretim manu seju, — skūpsts apdedzina muti, kas tikko runājusi dusmu vārdus, un izmisis es skauju meiteni, kā baidīdamies zaudēt mūža laimi, bet sirdī man reizē skumji, reizē saldi, gribas smieties un būt jautram, bet dvēsele dreb kā raudu trīsās, un kaut kā ir ļoti žēl.

«Neaizmirsti mani, tici, ka mīlu tikai tevi vien,» — man vēl skan ausīs Mirdzas vārdi, kad esmu izgājis uz ielas, un apkārt ņudz gājēju pūļa steidzīgums. Es eju viņiem līdz, mehāniski sveicinādams pretimnācējus virsniekus, un krūtīs man deg sāpju smeldze, un no mikluma, kas sakāpis ārā no plakstiņiem kļuvis neskaidrs manu acu skats.

Tad es esmu Matīsielas istabiņā, kur mani apņem skolas gadu atmiņas, — no kumodes raugās māte, un uz lūpām tai vīd sēri laipns smaids.

Es paņemu mātes ģīmetni rokās, spiežu pie vaiga, un man liekas, ka maiga, mīļa roka glāsta seju, — asins naida bangas atkal sāk šalkt asinīs, un viņu šalkšana kā karsts diendusas vējš izžāvē no acīm saskrējušo miklumu, apslāpē raudas, un klusākas paliek sāpes, kurās mokas zēna sirds.

«Nekā man vairs nava,» es sevi mierinu, «ne līgavas, ne mātes, māju, — visu atņēmis karš. Man nav ko zaudēt, tagad viss var nākt. Varbūt nemaz nav tik ļauni, ja cilvēkam vairs nav ko pazaudēt un viņš var salti vērot visas zemes lietas, skatīdamies uz tām caur šautenes

tēmēkli.»

Sāpes tomēr dedzina krūtis. Ar plaukstas pieskārienu lūkodams aizdzīt atgriezušos sirds grūtumu, es skaru blūzes kabatu, un kaut kas klusi, tikko samanāmi, nodreb zem maniem pirkstiem.

Es ņemu viņos mirtes zariņu, no kura ieviļņo sejā skumjš aromāts, pilns vītuma smaržas, sēru atmiņu. Sīkās lapiņas nokaltušas, lēni raisās vaļā, birst lejup, uz ceļgaliem un grīdas. Es noskatos lapiņu lidojumam pakaļ, un man liekas, ka zariņam līdzi sairst mana laime, un paliek tikai sērīgais atmiņu aromāts.

Istabiņas kaktu ēnas k|uvušas baisīgi melnas. Tad viņas saplūst kopā, iestājas tumsa, un mani apņem nakts, kuras melnums pilns nopūtu un rēgu, un nav nevienas zvaigznes, kas mirdzētu nakts tumsībā.

Durvis veras vaļā, svilpodams iesteidzas Vilnis. Viņš uzgriež gaismas podziņu, tumsa aizbēg, paslēpdamās aiz loga, un, vērodams drauga seju, es redzu, ka tam labsajūtas un tīksmīguma pilna sirds.

«Skat nu, es domāju, ka tu vēl ciemojies pie brūtes,» viņš teic, iedams klāt. Tad mana mirtes lapiņas, kas sabirušas uz grīdas, paskatās uz kailo zariņu, kurš palicis man pirkstos, kļūst kluss, glāstīdams aizskar manu plecu un sejā tam izgaisis jautrais smīns.

«Artūr, saņemies un nenokar galvu,» viņš līdzcietīgi saka, un es manu Viļņa balsī dziļu maigumu. «Kā arī nesāpētu sirds, neļauj citiem to manīt, ej paceltu galvu un izliecies, ka tev viss vienalga, vienmēr jautrs prāts. Tad tam ticēs visi, un galu galā noticēsi pats.»

«Nenokar galvu,» Vilnis atkārto, aplikdams man roku ap pleciem, «tu tak neesi vairs puika, bet strēlnieks, un kareivji neraud skuķu dēļ, — tādas mantas pilna visa Rīga. Izlaid vienu no rokām, griezies apkārt, — viņās labprāt iekritīs cita. Kara laikā meitenes ir viegli ņemamas un ātri zūdoša manta, ko tev lūko nocelt citi, un muļķis būs tas strēlnieks, kam skuķu dēļ ilgi sāpēs sirds.»

«Galvu augšā,» Vilnis nebeidz mani mierināt, «un iesim bumbulēt pa Rīgu, jo tādēļ jau tevi laida šurp. Nīkdams viens šitādā melnumā, tu pārkāp disciplīnu un māni rotas komandieri, kas ir zelta zēns: viņš vēlēja tev jautri nosvinēt dzimšanas dienu, bet tu sēdi tumsā un dīc.»

«Nemaz nedīcu,» es sāku taisnoties un cenšos smaidīt, un manu, ka paliek vieglāka sirds.

«Vienalga, ja nedīci, tad tūliņ būtu rāvis vaļā: labi, ka laikā atšļūcu,» — Vilnis smejas un piecēlies izstaipa locekļus.

«Iesim,» viņš mudina.

Es apvelku mēteli un eju pie saimnieces palūgt vārtu atslēgu.

Istabiņas durvis aizkrīt cieti, mēs dodamies pa trepju tumsu lejā, un Vilnis dungo savu iemīļoto marseljēzas meldiju.

Ielas ir tumšas, un tikai retos logos sarkani margo aizsegtas ugunis: pilsētai nesen laidies pāri cepelīns, un komandants steidzies

gādāt, lai ik vakarus pār Rīgu nolaistos melna, lukturu un logu neapgaismota nakts.

Tumsa melna un drēgna, pilna soļu klabēšanas, klusu valodu un apspiestu smieklu, kaut pašus gājējus pamana, tikai uzgrūžoties viņiem virsū un jūtot svešu dvašu, kurai bieži nāk līdzi šņabja smaka vai parfīma aromāts.

«Smalka vien publika, — aizmugures varoņi un meitas,» Vilnis teic, aptverdams manu elkoni. «Ej tik droši, — tādā tumsā neviens žandarms nevar redzēt, vai tev uz pleciem zemhuzāra vai vienkārša strēlnieka pagons.»

Mēs izejam uz bulvāra, un kaut gan viņa liepām vairs nav lapu, tak soļus, smieklus un valodas zem zariem mana vēl biežāki kā bulvāra malās. Šad tad atmirdz un ātri nodziest kabatas laternas uguntiņas, un mazo gaismas loku atmirdzu-mā, kas parasti tēmēti pretimnācēju sejām, gadās saskatīt sarkanas lūpas un nedabīgi melnas uzacis.

Tā ir nakts publika, kas te staigā. Sevišķi daudz viņas iepretim apgabaltiesai un pie katedrāles, un neviļus nāk prātā kaut kur lasīts vecmodīgs paradokss, ka noziegums meklējot tiesas, izlaidība baznīcas tuvumu.

«Redz, redz, kā zibeņo,» Vilnis ņirgājas, mādams uz uguntiņu pusi, «ar uguni meklē cits citu rokā,» un tad mums sāk dipot blakus viegli soļi, piesmakusi balss lūdz papirosu, un sievietes svārku čaukstoņa taisās iet līdz.

«Atšujies, jaunkundzi» Vilnis saka, un svārku čaukstēšana aizšalc pa labi, kur tumsā tikko samanāmi ceļas pret debesīm kailie bulvāra liepu augumi.

Bulvāris ir galā, un mēs ieejam Vecrīgā, kurā vēl melnāka nakts tumsa. Nevar vairs saredzēt, kur beidzas iela, kur ir trotuārs un kur sākas māju sienas. Tikai augstu virs galvas mana pagaišāku strīpu, tās ir debesis, pa kurām staigā tumši mākoņu bataljoni, retumis atsegdami vāji mirdzošās zvaigznes, un ielas te izlietas kā bezdibeņa akas, gar kuru drēgnajām sienām nav iespējams augšup tikt.

Retie mākoņu logi nedzirdami aizkrīt ciet, paliek pavisam tumšs, un atkal sāk birt sejā aukstas lāses. Vējš rausta grabošās izkārtnes, to čīkstoņā manāmas izmisušas raudas, un visās malās dzird jumtu dārdēšanu, šalc novadcaurules, un lietus ūdens skalojas ap mūsu kājām.

Visu to apņem lietus čalošana, vēja vaimanas un melna tumsa, kuras dvašā manāma trūdu smaka. Pavārtēs un pažobelēs dzird ļauni brēcošās kaķu balsis, pilnas velnišķīga naida, un vēl melnāka un bez cerības šķiet palikusi veļu nakts, kurā staigā pa ielām un zem bulvārliepam pulks dzīvu miroņu.

Kādā šķērsielā Vilnis apstājas un, ar kāju sameklējis nakts

melnumā neredzamo trepju kāpnes, sāk doties lejā, aiz rokas mani vilkdams līdz. Tad viņš piegrabina pie zemām durvīm, un mēs sākam klausīties.

Pēc brītiņa durvīs iekaucas atslēga, un laternas spožumā, kas apžilbina acis, es varu samanīt, ka slēdzējam pasirma bārda.

Vilnis kaut ko klusi čukst, piespiezdams sev pirkstu pie kakla, un drūmais vecis rūkdams pazūd aiz durvīm, tās aizcirzdams ciet.

Viss atkal paliek tumšs, un nakts melnumā mana tikai lietus balsis, kaķu kaislās raudas un drēgno trūdu smaku.

«Iesim, viņš tak vairs nenāks atpakaļ,» es klusi saku Vilnim, jo kopš veča pazušanas šķiet aizgājusi vesela mūžība.

«Nāks,» Vilnis tikpat klusi atbild, «labāk laikus dod naudu šurp.»

Es sniedzu savu maku, kļūst sadzirdami šļūcoši un smagi soļi, īgna ņurdēšana, un no jauna kauc atslēga, atkal vērdama durvis, no kurām izstiepjas roka ar atvērtu sauju.

Vilnis iemet viņā naudaszīmi, un roka pazūd, lai pēc mirkļa parādītos no jauna. Viņa noliek uz kāpju malas kaut ko skanīgu, pati pazuzdama aiz durvīm, un Vilnis, pieliecies un atkal izstiepdamies taisns, saka, sniegdams pudeli:

«Bāz bikškabatā, ne šinelī, ka neizkrīt.»

«Cik pavisam ir?»

«Tikai trīs,» Vilnis nopūšas, atdodams man naudas maku, «toties laba manta: tokajietis, salds kā sīrups, un skuķiem vareni iet pie sirds. Pats redzēsi.»

Atkal mēs ejam pa tumsu un lietu, slideni palikuši trotuāri, glums ir akmeņbruģis, un tad Vilnis paliek stāvot un sāk meklēt pa kabatām atslēgu.

«Ļoļa pati iedeva, kad apsolījos atnākt ciemos un atvest vēl kādu draugu līdz, ko paamizēties jaunākām māsām, Oļai un Ellai. Feini skuķi.»

Atslēga noskrapst durvīs, kuras Vilnis nesteigdamies aizslēdz cieti, un tad mēs sākam kāpt augšā pa trepēm, un kāpju skaitam nav samanāms gals.

«Tūliņ būs,» čukst Vilnis, uzvilkdams sērkociņu, «dzīvo pašos bēniņos. Māte viņgad nomirusi, tēvs iet pa nakti strādāt maiznīcā, meičas paliek vienas, grēks būtu nenākt viņas apciemot. Vasarā iepazinos ar Ļoļu kādā ballītē, un vadīdams mājās, paliku līdz rīta ausmai.»

Vilnis ceļ gaisā sērkociņu, vēro dzīvokļu durvis un meklē īstās, jo kāpju laukumiņā iznāk veselas trīs. Tad viņš paietas pa kreisi, griež zvana pogu, un kaut kur tuvu klusi iekliedzas zvaniņš, kam tūliņ atsaucas jautras sieviešu balsis un skrejoši soļi. Aiz durvīm nožvakst ķēde, pašas tās atveras pusvirus, un spraugā parādās tumšmatainas meitenes galva, smejošām lūpām un pārgalvīgām acīm.

«Šoreiz labvakar,» saka Vilnis, pats vērdams durvis plaši vaļā, un es ceļu roku sveicienam.

«Labvakar,» smaida durvju vērēja, un uzmet man pētošu skatu. Tad viņai sprūk vaļā smiekli:

«Kā jūs tādā tumsā varējāt sameklēt ceļu uz mūsiīᶜiH# jām? Vai nesametās bail no kaķu ņaudēšanas? Tie astaiņi jau te staigā naktīs veseliem bataljoniem,» meitene čaJoj kāpdamās atpakaļ, jo Vilnis to saķēris aiz rokas un grasās vilkt sev klāt. Mēs viņai sekojam, un no priekšnama iekļūsˆ tam nelielā istabiņā, kurai ar mazu sienals apsegu aizsegts vienīgais logs.

Istabiņā deg vecmodīga lampa ar zaļu kupolu; stūri ir spogulis, vidū galds, uz kura Vilnis tūliņ uzliek līdznestās pudeles, un pie galda, ar ceļgaliem uz čikstošiem vlniešu krēsliem, un elkoņiem balstīdamies uz galda malas, smiedamās skatās mums sejās divas meitenes, kuru kopvecums nevar būt lielāks par trīsdesmit un pieciem gadiem.

Vienai, druknākai, ir tumši mati, tāpatˈJcā durvju vērējai. Otra ir bāla gaišmate, bet visām trim pārgalvīgas acis, ka mūsu priekšā apstājusi galdu mūsu trijotne.

Es piebiedroju Viļņa uzliktām vīna pudelēm savu, un gaišmate priecīgi iekliedzas, sasizdama rokas:

«Mīļie, kas te turēs līdzi, tas ies četrrāpus!» Druknā tumšmate parāda māsai mēli, un pie tās pašas reizes zagšus aplaiza sev lūpas, kas kvēl tumšsarkanas kā pārbriedušas ķiršogas.

«Bleķis,» atsaka Vilnis, «kas te ko dzert? Trīs vien pudeles! Ja citiem negaršos, mēs ar Ļoļu izdzersim divi vien,» viņš noteica, atsēzdamies pie galda stūra.

«Nu, bērni, — viena pēc glāzītēm, otra pēc korķvelkamā, un trešā lai kavē laiku manam draugam, kas atnācis ciemos ar bēdīgu sirdi, bet citādi ir lāga zēns.»

Tumšmate izspurdz pa durvīm, bālā meitene paliek pie galda un, nepiegriezdama man vērību, veras Vilnī lielām acīm.

Tad visi esam atkal kopā, meitenes atnesušas mājas cepumus, un mēs sākam dzīrot. Tokajietis brūngani kvēlo glāzēs un meitenēm jau ir kļuvuši sārti vaigi, kad Vilnis, piegājis pie kumodes, paņem mandolīnu.

«Bez mūzikas nav nekāda ballīte,» viņš teic, atkal uzmezdamies galda stūrim un sākdams trinkšķināt instrumenta stigas.

Viņš sāk spēlēt klusi sēru meldiju, un lielacainā gaišmate, nenovērsdama skatu no spēlētāja sejas, dungo mandolīnas melodiju līdz.

«Ļoļa, neskaties Viļņa kungā tik nāvīgām acīm,» teic tumšmatainā māsa, kas bija skrējusi mums durvis vērt. «Sāks vēl domāt, ka esi viņā no tiesas iemīlējusies, un paliks lepns.»

Vilnis spēlēdams papurina galvu, gaišmate neatbild, un trešā,

kurai apaļa seja un resnas matu pīnes, labsirdīgi ieminas:

«Viņš tak saka, ka visu laiku bijis tev uzticīgs.»

«Tu domā, es šim ticu?» Ļoļa atcērt, un Vilnis, tālāk spēlēdams, sataisījis vēl nevainīgāku seju, un izskatās pavisam svēts.

Gaišmatei pazema un kaisla balss, sērīgi skan mandolīnas stīgas, un tad man piepeši iesmeldzās sirds.

«Šo pašu salkano krievu romanci dungoja arī Mirdza, stāvēdama pie spoguļa, kad tikko bija izirušas mūsu skavas un ap lūpām tai rotājās tīksmlgs smaids.

«Izmjena, zabita ļjubov,» ar čigānisku, mākslotu piesma-kumu, dzied gaišmate, skatīdamās Vilni lielām acīm, un tad spēlētājs pēkšņi beidz spēlēt un uzmet uz galda savu instrumentu.

«Tādā koncertā es nepiedalos,» viņš nosaka, mādams ar galvu uz loga pusi, un, sākdami klausīties nakts skaņās, mēs dzirdam raudulīgos vēja aurus, jumtu dārdēšanu un griezīgi brēcošās kaķu vaimanas.

«Kas tagad nedzers, nebūs draugs,» Vilnis iesaucas, paķerdams vīna glāzi, un mēs dzeram līdz.

Tokajietis iesit galvā jaunu noreibuma vilni, kas aizšūpo bēdas, un lēni beidz skumt mana sirds.

«Oļa, kā tev patīk Artūrs?» Vilnis vaicā druknajai tumšmatei, kurai apaļa seja un labsirdīgas acis.

«Nekas nekait,» viņa smiedamās atbild, uzmezdama man laipnu skatu. «Tikai par daudz kluss, un nemaz nesaka, kas vainas.»

U'.oī'1 | _ _

«Laikam ta pati vecā mīlestība,» smejas Ella, un vaigu galos tai ievelkas smieklu bedrītes. .

«Tā jau ir tā lieta,» Vilnis svinīgā balsī apstiprina, «un tāpēc es ari vedu viņu šurp. Sak, varbūt kādai sirds patlaban brīva un zēnam izdodama. Nu, atzīstieties, meitenes!» viņš uzstāja, sākdams runāt stingrā instruktora tonī un smīnēdams paskatās uz gaišmates pusi, kurai lepna, bāla seja un kaisla balss.

Ella smejas, Oļa labsirdīgi smaida, un es jūtu, ka esmu nosarcis.

«No manis laikam gan neiznāks žēlsirdīgā māsa,» Ella spurdz, un Vilnis, imitēdams Salas rāmi stingro balsi, gausi nosaka:

«Neiznāks gan: esi par aušīgu un skaļu, un ievainotām sirdīm tādas lietas nepatīk. Ļoļa ir aizņemta, un tātad tā lieta skaidrāka par skaidru: Artūram jāmīl :Oļa, un Oļai jābūt viņam uzticīgai, vismaz līdz tai dienat, kad mēs atkal atšļuksim uz Rīgu un nāksim jūs apciemot.»

Vilnis pieceļas, nosēdina man Oļu blakus, pielej glāzes, un liek mums izdarīt saderināšanās ceremoniju.

«Tagad jūs varat skūpstīties arī citu klātbūtnē. Protams, atskaitot papu un pārējo priekšniecību.»

Oļa smaida, māsas aplaudē, un man pašam kļuvis jautrs prāts.

Mēs dzeram atkal, un jūtam saldu noreibumu galvās un locekļos.

Ella smejas arvien skaļāk, kaut apgalvo, ka viņai nākot raudas, kā jau bez puiša palikušam meitēnam. Ļoļa iesēdusies Vilnim klēpi un aplikusi rokas tam ap kaklu. Viņi skūpstās un dzer abi no vienas glāzes.

Man glaužas pie pleca druknais Oļas augums, seju glāsta viņas labsirdīgo, smaidošo acu skats. Es aizmirstu savas bēdas un velku Oļu sev klāt. Meitene, viegli pretodamās, ļaujas, — turpat pie maniem redzokļiem sāk blāzmot viņas acis, kas tagad liekas dzelmaini dziļas un pavisam melnas. Lūpas tai pilnīgas un tumšsarkanas, kā ķiršogas, kuras ieraugot lielākas kļūst slāpes un miera nedod veldzes alka.

Es skūpstu karsto Oļas muti, juzdams viņas apaļā vaidziņa siltumu pie sava vaiga, un saldu gurdenumu locekļos. Deniņos mana līksmu asins zvanīšanu, un tikai sirdī kaut kas vēl raud un elso nedzirdami klusi.

Ļoļas bālā sejiņa kļuvusi sārtāka, un no tās izdzisušas skumjas. Lūpas viņai deg un kvēlo. Vilnis skūpsta kaklu, kaut ko ausī čukstēdams, un meitenei ir valgas, noreibušas acis.

Tad mēs esam palikuši tikai trīs, — Ella beigusi smiet un jūtas viena. Viņa pieceļas, iet pie kumodes spoguļa, sāk sapīt atrisušās bizes, un no sejas atspīduma ir nomanāms, ka viņai smeldz vientulības apziņa un skūpstu tuvums sabangojis asinis.

«Vai sāp vēl sirds?» Oļa klusi vaicā, un viņas lūpas taujādamas staigā man pa vaigu, apstājas, nodreb un gaida atbildi.

«Nē, vairs nē,» es atbildu vēl klusāk, un šai mirklī tas ir tiesa, jo negribas iet projām, un jumta dzīvoklītis pilns omulības siltuma, un to vārdiem netveramo, maigo, mulsinošo aromu, kāds dvašo jaunu meiteņu istabās.

Nemanot skrien laiks, un, kad Ella ieminas, ka tēvs drīz nākšot mājās, Oļa sapīkst, negrib māsai ticēt un velk pie acīm manu roku ar visu sprādzes pulksteni.

Tiešām, ir jau pāri četriem, un tātad pats pēdējais laiks iet projām, ja negribam satikties ar meiteņu tēvu, kas, spriežot pēc Oļas stāstījuma, ir dusmās ātrs vīrs.

To, liekas, zin arī Vilnis, kas piepeši atkal ierodas istabiņā. Viņš klusi kaut ko dungo, bet izskatās miegains, un nesaka, kur bijis.

Mēs sākam atvadīties. Ļoļas nav nekur, Oļa pavada mūs līdz durvīm un, sniedzot roku, uzmet man skumju skatu, bet Ella iet pa trepēm lejā, pavadīdama līdz vārtiem, lai uznestu atpakaļ atslēgu.

Atkal mūs apņem melna tumsa, sejās sitas lietus un kūstoša sniega pūkas. Čīkst izkārtnes, vējš rībina skārda jumtus, un ūdens čalo novadcaurulēs. Viņš skalojas arī pa trotuāriem, un paglumi, kā upes oļi, ir palikuši ielu bruģa akmeņi.

Lēni mēs ejam uz Matīsa ielas pusi, — māc vīna gurums un miegs.

«Jaukas meitenes, vai ne?» Vilnis teic, apstādamies uz ielas stūra,

un, aizsedzis ar plaukstu sērkociņa uguni, lūko aizsmēķēt.

«Jā,» es klusi atbildu, nekā nedomādams un skatīdamies augšup, kur, mākoņiem skrejot, nejauši atvēries vaļā

padebešu logs un ļauj krist lejup zvaigžņu zaigai. «Sevišķi Ļoļa,» es piebilstu, atcerēdamies meiteni ar lepnu seju un kaislīgām, lielām acīm.

«Laikam tevī iemīlējusies,» es saku, lai būtu kas teikts, jo sirdī man salijis brīnišķīgs klusums un es nezinu, vai tas no zvaigžņu zaigas, vai cita kā.

«Līdz ausīm,» Vilnis apstiprina, «manis dēļ tas skuķis ies ugunī,» viņš nosaka, aizsviezdams sērkociņu.

Mēs ejam tālāk, bet Viļņa domas vēl arvienu nevar šķirties no jumta istabiņas Vecrīgā.

«Oļai arī nekas nekait,» viņš mierinošā balsī ieminas, «varbūt nav vēl ne reizes mīlējusi. Ellai gan pavasarī bija gadījies kāds students, bet vasarā pazuda kā ūdenī. Skuķis ilgi staigāja saraudātām acīm, bet tagad atkal žirgts un mundrs kā zebiekste,» Vilnis stāsta un beidz ar filozofisku piezīmi:

«Redzi nu, cik ātri dzīst siržu rētas.»

Es pamāju ar galvu, un izgājuši cauri vārtiem, mēs sākam kāpt augšā, kur istabiņā mani atkal taisās apņemt bijušā atcere, — mirtes lapiņas zaļo uz grīdas, no kumodes raugās sērīgi smaidošā mātes seja, pusslēpusies baltā lakatiņā, un Vilnim būs jāguļ Edgara gultā, kurā mēdza pēc tā gulēt tēvs.

«Jaukas meitenes,» Vilnis jūsmo, atsēzdamies uz gultas malas un vilkdams nost zābakus.

Es klusēdams māju ar galvu, jo sirds top atkal grūta, un negribas atbildēt.

Apklust arī Vilnis, redzēdams, ka neveicas valodas, un drīz dzird viņa mierīgo elpošanu.

Tā guļ veseli ļaudis, kurus nemāc rūpju nasta. Tā mēdza gulēt tai pašā gultā Edgars, kas tagad Tērbatā.

Septembrī viņš bija atbraucis Mīlgrāvī, lai parādītos tēvam jau virsnieka tērpā un stātos mūsu bataljonā. Tēvs centās slēpt savu prieku, bet zem sirmajām ūsām vīdēja kluss smaids, un sen viņam nebija bijis tik laipns prāts. Un acīs, kuras kavējās pie Edgara pleciem un sejas, varēja manīt dziļu maigumu.

Tad Edgars ieminējās, ka gribot dienēt ar mums kopā, lai varētu iet kaujā tēvam un brālim līdzi. Tēvs saduga sevī, un viņam apmācās vaigs. Beidzot viņš saņēmās, uzlika savu smago saimnieka roku Edgaram uz pleca, ar plaukstu gandrīz apsegdams visu zeltīto pagonu, uz kuras mirdzēja maza balta zvaigznīte, un teica, kļūdams atkal skarbs un ciets:

«Nē, dēls, tā nebūs un nedrīkst būt. Pie mums tu nedienēsi.»

Edgars sadrūma, un viņa sejā, — virslūpai tikko sāka dīgt pirmās pūciņas, — bija manāms apmulsums.

«Tēt,» viņš ierunājās, acīs slēpdams skumjas, «vai tad Artūrs tev mīļāks nekā es?»

«Nē, puisīt,» tēvam iedrebējās balss, «nedomā tā. Bet nav labi, ja kopā ar tēvu feldfēbeli dien viņa dēls leitnants, cietīs disciplīna, un citi virsnieki vīpsnās, ka tu mani komandē.»

Edgars cenšas pārliecināt tēvu, ka tā nebūs, un nevienam nenāks prātā vīpsnāt, ja tēvam — virsseržantam ies līdzi kaujā dēls — virsnieks. Bet tēvs nav pārliecināms un stūrgalvīgi purina sirmo galvu.

Divdesmit gadus krievu gvardijā dienēdams, viņš paradis redzēt un ticēt, ka virsniekus šķir no citiem karavīriem nepārejama plaisa, un domā, ka nav labi, ja cilvēkam, kas ticis tai pāri, jāskatās atpakaļ.

Tēvs paliek pie sava, atsakās pat runāt, uzskatīdams Edgara stāšanos mūsu bataljonā par pilnīgi neiespējamu lietu, un vecākam brālim bija jāiet nokārtu galvu prom. Bet arī tēvam, viņu izvadot pa zāģētavas vārtiem, bija saduguši pleci, un līkāks likās kļuvis vienmēr taisnais stāvs.

Edgars dien Vidzemes strēlniekos, bet mēs sarakstāmies visai reti. Es neesmu tam neko rakstījis par mūsu pirmo kauju, — nepaceļas rokas, un attur kaut kas savāds, ko es nezinu vārdā saukt. Varbūt tā — baiļošanās, ka vecākais brālis var pārprast manu vēstuli un justies apvainots, ka es, ko Edgars bija radis bērnībā un skolas gados rīkot un komandēt, visur būdams pirmais, vienmēr likdams manīt savu pārākumu, — esmu vienā vietā aizsteidzies viņam priekšā.

Kad mēs pamostamies, ir jau pusdienas laiks. Vilnis aicina vēl paklīņāt pa Rīgu, jo šodien tak ir mana dzimšanas diena, bet es atsakos un taisos braukt atpakaļ. Vilnis viebj īgnu seju, rūkdams, ka gluži tak nevarot sviest prom dažas atvaļinājuma stundas, — diezin kad izdošoties atkal tikt Rīgā. Es nepiekāpjos, mans draugs paliek kluss, un mēs sākam siet cieti mantu maisus.

Dienas laikā vilciens neiet līdz pašai Slokai, apstādamies gabaliņu no tās un tad sākdams kāpties atpakaļ, jo krievu dzelzceļniekam bailes, ka vācu artilērija nesāk apšaudīt viņu mašīnu. Tā mums iznāk pasoļot pa zemajiem laukiem un priežu ceriem, kas aizstiepjas starp jūru un Lielupi, un, kad mēs beidzot nonākam Slokā un sameklējam savas rotas mītni, ir jau liela krēsla, un apmākušās debesis rāda, ka atkal būs lietaina un tumša nakts.

Tēvs saņem mūs skarbi, kaut gan es manu, — rotas komandiera laipnība tam glaimo. Arī Sala savilcis bargu seju, jo mūsu atvaļinājums nav izlūgts padotības kārtībā, bet apejot vada komandieri, un tas ir disciplīnas pārkāpums, par kuru mazais kaprālis mums notur veselu rājiena runu.

«Puikas, ielāgojiet,» viņš saka, urbdamies mūsu sejās savām

pelēkajām, drūmajām acīm, «neko jūs nedrīkstat uzsākt bez manas ziņas, jo man jāzina viss un par visu jāatbild. Nu, sakāt paši, vai tas būs taisnīgi, ja pēc bataljona parādes man nākas atbildēt par jūsu neaizpogātām pogām un nošļukušiem bikšdibeniem, bet atvaļinājumu un citas labas lietas jūs gribat dabūt tieši no rotas komandiera, man lecot apkārt līkumu?»

Salas argumentika tik pārliecinoša, un viņam tik monotona balss, ka mēs steidzamies atvainoties un nosolāmies vairs tā nedarīt. Kaprālim sāk noskaidroties seja, un, atmezdams ar roku, par zīmi, ka rājiens ir galā un mēs varam iet savā nodaļā, tas rāmi nosaka:

«Es nerājos kaut kādas goda radīšanas dēļ, bet kārtības labā, un kārtībai jābūt visur.»

Nodaļas biedri mūs saņem skaudīgiem skatiem un zobgalībām, liekas, nebūs gala, bet, kad Vilnis izceļ no sava mantu maisa pudeli ar aizlakotu kaklu, apklust pašas lielākās mutes. Kuldīdznieks Priedītis steidz atliekt savam nazim korķu velkamo un noliek Vilnim uz ceļgala, bet Mazkalniņš, kas tikko sācis rūkt par saimniekdēliņiem, kam vienmēr esot cūkas laime, sataisa laipnu seju un saka, braucīdams palsās ūsas:

«Nu, redziet, puikas! Vai es neteicu, ka Vilnis ir lāga zēns?»

Vilnis nospļaujas pār plecu, attaisa benediktieša pudeli, sāk ieliet skārda glāzēs un krūzītēs, kas sniedzas tam pretim no visām pusēm. Viņš lej ar aptiekāra uzmanību, lūkodams, lai nevienam netiktu vairāk kā citiem, un tad saka:

«Dzeriet, puikas, uz Artūra veselību, jo šodien ir viņa dzimšanas diena, un tā manta pirkta par viņa naudu.»

Saldais dzēriens, kas smaržo pēc priežu skujam, padara visiem maigas mēles, un mazajam bālvaidzim Sīlim, kam arī tikai septiņpadsmit gadu un Talsos palikušas trīs neprecētas māsas, nepaspēdamas izbēgt, jau var manīt acīs no-reibuma valgu, kas aizdzinusi no tām parasto sērīgo izteiksmi.

«Vai, cik salds,» viņš ieminas stīvu mēli, un Mazkalniņš tam draudzīgi uzsit uz pleca.

«Kā mammas vārīta kafija,» fēniksietis saka, un ap lūpām, kas parasti savilkušās noslēgtas un niknas, tam tagad iegūlies vēlīgs smīns.

Tad es sāku čamdīties pa savu mantu maisu, un biedru acis ieplēšas platas, kad no turienes parādās ārā nēģu toverītis, kas, ejot no Asariem līdz Slokai, man smagi» ***ˆA\ka*** plecu. oonub

«Va velns,» rūc Spandegs atzinības pilnu skatuˆM&āda kostīte sen nav iebaudīta.» siqtn

Viena roka pēc citas iegrimst nēģu traukā, un drīz visos kaktos dzird omulīgu gremošanu, un strēlniekiem top taukaini pirksti un spīdīgas mutes. Mazais Priedītis pašpējfe nosmērēt arī abus vaigus, un seja tam laistās no nēģu mēr-

ces. Tad viņa iesāk mesties bala, zens noristas, saķer muti ar roku un izmetas no istabas.

«Palika slikta dūša,» saka Mazkalniņš, kozdams jaunu nēģi, kura astes gals kā dzīvs mētājas fēniksietim gar ausi un rokas stilbu.

Aizelsies iesteidzas Konrāds un grūž roku nēģu toverī.

«Tad ta draugi,» viņš pārmetoši iesaucas, «sākuši mieloties bez manis! Labi, ka tas puika pie stūra uzskrēja man virsū, — citādi būtu pavisam nokavējies.»

Konrāds steidzīgi kož nēģi, tad mana Vilnim rokā pustukšo liķiera pudeli un paliek nikns:

«Nejēgas,» viņš iesaucas, «vai tad pie šādas zakuskas der tik salda manta!? Tas ir grēks un noziegums, un Anglijā par tādām lietām sēdina uz pusgadu cietumā, lai labojas un mācās, kā vajag dzert.»

«Tu laikam esi tur bijis,» žēli novelk Vilnis, kam Konrāds izrāvis no rokas pudeli un, pielicis sev pie lūpām, atgāž atpakaļ galvu.

«Zināms, ka biju,» Konrāds lepni atsaka, pēc brītiņa nolaizdams pudeli, kurai šķidrums tagad klukst tikai pašā dibenā.

«Pagāns, atstājis tikai kaprāļa tiesu,» Vilnis rājas un atņem Konrādam liķiertrauku. «Būtu zinājis, ka tu neproti godu, dotu ar mēru, tāpat kā citiem.»

Konrāds ar plaukstu noslauka lūpas.

«Bija gan labs,» viņš saka, sniegdamies pēc nēģa, «tagad vairs nesāp sirds, ka jūs tikāt uz Rīgu, bet man vajadzēja palikt turpat, kur citiem. Nu, kā labi gāja? Ko dara manas brūtes?» '

«Liek tevi sveicināt,» Vilnis sataisa nopietnu seju, «un saka, ka esot tev uzticīgas visas tās stundas, kurās viņas liekot mierā dragūni un kazaki.»

Konrāds jutās apvainots.

«Tev nemaz nav sirds krūtīs,» viņš teic, palicis bēdīgs, «kā tu vari draugam tā atbildēt.»

«Kā ir, tā saku,» Vilnis taisnojas,«tiksi Rīgā, redzēsi pats. Daudz labu meiču tagad sākušas staigāt neceļus. Un, iedams karā, tu netiki apdrošinājis savas brūtes pret grēkā krišanu. Pats esi vainīgs, — ko es tur varu darīt vai līdzēt?»

Konrāds šņakstinādams notiesā nēģi un tad velk roku pār acīm, kā slaucīdams asaras.

«Redzi nu,» viņš noskumis saka, «tāda ir tā lielā mīlestība. Atstāj, karā aiziedams, skuķi vienu, šī beidz raudāt un tik ilgi šauda acis uz visām pusēm, kamēr pietaisās klāt kāds cits.»

«Ko lai dara, tāds ir zaldātu liktenis,» zobus bakstīdams, saka Mazkalniņš.

Pudele sausa, tukšs arī nēģu toverītis, un biedrus pārņēmis pieticības miers. Liķieris padarījis runīgākas dažas mēles, un viens otrs sāk atcerēties kritušos draugus un aizvakardienas notikumus.

«Žēl Pētersona,» kāds saka, «bija labs strēlnieks un visādi krietns vīrs.»

«Nav jau gluži pagalam,» kaktā atsaucas kāda balss, «sanitāri pievākuši netālu no mājām. Kāja gan pušu, bet pats bijis sveiks.»

«Nu, tad mēs vēl viņu redzēsim,» saka trešais, «bet Sēja diezin vai vairs būs šautenes cilātājs: esot dragāts pleca kauls.»

«Spilva arī bija velna vīrs,» nopūšas Pētersona žēlotājs.

«Kā tad,» blakussēdētājs apstiprina. «Tagad jau aprakts un guļ ar sprāgušu lodi krūtīs.»

«Un Strautiņa arī vairs nav,» reizē nopūšas Mazkalniņš un Spandegs, atcerēdamies draugu, ar kuru kopā strādājuši «Fēniksā».

«Tāds ir karavīru liktenis,» filozofē Konrāds, «šodien danco un mīlē, un rītu jau bez brūtes vai gluži beigts.»

«Mūsu rota vēl tika puslīdz sveikā cauri,» no kakta atskan rupja balss, «bet pirmajai ar otro gājis ļoti grūti. Pļautas kā ar pļaujmašīnu. Aizgājušas līdz pašiem Pavasariem, bet friči, slēpdamies aiz muižas mūriem, ber virsū mūsējiem no logiem, stūriem un jumtiem tādu uguni, ka zēni netikuši uz priekšu.»

«Vajadzēja gāzt ar artilēriju, tad friči brēkdami muktu ārā,» kāds atsaucas no durvju puses.

«Nav nekādas lāga artilērijas. Pāris veci lielgabali, un tie paši šāvuši tik slikti, ka dažas granātas ķērušas nevis Pavasarus, bet mūsu ķēdi.»

«Velni! Pakārt tādus šāvējus pie pirmās priedes,» Mazkalniņš nikni nosaka.

«Ko lai dara,» Sala iejaucas valodā, «tīšām jau viņi to nedarīja.»

«Nav ne velna no krieviem,» Spandegs īgni saka, «fricis — tas pavisam cits zēns. Prot kauties un nomirt arī tā protas, lai viņā saulē nebūtu jākaunas.»

Vads sāk rīkoties uz dusu, jo vakara krēslas vietā sen jau iestājusies melna nakts.

Pamazām stāj runāt mēles, apklust valodas. Dzird nopūtas un žāvas, un daži jau sākuši krākt. Svecītes gurdi deg, likdamas pa sienām staigāt lēkājošām ēnām, un pie durvīm sagubis snauž vada dežurants.

Vilnis klusu klepo, palicis roku zem galvas, un smaida miegā, laikam redzēdams sapnī meiteni ar lepno seju. Konrāds ņurd un kasās, tad nočāpstina muti un, pagriezis man muguru, sāk šņākt kā lietus debesis.

Pārdzīvotais man neiziet no prāta, un nenāk miegs. Sirds atkal palikusi grūta. Kā slīkonis no dzelmes ceļas augšup mīlas atcere, un dvēsele man kā melns ūdens, kas šūpo mironi.

Atkal es redzu savu meiteni — redzu viņu citu rokās, — Mirdzas sejā manāms nelaikā nācis vītums, lūpas krāsotas asinssarkanas un izskatās nedabīgi lielas, — aiz Mirdzas sīkā pleca, ko atsedzis vaļā

atslīdējušais tērps, smīn Valda Lejiņa vaigs, — aiz otra parādās kornets šervašidze — abiem ir nicīgas un ņirgu pilnas sejas, bet pūderētā meitenes sejiņā blāzmo maigs gaišums, ko met krāsotiem vaidziņiem pāri tās acu mirdzums.

Istabiņas sienas klāj sarkanas un baltas rozes, un no ziedlapiņām plūst reibinošs aromāts. Zem augstajiem griestiem lidinās smaidošs zēns, turēdams rokās zelta stopu, un aiz spārnotā pleca vīd bultu maksts. Zēns skrej un māj ar roku, rādīdams lejup un laizdams sev skatu pār krūtīm, es pamanu viņās šautu bultu, un sirds man deg un sāp.

«Zēni, diezgan gulēts,» skan Salas rāmā balss, un gulētāji sāk trūkties kājās, dūrēm berzēdami acis.

Diena solās būt lietaina un auksta, kā citas, bet tad nāk vēsts, ka mēs iesim uz priekšu, un bez miņas izgaist vēl kaulos palikušais gurdenums.

«Tiksim tiem bliņu ēdājiem pie krāgas,» Konrāds lielīgi saka, piemiegdams savas iesarkanās acis un nagiem skrāpēdams muguru. «Kaušanās ir vienmēr laba lieta, bet sevišķi der lieti, ja visas malas niez.»

«Būs karsti,» rūc Mazkalniņš, pirkstiem šņaukdams degunu, «bet tādēļ jau mēs nācām šurp.»

Cietākas atkal palikušas veco sejas, bet jaunajiem deg acis, — nav vairs prātā, cik liels pēc pirmās kaujas bija pārņēmis mūs nogurums.

«Gāzīs pa skaustu, piebikstīs ar durkli, lai rikšo mudīgāk uz savu zemi, un mēs tiksim atpakaļ Rīgā,» jūsmo Vilnis, un var manīt, ka viņa vārdi visiem rīdziniekiem no sirds runāti.

«Jūs uz Rīgu, mēs uz Kurzemi,» saka kuldīdznieks Prie-dītis, aplikdams roku talsietim Sīlim ap kaklu, un abiem zēniem iesākuši blāzmot bālie vaigi, atceroties aiz frontes palikušo dzimteni.

«Ja mūsējie labi saņemas, tad līdz Ziemassvētkiem karam beigas,» filozofē Spandegs, un Mazkalniņš piekrizdams loka savu spītīgo galvu, un visu jūsmojums sācis pārņemt ari Salu, rāmo, vienmēr pašapzinīgo, daudzus kauju laukus staigājušo kaprāli.

«Labi jau būtu,» viņš piekāpdamies saka, «ja tie friči laistos tik mudīgi projām, kā jums gribas. Ja labi saņemsieties, varbūt aizlaižas ar'.»

«Neesam nekādi krievu družiņņiki, kam bārdas līdz pakrūtei, bikšdibeni līdz ceļiem,» Vilnis iekaisis iesaucas, «visi latviešu puikas vien. Un, kad mēs ejam virsū, fričiem jābēg.»

Sala paskatās uz Viļņa pusi, nopūšas un atmet ar roku.

«Lai Dievs dod,» viņš gausi nosaka, «bet nelielīsimies bez laika. Kam jānotiek, tas notiks.»

Kaprālis saslienas, laiž skatu pāri vada mītnei un tad teic:

«Maisus plecos, šautenes rokās, mudīgi ārā un stāties rindās.»

Mēs ejam atkal pāri slapjiem laukiem un pielijušām pļavām, kur kājas vietām iestieg līdz ceļiem, un beidzot esam šīs dienas ceļa galā, ierakumos, kuru strīpa pa kreisi aizvijas uz Lielupes pusi, pazuzdama niedrājā.

Priekšā redz retas siena kaudzes, kuras rudens lietus padarījis pelēkmelnas. Aiz viņām nodegušu māju drupas, un vēl tālāk ceļas pret debesīm nokvēpuši mūri, un Sala saka, — tā esot Pavasaru muiža, kurai ejot viņdien virsū, tik daudzi no mūsējiem krituši.

No muižas puses šad un tad svelpj lodes, un dažreiz kāda atspindz arī no Lielupes labā krasta. Citādi viss ir kluss un mierīgs. Lēni sijā lietus, mums salst kājas, kuras apņēmuši grāvja dubļi, un tad sāk krist kūstošais sniegs.

«Suņa laiks,» Vilnis drebinādamies saka, «labāk būtu skriet ķēdē uz priekšu, vismaz paliktu siltāk.»

«Pagaidi, gan paliks karsti,» atrūc Mazkalniņš. .

Aiz Pavasariem dzird tālu rūcienu, tad šņākšanu, kas nāk arvien tuvāk un tuvāk, — tad iegaudojas gaiss, un tranšejas priekšā ar pērkonīgu grāvienu izšaujas no pielijušās zemes uguns un dubļu stabs, šķiezdams uz visām pusēm ūdens šaltis.

Strēlnieki lamādamies slauka acis, kuras piešķiedušas granātas sviestās dubļu šļakatas.

Atkal vaid gaiss un pajūk zeme, šoreiz vairāk pa labi. Ugunsstabam saplokot, dzird niknu sanēšanu, un liekas, ka mums dūktu garām neredzamas, lielas bites. Tad kaut kas nobākšas man priekšā- uz grāvja malas, un es satveru un tūliņ laižu vaļā dubļiem aplipušu metāla šķembeli, kas liekas pilna guns.

«Granātas drumslas,» saka Spandegs, «nav labi ar to dabūt pa krūtīm vai vēderu.»

Pa kreisi dzird ieklepošanos, un mums nāk klāt Sala.

«Nesabaidi savus zēnus bez laika,» viņš īgni nosaka, iedams mums garām un uzmezdams Spandegam sirdīgu skatu. «Ja sašļuks dūša, pats nezināsi, kā to atkal dabūt augšā.»

Spandegs apjucis noskatās kaprālim pakaļ.

Atkal dzird gaisā granātas gaudošanu. Tā sprāgst meldru malā, un niedrājs zibeņātri liecas zemu, it kā tam laistos pāri viesuļvējš.

Lēni tumst vakars. Gaiss mitējies vaidēt, granātas beigušas dūkt, un retumis spindz lodes.

Tad pa ierakumu grāvi atkal nāk mums klāt mazais kaprālis, Viļņa pavadīts, un saka:

«Zēni, naktī ies uz priekšu izlūku patruļa. Kas piesakās no laba prāta?»

«Es, es, es,» — dzird atsaucamies visās grāvja malās.

«Visi jau nevarēs iet,» Sala nosaka, «tikai pa trīs no katra vada.» Kaprālis laiž pāri tranšejai gausu skatu, kā meklēdams. Tad pamāj ar

galvu dundadzniekam, Mazkal-niņam un man:

«Līdzko paliks tumšs, ejat pa labi pie virsseržanta.»

Es cērtos apkārt, prasu: .

«Kaprāļa kungs, kas vadīs izlūkus?»

«Leitnants un virsseržants. Es domāju, būs labi, ja tu iesi tēvam līdz.»

Kaprālis apgriežas un aiziet, un Vilnis, uzsitis man uz pleca un viegli iespēris ar kāju Konrādam dibenā, iet vada komandierim līdzi, atkal sākdams staigāt vada ziņneša gaitās.

Konrāds sapīcis noskatās tam pakaļ.

«Vilnis sāk palikt lielmanīgs,» viņš ņurd, kasīdams plecu. «Būs jāpiekauj, vai,» dundadznieks norūc, tagad sākdams skrāpēt pakausi un vērdamies uz to pusi, kur miglas lāņos un vakarkrēslas paisumā zūd muižas mūri.

Lēni nāk nakts ar aukstu tumsu, kurā lido retas sniega pikas. Gaiss kļuvis pavisam vēss, un ir tik drēgns, ka aukstums liek mums drebināties bez apstājas un dvašot uz pirkstiem, kas palikuši tik stīvi, ka gandrīz vairs nav iespējams tiem izšņaukt degunu.

Glābdamies no drebuļu trīsām, viens otrs sāk dejot, uz vietas lēkādams un sizdams kopā pie gurniem dūres. Mazais Priedītis ir tik veikls lēkātā js, ka viņa dubļaino zābaku zoles ik reizes sitās tam pie mugurkaula, bet Konrāds dejodams kustina arī jozmeni nu gūžas, un dievojas, — tā esot vēder-deja, ko šis redzējis kādā Kazablankas ostas krodziņā, braukdams uz vecā Dambekalna gafelšonera kā kuģa puika.

Paliek pavisam tumšs. Klusums, un tikai no Lielupes nāk lēna vēsma, atnesdama niedru šalku.

Pa labi tālumā, ap to vietu, kur viņdien mūsu rota gāja kaujā, redz šad un tad iemirdzamies trīcošas ugunis, kuru liesmiņām ir bālganspocīgs dzeltenums. Viņas šķiet lēkājam uz augšu un uz leju, dejojam no vienas puses uz otru, un brīžiem tās liekas peldam pa gaisu, kā meklēdamas vietu, kur nolaisties un dzist. "

«Raķetes,» rūc Mazkalniņš, smēķēdams saujā paslēptu papirosu.

Spandegs papurina galvu.

«Nē, tās nu gan nav raķetes,» viņš gausi saka, kā šaubīdamies par savu vārdu patiesību, un tad paliek kluss.

«Kas tad?» vaicā mazais Sīlis, kam salst vairāk nekā citiem, un laikam tāpēc runājot dreb sīkā balss.

«Varbūt maldu gunis,» kā negribēdams, pēc brītiņa atbild mūsu nodaļnieks, «tur jau bija visai staigns, — īsta spīganu vieta.»

«Un daudz kritušu,» ieminas Mazkalniņš, un niknā fēnik-sieša balss šoreiz skan apspiesti, ar mazu piesmakumu.

Sīlim sāk klabēt zobi, un viņš spiežas klāt Priedītim, kas viņa gados un ir talsinieka vienīgais draugs. Abi zēni, pieplakuši viens otram, piemirsuši šautenes, klusēdami veras tumsā un savādajās

ugunīs, kas staigā pa staigno klaju, kur nesen bija cīņas lauks.

Pa labi sāk gurkstēt dubļi, murdēdami ap rāmi celtām kājām, un ieskanas tumsā neredzamā Salas balss:

«Mazkalniņ, Vanag, Konrād, — ir laiks!»

Mēs karam plecos šautenes, aizbāžam granātas aiz jostas un sākam brist pa dubļiem prom uz labo pusi, ar rokām pieturēdamies pie glumajām grāvja malām un grāvja priekšpusei piekļauto biedru mugurām, jo tranšejas dibens vēl glumāks, un neturoties būtu jāpakrīt.

Tumsa visapkārt. Viņa dvašo drēgnu vēsumu, un biežāk sākušas lidot sniega pikas, kas izskatās kā piekusuši balti taureņi. Viņas nolaižas uz krūtīm, rokām, sejām, un mikls un auksts ir viņu klusais pieskāriens.

Tad priekšā dzird paklusas sarunas. Mazkalniņš, iedams pirmais, apstājas, un tumsā ir dzirdama tēva balss, šoreiz pavisam klusa:

«Vai trešā vada zēni?»

«Jā, virsseržanta kungs.»

Mums aiz muguras atkal sāk murdēt dubļi no zābakotām kājām, un sīka balss saka, ka esot ieradušies trīs strēlnieki no ceturtā vada.

«Nu, tagad visi esam kopā,» piepeši no augšas ieminas leitnants, un tikai tagad mēs pamanām turpat blakus virs grāvja malas tumšu siluetu, kas liekas saplūstam ar nakts melnumu.

«Zēni, bataljona komandieris vēlas zināt, vai vāciem Pavasaros prāvi spēki vai tikai sardzes vads. Nepārtrauktas ierakumu līnijas viņiem nava, un, ejot ar līkumu pa labi un tad atkal pagriežoties uz upes pusi, mēs varam nokļūt Pavasariem aizmugurē. Tad redzēsim, kas darāms.»

Leitnants apstājas, sačukstēdamies ar kādu, kas nostājies tam blakus, un tad saka pusbalsī:

«Cenšaties iet paklusi, lai nelaikā mūs nepamana ienaidnieks. Šaut tādā tumsā ir maz jēgas; tāpēc uzspraužat jau tagad durkļus. Katram jāņem līdzi trīs granātas. Kam to nava, lai ņem tepat, pie otrā vada komandiera.»

(Turpinājums sekos)

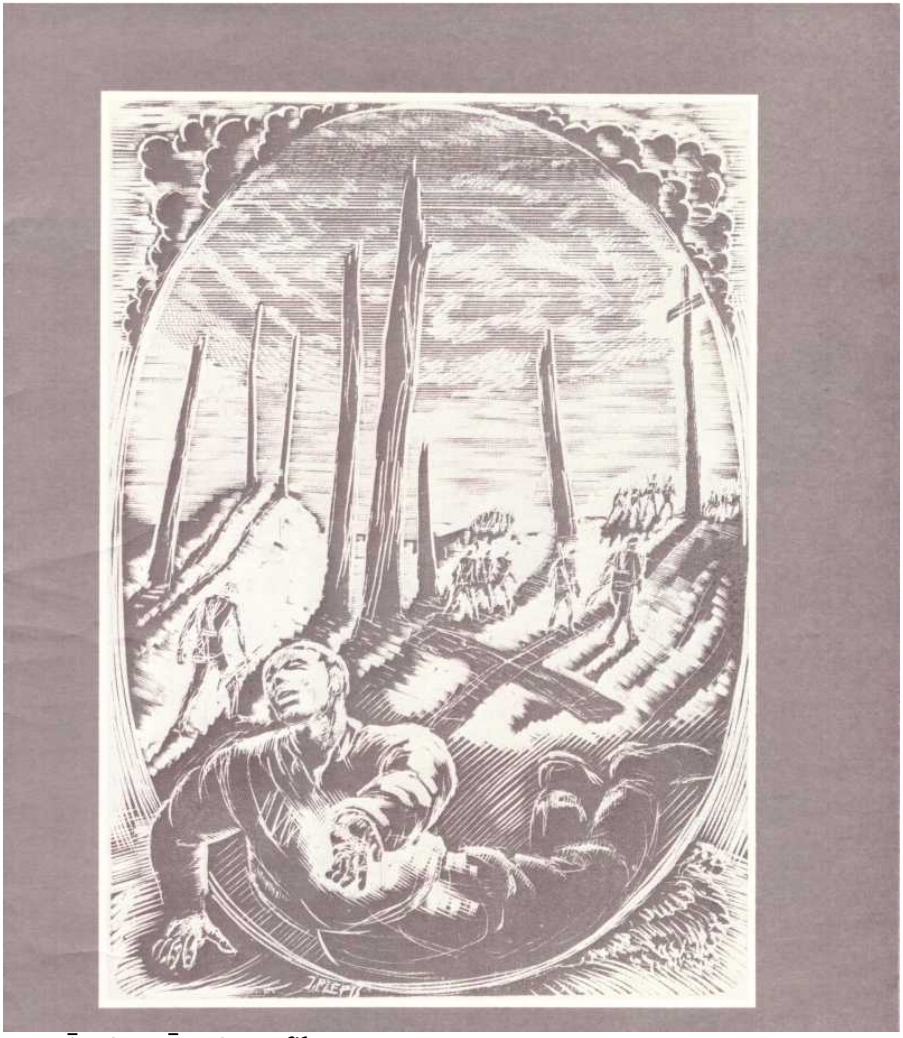

JĀŅA PLĒPJA grafika
Aleksandra Grīna Kopotajiem rakstiem
I, IV vaku noformējis OJĀRS PĒTERSONS «Avots» Nr. 8., 1989., 1—80

PROZA, DZEJA, DRAMATURĢIJA, PUBLICISTIKA, KRITIKA

notes

1

Melnais ceļš, bez mērķa, bez gala,
Grūdieni dobjie, ieelpa, izelpa,
Un riteņu žēlabas, kā bēg|a stāsts
Par piedzīvotajiem cietumiem un pārestībām.
(V. Nabokovs. Vilcienā.) Parindenis no krievu vai.